

17

— Nota —

— Constituerat Hieron. Lagomarsinius, hosce Gratiani de Bello Cyprio Libros, ad ipsius auto graphi fidem, emendatos, auctioresq. vulgare. At cum animadvertisset, de Boncompagnia Familia, ea a Gratiano commemorari, quae, etsi essent vera, Principum hujus nrã hac aetate praeclarissimae familiae virorum animos, non levi offensione percellere possent, destitit ab incoepto, et laudando sane consilio, ne parum, beneficentissimae in universam Societatem Iesu, familiae, gratus, ex ipsa Societate scriptor videri posset, si, evulgata primum ab eo illa essent, quae Author ipse, dum viveret, efferri noluisset. Haec ab ipso Hieronymo, quocum mihi jucundissima necessitudo fuit comunicato etiam ipsius Gratiani autographo, hinc didici. Verū caeterum, quae de Familia Boncompagnia Gratianus co. 257. scripsit, genere haud ita claro natum Hugonem affirmans, qui postea Pontifex Maximus renunciatus est eo pertinent, ut modestius dici ab eo intelligamus, quod expressius in authographo scripserat, illum, patre ortum, qui campo fuerat. At de Gregorii XIII. genere, splendida ut pote ortum. Familia, multa scripsit Maffejus in Annalibus suis.

Quae si vera sint, (quis autem diiudicare id possit?) vel mentitum, vel deceptum saltem Gratianum, affirmaveris. adeo in Historia conscribenda, partium studium, a veritate deflectere

doctissimos, prudentissimosq. homines cogit. = Vin. Georgius =

Addenda

De hoc Libro perhonorifficum extat testimonium Card. Bentivolii in Memoriais L. 1. c. 4. – Addo ex Lagomarsinio nòo – Rarissimus est hic liber, difficillimusq. inventu, dignus tamen, qui studiosorum studiorumq. gratia recudatur = quod ipse, ut pollicitus fuerit, praestitisset, si diutius vixisset –

V. N. B. ad Lib. 5. de Scriptis invita Minerva pp. 161 –

ANTONII MARIÆ
GRATIANI
A
BVRGO S. SEPVLCHRI
EPISCOPI AMERINI
DE
BELLO CYPRIO
LIBRI QVINQVE.
Cum privilegio Summi Pontificis
Romæ Superiorum permissu Apud Alexandrum Zanettum.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI

FRANCISCO
CARD. BARBERINO
VRBANI VIII. PONT. MAX.
FRATRIS FILIO

CAROLVS GRATIANVS F.

ET Tua in tanto culmine facilitas, Illustrissime Princeps, & huius argumentum voluminis animosiorem me fecit; effecitq. vt nullo mihi aditum molliente promerito, subitus intrarem ad te, hoc est in augustale publicæ benignitatis irrumperem. Quis enim istius conditionem dignitatis, in medio positam occupanti non putet, aut fastigij tui claritatem ac lucem esse non videat æquè radios effundentem in singulos? Nimirum quia tu fortunam tuam communem omnium facis fundum) audemus vniuersi partem aliquam ex ista felicitate tanquam ex publico delibare. Ipsa porrò libri materia, quæ temporis exacti memoria contine-

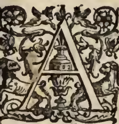

tur, & gestæ narratione rei vitam hominum admonentis, haud alium velit dominum, quàm qui veterum Annalibus institutus, in adolescentiæ flore ita prudenter omnium penè populorum actiones attemperat, vt auitam ac translatitiam retinuisse possessionem imperij, non in nouam venisse videatur. Candorem animi prorsus illæsum, æquabilem oculorum ac vultus hilaritatem, suauitatem humanitatisque verborum constantem ac veram (qui magnitudinis tuæ comitatus & familia sunt) hausisti cum lacte nutricis, & quà PATRVI perfectißimi Principis exemplo, quà institutione sapientißimi Patris auxisti. Sed tantum in consultis actisq. iudicium, tantam rerum, siue præteritarum cognitionem, siue prouidentiam futurarum, quantam ne in senioribus quidem vsq. prouectis absque admiratione contueremur, aliunde te duxisse non arbitramur, quàm ab humanæ vitæ proscenio, ac totius thesauro vetustatis Historia. Diuinitus enimuero hæc iniecta tibi mens est, vt priùs illam æui præteriti speculam ascenderes, atque in exemplorum omnium theatrum animo & cogitatione venires, quàm in Reipub. custodia collocareris, & designator ac iudex in consessum ac spectaculum committereris orbis terrarum. His autem splendori tuo huius inscribendi operis causis, quas ego pro locupletibus atque amplißimis habeo, illud etiam accessit,

cefsit, quòd tibi commendari putabam optimè posthumam authoris famam patrui mei, viri sapientis ac boni; videlicet eius, qui, si tuæ gloriæ superfuisset, à te, qui solas amare virtutes & sapientiam nosti, non summopere diligi ornariq. non posset. In mea me hallucinari causa non sinit Commendonus Cardinalis, vir antiqui moris, ac doctrinæ multiplicis: qui, cùm illum paulo plus viginti natum annos in suam non modò gratiam, sed etiam familiam ac familiaritatem admisisset, capaci adolescentis ingenio delectatus & animo innocenti, Platonis eum philosophia remotiori, & Aristotelis institutionibus, quæ de moribus, deq. Rhetoricis, ac Politicis sunt, ipsemet factus ex domino Magister impensè ac diligenter erudijt. qua disciplina satis imbutum à secretis exinde, legationumq. suarum ad Cæsarem, ad Poloniæ Regem, ad alios, non modò comitem semper habuit, sed penè participem. Ac vita demum functus alumni sui propè spem omnem humauerat ac studia: quippe qui ex desiderio tam bene meriti capitis, in latebris abditus hominum lucem conspectumq. vitare postmodum ac fugere decreuisset. Sed à Sixto V. velut ex fuga reprehensus, Latinisq. præfectus epistolis, & eo loco pulcherrimè stetit, & postea Cardinali Montalto adhuc adolescenti, cùm reliquis in rebus, tum in tribus potissimùm Pontificijs Comitijs sic indesidem fidelem-

que nauauit operam, vt non tam alieni monitor officij videretur esse, quàm author sui. Hominem denique tanta cum laude diu multumque spectatum in Vrbe Clemens VIII. Amerinum Episcopum fecit, ac tum ad cæteros Italiæ Principes colligendi fœderis studio contra Turcas, tum ad Venetos in ordinario munere Nuntium allegauit. Tam multis, ac tam inter se distractis occupationibus interpellatus, aliquot præterea epistolarum volumina, libros de Commendoni Cardinalis vita quattuor, & Commentarium de casibus illustrium virorum accuratè descripsit; quæ fortassis aliquando lucem, quam iudicio multorum poscere videntur, aspicient. Interim satis habui, ex amicorum intelligentium authoritate hanc Historiam, diuturno iam tempore tenebris obuolutam, in libertatem publici Solis asserere, atque aduersus impotentiam interitus, tui nominis immortalitate communire. Excipies illam tu perbenignè, quoniam aliter excipere non potes ea, quæ deferuntur ad tè: Neque solùm hoc munus, verùm etiam ipsum me, liberosq. meos in tua esse clientela & patrocinio patieris. Vale.

VRBANVS
PAPA VIII.

D FVTVRAM REI MEMORIAM. Cùm, ficut dilectus filius Carolus Gratianus Nobis nuper exponi fecit, ipfe opus quoddam de Bello Cyprio à bo: me: Antonio Maria Gratiano Epifcopo olim Amerino compofitum, typis cudi facere intendat,ac vereatur ne poftquam in lucem prodierit, alij,qui ex alieno labore lucrum quærunt, id ipfum opus denuò imprimant, aut in ipfius Caroli præiudicium imprimi curent; Nos eius indemnitati, ne ex impreffione huiufmodi aliquod difpendium patiatur, prouidere, illumq. fpecialibus fauoribus, & gratijs profequi volentes, & a quibufuis excommunicationis, fufpenfionis, & interdicti, alijsq. Ecclefiafticis fententijs,cenfuris,& pœnis,à iure,vel ab homine quauis occafione, vel caufa latis, fiquibus quomodolibet innodatus exiftit, ad effectum præfentium duntaxat confequendum harum, feriè abfoluentes, & abfolutum fore cenfentes,fupplicationibus ipfius Caroli nomine Nobis fuper hoc humiliter porrectis inclinati, eidem Carolo, vt decem annis proximis durantibus, à primæua dicti operis,dummodo tamen antea à dilecto filio Magiftro Sacri Palatij Apoftolici approbatum fit, impreffione computandis, nemo tam in Vrbe, quàm in reliquo Statu Ecclefiaftico mediatè, vel immediatè Nobis fubiecto opus prædictum fine fpeciali dicti Caroli, aut eius hæredum, & fucceflorum, vel ab eis caufam habentium licentia imprimere, aut ab alio, vel alijs impreffum vendere, feu venale habere,vel proponere poffit,& valeat,auctoritate Apoftolica tenore præfentium concedimus & indulgemus. Inhibentes propterea vniuerfis, & fingulis vtriufque fexus Chrifti fidelibus, præfertim Librorum Impreffloribus fub quingentorum ducatorum auri de Camera,& amiffionis librorum,& typorum omnium pro vna Cameræ noftræ Apoftolicæ, ac pro alia eidem Carolo, ac pro reliqua tertijs partibus accufatori & Iudici exequenti, irremiffibiliter applicandis, & eo ipfo abfque vlla declaratione incurrendis pœnis,ne dictis decem annis durantibus opus prædictum,aut aliquam eius partem, etiam prætextu additionum,aut explanationum, tam in magno,quàm in paruo folio,ac tam in Vrbe,quàm in reliquo Statu Ecclefiaftico prædictis,fine huiufmodi licentia imprimere,feu ab alijs imprefsum vendere,aut venale habere, feu proponere quoquo modo audeant,feu præfumant,ac mandantes dilectis filijs noftris,& Apoftolicæ Sedis de Latere Legatis, feu eorum Vicelegatis, aut eorum Præfidentibus,Gubernatoribus, Prætoribus,& alijs Iuftitiæ Miniftris Prouinciarum, Ciuitatum, Terrarum, & Locorum Status noftri Ecclefiaftici fupradicti,quatenus eidem Carolo,eiusq.hæredibus,& fuccefforibus, feu ab eis caufam habentibus huiufmodi in præmiffis efficacis defenfionis præfidio affiftentes, quandocunque ab eodem Carolo, & alijs prædictis fuerint requifiti,pœnas prædictas contra quofcunque inobedientes irremiffibiliter exequantur, Non obftantibus conftitutionibus, & ordinationibus Apoftolicis,ac quibufuis ftatutis, & confuetudinibus, etiam iuramento,confirmatione Apoftolica, vel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & litteris Apoftolicis in contrarium præmifforum quomodolibet conceffis, confirmatis, & approbatis, cæterisq. contrarijs qui-

-() buſcunque

buſcunque. Volumus autem, quòd præſentium tranſumptis, etiam in ipſo opere impreſſis manu alicuius Notarij publici ſubſcriptis, & ſigillo perſonæ in dignitate Eccleſiaſtica conſtitutæ munitis eadem prorſus fides adhibeatur, quæ præſentibus adhiberetur, ſi forent exhibitæ, vel oſtenſæ. Datum Romæ apud Sanctam Mariam Maiorem ſub Annulo Piſcatoris, die x. Iunij, M D C X X I I I I. Pontificatus Noſtri Anno Primo.

Loco † Sigilli.

V. Theatin.

Imprimatur, ſi videbitur Reuerendiſsimo P. Magiſtro Sacri Palatij Apoſtolici.

A. Epiſc. Hieracen. Viceſg.

Antonij Mariæ Gratiani Epiſcopi Amerini V. C. liber de Bello Cyprio, quem Reuerendiſſimus Sacri Palatij Magiſter Nicolaus Rodulfius mihi legendum tradidit, ea prudentia, grauitate, elegantia mihi ſcriptus videtur, vt digniſſimum cenſeam, qui luce publica perfruatur.

Ant. Quæringus Vtr. Sig. Refer.

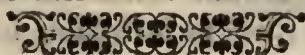
Imprimatur.

Fr. Vincentius Martinellus Magiſter, & Socius Reuerendiſs. P. Fr. Nicolai Rodulfij Ord. Prædicatorum Sacri Palatij Apoſtolici Magiſtri.

ANTO-

ANTONII MARIAE GRATIANI A BVRGO S. SEPVLCHRI

DE BELLO CYPRIO LIBER PRIMVS.

CYPRVM insulam laudibus ferunt ferè veteres rerum scriptores. Nouem cepisse regna tradidere, singulis partibus, quantum vix vniuersis habeas honoris, tribuentes. Quà se nostrum mare longissimè in Asiam infert, media inter Ciliciam Syriamque emergit, Pamphilio ac Aegyptio mari, & Issico sinu cincta. Quà Ciliciam aspicit, sexaginta millibus passuum à continente diuiditur à Syria nonaginta: vnde & abscissam olim vi pelagi memoriæ proditum. lata quinque, & sexaginta, decem supra ducenta millia passuum in longitudinem patet. Omnis insula quinquies centenis millibus passuum ambitur, atq. eo etiam amplius. Quindecim nobiles vrbes tulisse olim memorant; hodie vix frequentes quinque, Nicosiam, Famagustam, Paphon, Imisson, Cerinem; reliqua pagi, viciq. occupant, numero ad octingentos quadraginta, in vndecim distribu-

Cypri insulæ descriptio.

ti regiones, Paphiam, Andirnam, Imissam, Massotam, Salinas, Mesaream, Crusocum, Pendagiam, Cerineam, Carpasseam, Viscontiam. Capita hominum propè ducenta millia censebantur: adeo non par veteribus numerus, vt Dio Cassius in Traiani Cæsaris vita scriptum reliquerit, conspiratione Iudæorum ad ducenta & quadraginta Cypriorum millia vno tempore cæsa in insula fuisse. Cæterum hi in quatuor ordines distinguebantur, equestrem, plebeium, libertinum, & seruorum: postremi duo colendis agris, reliqui frequentandis vrbibus erant. Addictos seruitio Cyprij agrestes habebant, vsurpatione iuris paulatim coactos accipere iugum: sed pars maxima manumissorum erat; atque hos Francomatos, illos Parçcos appellabant: vtrumq. genus infensum nobilitati, & Paræci magis, qui grauius premebantur. E libertinis milites fiebant, certo cohortium numero instituto. Hominum in vniuersum habitus corporis ab arenti cælo gracili, quàm opimo, propior, membris agilibus potius, quàm validis: colore fusco, vt ferè Græci, ac nigro capillo: ingenijs habiles aptique, sed omnes ab affluentia rerum corrupti luxuria, & conuiuijs & vino dediti. Non copiosi erat, domestico instrumento vti alio, quàm argenteo: ne rustici quidem aliqua supellectili argentea carebant, poculo præsertim, & cultrorum capulo & cocleari & fuscinula ad cibum ori admouendum. Nobiliorum splendor, regulorum magnificentiam æquabat: magnum ministrorum, ac seruorũ circa se numerum, habebant onustos argento abacos, parem epularum, vestium, aedium ornamentorum apparatum: eundem in canibus, in equis luxum. Ijs aliquando delicijs fuerunt, vt fastiditis equis mulas alerent, hisque, seu per vrbem obequitandum seu per insulam, insiderent, quò mol-

Cypriorum mores.

lius

lius vectarentur. Quæ res vel senatus cura indiguit prospicientis, breui nullos in insula equos fore: edictum inde, nutrire mulas ne cui liceret, ita res ad pristinum vsum equorum rediji. Mulierum luxuria ac lasciuia, quanta fabulæ locum præbere potuerit, ortam mari Venerem in Cyprum prius egressam, & Cypriam & Paphiam ab nobili in ea vrbe templo dictam. In magna rerum fœcunditate aquarum inopia sæpe laborat: satis constat ex Cypriorum annalibus, desertam olim insulam ob siccitatem fuisse, ac decem & septem annos nunquam pluisse. Nullum flumen; torrentes aliquot per hiemem aucti pluuijs rapidi è montibus ruunt, æstate arescunt: iugibus puteis fontibusque perennes scaturiunt aquæ (quanquam & hæ caloribus decrescant) leuissimæ ac saluberrimæ potu. Terra, vt nullis amnibus irrigetur, tamen vber sponte sua ac rerum ferax: frumenti, ex quanto incolarum abundantiæ pars tertia superfit; hordei par numerus, atque idem minutarum frugum prouentus. Vini & excellentia & copia insignis; valentiora ac magis generosa tota Græcia non gignuntur: vt eorum præstantia allectum ad inuadendam insulam Selimum tradant. Salis optimi vis ingens, prope trecenta millia nummum aureorum ex Cyprij salis vectigali ad Venetos singulis annis redibant. Bombycis, saccari ingens quæstus; nec vllius rei feracior insula. Oleo item, melle, lino, sparto, croco, cera, lana, serico abundat: medicarum herbarum, gemmarum, metalliq. ac omnium propè rerum, quæ terra aut fodiuntur aut gignuntur, mira fertilitas. Sed solo quàm cælo felicior, quod graue ac infestum caloribus, ac multis locis pestilens breue tempus fruendis tot bonis statuisse habitatoribus videtur, corpora ferè ante senectu-

Cyprij soli siccitas.

Terræ fœcunditas.

Cyprium Cælum graue.

Cypri insulæ Domini.

tem extinguens. Cyprum initio tyranni habuere: quibus erepta Aegypti regibus paruit. His P. Clodius Romanus iuuenis ademit, non genere quàm audacia, & expulsi Ciceronis inuidia nobilior. Is captus à Piratis, pretium ad se redimendum à Ptolemæo petijt, quod illiberaliter missum prædones ipsi aspernati, Clodium gratuitò dimiserunt iratum regi, à quo tam paruo æstimatum se querebatur. Creatus Romæ Tribunusplebis legem pertulit, qua Cyprus Populi Romani prouincia esse iubebatur: & continuò missus est in insulam M. Cato, qui eam ordinaret, atque Romam asportaret regios thesauros: qui tantæ opulentiæ fuisse dicuntur, vt eorum fama domini rerum populi cupiditatem solicitare potuerit. Rex accepto iniuriæ nuncio indignatus, tantum vni in se ciui licuisse, mortem sibi consciuit. Post interitum inde Romanæ magnitudinis Constantinopolitani Imperatores tenuere; donec Ricardus Britanniæ rex anno millesimo centesimo nonagesimo cum magna classe Hierosolymam petens, prohibitus insula ab Isahacio regulo eam, victo ac expulso Isahacio, in potestatem redegit; ac paulo post inclytæ opibus ea tempestate Templariorum societati, accepta pecunia, tradidit. Qui ipsi Cypriorum seditionibus excepti eodem, quo emerant, pretio Guidoni Lusignano tum maximè Hierosolymorum regno à Saracenis eiecto vendidere. Guido, translata in insulam fortunarum suarum sede, biennio pòst morbo interijt. Ei Emericus frater successit, qui rem Cypriam egregiè auxit, præmioq. accersitis in insulam multis familijs, longè quàm antea frequentiorem, agris virisque opulentiorem fecit; ac missa Romam insigni legatione à Pontifice Maximo impetrauit, vt Rex appel-

P. Clodius Cyprũ Ptolemęo eripit.

Emericus Lusignanus primus Cypri Rex.

laretur. Hugo deinde regnauit Emerici filius. Is Henricum creauit: is deinde Hugonem, qui admodum adoleſcens ſine liberis deceſſit. Ita regnum ad alterum Hugonem, Apuliæ regis filium Iſabella Henrici ſorore genitum, eſt delatum: qui quò gratior Cyprijs fieret, paterno repudiato, Luſignani cognomen aſciuit. Hugoni Iohannes, Iohanni Henricus ſucceſſit. Is comitiali morbo laborans cùm inhabilis regno videretur, ab Emerico fratre capitur, & cuſtodiendus ad Aitonem Armeniȩ regem, cuius ſoror in Emerici matrimonio erat, mittitur. cui tamen non diu ſcelus inultum manſit: nam in ſuo lectulo ab Simoneta quodam cubiculi miniſtro non multo pòſt occiditur. Ita regnum Henrico redditur. Poſt hunc Hugo Guidone Henrici fratre ortus regnat. Is Petrum procreat, cui ob virtutem forti cognomen fuit. Eo rege, quantum nunquam antea, res Cypria floruit. inſtituto Famaguſtȩ vicinarum gentium mercatu, magnas in inſulam opes inuexit: magnam ipſe vim auri coëgit. comparata deinde quinquaginta longarum nauium claſſe, à Rhodijs ſoceroq. Hiſpaniæ rege adiutus Alexandriam cepit, regnumq. in Syriam extendit. His rebus geſtis, cùm ad viſendum Pontificem Maximum profectus Romæ abeſſet; Comes Rocaſij, cui tutelam regni diſcedens reliquerat, regina in ſtuprum illecta regiam potentiam inuaſerat. Qua re cognita, Petrus propere in regnum reuerſus Rocaſium patrijs legibus apud ſuorum concilium maieſtatis poſtulauit. Ille gratia, atque opibus tum ſuis, tum reginæ adnixus, deprauato iudicio, non ſolùm abſolutus eſt, ſed delator eius Viſcontius regiæ domus diſpenſator in exilium actus. Cuius dolore iniuriæ accenſus rex furere in Cyprios, alios alijs criminibus circumuentos tollere, graſſari ſtupris, coniuges filiaſque

eorum & ſibi & ſuis ſubijcere, nec vllam pudicam pati. Nouum inde carcerem in foro,quò plus terroris incuteret, ædificare instituit. Ad id opus faciendum cùm populum cogeret, fœminæ hortatu, coniuratione facta interficitur. Ea nobili orta loco, ferendis ad carcerem lapidibus à rege damnata, dum in opere verſaretur,lineam quoque interiorem veſtem, tanquam ne impedimento eſſet, ſupra genua ad fœmora extulerat. Rege illac tranſeunte cum magna omnis generis turba, mulier, veluti oblita pudoris, ſpectans ac ſpectaculum præbens, immota ſtetit: ad vnius regis conſpectum collecta in pedes deſedit, ſeque veſte contexit. Eo prætergreſſo, rurſus erecta ridiculo ſequentibus ac nuda fœmora intuentibus fuit; reſtantes alios, alios regreſſos ad ſpectaculum inceſſit cupido percunctandi, cur vnum verita regem,reliquorum nulla verecundia teneretur? Tum mulier, non ſolere, reſpondit, fœminas fœminarum oculos cauere, neque ſe in tanto agmine, præter regem, virum vidiſſe. increpitos inde, ac muliebres animos exprobrans ad coniurandum impulit. Occiſo Petro, Petrinus eius filius regnum accepit. Is cùm ſolennibus dapibus legatos Venetorum, ac Genuenſium adhibuiſſet, orta inter eos, vtri loco atque genere præſtarent, contentione, Venetos prætulit. Qua contumelia irritati Genuenſes iuuenes, in regis necem conſpirant. ſed re prodita, correpti illicò, qui in regia deprehenſi ſunt, è ſumma turri in forum præcipitantur, collocatis militibus qui decidentes erectis haſtarum cuſpidibus exciperent. pari ſeueritate omnes tota inſula Genuenſes interfecti ſunt. Bellum regi ob eam rem à populo Genuenſi eſt illatum, miſſuſque cum claſſe in inſulam Petrus Fulgoſius, qui, prodente regis

Admirandum Cypriæ facinus.

Rex Petrus à coniuratis interficitur.

Veneti legati Genuéſibus prælati.

matre

matre Famagustam, eò necessitatis Petrinum adduxit, vt acceptis à victore legibus, amissa Famagusta, obsidibusque Iacobo patruo ac patruelibus traditis, vectigal pendere Genuensibus sit coactus. A Petrino regnum ad Iacobum, qui Genuæ obses erat, rediјt; ab eo per manus traditum filio, cui quòd Genuæ natus esset Iano nomen fuit. Is bello Mamalucorum petitus, ad Visilopotamum commisso praelio victus, captusque in Aegyptum abducitur, anno millesimo quadringentesimo vigesimo sexto. Quem barbari, vix accepto magno auri pondere, & imposito octo millium nummùm aureorum vectigali, quod in singulos annos Aegypti regibus Cyprus penderet, in regnum dimiserunt. Id vectigal nunquam est dependi desitum, ne à Venetis quidem, postquam Turcæ occupata Aegypto in idem ius successere. Ianus Iohannem filium regni hæredem reliquit, imbellem iuuenem & vxori obnoxium, ex qua vnicam filiam suscepit, Carlottam nomine; quæ priùs Lusitano cuidam regiæ stirpis adolescenti, deinde, eo veneno sublato, Ludouico, Sabaudiæ Ducis filio nupsit. Is Iohanne mortuo non diu rerum est potitus. Nam Iacobus concubina natus, quem Iohannes pater adolescentem Nicosiæ Archiepiscopum designauerat, indignum ratus, externum sibi regem præferri, abiecta sacerdotali toga, ad regem Mamalucorum confugit, atque eius ope adiutus, Carlotta, viroque expulsis, patrium regnum recepit, ac pari felicitate Famagusta Genuensibus erepta omnem insulam pacauit. Muniendis inde rebus, ad publicam cum Venetis affinitatem iungendam, legatos Venetias misit, qui vxorem à senatu Venetam

Genuenses Famagusta potiuntur.

ci-

Catharina Cornelia Veneta Cypri Regina.

ciuem peterent. Delecta è principibus familijs Catharina Cornelia, Marci filia & publicè adoptata, in Cyprum ad regem est missa. Eam moriens, non multò pòst Iacobus, prægnantem reliquit, & cum nascitura sobole regni hæredem instituit. Natus infans intra annum morbo interijt: & hinc Turcarum, ac Syriæ regibus insulæ insidiantibus, hinc Ferdinando Neapolitanorum rege viduam reginam in filij nuptias solicitante, commoti Veneti, iampridem eius insulæ dominatui imminentes, Georgium Cornelium reginæ fratrem in Cyprum misere, cuius oratione, ac precibus permota Catharina, anno millesimo quadringentesimo octuagesimo nono, post viri mortem decimo sexto,

Cyprus ad Venetos trāsit.

Regno relicto, ac Francisco Priolo Venetæ classis præfecto, qui senatus nomine accepit, tradito, in Italiam, atque Venetias nauigauit, donataque à senatu ignobili in Taruisinis collibus oppido, ibi molli in ocio consenuit. Hanc igitur insulam cùm ob Imperij dignitatem, quòd præclarum esset, remp. integrum regnum in prouinciæ formam redactum ipsa in Asia possidere; tum propter multarum rerum opportunitatem, & opulentiam vt semper plurimi fecere Veneti, ita obnoxiam Turcicis armis, atque vndique potentissimi regis finibus cinctam ac penè interceptam habentes, haudquaquam quietis animis eius possessione fruebantur: eoque maiori solicitudine esse cogebantur, quòd præter Famagustam, nullum esset in insula oppidum munitum, quod inuadentibus barbaris moram modò victoriæ afferre posse videretur: et Selimum ipsum, à quo postea bello petiti sunt, Ciliciam prouinciam cum imperio administrantem, suspectum iam tum habere cœperant, multaque infensi eius animi signa collegerant. Itaque

quoad

quoad eius fieri posset; ad stabiliendas insulæ res, decreuit senatus, vt in Cyprum mitteretur cum magna potestate Iulius Sauornianus Hieronymi filius, vir claris maioribus ortus, & cùm paternæ fidei memoria tum propria virtute, ac diuturnæ militiæ obsequio charissimus Reip. Ei permisere Patres, vt in munienda insula suo iudicio vteretur; tantùm approperaret: volebant enim occasione vti, dum Solimanus rex ad longinquum profectus bellum, quod contra Maximilianum Cæsarem susceperat, in Hungaria abesset. Hac accepta potestate Iulius, vt erat expedito maximeq. efficaci ingenio, naues conscendit: atque in Cyprum vbi venit, inspectis sine mora diligentissimè locis omnibus, rem hominum de se expectationi responsuram aggreditur, & Nicosiam ipsam communire, nouis mœnibus, nouis propugnaculis firmare instituit. Erat hæc regia ciuitas in medio insulæ posita, ad quatuor millia passuum in circuitu patens, frequentia nobilitatis, & ciuium opibus longè totius Insulæ princeps, &, si tuta ab hostili vi præstaretur, commodissimum, ingruente bello, reliquis populis amplitudine sua perfugium receptaculumq. præbitura. Nec magnitudo operis sumptusque, quæ superiores duces ab ea cogitatione deterruerat, acrem & cupidum nauandæ rei animum Iulij remorata est. Vocatis ad se nobilitatis principibus, quantum eorum interesset, muniri oppidum, suasq. facultates; quæ essent aliquando Turcarum cupiditatem illecturæ, certa tutaq. in sede collocari, edocuit: esse magni negocij rem; sed si operam ipsi suam studiumq. quod patriæ ac reip. deberent, nauare vellent, ante sextum mensem se opus perfecturum. Principes, qui se, vxores, liberos, fortunas suas omnibus belli periculis maximè expositas esse sci-

Iulius Sauornianus in Cyprum mittitur.

Sauorniani oratio ad Nobilitatē de Nicosia munienda

 rent,

rent, gratias Iulio agunt, comprobataq. eius ſententia ſtudium ad eam rem ſuum opesq. libenter profitentur. Nec mora, Iulius magnam operarum & ſeruorum manum Nicoſiam conuocat;& exciſis veteribus muris &vicinis muro ędificijs, contractoq. ambitu tanquam nouæ vrbi mœnia deſignat,eamque ab tumulo à ſeptentrione imminente ac propè contingente veteres muros, quadringentos fermè paſſus remouit,complexus ipſe ſuo circulo (eam enim vrbis formam, quæ præſtantiſſima eſt, eſſe voluit) circiter tria millia paſſuum. Hunc omnem ambitum vndecim prominentibus propugnaculis confirmauit, quæ ita inter ſe dimenſis æqualiter ſpatijs diſtabant, vt alterum ab altero tormentorum verberatione ſubeuntes hoſtes facilè arcere poſſet. Diſpartitis deinde muneribus, ſingula propugnacula educenda ſingulis nobilitatis principibus attribuit, & quodque de illius familiæ nomine appellari propugnaculum iuſſit, qui negocio præfuiſſet. Hoc modo accenſa inter principes æmulatione, dum nemo eorum aut ſumptibus aut labori parcit, vt ſuam diligentiam ſtudiumque patriæ ac reip. probet, ipſeque Iulius admirabili aſſiduitate omnibus ſemper locis hortator atque inſpector adeſt; paucioribus, quàm quiſquam putauerat, diebus rem eò munitionis perduxit, vt extructis ad iuſtam altitudinem è crudis lateribus cæſpitibusque, & ingeſta terra muris, atque ingenti foſſa circumducta, breui à quauis magni exercitus vi defendi ciuitas poſſe videretur. Huius munitionis fama vt Venetis ſpem magnam lætitiamque attulit, qui minimo reip. impendio infiniti propè operis negocium, vnius viri ſolertia ac diligentia,breuiſſimè perfeciſſent; ita Turcarum animos vehementer irritauit. Qui enim antea nobilem inſulam inclu-

Nicoſia minimo Venetorum ſumptu communitur.

ſam

ſam Imperij ſui terminis Veneto nomini parere indignabantur, vel eorum armis atque iniuriæ maximè patentem, iam verò etiam muniri in ea vrbes, & belli arces in præcordijs ſuis ſe aduerſum conſtitui, ferendum nullo modo eſſe, vulgò fremebant. Et ipſum Solimanum eam rem moleſtum habuiſſe conſtat, qui Venetos ſenectutem ſuam deſpexiſſe, tanquam non redituri ab eo bello; quod ſenex, iuuenili, excelſoq. animo Germanis intulerat, querebatur; & ſi vixiſſet, repetiturus armis Cyprum putabatur. Verùm eo in Hungaria ad Seghetum extincto, ab Muſtapha vno ex Solimani ducibus, illius iræ, atq. indignationis hæreditas, ad Selimum filium, qui patri in Imperio ſucceſſit, delata eſt; ſua ſponte eius inſulæ dominatum, ob eas, quas infrà dicemus res, appetentem, atque illam ipſam munitionem in ſe maximè ſuſceptam ſuſpectantem.

QVONIAM ad Selimi Imperium ventum eſt, res poſtulare videtur, vt quæ de eius ingenio ac moribus tum ad nos fama perferebantur, exponamus; ſi priùs fortunam fratrum paucis edixerimus. Fuere Solimano quinque filij, egregia patris ſoboles, & qua haud minùs quàm victorijs ſuis felix videri poterat, niſi eum & familiæ Ottomanorum effera conſuetudo, & dominandi libido ipſa natura potentior perdidiſſet. Muſtaphæ, ex ſerua Circaſſa genito natu maximo, eminens in iuuene virtus & ex virtute ſumma ad omnes ordines gratia exitio fuere, cùm populorum omnium & maximè militum in eum fauor, qui perfundere lætitia ſani patris animum debuerat, liuore ſolicitaſſet, tantamq. ſuſpicionem affectati Imperij feciſſet, vt captatum Perſici belli ſimulatione, atque in caſtra perductum crudeliter ab eunuchis necari ſe inſpectante iuſ-

Solimano filij quinque.

Muſtapha a Solim. patre necatur.

Genghirus alter Solim. filius se ipse interficit.

Baiazetes proditus à Rege Persarum, occisus à Patre.

Mahometes obijt adolescens.

Selimi fortuna.

Selimi mores.

Acomatis, & Selimi intemperantia in cõuiuijs.

ferit. Ghenghirus, cui ab distorto corpore Gibbo erat cognomentum, ex tàm indignæ cædis atrocitate ira atque dolore percitus, cum execratione impij patris ferro se ipsum transfixit. Baiazetem, ab eodem studio militum iam seni suspectum coactumq. iniurijs, dignitatem suam armis tueri, acie victum regno exegit: cùmq. ad Tammasum Persarum regem confugisset, ab homine teterrimo, partim denunciatione belli territo partim ingentibus corrupto donis, patris carnifici cum legatis in Persas misso ad necem est traditus. Mahometem immatura mors adolescentem abstulit. Hunc igitur Selimum ex Roxolana vxore suscepit anno millesimo quingentesimo vigesimo, quo tempore, mortuo Selimo patre, rerum potitus est. Is ex Ottomanorum disciplina institutus primùm quidem Adrianopoli, deinde Ciliciæ in Mahometis locum succedens, dum pater vixit, præfuit, Solimani liberorum, si fortunam spectes, felicissimus; quippe qui Imperium ipsum cæteris sublatis solus obtinuerit: si ingenium moresque & imperandi artes, patri dissimillimus: nam ab adolescentia non vllis belli studijs, aut magno futuro rege dignis artibus delectatus; degenere animo, totum se voluptatibus dedit, & contra Mahumetanæ superstitionis placita, vini auidissimus, eo se intemperantissimè replebat; nec Turcica Ottomanicæque inprimis familiæ parcitate mensæ eius, sed exquisitissimis epulis opiparè apparatissimèque extruebantur, quas pumiliones, mimi, scurræ circumstabant. Interdum & conuiuam adhibebat Acomatem, vnum Purpuratorum, salsum atque edacem hominem, & ex eo charum inprimis, ac familiarem regi, tanto edendi, ac potandi studio, vt prandia cœnis continuar, cœnas ad lucem perducere, & è conuiuio cibo vinoque onustus, nec sui iam

com-

compos vterque asportari à suis sæpe soleret. Atque hanc cibi, vinique intemperantiam præferebat corpore ipso obæso, ac præpingui, & eximio cutis nitore, vt cùm epulatus, sublatis mensis, humili puluino, ex more gentis, contractis cruribus insideret, antiqui illius Bacchi imaginem referret, quem mollissimum, pinguissimumque Poëtæ effinxere. cæterum, quod fieri necesse est, æquè intemperans esse ferebatur in reliquis quoque corporis voluptatibus; interque lectissimarum virginum, ac matronarum greges, quæ Turcarum Regum more delectæ ex omnibus prouincijs, vt quæque forma insignes sunt, in Regijs septis Eunuchorum custodia asseruabantur; puerorum concubitu ita non abstinebat, vt eius nefariæ turpitudinis, vel apud Barbaros, quibus nullum fœditatis, aut libidinis genus est inconcessum, infamia flagraret. Horum, qui aut flore ætatis conciliati, aut ingenij commoditate in pręstanda opera gratiam promeruerant; domesticarum rerum ministerio vtebatur, omnibusque Mahometanæ disciplinæ, atque militiæ artibus institutos, vbi adoleuissent, etiam ad magnos honores, stipendiaque prouehere erat solitus. Hos in regijs hortis, aut cursu, aut sagitta certantes, aut alijs se ludis ex disciplina exercentes, sæpe cum voluptate spectabat. ipse raro (quod supremæ Maiestatis Barbari putant) se dare in conspectum. Potius quàm vrbe obequitaret, in propinqua Asiæ littora nauigio aduectus, venationi, aucupijsque, quibus delectabatur, studiosè vacabat: Ingenio, vt ocij, fruendique sine grauibus rerum curis, voluptatibus suis cupido, ita ne augendi quidem ambitiosè imperij libidine elato; nam animus luxu, & adulationibus corruptus, cuncta sibi subiecta, seque humanam supergressum magnitudinem rebatur. omninò partis maiorum labore de-

Selimus Bacco simillimus

Maiestas Barbarorum.

coribus contentus, pacis, & quietis ſtudia amplexurus, & maximi imperij potentia ſine aliorum iniuria fruiturus videbatur; niſi obſeſſus impotenti ſeruorum gratia, alieno arbitrio regi conſueſſet. In quibus eminebant Pialeius, & Muſtapha veteres Solimani Duces. Pialeium etiam Regia affinitas muniebat. Hunc Solimanus, cùm ab expugnato in Hungaria Belgrado, victor domum rediret, infantem in ſulco expoſitum, aut metu deſertum, inter venandum à canibus forte inuentum ſuſcipi iuſſit, delatumque Conſtantinopolim in Regijs ſeptis liberaliter alendum, atque educandum tradidit; tantaque adulti indoles fuit, vt ei Solimanus neptem ſuam Selimo genitam matrimonio iungeret. mos eſt enim Turcarum Regum Regias filias ſeruis collocandi. quippè genti nulla, niſi ex regio ſeruitio nobilitas. Cæterum Pialeius, cùm multis bellis ſub Solimano inclaruiſſet, magnis inde claſſibus, exercitibusque præfuit. Muſtapha nutritius Regis fuerat, cumque indulgenter, ac ſolutè habuerat: ſed maximam gratiam promeruerat eo prælio, quo cum Baiazete fratre, viuo adhuc Solimano, de regno decertauit. Cùm enim re inclinata, atque inſtante prope iam victore Baiazete Selimus fugam cepiſſet; ab Muſtapha retractus in pugnam, coactuſque conſiſtere in acie eſt; atque eodem maximè adnitente, & acerrimè rem gerente Muſtapha, victor ex ea pugna, fuſo, ac profligato fratre, euaſit. Verùm, & hos ipſos, & cæteros omnes longè anteibat & gratia, & dignitate Mahometes, qui Regem vno omnium maximo beneficio obnoxium habebat. Nam mortuo in Hungaria Solimano, admirabili conſtantia, atque ſolertia ita exercitum de ſupremo eius fato celauit, vt & Seghetum acrius, quàm eo viuo oppugnatum vi ceperit, egregiamque de Germa-

Pialeius infans in ſulco expoſitus.

Muſtapha virtute Selimus Baiazetē ſuperat.

Mahometes cur Selimo gratiſſimus.

nis victoriam retulerit, & ſpatium Selimo dederit, ad quem celerrimos de patris morte nuncios miſerat, antè Conſtantinopolim aduolandi, ipſaque in ſede Imperij conſidendi, quàm quiſquam non modò commouere ſe, ſed ne ſcire quidem, deceſſiſſe Regem, poſſet. Quæ res haud dubiè Selimo magni diſcriminis aleam auertit. Neque enim (quod Mahometem non fugiebat) in eum, tanquam voluptuarium, minimèque militarem Regem futurum, militum animi inclinabant, quem viuo patre contemnere, & per contumeliam Iudæum appellare ſolebant, nec Ottomanorum ſanguine genitum, ſed à Roxolana matre ementita partum, infantem Iudæum ſuppoſitum: idq. ideo obijciebant, quòd Iudæorum nationem apud omnes gentes fœnore, ac perfidia infamem multis beneficijs ornauerat, eiq. in gratiam Ioannis Micheſij Iudæi hominis ex Hiſpania profugi, quo familiariter vtebatur, à Solimano patre Vrbem in veteribus Hebræorum ſedibus habitandam, ac frequentandam, agrumque colendum impetrauerat. Quibus de cauſis fiebat, vt plærique Amuratem eius filium viginti annorum adoleſcentem, qui præclaræ indolis ſpecimina præferebat, reſpicerent. Igitur Mahometis induſtria, ſine certamine, regno potitus, Mahometi ipſi, cui ſingularis beneficij gratiam deberet, magni inſuper conſilij viro, magniq. vſus opinionem habenti, ac præterea genero (nam ei filiam non multò antè, nuptias conciliante Solimano, in matrimonium collocauerat) continuò principem gratiæ, & auctoritatis locum tribuit, Baſſàm Viſſerium, ac regij ſigilli cuſtodem (quod eſt apud Barbaros ſupremæ dignitatis, ac potentiæ munus) creauit, & omnium conſiliorum, maximarumque rerum curam, poteſtatemque, amicus ipſe ocij, & vacui grauioribus cogitationibus animi, permiſit.

Selimi cõtẽptus apud milites.

Mahometes haud ignarus inuidiæ, magnæ ſemper potentiæ comitis, probeque ſciens, commutabiles eſſe Regum animos, ipſiſque grauiſſimè ſolere offendi, quorum maxima beneficia haberent, quòd eos tanquam creditores odere, & ſublatos cupiunt, tolluntque plerumque, dum impiæ cupiditati iuſtam aliquam in ſpeciem cauſam prętendere poſſint: quique meminiſſet, & alios permultos, & ipſum Habraimum ex ſummo apud Solimanum honoris, & gratiæ faſtigio vnius fœminæ dolis circumuentum, ne dicta quidem cauſa, crudeliter necatum eſſe; omni ſtudio ad gratiam, opeſque ſtabiliendas, & communiendas ſuas ſe dedit. Primùm quidem Regem ab curis, magnarumque rerum moleſtijs abhorrentem ſubiens ipſe vltro, ſuſcipiensque Regis onera leuat, eumque obrui voluptatibus ſuis patitur. Aemulos deinde paulatim, & quos aut minus beneuolos, aut obtrectatores ſuſpicatur, alios alia de cauſa amouet, eorumque loca clientibus, & amicis ſuis attribuit. Breui, hac ratione maris, terræque imperium eius nutu, voluntateque adminiſtrari eſt cœptum; cùm omnes præfecti aut eius beneficium agnoſcerent, aut reliquas ſuas ſpes in eius auctoritate, & potentia eſſe collocatas vellent. Hoc modo annus regni tertius eſt circumactus, quo tempore renouatis cum omnibus finitimis Regibus, cumq. Veneta Repub. patris fœderibus, conquieuit ab omnibus externis bellis Turcarum imperium, & Rege tranquillitatis, maximeque iucundæ, & amœnæ vitæ ſtudia ſectante, nullus armorum motus impendere videbatur. Hanc ingrati ocij ſegnitiem milites vicinarum gentium ſpolijs ditari ſoliti vehementer aſpernabantur, & Mahometem dominandi libidine, vt ſolus rerum potiretur, corrumpere Regis animum querebantur: quem inuolutum voluptatibus, à maiorum,

Mahometis calliditas.

pa-

patriſque inprimis , & Aui clariſſimorum Imperatorum inſtitutis , qui Turcarum victricia arma circumferendo , tot regna , latiſſimasque regiones imperio adiecissent , auerſum haberet , cùm eorum exemplis ad virtutem æmulandam accendendus eſſet. Quid enim indignius tot gentium Domino , atque adeò Ottomanicæ ſtirpis Rege, quàm & ipſum liqueſcere voluptatibus , ac marceſcentes otio milites habere ? Hanccinè eſſe diſciplinam, qua Selimus auus , cuius ipſe gereret nomen , tot prouincias bello victas ſub ditionem redegiſſet , & inſignem bellica laudis gloria Mamaluccorum gentem deleuiſſet? Non fruendis partarum opum commodis Ottomanici generis Reges eſſe conſtitutos, ſed vt continuatis victorijs orbem terræ Turcico nomini ſubigerent, & Mahometem diuum colere cogerent. Porrò priuatæ fortunæ eſſe, ſua retinere: regij animi, de alienis certare. Quanquam vt degeneri abſit generoſa cupido quærendę per maiorum veſtigia gloriæ; at iiſdem artibus tuenda eſſe magna Imperia, quibus acquiſita ſint : namque vt tractatu armorum , rerumque homines ad virtutem excitantur, ita tranquillitate, atque otio in deſidiam abeunt. Non domi turpi inertia ſedendo, & ventri, ac Veneri ſeruiendo a ſuperioribus Regibus, ſed ſerendis foris, fortiterque gerendis bellis, immenſas opes partas , & conſtitutas eſſe : & Turcarum, Ottomanorumque nomen ad orientis vſque Solis plagas , atque ignotas antea terras illatum eſſe : ſe denique ipſos , quorum fide , ac virtute res Turcica ſtaret , ac floreret , quando ſolito noui Regis donatiuo auarè , & iniquè fraudati eſſent , cur etiam excludi illa ſpe , quam vnam inopiæ pellendæ in dextris , & in nauanda Imperatori ſuo opera , haberent ? ſcilicet vnius Mahometis gratiam maximo ſemper emendam , eius inexhauſtam cupi

ditatem, aſſiduis, infinitiſq. omnium gentium donis explendam eſſe. Erant ab initio Milites alienatis animis, quòd regno inito Selimus, vt ipſi expectauerant, & ſuperiores ferè Reges fecerant, pecuniam Prætorianis honoris cauſa, nullam diſtribuerat, eiuſque illiberalis conſilij auctorem eundem Mahometem ferebant. Has militum querelas ſtudioſè Muſtapha, & Pialeius fouebant, quod ille euertere vtrumque conatus erat. Et Pialeius quidem motus loco, atque exutus dignitate, ægre aſſiduis vxoris lachrimis, precibuſque apud patrem pro viro deprecantis, vt reſtitueretur, impetrauerat. Et Muſtapha cùm aduerſus incolas Maris rubri miſſus eſſet, eaque expeditio malignitate Sinami, qui Aegypto præerat, parum proſperè ſucceſſiſſet; non ſolùm adminiſtrati negligenter eius belli, ſed initi cum hoſtibus occupandæ Aegypti conſilij ab Sinamo, vt Mahometi gratificaretur, eſt accuſatus. Et quia Muſtapha, quo tempore Selimus Baiazetis filius, huius Selimi auus Aegyptum, internecione Mamaluccorum nominis, armis ſubegit, Tomumbei Regis filiam, tradente Selimo, adoleſcens in matrimonium acceperat, ex eaque filios habebat, haud vanus delator Sinamus videri poterat: & Mahometes pronum Regem ad accipiendam ſuſpicionem, criminando, oſtentandoque periculo, & celeri ſeueritate diſcutiendum ſuadens, impulit, vt carnificem in Aegyptum mitteret, qui Muſtapham occideret. Eſt enim Turcarum ea vis tyrannidis, atque ea Barbaris parendi diſciplina, vt ſine vlla cauſæ dictione, cùm Regi libuerit, vel validis præpoſiti exercitibus, prouincijſq. ſeruo à Rege ad id miſſo ceruicem feriendam ſine recuſatione præbeant. Sed Muſtapha, re ante per amicos cognita, non expectato, ac declinato percuſſore Conſtantinopolim magnis itineribus

Muſtapha & Pialeius Mahometi infenſi.

Turcarū obedientia.

aduo-

aduolarat, ac per Amuratem maiorem natu filiorum Regis qui egregium Ducem iniquissima oppressum calumnia conseruare cupiebat, intromissus ad Selimum, Si necari me (inquit) tu imperas Rex, haud inuitus necessitati parebo: sin fraude inimicorum tua bonitate ad aliorum perniciem vtentium, innoxius tamen circumuenior; id certè assequutus fuero, quod tu ipse de me, non crudelissimi inimici iam statuent. Obiecta inde crimina ita refutauit, vt non salutem modo à Rege impetrarit, sed in Bassarum, quos Visirios vocant, collegium cooptatus fuerit. Hi igitur infensi Mahometi munia pacis omnia occupanti, bellum cupiebant, ex quo materiam crescendi, firmandiq. opes, aduersus potentissimum inimicum nanciscerentur. Et ipse Mahometes his militum vocibus excitatus, quæ iam liberius inter Prætorianos ferebantur, auertendum erumpentis inuidiæ impetum, occupandosq. bello milites statuit, quorum voluntates, facultatem eorum cupiditati, prædæ, & rapinarum præbendo, esset recuperaturus, & simul aduersarios ab oculis Regis longè amoturus, & nouis periculis obiecturus. Igitur alij alio consilio, omnes bellum moliri. Erat Mustaphæ familiaris vsus cum Michæsio, quem supra acceptum in primis Regi demonstrauimus. Is erat Michæsius genere Iudæus. Ea gens post immane illud occisi Christi piaculum, ira numinis eius omni exuta dignitate, & quò cæteris mortalibus ostentui esset, suis eiecta sedibus, vaga, atque egens, quà lucri, vitæque tolerandæ spes duxit, omnibus se terris dispersa effudit, nusquam nisi pro ciuitatis quodam probro, ac dehonestamento accepta. Magna multitudo in Hispania consederat, perque omnes vrbes prompta dolis, pecuniæque vias omnes callens, fœnerabatur. Primò opportuna res

Mustaphę ad Selimū oratio.

Mustapha Visirius creatur.

Iudeorū fœda, sed iusta conditio.

visa, tenuiorumque subsidium, paratos habere, à quibus expedita pecunia, cum quid necessitas imponeret, sumeretur. Et intertrimentum, vsuramque initiò facile tolerabant. sed vbi in luxuriam quoque, inutilesque sumptus sumi est cœptum, tum iuxtà plebs, primoresq. euerti fortunis, circumueniri, atque obrui fœnore. Id vbi animaduertere Reges Hispaniæ, quanquam magnam & ipsi pecuniam emungere ab fœneratoribus solerent, tamen pari iam prouentu, & opes, & sobolem fallacis, atque infidæ gentis, suprà quàm tutum esset, auctas cernentes (nam præter omnes alias nationes procreandis liberis Iudæi student, dedecusque ingens ijs habetur, cælibem, aut sterilem esse; & quod alienarum concubitu abstinent, eò magis profusa inter suas libidine agunt) cùm præterea religioni esset Regibus, pati tantum apud se Iudæorum coalescere, indiesque propagari, exigere Hispania Deo, hominibusque inuisum genus, & purgare ea labe regnum statuère, facta potestate manendi, habendique sua his, qui repudiatis patrijs institutis, in Christianam disciplinam transire vellent; reliquos excedere finibus suis iussere: pars maxima pecunijs, ac bonis suis illigati, exilij tædio conditionem mutandi veteres ritus subiere. Pulsos, Lusitani donis conciliati accepere, indicta lege, vt nisi ex eorum quoque terra intra præfinitum tempus abijssent, protinus pro seruis haberentur. Consilium ijs fuerat, inde in Mauritaniam traijcere: sed cùm præstituta dies exeundi adesset, nec naues, quas Lusitani fraude auerterant, ad se, suaque transportanda vllas inuenirent, intra fines deprehensi, libertatem omnes amisere. Mortuo Ioanne Rege, Emanuel, qui successit, clementiæ laudem initio Regni captans, seruituti exemit. Idem paulo post, peruicacia ingenia malis domanda, non beneficijs

[Margin: Iudæi Hispania pulsi Lusitaniam petunt.]

[Margin: Libertatẽ amittunt.]

existi-

existimans, acerbè, & crudeliter habitos relinquere paruos filios, vt Christiani fierent, coactos, abire Lusitania iussit. Ibi quoque eò plures, quàm antea in nostra sacra, moremque transferri se passi sunt, quò filios, quàm rem, amittere durius fuit. Neque consuetudine inde, atque vsu Christiani moris, quòd crediderant Reges, flexi, ac molliti animi sunt. Nam obstinata fide imbutæ mentes, palàm simulare Christi cultum, nostramque imitari religionem, secretò pristinum in nos odium, suas cæremonias, & priorem Dei cultum retinere. Tum aduersus hos illusores Christianæ pietatis acrem Reges quæstionem instituunt, scelerisque compertos igne comburunt, damnatorum filios, posterosque omni publico munere, atque honore arcent. Ea quæstio, & seueritas eadem hodie quoque manet. Hinc crebra ex Hispania in alias gentes transfugia eorum, quibus vel in abdito hausta opinio insidens animis, & soli, in quo nati, altique sunt, & reliquarum rerum contemptum facit. Hos Hispani Marranos vocant. ex quorum numero Michæsius, cùm Venetias missu aliorum venisset, deque assignando Marranis loco, sedeque in aliqua Insularum Vrbi adiacentium cum Senatu egisset; nulla re impetrata errando iam fessus, Bizantium se contulit. Ibi fortè prædiuitis fœminæ nuptijs ex abiecto, atque inopi, repente magnas nactus opes, longè primus Iudæorum est haberi cœptus. His igitur fultus, & inde à pueritia omnes assentandi, atque aucupandi animos hominum artes edoctus, viuo adhuc Solimano, dum Selimus Ciliciæ præesset, exquisitis, & ad Regis ingenium excogitatis muneribus, ita se in eius gratiam, & familiaritatem insinuauerat, vt arcanis etiam sermonibus admitteretur: & homo callidus, multarumq. rerum, & Christianorum maximè, peritus, Regis animum

Iudæorũ pertinacia.

Marrani quinam sint.

varijs consilijs, aptisque captabat, infensus præcipuè Venetis, à quibus, dum Venetijs fuit, illiberaliter habitum se querebatur. Itaque sæpe Regi vicinam Cyprum ostentando, fertilitatem Insulæ, opesque, & vberrimi agri fructus, & præstantia vina, quibus ille impensè delectabatur, prædicando, eum in cupiditatem occupandæ Insulæ adducere studebat. & vt cupidini ius quoque adderetur, dolo (dicere) Cyprum à Venetis interceptam obtineri, cùm ad Regem Turcarum pertineret, qui Aegyptum ipsam bello partam possideret, cuius pars regni insula fuisset, & ex eo vectigales, ac beneficiarios Regis Venetos esse. Et cùm Cypri Prætores quotannis vini, & saccari, aliarumque rerum, quarum ferax est insula, dona mittere Selimo consueßent, ea ipsa dona quà carpere Michæsius, ac deludere, vt parua, & angusto mercatorum animo, non tanto Regi paria, quà allicere talium auidum, vt sua, quàm aliena esse mallet. Ad hæc Venetos criminari, tanquam pacem parum fideliter colerent, qui hostibus Regis, pyratisque receptum in suis portibus tutum præstarent, ac, siqua nauis aut ab Hispanis, aut à Melitensibus per illa maria vagantibus capta esset, id criminosè interpretari, Venetorum fraude fieri. ac, si Rex patiatur, breui fore tam infestum pyratis id mare, vt Turcæ omnes eius commercio prohibeantur: quod Regi maiori famæ iactura stare, quàm rei. Quid enim turpius tot regnorum, ac tam vastæ potentiæ Regi, quàm in intima imperij parte ab aduenis prædonibus agi, ac ferri subiectorum res; &, quod ad religionem quoque pertinet, intercludi itinera, ac nauigationem ad Mecham Vrbem, quò ad visendum Mahometis sepulcrum quotannis tot mortales adire pietatis causa solerent? Quid, quòd ipsi Veneti per causam vlciscendi pyratas,

Mahometes Selimũ incitat ad inuadendã Cyprum.

naues

naues Turcarum toto mari insectarentur, tanta fundendi Turcici sanguinis auiditate, vt lege cautum habeant, nequem Turcam viuum relinquant; deditosque sæpe, ac fidem fœderis implorantes, barbara crudelitate trucident? Assentando hinc potentiæ, ac, si pede terram pulsarit, exturbaturum illicò ex Insula Venetos Regem, ratiocinando impulit Selimum iam antè Venetos despicientem, vt de Cypro illis eripienda cogitaret, profiteretur que facturum, simul ac ipse paterni regni compos effectus esset. Quin Michæsium ipsum eius Insulæ Regem facere destinasse sunt qui ferant, auditamq. vocem illius in commessatione, cùm multo vino incaluisset, Michæsium Regem Cypri appellantis. Sed siue donaturus homini Iudæo, ac vilissimo transfugæ Regnum (quod à vero, aut certè à consuetudine Turcarum abhorret) siue propria cupiditate, in hanc sanè cogitationem Finicæ vrbis portum contra Cyprum in Ciliciæ ora situm, vnde non longior sexaginta millibus passuum traiectus est in Insulam, negligentia collapsum, ac repletum, purgandum, reficiendumque curasse dicitur. Quæ res iam tum Venetis Cyprij belli suspicionem incusserat. Verum adeptus regnum, inter maximarum opum, immensique imperij gubernationem, affluentiamque rerum omnium, quascunque concupiscere animus posset, sua sponte ea cogitatio mente effluxerat, nec mersus tot voluptatibus, & à grauibus abhorrens curis, repetiturus videbatur. Cæterum Mustapha cum Michæsio Cyprij belli conflandi rationes noctes, diesque inter se coquebant, redituram rati pristinam Regi cupiditatem, si quis reuocaret omissam. Tentandum eius animum cùm decreuissent, prius fremitum militum, vocesque bellum poscentium per fœminas quasdam decore formæ acceptas Regi, & Mahometis

Finicum portū reficicurat Selimus.

metis potentiæ aduersas, perferri ad eum curant; quibus motus Selimus, Mahometem consuluit. Ille probat, vt bellum geratur, eiusque occasionem præsentem offerti ait, quòd nuncij ad se ex Hispania venissent à Mauris, opem aduersus Philippum orantes. Regi nouum id bellum videri, nec satis liquere, quæ seditio Maurorum, quæ vires, quæ belli futura ratio. Sic agitatum antè de Cypro consilium sponte subijt; sed monente Mahomete iurisiurandi, ac fœderis nuper icti, ac negante, iustam vllam belli causam cum Venetis esse, dirempta tum consultatio est, ita tamen, vt appareret, minimè eum à bello Veneto religione absterritum iri.

REGES Turcarum vnum ad posterorum famam maximè illustre monumentum regni, nominisque putant, templum sibi pro sepulcro condere; nec aliam ferè publici operis magnificentiam norunt. Innumeri in his lychni, lampadesque perpetuis luminibus collucent, præsertim eo tempore, cùm ad statas, solennesque preces conueniunt. Sunt sui templo Antistites, Sacerdotesque, ac Ministri Sacrorum. templum verò ipsum porticibus, atrijs, pauimentis marmoreis, rarisque è lapidibus magnificentissimè exornant, accitis ex ipsa Italia artificibus, quos & barbaris seruire auiditas lucri cogit. Neque id sumptuosissimum operis. addunt ædes pari magnificentia exstructas, in quibus humiliores, egentesque, ægri præsertim, & affecta valetudine, vsque ad confirmationem aluntur, curanturque. Hospitibus tridui victus, tectumque præbetur, atque omnes sine discrimine accipiuntur, siue Christianus quis, siue Turca, siue seruus, siue liber, siue subiectus imperio, siue alienigena fuerit, neque numero, neque genere distincti hospitio vlli arcentur. Ad hæc magnus puerorum numerus victu, vesti-

Templũ sepulcrale Regum Turcarũ.

Nosocomia, & hospitia prope templum.

tuque

tuque pręſtito inſtituuntur. Appetebat hanc laudem Selimus, vt, quemadmodum Solimanus pater eo monumenti genere ſuperiorum Regum moles cùm artificio atque opere, tùm operis amplitudine anteceſſerat; ita ipſe patris in eo ſtudium, ac magnificentiam longè ſuperaſſe videretur. Huc intentum, per Sacerdotem eum, quem Muphthium Turcæ vocant, admonet Muſtapha traditi a maioribus moris, id fani genus non alia, quàm capta de hoſtibus pecunia ædificandi: ita acceptum Deo vates ceciniſſe. nec magis legitimos vllos eſſe hoſtes, quàm Chriſtianos, quibus nec Mahometes in cæleſtibus ducitur, & omnes ritus, cultusque Turcarum in profanis ſunt. Lætus hæc monentem Muphthium audiuit Selimus. nec alia re magis accenſum eius animum ad occupandam armis Cyprum, quàm libidine ditandi ex opulentæ Inſulæ fructibus cœptum ab ſe hoſpitale diuerſorium ferunt. Secundum hæc ipſe Muſtapha, cùm diu captando tempus expectaſſet, opportunè ingreſſus commemoraſſe dicitur perpetuum Ottomanorum Regum inſtitutum, regni initia bellico magno auſu, ac memorabili aliquo facinore commendandi, & ſupremi honoris dignitatem inſigni aliqua victoria condecorandi, quò à ſe etiam ipſis, non ſolùm à ſummæ ſuæ amplitudinis iure, maieſtatem tot nationibus, quibus imperant, præferrent. Sic Selimum auum, qui imperatorijs virtutibus omnes omnium gentium, atque omnis memoriæ maximorum regum, ac ducum laudes ſuperaſſe exiſtimetur, vixdum apprehenſis regni gubernaculis, de Iſmaele Sophio, claro ea tempeſtate Perſarum Rege, victoriam quæſitum in Perſiam vſque penetraſſe; ita vt in Calderanis campis, collatis ex æquo ſignis, victor, fugato hoſte, Taurim regiam vrbem occuparit, atque ex eius præclarè geſtæ rei

Id tēplū ex hoſtiū manubijs ędifi. andum.

Quęnám maxima inuadendę Cypri cauſa Selimo.

Muſtaphæ ſuaſio de occupanda Cypro.

Iſmael Perſarū Rex ab Selimo alterius Selimi auo ſuperatur.

fama aditum sibi ad clarissimas postea victorias, & sui nominis immortalitatem aperuerit. Pari magnitudine animi Solimanum patrem magis pia arma in Christianos, naturales Turcarum hostes, conuertisse, & aggressum magnis copijs Hungariam, primo impetu Belgradum, antiquum, ac firmissimum Pannonici regni propugnaculum, vnde Amurates, & Mahometes Ottomanorum Reges olim re infecta, acceptis etiam detrimentis repulsi essent, feliciter expugnasse, Hungarosq. veteri sua bellicæ virtutis existimatione spoliasse: atque eodem felicitatis cursu Rhodum Insulam fortissimæ, & Turcico nomini infestissimæ Societati ereptam, in potestatem redegisse: exinde maximas res aduersus Venetos gessisse, quos eò necessitatis compulerit; vt quà vrgente fame, quà victore Rege, Zacyntho, Cephaleniæ, atque ipsi etiam Corcyræ imminente, pacem, Nauplia, Epidauroque munitis vrbibus remissis, ac tota Peloponeso cedentes, tam turpi, quàm necessaria pactione redimere coacti sint. & hos nimirum esse hostes illustrandis Turcicis armis natos: quibus cùm nihil Turcico bello formidolosius sit, nihil contrà Turcis victoria exploratius esse debere. Atqui ipsosinet opportunè nuper iustam bello causam præbuisse, qui arroganti decreto vrbes in stipendiario, ac vectigali Turcarum regno communire sint ausi, tanquam defensuri armis essent, quod Regum permissu obtinerent. Id Solimanum ipsum, si vixisset, non fuisse passurum, importunamque gentem eiecturum armis ea insula, cuius possessionem munitionibus stabilire, quàm beneficio Regis habere maluerint, & se absente, & Hungarico bello occupato, dolosè, & quasi furtim communire aggressi essent. Sæpe inuictum senem minaci in Venetos vultu confirmasse, si victor Constantinopolim redijsset,

Solimanus Belgradū expugnat.

Rhodo potitur.

Venetis multa eripit.

Jjsdē minatur.

ſet, omnem belli tempeſtatem in eos immiſſurum, ac terra marique oppugnaturum. Hanc iuſtam patris iram ipſum eò magis ſuſcipere debere, quòd eius principia regni violaſſe, ac (ſi Deo placet) contempſiſſe Veneti videantur, qui, ex quo ad regnum peruenerit, & Euſcocos prædones in fines Turcarum quotannis immiſerint, qui omnia circà latrocinijs infeſta terra, marique reddiderint, & Cyprum ipſam Chriſtianorum pyratarum aſſiduè Turcicis nauibus inſidiantium receptaculum, perfugiumque tutiſſimum feciſſent. Itaque hanc eſſe tantò magis vindicandam contumaciam, quantò rem eſſet ſuſcepturus parum laboris, plurimum gloriæ habituram. Quid enim & ad Chriſtianorum terrorem, & ad omnium gentium famam illuſtrius fore, quàm tum Venetos Cypro expuliſſe, cùm ipſi ſuis viribus fidere cœpiſſent? cùm nobilem vrbem in medio Inſulæ, latè eius rei diſperſa fama, firmis propugnaculis cinxiſſent? ſcilicet intellecturos eſſe Chriſtianos, Turcarum virtuti omnia peruia eſſe: non eam murorum molibus, non vallis, foſſisque, aut vllis omninò operibus arceri. Patrandi verò conſilij & ſummam facilitatem fore, & peropportunum tempus fortunam obtuliſſe, cùm Chriſtiani Principes nec vnquam ſatis conſentientes, & tunc maximè religionum diſſidijs diſiuncti, attritis domeſtico bello viribus, Venetos eſſent deſerturi. Quippe Philippum hinc Maurorum bello, quod opinione maius in ipſa Hiſpania exarſiſſet, hinc pacandis Belgarum populis nouæ ſuperſtitionis contagione ad arma conſternatis, diſtineri. Regem Galliæ & ætate inualidum, & inteſtinis ſeditionibus attenuatum, Turcica inſuper ſocietate obſtrictum teneri. Maximilianum Cæſarem à conceſſa nuper pace non diſceſſurum, cùm ſemel virium ſuarum periculum im-

Euſcochi.

Chriſtianorum Principũ diſcordiæ, quam hoſtibus opportunæ.

prosperè fecerit, & nec ipse per se Turcico bello pares vires allaturus esset, nec incertis, & nunquam tempestiuè coëuntibus Germanorum auxilijs confideret: quæ gens ad propulsandum Turcicum bellum, quàm ad inferendum promptior esset. Nec verò Poloniæ Regem, qui patris sui consilijs innixus, cautus alieno periculo esse didicisset, vnquam temerè inueteratæ pacis fœdera abrupturum. Ita Venetos destitutos non solùm Cypro, quæ prius occupabitur, quàm petitam Venetijs sciatur, exigi; sed, si cœptis aspiret fortuna, grauiori aliqua plaga affligi, ac prosterni posse. Quibus infractis, ac metu se non commouentibus, nullas porrò maritimas Christianorum opes fore. Hinc Italiæ ipsius inuadendæ optatissimam omnibus Ottomanicis Regibus facultatem præbitum iri. At ipsos obtundere, & profligare Venetos, quid tandem esse negotij? siquidem apud eos ab diuturna pace, tranquillitateque, quam Solimani patientia per annos triginta tenuere, obsoleuisse omnes militiæ artes, iuuentutem ocio, luxuque languentem, insolentem in socios, timidam atque imbellem aduersus hostem futuram, senes non alijs, quàm pacis, & vrbanæ ambitionis studijs exercitatos, rudes ad belli consilia fore. Quotum enim quemque reliquum esse, qui postremi belli meminisset, nedum gerendis rebus interfuerit? Igitur impares ipsos, ab socijs desertos, quid esse spei habituros? Scilicet aut ignominiosæ pacis conditiones subituros, quibus, tanquam compedibus illigentur, aut, quod maximè horrent, vniuersi Imperij fortunam periclitaturos; ac demum affectos, vt semper, magnis cladibus, ac rerum omnium difficultatibus circumuentos, vel impellente fame iugum accepturos: ac milites Turcas hostium spolijs locupletatos, captiuorum greges abducentes, Bizantium reditu-

Germani propulsãdo, quàm inferẽdo bello aptiores.

Otium, & pax bellicas artes dedocet.

ros,

ros, & fortunarum plenos Regem summa pietate culturos, ipsumque egregijs de Christiano nomine partis victorijs in æterna gloria futurum.

SVPER has Mustaphę, ac Michesij cohortationes, quibus Pialeius quoque haud leuis auctor accesserat, intimus Selimi animus cupiditate stimulabatur, Cypri manubias instituto ab se operi perficiendo destinans, & vectigalia propinquæ, ac diuitis Insulæ, quæ templo addicturus esset, impensas in perpetuum suppeditatura existimans. Hinc Michesium extollentem vbertatem Insulæ, ac iniustis dominis adimendam armis, suadentem, cum assensu audiebat. Et erat Selimi animus ab Imperij magnitudine, ac fiducia virium, & quòd Reges à Turcis pro præsenti numine coluntur, in tantam vanitatem, gloriamque elatus, vt haud tutò quisquam, quantisuis classibus, exercitibusque sufficere regni eius opes, negasset. Hinc omnes longè infra se ducere Reges, & nihil spes suas morari posse, nihil, quod imperasset, non perfecturos suos tantis subnixos viribus, opinari. Igitur Mustaphæ orationem secuta Regis voluntas: præcipitatumque illico bellum esset ab expertibus fidei barbaris, nisi Mahometes, qui auertere bellum à Venetis vehementer studebat: siue æmulos in maximè longinquam, dubiamque militiam amandare cupiens, ne parta de Cypro victoria (quam haud difficilem fore existimabat) crescerent: siue magnis semper muneribus à Venetis cultus suæ fidei esse ducebat, pacem ijs præstare; obiecta religione tenuisset, vt Muphthius Sacerdos, ac fœderum, & iuris publici peritus consuleretur. Sed parum in Muphthio spei ratus, cuius responsum ad Regis voluntatem futurum non dubitabat; ostendere conatus est, præstare, Hispaniæ

Selimi elatio animi.

Mahometes bellum a Venetis auertere conatur.

Muphtius Turcarum Sacerdos.

bellum inferre, quod & vtilitatis, & causæ esset plus habiturum, si homines ijsdem sacris, eodem cultu in Deum, iniqua seruitute in hostili terra vexatos, eius nomen, auxiliumque implorantes tueretur, cùm illi eius spe freti arma cepissent, illatisque vltro cladibus, totam Hispaniam conterruissent. Hoc bello nec nouum vllum conciri hostem (neque enim, vt Veneto Hispanicum, ita Hispanico Venetum bellum accessurum) & Hispanum militem in aliena fortasse aliquem, in sua certè terra inermem, ac imbellem, haud difficilem victoriam esse facturum: & ex victoria in tantum propagari Imperium, vt orbem terræ ab oriente sole ad occidentem sit complexurum. Euerso enim Philippo, ac Hispaniæ Regno exciso, quod aliud præsidium, quo fulciatur, rem Christianam esse habituram? Hispaniam porrò subigere nec magni laboris, & immensæ gloriæ fore: sexaginta millia Maurorum propè, par reliquæ Hispaniæ robur dici in armis esse, haud minorem numerum in Aragoniæ, Valentiæq. Prouincijs intentos Granatensium euentum, & quid ipse auxilij ferat, expectare: cuius signa simul ac in Hispania conspexerint, simul ac eius aduentare classem, in eius se receptos fidem, audierint; illico ingenti tumultu ad arma & ipsos consurrecturos. Accedere Galliam antiqua æmulatione, mutuisque odijs, & aduerso exitu bellorum exulceratam, semperque infensam Hispanis, ac Turcico nomini multis obstrictam, atque coniunctam officijs: quam quis dubitet lætam inuasuram occasionem premendi veteres hostes suos, atque aliquid ex eorum naufragio rapiendi? Et huic tantæ gloriæ propè parem officij laudem futuram, cùm homines religione, cæremonijsq. coniunctos (quod maximum esset humanitatis vinculum) non

Mahometes Regi Hispanicum bellum persuadet.

Maurorum in Hispania vis, & copia.

Galli cur Hispanis infensi.

dese-

deseruisset; eumque pia bella, nec ex vlla cupiditate, quæ in tantas opes cadere non posset, sed ex fide gerere, vel hostes prædicaturi essent. At si Mauris relictis, & tanquam Philippo ad supplicia proditis, bellum Venetis nuper in societatem, amicitiamque acceptis fecerit, etiam atque etiam consideraret, qui sermones hominum essent futuri, cùm fama per gentes ferretur, desertos, qui per summam crudelitatem Mahometem eiurare cogerentur: eos bello petitos, quibus paulo antè data pax, ac sanctissimo iureiurando sancita esset. Hæc deliberatio aliquandiu tenuit, auctoritate magis Mahometis, quàm dubitatione Selimi, qui cupiditatem suam iusti vim, æquique trahere: &, quod ei in mentem venisset optare, id non consequi, atque ad effectum perducere, indignum maiestate sua putabat: ac Cyprum maximè diuitem & opportunam Insulam, templo ab se cœpto, animo iam, & cogitatione adiudicauerat; qua vna re maiorum suorum gloriam superare gestiebat. Sed extracta vtique deliberando res esset cunctatione Mahometis, nisi noui ex Italia nuncij Michesij, ac Mustaphæ consilijs vim addidissent.

Animus Selimi in inuadendę Cypri.

ERAT annus nati Christi millesimus quingentesimus sexagesimus nonus, quo ingens tota Italia frumenti inopia annonæ caritatem tantam effecerat, vt cùm in eadem frugum angustia versarentur reliquæ continentis ciuitates, Venetijs abrogata lege, qua pretium frumentarijs finiebatur, frumenti sextarium nummis aureis quinque vænierit; & iam nihil esset propius, quàm vt fames timeretur. Neque Patribus diligenter in eam curam intendentibus, facile erat huic malo certum inuenire remedium: nam pari difficultate vicini quoque populi afficiebantur. ita enim aduersus frugibus annus fuit, vt in ipsa Sicilia, atque Apulia vberri-

Ingens annonæ caritas in Italia.

mis Italiæ horreis, magna annonæ caritate sit laboratum. Subleuauit tamen ciuitatem Senatusconsultum, quo aureum nummum in singula sextaria ijs, qui frumentum Venetias aduehetent, ex publica pecunia Triumuiri annonæ curandæ dono dare sunt iussi. allecti enim plærique & spe vberioris quæstus ex tam insigni caritate, & hoc Senatus munere, haud paruum frumenti numerum Venetias comportarunt. Ad hanc frumentariæ rei difficultatem accessit aliud maius momentum concitandis ad bellum barbaris. Eodem anno Idibus Septembris media nocte in Reipub. naualibus turres, in quibus sulphureus tormentorum puluis ligneis in cadis asseruabatur, comprehenso igne conflagrauerant, tanto incendij impetu, vt ciuitas insolito fragore, ac sonitu excitata, stratis se eiecerit, & in fora, apertaque viarum, attonita metu, proripuerit. Cùm enim maiori, quàm terræ motu omnium ædes quatefactæ horribili modo contremuissent, & cælum subitis fulgoribus coruscans noue, atque horrendæ rei speciem præbuisset, tantus omnium mentes pauor occupauit, vt alij supremum vrbis fatum, alij vniuersitatis interitum adesse trepidis animis suspectarint. tanta enim ignis, & erumpentis flammæ vis fuit, vt non ipsius modò vrbis fundamenta nutarint, nauigia per vias, perque æstuaria tremuerint, sed vicinorum quoque oppidorum ædificia ea flammæ violentia concussa sint. Taruisij, Patauij, ac remotioribus etiam in locis qui erant, nobis sæpe postea narrarunt, se micantium fenestrarum, atque parietum tremore, ac strepitu excitatos, magnum terræmotum extimuisse. At Venetijs vicinæ incendio domus, viris, fœminisque oppressis, omnes corruerunt. Exterrita tam violenti casus metu ciuitate, cùm cæli crepitus, & vis conti-

Venetorum ratio annonę augendę.

Sulphurei pulueris tur res Venetijs noctu cō flagrant.

Eius conflagrationis impetus, ac subsecutus terror.

cesceret, & desedisset iam pauor, insidiarum, & occultæ coniurationis suspicio incessit. In curiam Patrum, armatæ nobilitatis in forum fit concursus, custodiæ, excubiæque per vrbem disponuntur. Comperto naualium incendio augetur proditionis metus: scilicet eam partem virium petitam, qua Veneta res maximè staret. Tum Paulus Tronus adire, atque inspicere naualia est iussus. Trepidatum paulum ad portam, quæ illo rerum concussu sponte patefacta erat, cùm ex incondita turba Tronum sequuta, nemo se inferre metu auderet; & edidissent ridiculi timoris flagitium, nisi Tronus cum paucis nobilibus primus insiluisset. Qui omnibus aditis locis, Patribus renunciauit, solitudinem esse in naualium septis: turres, murosque, quà Murianum respiciunt, incensi pulueris impetu, intactis armamentarijs, nauibusque, dirutos, ac disiectos esse, atque vicinorum ædificiorum, ædisque, ac monasterij Cælestiæ fœdam stragem exposuit. Verùm intestini alicuius doli metus animos occuparat: pluresque postea dies custodiæ nobilium in singulis vrbis regionibus die, noctuque sunt actæ, deductæque triremes, quæ foro, atque curiæ præsidio essent. Et quia apparebat, non fortuitò excitatum, sed humana fraude conflatum esse incendium, quòd pluribus simul turribus, & ijs longè distantibus ignis esset comprehensus, magna ijs præmia, qui, quorum id opera factum, indicassent, constituta sunt. & (vt postea fama vulgauit) haud dubijs indicijs compertum est, immissos fuisse à Turcis, Michesio authore, qui scelus patrarent. Facinus post hominum memoriam maximum, & atrocissimum immani barbarorum fraude esset admissum, nisi paucos ante dies ducenta librarum millia confecti pulueris, iussu Senatus,

Coniurationis suspicio ex naualium incēdio.

Michesius creditur author incendij.

muni-

munitionis causa Corcyram, atque in alias reip. insulas ex ijs turribus exportata fuissent. Si enim quadraginta librarum millia, quæ relicta erant, tantum ciuitati periculum creare potuerunt, vt tot dirutis, disiectisque ædificijs, vniuersam concusserint vrbem, quid super his ducenta millia factura fuisse putamus? Fuere tum, qui existimarent, vrbem ipsam eo incendio, atque impetu ignis euerti, atque ciuitatem omnium post conditum orbem clarissimam, & pulcherrimam, miserabili exitu, immanium belluarum scelere exscindi funditus potuisse. Documento quidem Christianis principibus esse debuit, quàm feri, quàm etiam perfidiosi, & fraudulenti nobis hostes impendeant. Peruasit celeriter fama rei, recenti ciuitatis terrore, ipsa re maior, atque in immensum, vt fit, rumore aucta, deflagrasse Venetijs reip. naualia, armamentaria, naues, omne bellorum, & classium instrumentum igne absumptum, vsque ænea tormenta, quorum est in naualibus admirabilis apparatus, dissoluta, & colliquefacta interijsse ferebantur, cùm re vera, præter pulueris haud multi iacturam, & murorum ac turrium ruinam, quæ omnia subitò refecta, ac restituta sunt, nullum magnopere damnum resp. fecisset.

Venetum incendiũ quos motus Bizãtij fecerit.

AT his Bizantium nunciatis, nulla iam arte, nulla auctoritate Mahometis sustineri vltrà res potuit, prædicante Michesio, literasque ostendente Venetijs sibi ab Iudæis fœneratoribus allatas, accisos eo incendio imperij neruos, prolapsam vnico casu rem Venetam, ne multorum quidem annorum ocio restitui posse. panes quoque Venetijs sibi ab eisdem Iudæis missos ostendisse dicitur milio, non frumento confectos, quò fidem faceret, fame vrgeri

ciuitatem. Enimuero exclamare tum Mustapha, vtendum fortunæ beneficio, neque omittendum tempus tam opportunè à Deo immortali oblatum, non Cyprum solùm regno adijciendi, sed infligendi Christianis, & maximè Venetis, insigne aliquod vulnus, cùm eorum nauales opes, quibus aliquid posse videbantur, obtritæ: cùm inopia frumenti circumuenti, non tam longinquæ tuendæ insulæ, quàm depellendæ domesticæ famis cura anxij, sollicitique futuri sint. Vnde enim eos commeatus in classem, exercitumque suppeditaturos, qui ægre sese, ac vrbanam plebem alerent? Vnde porro classem ipsam habituros, incensis armamentarijs, atque omni nauali apparatu igne absumpto? At enim religionem, fœdusque obstare. quasi vlla contra Deum religio sit, aut vlla fides Mahometi parenti, ac conditori veræ pietatis gratior præstari possit, quàm eos hostes internecino bello persequi, qui eius sanctissimum numen non agnoscunt: id sciri è vestigio posse, si sacerdotes, atque interpretes sacrorum consulantur. Atque hæc, tanquam si nullam belli causam Veneti dedissent, ab se dici: cùm verò ipsi priores fœdus violasse argui possint, quid opus esse de iure fœderum disserere? Proinde desinerent, Venetos religione tueri, quibus quæstui pax Veneta, quorum sententia addicta pretio sit. Nam quod de Hispanis, Maurisque prætexitur, eòdem spectare, vt discussi Cyprij belli merces quammaxima exigatur. Quò enim nouum, maximèque longinquum bellum in occidente quæratur, cùm vicinum, atque opportunum inuadentibus, & quod ferendum non sit, in intimo imperio regnum occupantem hostem habeant? & quid hoc consilij esse, Hispaniam non suis tantùm opibus, viris, armisque præualidam, sed Ita-

Mustapha rursum Turcas ad Cyprium belli accendit.

liæ, ac Germaniæ viribus ſuccinctam, longè alio in orbe oppugnatum ire, ac imperium pari virtute, ac ſapientia maiorum conſtitutum in diſcrimen tam ancipitis euentus dare: Cyprum, ac Venetos omittere, qui propè ante oculos quotidianis contumelijs iram Turcarum, armaque prouocare audent; de quibus, nec dubia victoria ſit futura, & fructus victoriæ potior? proxima quæque, ac maximè factu facilia occupando, ditionique adiungendo, proferri firmariq. regna: eadem, ſi tranſiliendo ordinem rerum & locorum, longinqua atque aſpera appetendo, arma & vires, quò cupiditas rapit, temerè transferas, deſtrui funditus, atque euerti. Maurorum defectionem, vt, quanta fama celebraretur, eſſet, opportunam diſtinendo Philippo, ne ſociare conſilia, ſtudiaque cum Venetis poſſit; non Philippo ipſi, ſedique imperij eius inuadendæ eſſe. Impetum igitur omnem in Venetos dandum, quibus debellatis, iniectoque iugo ciuitati exiſtimatione maritimæ potentiæ Italiam, atque Chriſtianos tuenti, tum facilem aditum in Hiſpaniam, & ad cæteras Chriſtianorum prouincias fore. His rationibus incenſus Selimus, ab inſita vanitate facilè in ſpem magnæ inuadendæ gloriæ erectus bellum aduerſus Venetos decreuit. Et quò iuſtè, ac ritè ſuſceptum videri poſſet, interrogari Muphthium iubet: qui antè à Muſtapha præparatus, vt cupere regem ſenſerat, ita reſpondit. Tum Selimus accito Mahometi ſuum conſilium aperit: ingreſſum, vt antè, diſſuadere ita redarguit Rex, vt iracundia elatus Chriſtianum (quæ barbaris grauiſſima eſt contumelia) Chriſtianiſque ſtudentem appellarit. Ad quam vocem cùm territus Mahometes terram intuens conticuiſſet, & Selimum acerbitatis tam atrocis maledicti

Regni proferẽdi ratio.

Turcis Chriſtianos appellari maxima contumelia.

ſup-

ſuppœniteret, quo perfidiæ inſimulabatur ille vir, cuius dignitatem reuereri, cui regnum ipſum acceptum referre eſſet ſolitus, leniùs appellatum, mittere fruſtra diſſuadendo conari, quod ſibi certum deliberatumque eſſet, & apparando ſtrenue bello incumbere iubet. ipſius enim partes erant, pro iure magiſtratus, quem gerebat, quæ fieri rex vellet, imperare, & vt plenè cuncta recteque adminiſtrarentur, curare. Mahometes ictus ea oratione regis, neque tam lætus, quòd obiectum per iram probrum verbis mitigare conatus eſſet, quàm verens, nequa ſuſpicio ab aduerſarijs inculcata in eius animo reſideret; ad eam abolendam factisque refellendam intentiori, quàm vnquam antea, cura inſiſtit negocio, monito rege, vt cuncta ſilentio premi iuberet: ſibi curæ fore, vt ars ad fallendum viribus addatur, & Veneti nec opináto bello turbentur: ac priùs Cyprus occupetur, quàm mitti Venetijs auxilia poſſint. Ergo magno ſimulationis artificio verba dare Veneto legato, & tanquam amico arcanum regis conſilium prodens, componere Hiſpanicam expeditionem. Prӕterea enatum eſſe magnum in Aegypto bellum fingit, quòd Arabes, agreſte ac ferum genus, creato ex ſua gente rege, ſumptisque armis à Turcis defeciſſent, & in Aegyptum irrumpentes, cæſis aliquot Turcarum turmis, qui ſe eis temerè obiecerant, magnum terrorem tumultumque in ijs locis effeciſſent. Harum rerum rumores diſſipari crebris ementitis nuntijs curat. quæ fidem eò maiorem habitura rebatur, quòd non omnino eſſent falſa, quæ diceret. Nam, quà Aegyptus Arabici ſinus oram attingit, gens ſeruitutis inſcia, aſſueta raptui, & incertis ſedibus, dura atque inops, vagari, Turcarum iugum excuſſerat. Verùm pacandi Arabes negocium præfecti

Mahometis verſutia ad fallēdus Venetos.

Arabes à Turca deficiunt.

Aegypti erat: neque ea res vllo ab rege conatu indigebat. Has Mahometes apparando bello causas prætendens classem adornare maximam, naues ad equos transportandos ædificare, remiges ad mare cogere, arma, pecuniam, commeatus expedire, Græciæ, atque Asiæ præfectis (Belerbeios barbari vocant) mandat, vt milites, equitatumque paratos, quò rex iussisset, sine mora ducendos habeant. Tandem Finicam Ciliciæ vrbem ad conueniendum edixit, & Hispaniense adhuc bellum, Arabicumque simulabatur.

Belerbei quinã dicantur.

M. ANTONIVS Barbarus Bizantij rempub. procurabat: quem, cùm circumspectaret, atque odoraretur diligentissimè omnia, & in eo nec pretio, nec periculo parceret, nihil Mahometis consiliorum fugiebat, senatumq. crebris ac vehementibus literis obtestabatur, vt Cyprijs rebus cauerent, insulamq. Italicis militibus firmarent: eos exclusum iri, si cunctarentur. classem à Turcis maximam instrui, milites, equitatusque Europa, Asiaque in Ciliciam cogi, diligentiam curamque summam adhiberi, conatum dissimulari: Mahometem ab se his de apparatibus appellatum magnopere confirmasse, ea contra Venetos non parari, velleque regem in eadem amicitiæ fide permanere, quam pater eius triginta amplius annis præstitisset: illam classem copiasque ad Mauros vindicandos pertinere, qui in Hispania iniurijs subacti, sæui dominatus iugo excusso, pro religione ac libertate arma cepissent. proinde & se deponere omnem suspicionem iussisse, & ad senatum sua interposita fide scribere, nequos susciperent metus, nève sumptus apparanda classe facerent. Verùm Turcica fraude hæc ab fallaci homine dici, vt Patres à classis cura, mittendoq. in Cyprum Italorum militum præsidio auerterentur,

M. Ant. Barbarus Venetorũ legatus apud Turcam.

Crebro Senatum admonet de muniẽda Cypro

quòd intelligeret, insulanos per se, sine externis auxilijs, ne primum quidem belli impetum esse laturos. Itaque cunctandum non esse M. Antonius monebat, neque expectandum, vt comparatis rebus, palàm initium belli à Turcis fieret. quid enim esse absurdius, quàm ad inuadendam Hispaniam ituris, copias in proximam Cypro Ciliciam cogi? Sed harum literarum plæræque omnes à barbaris dedita opera omnibus eius nuncijs tabellarijsq., insidiantibus interceptæ, perlatæ non sunt. Eò factum est, vt bellum priùs eruperit, quàm prouisi quicquam Veneti, expeditionis Hispaniensis vano rumore decepti, habuerint. At Bizantij, vicinasque per prouincias, cùm omnia bello streperent, ac percrebuisset, Cyprum ac Venetos peti, occultari res diutiùs nequibat. Itaque Mahometes M. Antonium ad se accersiri iubet, ei nunciat: velle regem, vt Veneti Cypro insula, in quam ei optimum ac peruetustum ius esset, cederent sibi, quando eam ipsi prædonum ac Turcici imperij hostium receptaculum fecissent: si sponte facerent, rei gratiam fore, vt tuta diu atque integra pace perfruantur. sin supra vires animos tollerent, & experiri bellum eligerent, haudquaquam victori Cypri concessione satisfacturos. Nec vltrà regis verbis. At ipse legatum pro amicitia monere, vt senatui auctor esset obtemperandi regi, & bello abstinendi, cuius ingruentem molem non essent diu toleraturi: viderent, ne vnius, & eius remotissimæ insulæ cupiditate in ancipitem casum suarum rerum se darent. M. Antonio indictum bellum magis, quàm indicatum fuit. cui cùm ne spes quidem rem præcipitatam, constitutamque reuocandi vlla esset, moram modò quærebat, quò Patres spatium ornandæ classis, copias in insulam traijciendi, & firmandi præsidijs

Intercipiũtur à Turcis litteræ ad Senatum missæ.

Mahometes Venetũ legatũ de Cypro tradenda alloquitur.

Dalmatiæ, atque Illyrici fines haberent. Itaque Mahometem rogat, vt recentis fœderis, & Dei fœderum vindicis admonens, regem abducere ab iniusto decreto conetur, siquidem nullo reip. merito hostilem derepente animum suscepisset. id si effecisset, sensurum, nunquam pati Venetos, se à quoquam beneficio superari. Negante Mahomete, nisi tradita Cypro, spem aut conditionem pacis vllam fore, M. Antonius haud aliud, quàm temporis dilationem moliens institit petere ab eo, vt, antequam hostilia pararentur, legatus Venetias mitteretur, qui regis postulata ad senatum deferret: sperare se, tanti futurum Patribus iura pacis non abrumpere, vt rationem aliquam quæsituri sint, qua regis voluntati satisfieret. interim edicta sustineret, nequi motus in finibus existerent, quibus magis irritarentur vtrinque animi. Vt enim non falsa essent, quæ Venetis crimini darentur, nihil certè obijci, quod bello dignum videri possit, & quo omnis armis Europa perturbetur. Haud fallebat barbarum Antonius: sed quia nihil ea res moratura per hiemem apparationem belli erat, & maiori cum dignitate regis ipsa in vrbe, atque ipsi Veneto senatui coràm indici bellum putabat, & ipse à priori studio auertendi in Hispaniam eum conatum, locum componendæ pacis quærebat: nec desperabat, Venetos, vt à se tantam belli tempestatem auerterent, pacem concessione Cypri redempturos; facturum, quod postularet de legato, respondit. Ad id munus eundem Abrahimum, qui paucis antè annis renouando fœderi Venetijs fuerat, delegit. Erat is genere Polonus perhonesta Strassorum familia in Russia natus, qui adolescens à Turcis captus, Christianæ fidei desertor, profanis Turcarum ritibus sese addixerat: exinde adscriptus in regis mi-

M. Antonij consilium ad apparationẽ belli protrahẽdam.

Abrahimus Venetias legatus destinatur.

litiam

litiam, Chiausiusque effectus, industria, ac nobilium linguarum intelligentia barbaris magno obeundis legationibus vsui fuit. Huic M. Antonius Aloysium Bonricium reip. scribam, spectatæ fidei, ac industriæ virum, & adolescentem filium adiunxit, specie, vt tutius legato Venetos fines ingresso iter foret: re uera, vt impuber filius instanti seruitio eriperetur, & senatus de omnibus rebus per Bonricium erudiretur. Abrahimo proficiscenti Bizantio mandasse Mahometes dicitur, vt expositis in senatu regis mandatis, daret operam per priuatorum colloquia, vt pacis mentio fieret, seque ei conciliandæ non defuturum polliceretur.

AT Venetijs Patres, cùm crebris eorum literis, quos exploratum Turcarum motus plures dimiserant, tùm frequentibus magistratuum nuncijs, qui Illyrici, ac Dalmatiæ ciuitatibus præerant, non parari modò, sed iam etiam geri bellum accipiebant, quòd Turcæ auidissimum prædæ genus, cognita regis voluntate, quotidianas in agros Venetæ ditionis excursiones faciebant, & aliquot direptis ac incensis pagis, terrore ac tumultu latè omnia impleuerant. Missa continuò sunt præsidia, quæ fines tuerentur, & audaciam barbarorum cohiberent: & Iulium Sauornianum Iaderam, permunitum ac frequens in illis locis oppidum, cui ob egregiam multarum rerum opportunitatem præcipuè Turcæ insidiabantur, proficisci, & curare in Dalmatia res iusserunt: & Hieronymum Martinengum è Brixianis principibus veterem reip. præfectum, qui suam ad eam rem operam senatui obtulerat, cum tribus millibus delectorum militum, exiguo aduersus tantam molem belli numero, nec tamen leue momentum sustinendis rebus, si incolumes

Iulius Sauornianus in Dalmatiam mittitur.

Hieronymus Martinengus in Cyprũ.

D 3 peruenis-

peruenissent, in Cyprum dimiserunt, attributis ei quatuor onerarijs nauibus. Monuerat Sauornianus Patres, ne minus octo millibus peditum Italorum in Cyprum mitterent, paucioribus ægrè defendi posse ostendens. Sed Hieronymo, cui cum Iulio honoris, ac loci occulta æmulatio intercedebat, cupiditate nauandæ operæ prouecto, audere se illa copia Famagustam tueri, affirmanti, Veneti collaudato eius studio, assensi sunt. quippe remp. sæpe priuatorum animis administrant, & vt familiari rei, ita publicis sumptibus parcere pro disciplina habent. quam imbecillitatem magno reip. stetisse serò, & nonnisi post acceptam cladem senserunt, qui tribus millibus hominum repelli posse vim potentissimi hostis existimarint. Referentibus inde magistratibus ad senatum de bello, deque eius gerendi ratione, quidam, præsidijs per oppida dispositis, excipiendos hostium impetus, & sua ex tuto defendenda esse, censebant: aliis, deducta classe, quantam maximam conficere ciuitas posset, prælij fortunam, si vsus ferret, subeundam, videri. Atque hæc accepta sententia est; quæ præterquam quòd ad existimationem speciosior, fructu quoque vtilior habebatur: & addebant animos spes ab Hispanis ostentatæ affirmantibus, regem eorum coactis vndique nauibus, magna classe subsidio Venetis venturum, atque vnà pariter id bellum gesturum; & Pium V. Pont. Max. ab eximia in rem Christianam pietate, studioq. pro certo habebant, reip. non defuturum. Igitur præcipua senatus cura in classem intendi, quando ea parte virium gerenda res publica esset. Hieronymum Zanium præfectum creant. Is est apud Venetos eorum, qui extra vrbem geruntur, sine prouocatione, ac supremi imperij magistratus. nauarchos item singularum nauium ex media nobili-

tate

Martinegus Sauorniano æmulus.

Nota.

Duplex de ratione gerendi belli sententia.

Hieronymus Zanius Classi præficitur.

tate, acerrimum quemque iuuenum legunt, remiges ciuitatibus imperant,& ad vrbem cogunt: longas naues nonaginta nouas decernunt, naualibusque deductas ornant: duas & viginti ædificari in Creta iubent, præter triginta sex, quas defendendis maritimis oris, pyratisque consectandis instructas, egregièque exercitatas habebant. His addunt tectas & constratas duodecim: Galeatias ab magnitudine vocant, quæ remis impulsæ velisque, firmitudine ac robore, & numero & vi tormentorum, instar magnarum arcium, mare perrumpunt, inuictæ aduersus omnem vim tempestatis. Naues præterea onerarias viginti armant, instructasque commeatibus & militibus, adiungunt alijs. Accessere his biremes, & minora nauigia aliquot, quibus Hermolaum Theupolum, virum impigrum præfecerunt. In huius apparatu classis, quo & celeritate, & copijs expectationem de se ita superarunt, vt omnium mentes tantarum admiratione opum perstrinxerint, cùm magna frumentariæ rei difficultate afficerentur, Pij liberali studio adiuti sunt, facta potestate, è Piceno frumenta Venetias exportandi: pari quoque animo eos pecunia iuuit, permisso, vt centum millia nummum aureorum ex annuis sacerdotum prouentibus exigerent.

Classis Venetæ magnitudo.

Galeatiæ quid sint.

Hermolaus Theupolus.

INTER hæc literæ Patribus à Bonricio scriba redduntur, quibus de legati aduentu, de regis postulatis, de M. Antonij consilio, ac de omnibus rebus certiores facti sunt. Nam Bonricius Constantinopoli profectus, cùm commissum in finibus bellum intellexisset, veritus, ne à Mahometis filio, qui in Epiro rebus præerat, & paulo antè missos ad se cum muneribus à Catari magistratu in vincula coniecerat, Abrahimus redire Bizantium cogeretur, persuasit ei, vt

de

de ſuis aliquem Raguſium præmitteret, cui literas ipſe Venetias inde ſubitò mittendas daret, quò obuiam Raguſij nauem longam haberent, qua tutiùs celeriùsque Venetias deferrentur. Re probata, literas nuncio dedit notis conſcriptas, ne legi ab alijs poſſent, quibus ordine omnia ad ſenatum perſcripſit. Patres collaudata Bonricij diligentia, Franciſcum Tronum cum quinqueremi, cui præerat, Raguſium miſerunt, eique mandarunt, vt Turcarum legatum ad vrbem deueheret, cuſtodiretque, ne liberè, cum quibus vellet, colloqui poſſet. Haud multos poſt dies Venetias legatus applicuit. Patres vrbem ingredi vetuere, ac Trono cum quinqueremi ad gemina caſtella, quibus vrbis aditus ab alto clauditur, opperiri iuſſo, Bonricium acerſunt, à quo coràm eadem, quæ per literas, edocti, ſequenti die paruo nauigio adduci legatum ad vrbem iubent. Ad portas in vico D. Marci, quà curia cymbis aditur, deſcendit; tantusque populi concurſus, cùm naui egrederetur, fuit, vt area, porticibus, gradibus, quà ad Patres aſcenditur, locis omnibus completis, ægre à ſummouentibus turbam via legato facta ſit: hi verò vultus, hi oculi, fremitusque fuere intuentium belli nuncium, vt legatus iram impetumque impotentis multitudinis, atque ruptores fœderum increpantis extimeſcens, apprehenſa Bonricij dextera ei ſalutem ſuam commendarit. Introductus in ſenatum, paucis habitis verbis, literas Principi à Rege, ac Mahomete reddidit. In regis literis erat, Euſcôchos Chriſtianam gentem, ac Venetorum ſociam aſſiduè incurſare Turcarum fines, & infeſta omnia latrocinijs facere, neque cohiberi, quin incitari à Venetis atque immitti ſolere: Venetos ipſos inuſitata rabie in Turcas, qui pyraticam face-

Franciſcus Tronus legatum Tur. cũ quinqueremi Venetias defert.

Venetorum furor in legatum Turcarum.

rent,

rent, ferri, eosque etiam captos ac deditos immaniter trucidare: ſed quod vltra ferri non poſſet, inſulam Cypri, receptaculum Chriſtianorum pyratarum illa maria latè prædantium eſſe factam. Itaque cùm imperio ſuo cuncta circum inſulam parerent, ſibi conſtitutum eſſe, eam pacare nauigationem. Proinde poſtulare, vt, ſi pacem, quam ſecum habuiſſent, reddi ſibi Veneti vellent, quando fœdus ipſi multipliciter violaſſent, Cypro decederent: Euſcochos latrones coërcerent; atque illam ſæuiendi in Turcas acerbitatem remitterent. Hæc ſi obedienter præſtarent, obſequij gratiam ab ſe ituros: ſin per ſuperbiam abnuerent, ſe quidem ea bello repetiturum, at magno illam contumaciam ijs ſtaturam. Mahometis deinde literæ lectæ, qui in eandem ſententiam, qua Bizantij cum M. Antonio egerat, ſenatum ad gerendum regi morem hortabatur. Antequam veniret legatus, decretum erat, quid reſponderetur. Principem ex ſcripto reſpondere placuit: Venetos vel iniurijs prouocatos pacem tamen cum fide ſemper coluiſſe: Euſcochos, gentem inopem & latrocinijs lætantem, prædas pariter à Turcis, Chriſtianiſq. agere: Turcas pyratas à præfectis Venetis iure belli cædi, idque per fœdus licere: Cyprum Venetos iure tenere; ac non modò perfugium in ea pyratis nullum eſſe, ſed quatuor longas naues dedita opera ijs prohibendis in inſula haberi. Cæterùm, ſi per hæc commenta abrumpere pacem placeret, vltorem falſæ fidei futurum Deum: Venetis, quod iure poſſiderent, etiam armis tueri animum eſſe. Hoc dato reſponſo, reduci eodem nauigio ad quinqueremem, & protinus extra fines reip. reportari legatum iuſſerunt, nullo publicè officio, aut munere cultum. Vna M. Antonij vxor, quò ea humanitas Bi-

Veneti ex ſcripto legato Turcarum reſpondēt.

zantij viro rependeretur, eum cibarijs varij generis, Cretico vino, & ſerica veſte, permittentibus Patribus, donauit. Atque ita legatus nullum locum agendi de pace nactus Conſtantinopolim redijt. tantus ciuitatem non, vt plerumque antea, terror ex ea denunciatione, ſed ardor ad bellum inceſſerat. Nam iuuentus ira, atque indignatione tam impudentis perfidiæ incitabatur: & regem diffluentem luxu, ignauum, inertem, etſi præpotentem, deſpiciebant: &, niſi Chriſtiana res iuſta Dei ira vrgeretur, etiam cauſæ fidebant. Seniores, etſi remp. in tam diſparem cum validiſſimo rege dimicationem dare verebantur, tamen metus, ne, ſi talibus poſtulatis ſemel ceſſiſſent, veluti nudata formidine animi, ſingulis deinceps annis aliquid deperdendum foret, atque inde hoſtibus pariter amicisque contemptui eſſent, præcipites in bellum egit, omni reiecta pacis mentione. Quod decretum plus animi, quàm conſilij quidam tum habuiſſe arguebant, cùm agendo de compoſitione ſuſtineri, aut certè tardari hoſtium impetus, atque interea vires colligi, firmari præſidijs Cyprus, & cuncta ad bellum præparari poſſe viderentur, ac fortaſſe largitione & pecunia, quam ſæpe armis efficaciorem apud venales atque inhiantes muneribus barbaros experti eſſent, ea omnis tempeſtas declinari. ſed cunctis inſolita alacritate ardentibus, certatim pro ſe quiſque plebs, nobilitasque operam, ac ſtudium reip. profiteri. Et par ad continentis ciuitates ardor permanauit: publicè ab ſingulis legationes ad vrbem venere pecuniam, milites, commeatus, pro ſuæ quæque ciuitatis facultatibus deferentes. Publicam ciuitatum pietatem æmulabatur priuatorum ſtudium. vt cuique opes, aut animi, confluere in vrbem, nomen, vt in naues imponerentur,

Venetæ iuuẽtutis ad bellũ ardor.

Prudenter ne reiecta ſit à Venetis mentio pacis?

tur; dare,& plerique ſua pecunia militaturi . in quibus erant nobiliſſimi ſociorum tanta conſcendendi contentione, vt Patres, ne nudarentur omni ſimul iuuẽtute ciuitates, collaudato eorum ſtudio, lõgè plurimos remiſerint domum. Haud minus in reliquis Italiæ populis alacritatis inuentum, ſicubi tympani ſonitus auditus eſſet, certamen illicò nomina profitentium. Nam diuturnæ pacis ocio feſſi, quibus aut ingenium ferox, aut aliqua belli conſuetudo, religione inſuper aduerſus barbaros incitabantur. Hinc magnus tota Italia, atque ab externis quoque populis voluntariorum numerus Venetias concurrerat. His impoſitis, & edicto, quam ad diem omnes vndique naues Corcyram conuenirent, Zanius præfectus Venetijs ſoluit, atque Iaderam venit, vt ibi potiſſimum, dum omnes milites cogerentur, expectaret, atque interea Dalmatiæ rebus proſpiceret.

Italorum omniũ ad bellũ cõtra Turcas ſuſcipiendum alacritas.

HIS rebus intenta ciuitate, Lauredani Principis obitus intercedit. longæuus nonaginta annorum ſenex ſenatu egreſſus, repentina morte exſtinctus eſt. Ne ambitione, & occupationibus comitiorum reſp., gubernatoribus in tantis fluctibus rerum, quibus quotidie conſulendum erat, ſpoliaretur; ſanxit ſenatus, vt nequis eorum, qui magiſtratum eum gereret, cui in collegium veniendi ius eſſet, in quadraginta viros legi poſſet, qui incluſi curiæ conclauibus principem ſuis ſuffragijs creant. Et vir animo, & conſilio par difficillimo reip. tempori, populi ſermonibus poſtulabatur: intermittique oportere inductam tranquillitate reip. conſuetudinem, ineptiſſimum quemque, & regi quàm regere commodiorem eligendi. In competitoribus ſummi honoris eminebat Aloyſius Mocenicus magnis, validisque affinitatibus, & prærogatiua ordinis nixus (erat enim ædis D. Marci pro-

Lauredanus Venetiarum Dux repẽte moritur.

cura-

curator, quo ex collegio proximus eſt ad principatum gradus) & ipſe omnibus honoribus, ac reip. muneribus haud aduerſa fama functus, & ab elato ingenio haud expers priſcæ ſeueritatis futurus putabatur. Hunc incluſi ſenatores paucis diebus, haud multùm variantibus ſuffragijs, principem renunciarunt. Qui confirmandæ ſpei de ſe, quo die illatus in curiam principatum cepit, apta oratione ciuibus egit gratias, quòd id de ſe iudicium feciſſent, pollicitus adnixurum, vt nunquam delati honoris remp. pœniteret.

Aloyſius Mocenicus demortuo Duci ſufficitur.

CORCYRAM Sebaſtianus Venerius extraordinario imperio obtinebat, ſenex exacta ætate, ſed iuuenilis audaciæ. Huic viro ocij neſcio nuntij clàm miſſi ab Epirotis, qui Chimerium montem accolunt, venere ſignificantes, paratam gentem à Turcis diſcedere, & tranſire in reip. partes, ſi in fidem receptam qui à barbaris defenderent, mitterentur. Inprimis poſtulabant, vt ad oppugnandum Turcarum oppidum, cui Sopoto eſt nomen, iretur: quo in poteſtatem redacto, maxima pars Epiri Venetos eſſet ſequutura. Rem arripit Venerius, eaque per Manolium Marmorium, qui Corcyræ Græcis equitibus præerat, & magnam apud Epirotas auctoritatem habebat, ſæpe agitata, fidei obſides accipit primores gentis: & comparatis, quæ oppugnationi vſui eſſent, milites mille quingentos, equites ſeptuaginta in continentem traiecit. quibus ſine impedimento expoſitis, oppidum adoritur opere, & magis natura munitum, edito in monte ſcopuloſis rupibus impoſitum; vnde tormentis ex inferiori loco in arduum iacientibus fruſtra appetebatur. tum ad inferendum terrorem, ſi excluſi ſpe auxiliorum Turcæ de deditione cogitarent, Manolium ad occupandos in ſummo montis dorſo aditus. quà

Epirotæ defectionē à Turcis pollicentur.

Soporum oppidū.

ab

ab interioribus Epiri aditur oppidum, cum valida Epirotarum manu misit, qui pulso haud sine certamine hostium præsidio, & fugientes vsque ad portas insequutus locum tenuit. & Turcæ, dum nostros bombardis è mœnibus petunt, & rem parum scienter administrant, effractis duobus tormentis, quæ æquo plus infarserant, tormentarium pulueremomnem incendunt. Hæ res animos fregere, maiores nostrorum copias, & totius Epiri defectionem suspicantium. nec tamen vlla de deditione vox ab ijs missa; incertum, desperatione veniæ, an peruicacia. Venerius instandum timori, & admouendam vim mœnibus ratus, oppugnationem in diem sequentem edici, speciemque præberi magnæ apparationis iubet. Turcæ perciti metu, noctu se ex oppido eijciunt, præter admodum paucos, quibus decora mors ignominiosa fuga potior fuit: atque hi ab inferentibus se summo mane nostris militibus pugnando interfecti sunt: reliquos Epirotæ per nota viarum consectati, omnes ceperunt. Venerius præsidio relicto, quod oppidum tueretur, ei Manolium præfecit. Ipse Corcyram re prosperè gesta redijt. Eò Zanius quoque adolescente iam æstate venerat, diu Iaderæ expectando moratus, dum omnes vndique naues Corcyram conuenirent, vbi auxiliares Pij, & Philippi classes opperiri decreuerat: quibus adiunctis tendere in Cyprum, ac prælio decertare cum hostibus, mandatum à senatu acceperat. Fuit tum multorum opinio, si Zanius cum ea classe, adiuncto Columna, nec expectatis Hispanis, in Cyprum perrexisset, liberari periculo insulam potuisse. Sed dum Auriam seu studio, seu necessariarum rerum apparatu morantem expectat, occasio è manibus elapsa abijt. Eodem quoque tempore M. Quirinus cum Cretensibus

Sopotum oppugnatur.

Idē desertū à Turcis, capitur.

M. Quirinus Castellũ Turcarũ expugnat, prędam abducit.

De Margaritio oppido tentando consiliũ.

quinque & viginti nauibus ad Zanium venit, castello in Peloponneso ex itinere de Turcis capto, ac viginti ęneis tormentis inde abductis. Zanius, ne tempus Corcyræ ociosè tereret, Sfortiam Pallauicinum terrestrium copiarum ducem cum quadraginta nauibus ad tentandum Margaritium Epiri oppidum, quod propter opportunitatem firmo Turcarum præsidio tenebatur, misit. Is quinque millibus militum in terram expositis cùm ad oppidum accessisset, siue equitatum Turcarum veritus, quem ex omnibus locis accursurum celeriter ad opem ferendam rebatur, siue difficultate negocij deterritus, causatus longiùs, quàm putarat, à mari oppidum abesse, nec ausus in conspectum se dare hostium, ad naues redijt, Zaniumque consuluit, quid se facere iuberet. Qui cùm ei permisisset, Pallauicinus adhibitis Venetis nauarchis consilium habuit, & cunctis cupientibus ne res omitteretur, quòd magni referret, prosperis initijs incipi bellum; ab his petijt, vt tormenta mœnibus verberandis ad oppidum adducenda ipsi susciperent, quod maximè arduum fore videbatur: id verò præstaturos se Veneti cùm respondissent, Pallauicinus plus periculi in ea expeditione, quàm spei esse ostendens, impositas copias Corcyram reduxit. Nec deinde rei quicquam, dum classis Corcyræ fuit, est gestum: quanquam Pallauicinus recuperandæ existimationi (senserat enim, minimè experientis ducis opinionem se subijsse) redire cum maioribus copijs ad oppugnandum Margaritium frustra tentarit. Cùm ita per inertiam ducum exercitus magnam æstatis partem ad Corcyram torpentes ocio sederent, remigium primò, mox & miles morbis tentari est cæptus. Pluribus quotidie intereuntibus, & manante in dies latiùs contagione, ratus Zanius, salubriorem in

labore

labore & itinere exercitum fore, Corcyra cum tota claſſe profectus Cretam petijt. At ſeu Commeatus parum prouiſi (nautici enim panis bis cocti neque copiam fuiſſe, & ipſum atrum & vetuſtate carioſum, querebantur) ſeu maris & nauigandi inſolentia, ſiue vtrumque tabem corporibus inuexit, totamque funeribus claſſem funeſtauit, multęque pariter remige, nautis, milite nudatæ penitus naues ſunt; quæ reſtitutæ, veluti noua materia graſſandi morbo præbita, eadem ſæuiente tabe, de integro vaſtabantur. Iacebant morbo, nauſea, iactatione, & inde vitæ tædio proſtrati: iuxtà miles, nautæ, remiges occidebant, proijciebanturque nondum exanimes nauibus, ab ſimilem exitum expectantibus: & mœror & mors omnium mentibus obuerſabatur. Vbi ventum in Cretam, & loci grauitas, & æſtus magnitudo auxit malum. abſumpta ſupra viginti millia hominum peſtilentia dicuntur. Quæ res Zanium in magnam difficultatem coniecit ſupplendi quos morbus abſtulerat; vt coactis Cretenſibus remiges ac milites dare, abductisq. Zacyntho, & Cephalenia quot conficere inſulæ potuerunt, ægrè eam ſuperauerit: quanquam Quirinus, & Canalis legati, eius rei cauſa in hoſtium inſulas dimiſſi magnum numerum captiuorum, qui ſubitò remis admoti ſunt, abduxiſſent.

Lues graſſatur in claſſe.

Eadē augetur in Creta.

VENETI ſtatim ab initio belli auxilia petitum ad Pium V. Pont. Max. miſerant. qui quanquam alienior ab ijs ad id tempus viſus fuerat, quòd & Pontificum ius vſurpare ſæpe eos, & hæreticos peſtiferum genus hominum parum ſeuerè, atque interdum oſcitanter vindicare ſolere, vir Chriſtianę pietatis vindex acerrimus, opinabatur; tamen Turcici belli nuncio haud ſecus, quàm ſummum

Pius V. primò alienus à Venetis

Nota.

religionis antiſtitem, & parentem Chriſtianæ reip. decebat, commotus Venetos ſuſcepit: aduocatoque ea de re Cardinalium concilio, & participes eius nuncij habuit, & de auxilijs mittendis conſuluit. Erat tum in eo ordine atque concilio Antonius Perenotus, cognomento Granuellanus, cuius pater ferrario fabro apud Veſontionem in Sequanis natus, ſua induſtria, & Caroli Cæſaris gratia ad ingentes opes in Belgis peruenerat, filiosque produxerat. Et Antonius cùm copijs ac diuitijs, quas maximas & à patre acceptas, & à ſe partas poſſidebat, tùm Philippi magnitudine, apud quem auctoritate pollere credebatur, tum verò etiam ingenij opinione, & multarum linguarum ſcientia, & magnarum rerum vſu, quibus propè à paruulo exercitus fuerat; magnopere eminebat, magnoq. in honore atque exiſtimatione erat. Quibus ex rebus animus natura ferox & inſolens, & imperijs aſſuetus tantos ſibi ſumpſerat ſpiritus, vt ſæpe immodicè atque impotenter efferri ſoleret. Patribus igitur ad vnum omnibus, non deſerendos grauiſſimo eorum tempore Venetos cenſentibus, ſolus ignauiæ ac formidinis incuſatos, multis ac peracribus verbis eos, vt indignos, quibus quicquam ferretur opis, eſt inſectatus, quam non ad bellum enixè, ac ſtrenuè gerendum, ſed, quod ſuperioribus annis feciſſent, cùm Carolum ipſum Quintum armorum ſocium haberent, ad pacis æquiores conditiones ab hoſte impetrandas petere inſimulauit: proindeq. debere Pontificem, dixit, ſinere, priùs id procedere paulum, & cruentari bellum, quàm ei ſe immiſcere. tum enim veram opem imploraturos, cùm aliqua affecti clade, & incumbentem exitio eorum hoſtem, & ſe ſine alieno præſidio impares libertati ſuæ tuendæ eſſe ſenſiſſent:

Grãuellani Card. genus & mores.

Granuellani de noniuuandis auxilio Venetis ſententia.

quando-

quandoquidem fieret iusto Dei immortalis iudicio, vt qui antè aliorum pericula ex tuto semper spectare voluissent, aliquando aduersarum rerum socios quærere, atque implorare ipsi cogerentur. Mussantibus ad hæc cæteris Venetis Cardinalibus Cornelio, Amulio, Delphino, Philippi & Granuellani respectu; non tacitus tulit tam arroganter Italiæ periculis, & patriæ suæ malis insultantem hominem Belgam Ioannes Franciscus Commendonus Cardinalis, studiosus vir boni æquique, & quem nec gratia nec metus auocaret ab officio, aut deterreret. Is sententiam Granuellani graui oratione refutauit: & commemoratis Venetorum reip. meritis cùm vniuersè in rem Christianam, tùm propriè in Pontifices Max. dubijs eorum temporibus, auxilia ijs nec neganda censuit esse, nec differenda, sed ipso statim initio iuuandos atque fulciendos, eorumq. ex recenti contumelia violati ab hoste fœderis, iram ardoremque ad capessendum nauiter bellum accendendum, non debilitandum frangendumque esse: quod fieri necesse foret, si deseri se illi à Pontifice Max. Christianisque regibus intellexissent. Quod enim id consilium esset, vt priùs bellum sanguine imbueretur, expectare, se quidem non videre. nam qui integrorum, ac recentium constantiam in suspicione poneret, quid esse, cur perculsis aduersa aliqua re, & belli incommoda perpessis magis fideret, aut firmiores & audaciores ad reliqua fore speraret? Sed nec Venetos dignitati suæ, ac reip. defuturos, si aduersus immanes, & non ipsis solùm graues, sed Christianis omnibus terribiles Turcarum vires, Pontificis Max. ac reliquorum studio atque ope regum subleuarentur. & qui in Italia nati Italiæ incolumitati consultum cuperent, haud magis Ve-

Commendoni Cardinalis virtus.

Idem pro Venetis Granuellano respondet.

netis id bellum à barbaris, quàm sibi & toti Italiæ illatum esse, existimare debere: nec porrò minori contentione, aut animo ad illud propulsandum consurgere. Postremò mirari se, dixit, superioris belli, pacisque cum Turcis initæ mentionem fieri, cùm ita se Veneti tractatos à socijs eo bello quererentur, vt optandum esse videretur, vt eius commemoratione & alij abstinerent, & ipsos perpetua Venetos obliuio caperet. His magna approbatione à Commendono dictis, consensu decernitur auxilium.

M. Ant. Columna Pontificiæ Classis Præfectus.

ACCEPTOS à Venetis duodecim longarum nauium alueos, atque Anconam deductos Pius ornauit, adiectisque ijs Melitensium tribus, & Sabaudiensibus quatuor item longis nauibus, omnibus M. Antonium Columnam principem tum Romanæ nobilitatis, ac spectatæ virtutis & consilij virum præfecit. Is ab eximia facundia ita se per obsequia in Pij gratiam insinuauerat, tantamque opinionem industriæ ac scientiæ rei bellicæ dissserendo apud talium rudem fecerat, vt eum honorem appetentibus multis Italiæ principibus, Columnam omnibus prælatum imperatorem eius belli declarauerit. Qui expectationi de se Pij, & pacis & belli artibus plenissimè respondens meruit, vt ei quotidie charior, acceptiorque euaderet, eiusque dignitatem, cui maximè Hispani aduersabantur, multisque artibus labefactare studebant, non solùm defenderet Pius, sed etiam longè augeret. Renuerant initio Veneti Columnam ducem, quòd eum haud dubiè partium Philippi esse, &, quia in regno eius aliquot oppida possideret, obnoxium imperio fore Hispanorum dicerent. Sed Columna ipse ita dexterè se Venetis, suamque fidem probauit, vt breui publicè priuatimque acceptus ciuitati,

Columna Pontifici Pio percarus.

Magnam gratiam init apud Venetos

vnus maximè ab ijs imperator eius belli expeteretur. Eodem quoque tempore Pius Aloysium Torrium, vnum è septem quæstoribus vrbanis, in Hispaniam misit ad regem, simul oratum, vt suam classem subsidio Venetis mitteret, simul de societate cum ijs ineunda, quam antea sæpe rex concupiuerat, admonitum: non enim solùm operam & auctoritatem suam in eam rem interpositurum, sed se quoque ijs belli socium accessurum. Idem Romæ cum Michaele Soriano Venetorum legato egit. Rex, dilato de fœdere responso, classem quinquaginta nauium missurum, promisit: eas primo quoque tempore conuenire in Siciliam, & duce, quem Pius delegisset, parere iussurum. Hæ classes, vt opinio multorum fuit, studio cunctantibus Hispanis, antequam in Cretam, vt Zanio coniungerentur, venirent, æstas exacta est, tempusque omissum laborantibus Cyprijs subueniendi: nam & Columna regias naues diu expectauit, & Ioannes Andreas Auria, qui eas ducebat, Iulio mense Messanam cùm venisset, negauit, posse se inde iniussu regis discedere, & Columnam ipsum reuocare ab ea profectione conatus est. Qui cùm ea de re Pium fecisset certiorem, missi continuò ab eo summa celeritate sunt in Hispaniam, qui regem promissi admonerent. Sed illi vix ante Idus Augusti redire potuerunt. Profecti igitur Columna, & Auria post idus Cretam duodecimo die tenuere. Zanius vbi sociæ classes aduenere, quanquam à senatu, adiunctis auxilijs, extemplo ad eripiendam periculo Cyprum vadere, &, si se Turcica classis obiecisset, prælio decertare iussus erat, tamen, quia autumnus suberat, neque ei debilitata morbis classe satis animi ad tantum rerum discrimen erat, consilium suorum de profectione habuit. Erant ei à senatu legati ex ciuitatis instituto, ne nimia

Aloysius Torrius in Hispaniam à Pio mittitur.

Antonius Canalis, Iacobus Celſus Zanij Conſiliarij.

poteſtas vni committatur, Antonius Canalis, & Iacobus Celſus. Hi ſicut imperio præfecti ſubijciuntur, ita ſtatuere ille de ſumma rerum, niſi alter eorum eius ſententiæ aſſentiatur; nihil poteſt. His, quia pari iure (quod nemini, qui ciuis Venetus non eſſet, ante eum contigit) Sfortia Pallauicinus acceſſerat, placuit vt, ſi diuiſæ inter binos ſententiæ forent, ei ſtaretur, in qua præfectus ipſe fuiſſet. Quod tum contigit. nam Celſus & Pallauicinus negabant, in Cyprum eundum eſſe, quòd autumnales tempeſtates imminerent, quòd magna pars nauium nouo remigio parum apta, ac ne milite quidem ſatis instructa: & vt à claſſe paratiſſimi eſſent, bene gerendæ tamen rei quam ſpem oſtendi? cùm Turcæ, ſeu pugnæ ſeſe offerrent, inſtructas affatim terreſtribus copijs naues in aciem educturi, & multis nauigijs milite completis, cæſis fuſisque ſuis integros aſſiduè ſummiſſuri eſſent: ſiue detrectare certamen mallent, in propinquos Ciliciæ portus recepti, loco ſe defenſuri, atque inde nullo negocio noſtras naues, quæ diu conſiſtere in illis locis iam non poſſent, prohibituri. Præſtare igitur, ſubſidio inſulæ aliquot onerariás cum militibus & commeatibus mittere, quàm vniuerſa claſſe, qua publica ſalus contineretur, periclitari: poſſe vtiliùs, ne fruſtra tantæ coactæ in vnum vires eſſent, aut Seſtum, Abydumùe ad anguſtias Helleſponti tentari, aut ad Eubœam inſulam appulſa claſſe Chalcidem repentina vi atque impreſſione oppugnari. Si enim Turcæ in obſidione Cypri permanerent, capi Chalcidem ac totam in poteſtatem redigi Eubœam poſſe, quæ haud minoris eſſet, quàm ipſa Cyprus: ſin ad opem ferendam ſuis venirent, & Cyprum dimidia parte periculi leuatum iri, & exæquata tum pugnæ conditione, victoriæ ſpem penes ipſos fore. Hæc Za-

Sfortia Pallauicinus.

Celſi & Pallauicini de non adeunda cum Cypro ſententia.

nius probabat magis, quàm dicebat. Sed Canalis, nisi præceptum id à senatu esset, & natura comparatum esse, inquit, sua prius quemque defendere, quàm aliena oppugnatum ire: & ad propulsandum à Cypro bellum missos, si cunctentur, serò opem oppressis iam esse laturos. quid enim tandem onerarijs cum milite mittendis, vt secundissimis ventis, quod præstare, tamen nemo posset, in Famaugustæ portum incolumes inferrentur, consecuturi essent aliud, quàm vt Famaugustæ ipsi firmiori præsidio consuleretur, Nicosia, in cuius custodia insulæ totius salus vertitur, nihilominus premeretur? At tempus, instante autumno, nauigandi in Cyprum atq; succurrendi obsessis non esse. At quo pacto idem tempus ad longinquiorem in Hellespontum nauigationem, oppugnationemque vrbium in oculis regis & Constantinopolis sitarum, aut Eubœam insulam, Chalcidemùe in insula occupandam, superesse? vbi non milites modò, sed tormenta bellica, quod sine magno molimine non fit, in terram exponenda, & idoneis locanda locis essent. in Cyprum Etesijs ventis, qui tum maximè secundi flarent, quarta die peruenturos, & Austro, qui flare ineunte autumno solet, redituros: Cyprum belli sedem causamque huius esse; eam qui aut defenderit, aut ceperit, non qui alia per occasionem inuaserit, victoris famam esse laturum. Ad id ergo euocatas tanto studio, tanto maris interuallo Pij, & Philippi classes, & æstatem ipsam cessando expectatas esse, vt tum demum consultaretur, an Cypro succurrendum sit, cùm auxilia ea causa implorata venissent, & vires congrediendi cum hostibus essent? qui si cessissent, & declinato certamine portubus se tenerent suis, præterquam quòd Nicosię subuentum esset, num expressam timoris confessionem parui referre ad famam existimationemq. sociorum.

Canalis censet Cyprum statim adeundū.

hoſtiumque ? Si verò, quod credibilius ſit, in aciē prodirent, communem quidem belli martem fore, ſed ſe ipſos iuſtam victoriæ ſpem ſecum laturos, & Deum immortalem ipſi, & cauſæ fidentibus præſenti numine adfuturum; & ſi non numero nauium, genere certè ſuperiores fore: centum octuaginta naues longas, & duodecim Galeatias, quæ ipſæ iuſtæ claſſis inſtar ſint, in aciem deducturos; cui præterea multæ onerariæ munimento eſſent futuræ: Turcis centum & ſexaginta longas naues, biremes circiter quinquaginta eſſe; reliquum numerum impedimento magis, quàm vſui futurum. poſtremò vinci ſatius eſſe, quàm deſertorum ſociorum infamiam ſubire. quì enim ſuſtineri Chriſtianorum populorum voces & querelæ poſſent, ſi propè in conſpectu tantæ claſſis vaſtari nobilem inſulam ac ſubigi à barbaris patiantur ? At contrà, vt cætera aduerſa caderent, ipſam ſenatus fidem in ſocijs tuendis cunctos ad renouandos conatus excitaturam, cùm conſtiterit, eam Veneti ſenatus pietatem eſſe, vt de ſuo imperio periclitari, quàm ſuorum ſaluti deeſse malit. Sibi igitur videri, antiquiſſimum ſenatus iuſsum eſse habendum, eò magis, quòd auctoritas conſentanea rationi ne excuſandi quidem locum relinquat. Zanius ea oratione permotus, ne in ſe vnum omnis inde rei omiſsæ inuidia incumberet, in Canalis ſententiam ijt, ſeque ſenatui obtemperaturum pronunciauit. ſed noua eum diſceptatio excepit, cùm eadem de re ad Columnam ipſe, & Auria conueniſsent; quanquam Columna quidem petenti Zanio ſenatus verbis, vt ad hoſtes liberandamque Cyprum iretur, haud cunctanter eſt aſsenſus, atque eum Pompeius item Columna, & Aluarus Bazanus, qui Neapolitanis triremibus præerat, ſecuti ſunt: ſed Auria acriùs diſſerendo quæ à Pallauicino, & Cello dicta

in Vene-

in Venetorum consilio erant, vehementer contendebat, non esse Venetas naues extenuatas & exhaustas morbis, obijciendas instructissimæ omnibus rebus hostium classi: & de Columna querebatur, quòd Venetis per ambitionem gratificando, regis classem in certum discrimen conijceret. Sed cùm Columna, vtiliùs, non solùm honestiùs regem eam classem in prælio amissurum, quam tantæ publicæ causæ atque omnium gentium expectationi defuturum, diceret, nec attinuisse, eos in Cretam vsque tantum viæ marisque procedere, excitata per Christianos populos ingenti eius auxilij fama, si ad aliud nihil, quàm obuiam nuncijs cladium, quæ Cyprios manerent, nisi ipsi subuenissent, venturi erant, ad augendam Turcarum victoriam, segnitie ac detrectatione sua (neque enim minus Turcis gloriosum fore, cessisse retrò Christianas classes non ausas hostem aspicere, quàm Venetos paucis diebus Cypro expulisse) cumque inde ostenderet, quibus auxilium laturi venissent, eorum iudicium esse debere, quò potissimùm eo vterentur, præsertim qui non spectatores, sed socij ac principes eius periculi, quod proponerent, essent futuri: & adijceret postremò, hanc esse Pij voluntatem, disertèque sibi ab eo præceptum, vt ad hostes vaderet & rem prælio decernendam daret, sibique stare, nihil ex eo, quod Pius iussisset, & ex fide sua & dignitate Christiani nominis esset, mutare; Auria, ne pertinaciùs negando aut timoris, aut malignitatis suspicionem incurreret, reliquorum tandem non tam auctoritati, quàm consensui cessit. quanquam eam ipsam gratiam mox corrupit, breuius sibi ad manendum tempus finiendo, quàm res postulare videbatur. Cùm enim tempus extractum deliberando esset ad Idus Septembris, Calendis se Octobris, vbicunque gentium essent, discessurum

Auria à Canali dissentit.

ab ijs,

ab ijs, quod præmonitos vellet, denunciauit. Et cùm magnopere optarent, vt ſingulæ tam Hiſpanæ, quàm Venetæ, ac Pontificiæ naues aliæ alijs interiectæ mixtim, non ſeparatim in acie locarentur, quò partitus ex æquo inter omnes labor & periculum eſſet, & æmulatio virtutis vbique accenderet animos; negauit ſe aliter in pugnam deſcenſurum, quàm vt ſua cum claſſe dexterum cornu teneret. Id verò Venetis non moleſtum modò, ſed etiam ſuſpectum fuit: quærere altum, vt, cùm vellet, cedere acie & euadere ſine vulnere poſset, opinantibus. Erat Auria non ſolùm Genuenſis ciuitate quamuis longè tum infra Venetorum magnitudinem delapſa, tamen memoria veteris æmulationis & mutuarum cladium aduerſa Venetæ potentiæ, ſed domeſtico etiam odio inuiſus infenſusque Venetis, quippe Andreæ nepos illius, quo duce queruntur Veneti malè rem geſtam ad Ambraciam anno milleſimo quingenteſimo trigeſimo ſexto, & vitatam de induſtria pugnam eſse, cùm & non dubiam victoriam, & incluſam Ambraciæ ſinu hoſtium claſſem tenerent. Sed & Venetos hæc diſſimulare tempus tum cogebat, & pòſt ab Auria facilè contemnebantur eorum querelæ: quin eis culpæ vertebat, quòd cùm tanta eorum res agererur, tantumque apparatum nauium oſtentaſsent, eas inanes militibus, à remigibus & ab omnibus rebus imparatas haberent. Nam id quoque poſtulauit, poſtquam è Candia (quæ caput Cretæ nunc eſt, vnde nouum inſulę inditum nomen) Sitiam venere, vt ſingulæ naues recenſerentur, ipſe Venetas, Veneti Hiſpanas inſpicerent. Qua luſtratione, cùm ipſe egreſsus portu in alto conſtitiſset, & ſcaphas in naues recipi ex diſciplina iuſſiſset, ne ex vna in aliam nauim tranſmitti clàm milites poſsent, Venetos aiebat ſuas

Auriæ cur non fiderent Veneti.

Candia Vrbs toti inſulę nomē fecit.

in portu

in portu puppibus terræ applicatis oſtendiſſe, ac ne ita quidem occultare potuiſſe, quin omnes intelligerent, mancas ac debiles eſſe. His rebus contentionibusque vndeuiginti diebus conſumptis, tandem duabus triremibus ad explorandum præmiſſis, ad XIII. Cal. Oct. Sitia ſoluerunt. At ne iter quidem ſine offenſione fuit. cùm enim ex nautico more ſola imperatoria nauis noctu lumen in ſumma puppi elatum, quod cæteræ naues ſequantur, geſtare ſoleat, & Venetus præfectus, honoris Columnæ cauſa, ſine ea luce nauigaret; Auria, quò Columnæ æquari videretur, idem in ſua naui per noctem lumen ardere voluit. Quod etſi non arrogantia fieri ab ſe, ſed metu tempeſtatum, vt ſuæ claſſis naues, vbi earum dux eſſet, non ignorarent, dictitabat; tamen Columnæ animum tam contumax dignitatis ſuæ contemptio incredibiliter vrebat: quanquam eam iniuriam inſigni moderatione rei publicæ condonare ſe, Venetis rem accuſantibus, reſpondebat.

FINIS LIBRI PRIMI.

ANTONII MARIAE GRATIANI
A BVRGO S. SEPVLCHRI.
DE BELLO CYPRIO
LIBER SECVNDVS.

T apud Cyprios ad primos belli nuncios cùm ingens pauor & trepidatio, tùm varius pto cuiusque generis studijs animorum habitus: agrestes, vt quique grauiori seruitute premebantur, passim lætari, & cuiuscunque, dum nouæ, fortunæ spem fouere. His enim Cyprij pro seruis vtebantur, & acerbè crudeliterque habebant. quem illi dominatum ita non abiecto animo ferebant, vt ad eum excutiendum sæpe cum Turcis prodendæ insulæ consilia miscuerint. Et peregissent aliquando facinus, si validum auctorem inuenissent: qui vsque eò illis defuit, vt proximis superioribus annis didascalum quendam infimæ sortis hominem secuti, eum regem facturi viderentur, nisi, antequam cum Turcis, in quorum se clientelam ille dedebat, transigeret, detecta coniuratione eum magistratus Venetus supplicio subitò affecisset. Verùm nobilitas, vt pro

Agrestes Cyprij proditionem aliquando meditati.

ſalute patrię & captura haud ſegniter arma, & ſtrenuam operam reip. nauatura videretur: tamen, cùm nullum eſſet in inſula imperium, cui reliqui magiſtratus parerent, præfectorum diſſidio & æmulatione nihil pro præſenti tempore adminiſtratum eſt. Primis ineuntis anni diebus, qui annus fuit nati Chriſti CIↃ.IↃ.LXX. de Turcarum deque belli denunciatione literæ Bizantio miſſæ à M. Antonio Legato in inſulam perlatæ ſunt. Præerant tum, Nicoſiæ Nicolaus Dandulus prætor, qui Laurentio Bembo legato incommodiſſimo tempore reip. morte ſubtracto, ſine vlla ſenatus auctoritate tranſlato eius in ſe munere, imperium conceſſo maius vſurpauerat, homo arrogantia inſigni, nec vllo vſu earum rerum, in quarum procurationem inuaſerat; Famaguſtæ Laurentius Theupulus, & M. Antonius Bragadenus: Theupulus iuriſdictioni, Bragadenus cuſtodiæ vrbis, partitis muneribus intendebant. Militibus præerat Aſtor Balionus, vir gnarus militiæ, & quem nec hoſtium fama terruiſſet, nec ei, ſi obſequium & vires ad reſiſtendum habuiſſet, regendi animus aut artes deerant. Acceptis M. Antonij literis, conſultatur Nicoſiæ, quid facto opus ſit: adhibitiſque principibus ciuitatis, ijs primùm imperatur, vt ex agris frumenta in vrbem comportanda curarent: idque eſt ſine mora adminiſtratum. At in perficiendis munitionibus & firmandis mœnium propugnaculis, quæ prima cogitatio inceſſit, Dandulo, ad quem ea cura redierat, neque vſus ſatis neque conſilij fuit. Nam, cùm decretum eſſet, vt partes ex Sauorniani inſtituto ijſdem, à quibus dictæ erant, principibus diſtribuerentur, quò negocium certatim atque eò ſtudioſiùs omnibus ſimul locis perficeretur, Dandulus, eò magis diſtrahi publi-

Nicolaus Dādulus Prætor pro legato Cypri ſadminiſtrāt.

Laurentius Theupulus, M. Ant Bragadenus Famaguſtæ præpoſiti.

Aſtor Balionus militū dux.

cam pecuniam, dictitans, quò pluribus committeretur, ſuam ſe rationem ſecuturum ait, nec cuncta ſimul propugnacula, ſed ſingula muniturum. Cumque conſtituiſſent, vt plura hominum millia ad opus faciendum adhiberentur, res ab eo perpaucis operis acta eſt. Nec reliquis rebus intentiùs prouiſum. nam vt percrebeſcebat aut reſidebat de claſſe rumor, ita intendebatur aut remittebatur belli cura; vt, cùm vulgata temerè fama eſſet, non exituram eo anno Bizantio Turcicam claſſem, tanquam depulſo periculo ſegniter omnia incurioſèque adminiſtrarentur: monentibus ſæpe, &, ſuperuenturos imparatis repente hoſtes, clamantibus Aſtore, & quibus aliquis militiæ vſus erat. Tunc Eugenius Syncliticus Rocaſij Comes ex Cypriorum principibus, Venetijs ad tuendam patriam miſſus, & equitatui à ſenatu honoris cauſa præpoſitus aduenit, certus belli nuncius opis nihil afferens. Quæ res vehementer omnium ſpem fefellit. nam hominem Cyprium de inſulæ ſtatu, de paucitate militum, de inopia armorum, maximè ſclopetorum, quibus propugnatores armandi erant, quæ cognita ipſe habebat, ſenatum edocturum, neque Venetijs ſine aliquo ſubſidio, quod ſuis ciuibus afferret, diſceſſurum exiſtimauerant. Quæ ille propter imbecillitatem animi præfecturæ honore immodicè lætatus omiſerat. Itaque ſuam fruſtrationẽ Cyprij haud taciti ferebant: ſcilicet tantò inſtante bello in patriam redeuntem nihil prẹter inanes honorum titulos, quibus per ſuperbiam abuteretur, attuliſſe: licuiſſe ei, Venetijs in ſinu Italicæ vxoris ex luxu & copia ſuę patriæ periculum ſpectare: quid enim ſibi eo duce opus eſſe, qui ſpecie modò imperij delectaretur, rem ipſam negligeret? Atque hæ voces à Iacobo Nores Comite Tripolis

Eugenius Syncliticus Equitatui prępoſitus.

antiqua æmulatione Rocaſio inimico, & tum eius honori obtrectante fouebantur. atque huius erat ab egregia virtute magna in nobilitate auctoritas: hinc odium, & mox etiam contemptus ducis. Quæ res ipſorum etiam præfectorum animos debilitauit, eo genere imperij nihil ſalutariter aut conſultum aut geſtum iri reputantium. Cùm ſæpe in conſilium coacti nulla de re conuenirent, & Rocaſius, & Dandalus, & vt quiſque belli rudior plus ſibi arrogaret, & à ſuis ſententijs non diſcederet, agebantur omnia perperam & inconſultè. Atque per has maximè contentiones hiems exacta eſt.

ADVLTO iam vere certamen inter Nicoſiæ, & Famaguſtæ magiſtratum eſt ortum, vter eorum ex Meſſarenſi agro medio inter vtrumque oppidum, & præcipua fertilitate, frumenta in ſuam vrbem deportaret. In his diſſidijs optimum viſum eſt, vt locus diesque diceretur, quem ad locum quamque ad diem omnes magiſtratus, præfecti militum, & aliquot præterea nobilitatis principes conuenirent, ac de tota ratione belli decernerent, & ſuæ cuique partes tribuerentur, quò omnes ſcirent, quid ſibi curandum efficiendumque eſſet. Aſchiam ad conſtitutam diem conueniunt, & cohortati inter ſe, vt depoſitis contentionibus coniunctis animis rei publicæ & communi ſaluti conſulerent, decreuere, vt frumenta Meſſarenſis agri inter Famaguſtam, & Nicoſiam ex æquo diuiderentur, & quæque ciuitas ex proximo ſibi agro frumentum deſumeret. mandatum præterea vtriuſque ciuitatis magiſtratibus, darent operam, vt, vbi matureſcere in agris fruges cœpiſſent, in oppida comportarentur: quæ aut longiùs abeſſent, aut percipi non poſſent, vt corrumperentur.

Diſſidiũ inter Nicoſiã, & Famaguſtã compoſitum.

Verùm poſtea reſeruari eas placuit in ſpem aduentus Chriſtianæ claſſis, quòd, confractis omnibus molis vſui hoſtibus non eſſe futuras, duces dictitabant. Atque ita Turcis, qui ſibi omnia ex Cilicia ſubuehenda exiſtimauerant, præter ſpem accidit, vt egregiam frumenti copiam in inſula inuenirent. Actum de Aſtore Baliono, vtram vrbem defendendam ſuſciperet: ac decretum, vt Famaguſtam, quam primùm hoſtes aggreſſuri credebantur, obtineret, dum Hieronymus Martinengus, quem Venetijs cum tribus millibus militum profectum acceperant, in inſulam veniret, atque ei ex Cypriorum militia, quæ libertinis conſtabat, tria millia militum attribuerentur: totidem Nicoſiam mitterentur, nouique agreſtium delectus haberentur & reliquis adiungerentur. populo vtriuſque ciuitatis arma tribuenda, deſcribendumque in cohortes, atque ijs nobiles iuuenes præficiendos cenſuerunt. Ducta deinde ratione, quem quæque vrbs hominum numerum eſſet captura, eos ex reliquis oppidis vicisque Nicoſiam ac Famaguſtam demigrare iuſſerunt: reliquam omnem multitudinem ex tota inſula cum liberis & coniugibus & ſuis rebus omnibus in montes ſiluaſque abdere placuit: miſſique continuò, qui loca inſpicerent: ac negocium ducendi omnes ac deponendi in ſaltus Ioanni Suſomino induſtrio homini eſt datum, atque eòdem pecora armentaque abigi iuſſa. Cerines in littore, quod Ciliciam aſpicit, haud ita munitum oppidum, vt hoſtium impetum ſuſtinere poſſe confiderent, dirutis mœnibus, bellicisque tormentis Nicoſiam abductis, vacuum relinquendum cenſebant. verùm contradicentibus nonnullis, placuit de eo ſenatus voluntatem expectari. Poſtremò magnis diſſenſionibus actum eſt, an

Aſtor Balionus Famaguſtæ tuendæ præpoſitus.

hoſtibus

hostibus in terram egredientibus occurrendum, an, quia prohiberi nequirent, vt exponerent sine molestia exercitum, permittendum. In hac erant sententia Rocasius, & Dandulus fatali pertinacia optimis semper consilijs aduersari soliti, tanquam ab his, qui opinionem bellicæ scientiæ haberent, dissentiendo laudem ipsi sapientiæ quærerent. Contrà vehementer differebat Astor, & illam arcendi ab insula hostes desperationem detestabatur, nullam clamans fortibus ausis pestem capitaliorem, & sæpe desperando fieri, vt desperandum sit, solere: se percunctationibus comperisse, multò plures in Cypro esse equos, quàm homines opinarentur: sperareque, si diligentia adhibeatur; ad octo equorum millia contrahi posse. horum bonam partem hastatum equitem laturam, reliquis sclopetarios imponi oportere, quorum ad id, quod conarentur, egregius esset futurus vsus. Hoc equitatu, adiunctis delectorum tota insula militum cohortibus, cur desperaretur, prohiberi exscensu hostes posse? At præterea plus viginti quinque millibus hominum confecturos, quibus armatis & in proximis salinarum collibus collocatis, si nihil aliud, id certè præstituros esse, vt hostibus speciem magnarum copiarum præbeant; qui profectò haud temere se in littus eijcient, si cum iusto exercitu sibi depugnandum esse prospexerint. At verò id esse in vtramque partem tutum consilium: siue enim egressu in terram hostis prohibeatur, periculo se insulamque liberaturos; siue arceri nequeat, magnam ei de insulæ viribus & consensu opinionem esse facturos. Postremò id belli rationem postulare, præstareque irritum conatum suscipere, quàm contra militiæ disciplinam in ipso belli initio & hostibus contem-

Astoris sententia de occurrẽdo hostibus.

ptionem

ptionem sui, & suis hostium metum facere: quod quantam in bellis vim habeat, neminem, cui vsus modò aliquis militiæ sit, ignorare. Hac ab Astore habita oratione, cùm idem nobiles Cyprij qui aderant, probarent, seque paratos ostenderent, nullum laborem officiumque quod eis imperaretur, recusare, nihilominus Dandalus, & Rocasius resistere, &, duas modò ciuitates defendendas esse, contendere, quibus conseruatis sua sponte excessuri insula barbari essent, neque diu in castris magnitudinem æstus & cæli grauitatem toleraturi: & Rocasius, hanc Venetijs fuisse Sfortiæ Pallauicini sententiam probatam Patribus, adiecit: & sibi pluris senatus & Clarissimi Ducis auctoritatem, quàm vllius speciosam rationem futuram. Hic eius sermonem interpellans, &, Quem mihi, inquit Astor, senatum, quem Sfortiam narras, si nos oculis hæc atque vsu multò melius, quàm illi auditionibus cognita exploratataque habemus? Non consilia Venetijs nobis, sed auxilia mittant Patres: nam nequid per metum aut imperitiam, sed omnia ex disciplina atq; vsu belli fiant, cordi nobis erit. Atq; ita contentione est elatus, vt diceret, si cęteri sequi recusarent, se vel cum solis clientibus & familiaribus suis iturum neque admissurum, vt hostes sine impedimento, tanquam tradentibus ipsis, in possessionem insulæ venirent. si prohiberi, quin descendant, non possint, noceri certè ijs magnopere posse, si cum equitatu & sclopetarijs, qui equo vtantur, in applicantes impeditosque impetus fieret. Ecquid ipsos de se dicturos hostes, quod iudicium facturos? id ipsum scilicet, quod res ipsa indicaret; Venetòs metu perterritos ne dare quidem se in conspectum ausos fuisse. Nihil ob hæc de sententia mutantibus Rocasio, & Dandalo, ne

Dādalus, & Rocasius ab Astore dissētiūt.

Astoris contrà oratio.

Astor

Aſtor quidem ceſſit, ſeque cum ijs equitibus, qui ſe ſequi voluerint, hoſtibus occurſurum eſt profeſſus, illorumque vires, genus, numerum copiarum exploraturum, ac certè non paſſurum, exiſtimare eos, in tanta inſula fuiſſe neminem, qui aſpectum modò eorum ferre potuerit. Cùm illi in ſententia perſeuerarent, &, paſſuros quidem ſe, eum vti ſuo conſilio, dicerent, verùm id aut probaturos vnquam aut auxilio futuros pernegarent, ac, ſiquid aduerſi ei accidiſſet, ſenatum ſe de tota re edocturum Dandulus denunciaret, Aſtor haud ignarus Venetorum moris legatis ſuis maiorem, quàm præfectis fidem præbentium, & cauta conſilia fortibus facilè anteferentium, etſi ſententia non deſtitit in præſentia, apparuit tamen, eum nihil temerè contra Danduli voluntatem eſſe facturum. Atque ita conuentus eſt dimiſſus, & omnes ad ea, quæ conſtituiſſent, exequenda diſcedere ſunt iuſſi.

HIS rebus conſtitutis, & querentibus omnibus, neminem vnum eſſe in inſula, ad quem imperij ſumma reſpiceret, naues onerariæ tres, quæ Hieronymum Martinengum cum militibus à ſenatu in Cyprum miſſis ſuſtulerant, Famaguſtam appulere, militesque expoſiti triſtem nuntium de ducis ſui morte attulerunt. Nam Hieronymus & maris iactatione & grauitate cæli grauis ipſe annis vehementer conflictatus in morbum incidit, quem cùm neque commodè curare poſſet, nec inſtitutam nauigationem intermittere vellet, eius vim non ſuſtinuit. Auxit de eo dolorem, quòd militum eius pars eodem, quo ipſe, morbo in itinere abſumpta erat, & qui peruenere, affecta valetudine non magno vſui futuri videbantur. Eius mortem incommodiſſimo tempore reip. accidiſſe omnes fatebantur.

Hieronymus Martinengus moritur.

bantur. Cùm enim Astori Famagust a defendenda obtigisset, quòd eam ante omnia oppugnaturos Turcas existimauerant, Nicosiæ militare imperium ad Rocasium redierat, quem cum Dandulo nihil pro ratione belli facturum intelligebant. Quam ob causam Ranconium, & Palatium veteres tribunos Nicosiam ire placuit, vt eorum consilio illi, si vellent, vti possent. Nam etiam post concilium Aschiæ habitum frigidè omnia agebantur, quòd omnes ea opinio peruaserat, non discessuram eo anno Constantinopoli Turcicam classem; vt in ipsis etiam munitionibus res lentè admodum ac remissè procederet: ipsique duces, tanquam eo solatio reliquos confirmaturi, bono animo esse eos iubebant; fore enim, vt Turcæ in sequentem annum Cypriam expeditionem differrent, atque ipsis spatium communiendi sui darent. Atque eò amentiæ sunt progressi, vt militibus Cyprijs, quos ex libertino genere describi in militiam suprà memorauimus, Nicosiam cùm præsidio tùm perficiendis munitionibus antè euocatis potestatem in suas domus discedendi facerent, quò vxores suas reuiserent, &, si vellent, in vrbem adducerent.

Turcicæ naues præmissæ in Cyprũ

NONDVM ea copia domum redierat, cùm trepidi nuncij Nicosiam afferuntur, viginti quinque naues Turcarum Paphi esse visas. Itaque adesse omnem classem rati, ipsi inprimis duces sua spe decepti vehementer perturbantur, ciuitas trepidatione ac tumultu repletur. Præmiserant eas naues Turcæ cum Scirocco præfecto, atque ei imperauerant, vt exscensione in Cypro facta, interceptisque quos ei sors obtulisset, insulæ statum, vires, & consilium hostium exploraret; quo facto ad se celeriter rediret. Sciroccus expositis ad Laram (id loco est nomen,

quò

quò appulerat) quingentis militibus, imperata facere satagit: captisque aliquot agrestibus hominibus, direptisque & incensis eorum ædificijs, dulcedine prædæ longiùs progrediebatur. Sed equitum Epriotarum turma, quæ stationem in illis locis habebat, cum eo congressa non solùm impetum barbarorum repressit, sed eos in fugam dedit atque in naues compulit, vndecim eorum interfectis, duobus captis, & signo militari potiti, quod Randochius equitum præfectus cum captiuis, & cæsorum capitibus equitum hastis superfixis Nicosiam misit. Ab ijs cognitum est, Turcicam classem ad Finicam esse, omnium quas vnquam Constantinopoli eduxissent, maximam & pulcherrimam, magno nauium omnis generis numero, tormentorum apparatu, commeatibus, rebus omnibus ornatissimam: ducem imponendis equis militibusque operam dare, breuique adfuturum. Tum demum, qui periculum in sequentem annum reijciebant, sibique omnia læta fingebant, repentino metu perculsi conciderunt. Dandulus, ac Rocasius hilares atque elati incedere ac volitare per vrbem soliti, tum consilij inopes ne dissimulare quidem timorem animi demissi atque conturbati poterant, imperfectis munitionibus, infirmo præsidio, nulla copia armorum, dimissis libertinis, infidelibus seruis: & super his bonos maximè angebat imbecillitas ducum, quibus nec scientia rei militaris, nec auctoritas aderat. Dimissæ extemplo literæ, quibus libertini Nicosiam reuocabantur. sed & ab hominibus agrestibus ægre impetratum est, vt se reduci in vrbem paterentur, & maxima pars eorum dilapsa in montes se siluasque recepit, vbi tutiores, aut certè liberiores fore se arbitrabantur; vt ex millibus septem, qui descripti fuerant,

Prædabũdos Turcas Epirotæ repellunt.

circiter duo millia & quingenti Nicoſiam redierint. Tum quoque ſerò actum eſt de ſeruis libertate donandis. quod munus maturatum infenſi generis animos reip. reconciliare potuiſſet: in ſummam atque apertam neceſſitatem dilatum illi neglexerunt. Nam, cùm edicta eſſent propoſita, quibus pronunciabatur, prætorem reliquosque Venetos magiſtratus ex auctoritate ſenatus iubere, omnes, quicunque in inſula ſerui nati eſſent, liberos eſſe, tantùm eos hortari, vt fidelem ac fortem operam pro eo beneficio reip. præſtarent, & quibus ætas, atque animus belli patiens eſſet, Nicoſiam Famaguſtamùe ad communis ſalutis arces defendendas ſine mora conuenirent; pauci, qui vicinos vrbibus agros incolebant, paruere, reliqui ſe ſuaque montibus credidere. Atque hæc circiter Non. Iunij acta cùm eſſent, ipſo die Calendarum Iulij vniuerſa claſſis ad inſulam vela faciens conſpecta eſt. Turcæ, cùm ad Paphum acceſſiſſent, vnum ibi diem in anchoris morati, biduo pòſt ad Imiſum appulere, & paucos ibi explorandi cauſa in terram emiſere milites, cum quibus Epirotæ equites congreſſi, aliquot eorum occiſis, reliquos ad claſſem repulerunt. Inde Salinas petiere, in ſinumque illati omnes ſuas copias, contrà quam opinati fuerant, nemine impediente, expoſuere. Nam Aſtorem obteſtantem, ne tantum dedecus admitteretur, ac ſe cum paucis obijcere hoſtibus conantem Dandulus deterruit, qui cum Rocaſio equitum duce, vt Aſtoris conſilio obſiſterent, omnem equitatum contraxerant ſecumque habebant: & ſiue pertinacia animi ſiue quòd receptui timerent, ſpectatores modò egredientium in terram Turcarum eſſe voluerunt. Ea res Muſtaphæ, imperitia aut metu noſtrorum ducum animaduerſo, magnam

Edictum de ſeruis libertate donandis.

Turcæ Copias in terrã expoſuit ſine vllo certami. ne.

victoriæ fiduciam fecit, & vulgò Turcæ ſpem eandem concepere: Applicuere inſulæ nauigijs omnis generis circiter quadringentis, in quibus erant naues longæ, triremes, & quadriremes centum & ſexaginta, biremes circiter quinquaginta: reliqua omnis multitudo ferendis modò oneribus, commeatibus, & militibus tranſportandis comparata erat, ad pugnam congreſſumque inutilis; ſed ad ſpeciem terroremque noſtris inferendum, qui pæne ipſum mare, quantum oculis longè lateque proſpicere poterant, hoſtili claſſe conſtratum cernebant, magnopere valuit: tantusque applicantium clamor & lætitiæ ſignificatio fuit, vt noſtri, tanquam triſti omine perculſi, mœſti tacitique ſe reciperent: Rocaſius, & Dandulus cum Epirotis equitibus Nicoſiam, Aſtor Famaguſtam, ad quam oppugnandam venire hoſtes, omnibus & captiuorum & transfugarum indicijs confirmabatur. Exercitus omnis fuere armatorum millia ſeptuaginta, præter lixarum & calonum turbam, quibus numerum centum millium impleſſe dicuntur: in quibus prætorianorum, quos ipſi Ianizeros appellant, & quorum virtuti maximè fidunt, nouem millia. Equorum traduxere ad duo millia, totidem iumenta ac mulos ſarcinis ferendis, quibus poſtea, detractis clitellis, ephippia accommodauerunt, ijsque pro equis vſi ſunt: atque omnes partim onerarijs impoſuerant, partim longis nauibus ſingulis binos quaternosùe traducendos attribuerant. Hæ autem copiæ omnes duobus commeatibus traductæ ſunt, quibus Muſtapha ipſe huius belli concitator præerat. Huic exercitus & terreſtrium copiarum, maris & claſſis cura Halijo permiſſa erat, cui Turcarum more Pialeius ex Baſarum numero maiori cum imperio additus erat. Qui quidem de

Turcica claſſis quanta fuerit.

Exercitus, & armatorum numerus.

Equorũ, & iumentorum.

Muſtaphę exercitus: Halijo, & Pialeio claſſis cura commiſſa.

classiarijs militibus suis neminem in terram exposuere: ne, si cum Christiana classe, quam venturam auxilio nostris existimabant, congrediendum foret, imparati ipsi immunitiq. offenderentur.

CONSVMPTIS in exponendis repetendisque militibus, exercituque reficiendo aliquot diebus, Mustapha, quid hostes virium quid animi haberent, explorabat: & consilio, quo profectus Bizantio erat, insistens, quæ ad Famagustam oppugnandam opus esse intelligebat, diligenti cura apparabat, cùm noui de Nicosia indices mutare sententiam coëgerunt. Græci homines duo Nicosienses ciues, inspectis omnibus munitionibus vitijsque, & quæ imperfecta & infirma erant, diligenter animaduersis, noctu egressi oppidò ad hostes profugere: deductique ad Mustapham, si egregiæ in rem Turcicam fidei iusta præmia sint, habere se dicunt, quæ eum magnopere doceant. Et vt non solùm odio nostri, sed religionis studio transijsse ad Turcas viderentur, & ea re cùm plus gratiæ inirent, tùm plus fidei eorum orationi esset, repudiato Christi cultu, Mahometis sacris procurari se ac in Turcarum ritus disciplinamque asci sci velle profitentur. Tum interpretibus tantùm adhibitis Mustapha dicere, quid venissent, iubet. illi exploratam, si se audiat, victoriam afferre præfantur: ac deinceps omnia de Nicosiæ statu, quæ comperta habebant, Mustaphæ enunciant, multa de imperitia & contemptu ducum, de paucitate defensorum, de armorum inopia, de nobilibus Rocasij imperia detrectantibus, de imbelli ac pæne inermi populo & ad ipsum Turcarum nomen contremiscente, de munitionibus imperfectis ac multis locis imperitè adauctis. Quæ omnia partim vera erant,

Transfugæ duo ad Nicosiam primò aggrediendam Mustapham impellunt.

partim

partim ab ipſis, quò indicij gratiam augerent, affingebantur. Poſtremò ciuitatis opulentiam diuitiasque & magnitudinem prædæ oſtentant: illis includi mœnibus vniuerſam nobilitatem, & quicquid opum, quicquid auri argentiùe in inſula eſſet: ea expugnata vrbe, quo nihil eſſet facilius, totius regni ſine certamine potiturum. Proinde, omiſſa Famaguſta, quæ & ab firmiori præſidio, ac à peritiori duce obtineretur, & in qua tantum neque momenti àd vniuerſam victoriam neque ſpei ad prædam eſſet, exercitum Nicoſiam duceret: ſe ſecuturos, atque omnes aditus omnes penetrandi in vrbem vias commonſtraturos. denique, ſe victoriæ tanquam obſides vt recipiat, orant. Motus ea oratione barbarus protinus à priori conſilio diſcedere in animum induxit. transfugas collaudat, præſentibus muneribus & pollicitationibus confirmat, & in magno honore palàm habet. Poſtero die, quæ ab ijs acceperat, cum Pialeio adhibito, claſſis præfecto, communicat. Ille omnia transfugis credenda negat, nec temere à priori conſilio oppugnandæ Famaguſtæ recedendum eſſe ait: id & tutius videri & antè Bizantij ipſi regi probatum fuiſſe: eam vtriuſque viribus terra marique eodem tempore oppugnari poſſe. quibusnam militibus Chriſtianos duplicem oppugnationem eſſe laturos, qui vix pauculas armatorum cohortes in mœnibus eſſent habituri? qua expugnata vrbe, interclusoque auxilijs aditu, ne Nicoſienſes quidem dubitaturos, quin victoribus cedant. Nicoſiam mediterraneam vrbem eſſe, nuper à Venetis magna vi curaque permunitam: hoc ipſo, quòd in eam omnis nobilitas, omnes inſulæ facultates collatæ eſſent, minùs ſimilia vero videri, quæ de munitionum ac præſidij infirmitate transfugæ detuliſ-

Pialeij de Famaguſta primùm oppugnãda ſententia.

ſent. vt alia ijs deſint, ipſam nobilitatem pro ſua dignitate, pro liberis, pro coniugibus, pro patria, pro rerum omnium incolumitate vſque ad vltimum caſum ſtrenuè eſſe dimicaturam: atque ipſum ad eam oppugnandam dimidia parte virium eſſe cariturum; neque enim ſe naues militibus nudare debere, ne à Chriſtiana claſſe, quam periclitantibus ſuis opem laturam dubitari non debeat, opprimeretur. Hæc Pialei ſententia fuit; ſiue ita ſentiret, ſiue in Famaguſta victoriæ ſocietatem appeteret. Verùm Muſtápha, cùm, quæ edixerant transfugæ, captiuorum quoque indicia tormentis ſupplicijsque expreſſa confirmarent, totum ſe animo ad nouum conſilium conuerterat. Hoc conſtituto, ad fallendos hoſtes tria millia peditum Famaguſtam antecedere iubet, eisque præcipit, vt iter cautè faciant, neque temerè ſe in vrbis conſpectum dent, ne Aſtor, quem Famaguſtæ eſſe ſciebat, ſuo loco cum ijs committere prælium poſſet: tantùm obſeſſis vijs infeſtum iter, quod Famaguſta Nicoſiam ducit, præſtent & commeare illac patiantur neminem. ipſe monachum Cyprium inter captiuos nactus literas ei ad proceres inſulæ perferendas dedit, quibus barbara vaniloquentia cùm opes ac dignitatem Selimi cum cæleſtium vi ac maieſtate æquaſſet, ac non Venetorum modò ſed Chriſtianorum omnium vires vaniſſimè obtriuiſſet, vrbem ſibi atque inſulam dedi poſtulabat, libertatem fortunasque omnes, & ſacrorum iura manſura ijs promittens. Cyprijs ad ea nihil reſpondere eſt viſum. Itaque Muſtapha ſilentium pro reſponſo accipiens incendi ac diripi latè agros iubet. Primi omnium Leiparum pagum qui colunt partim veriti populationem vaſtantium cuncta Turcarum, partim odio veterum dominorum, non ſolùm Tur-

Muſtapha Nicoſiam aggredi primò ſtatuit.

Idem literas dat ad Cyprios Proceres.

cæ

cæ ſe dediderunt, ſed accepti ipſi benignè auctores idem faciendi alijs pagis fuerunt. Ad quorum vlciſcendam perfidiam, exemplumque alijs ſtatuendum miſſæ à Nicoſienſibus duce Demetrio Laſcari, cognomento Meduca, cohortes, cùm intempeſta nocte obrutos ſomno oppreſſiſſent, ad vnum omnes interfecere, iniectisque ignibus pagum ipſum funditus deleuere. Quo terrore agreſtibus iniecto, fides eorum magnopere in poſterum ſancita eſt.

Leiparũ pagũ Nicoſienſes funditus delent, quòd defeciſſet ad Turcas.

MVSTAPHA, reliquo exercitu cum impedimentis bellicisque tormentis ſubſequi iuſſo, cum duobus millibus equitum & parte copiarum ab Salinis profectus ſextis caſtris Nicoſiam peruenit, & millia paſſuum quatuor longè ad oppido conſedit. Erant Nicoſiæ milites Italorum mille quingenti, nobilium cum clientibus mille, libertinorum duo millia quingenti; ex omni genere ad duo millia: ex populo ad duo item millia quingentos confecerant: pedites Epirotarum ducenti, equites quingenti, mille è nobilitate equites: ſeruorum quoque quot colligere potuerunt, armauerant. frumenti ex antè conuecto copia ingens vel diuturnæ obſidioni ſuffectura: & in montes receperant ſe, præter imbellem multitudinem, ſupra viginti millia hominum, qui ferre arma potuiſſent; haud contemnendus numerus, ſi, qui regerent, ac arma, quæ eis darentur, fuiſſent. Palatius Fanenſis tribunus, quem ſuprà attributum Dandulo & Rocaſio, vt eius conſilio iuuarentur, narrauimus, moris militaris haud ignarus vehementer ſuadebat, vt equitibus omnibus, & parte peditum oppido emiſſis impetus in tendentes hoſtes fieret: poſſe illa impreſſione graue aliquod aduerſarijs incommodum inferri, antequam omnes copiæ ſuperuenirent. Huic conſilio idem Rocaſius &

Nicoſiæ qui numerus fuerit bellatorum.

Annonæ copia.

Dandulus, etsi Palatio multum tribuere erant soliti, tamen ex instituto suo restitere. Postero die, qui fuit VIII. Cal. Augusti, reliquæ omnes copiæ superuenere. Mustapha ipse tabernaculum suum in planitie proximi collis, cui Mandiæ est nomen, collocauerat, castris inde ad ædem vsque Demetrij extensis. Et quia compererat, omnes circà aquas à Cyprijs veneno infectas esse, effodi terram nouosque puteos fieri imperauit, & vbere passim reperta aqua nostrorum opinionem longè fefellit, qui aut venenum hausturos aut in arido loco aquæ inopia laboraturos hostes, putauerant. Primis aduentus sui diebus Mustapha cum equitatu circumire vrbem, simul speculandi causa munitiones situmque ciuitatis, simul vt nostros ad certamen eliceret: quos Dandulus & Rocasius diligenter intra oppidum continebant, ægerrimè id ferentibus Epirotis equitibus, & nobilibus Cyprijs, qui periculum sui facere cupientes pugna prohiberi se magnopere querebantur. Mustapha sæpe obuersatus mœnibus, vbi certamen detrectare nostros & facultatem sui non facturos apparuit, metum ijs & Græcam mollitiem exprobrans, conuersus ad suos, Hi, inquit ridens, illo aggere se tutos fore arbitrantur; atque inde operibus munitionibusque circumsidere, atque propius accedere vrbem instituit. Primum opus in colle, qui S. Marinæ vocabatur, noctu haud multùm impedientibus nostris celeriter perfecit loco edito & ab propugnaculo, cui Podocatero erat nomen, passus circiter trecentos distante. ex eo muros & proxima muris ædificia tormentis verberabat: verùm propter longinquitatem nostris parum nocebat. Pari ratione alteram quoque munitionem ad ædem Georgij instituit: tertiam in tumulo, cui Margaritæ erat

Castrametātur ad Nicosiam Turcæ.

Obsidetur Nicosia.

nomen: quartam in Mandiano colle: quibus ex munitionibus tormenta, quæ nostri suis locis propugnandi causa collocauerant, deijcere conabatur. sed cùm parum proficeret, produxit opus ad veteris vrbis muros, atq; inde protinus fossis altissimis propiùs se ad oppidum Turcæ insinuant. Ibi instituta ratione, passus circiter centum & quinquaginta à muris contra quatuor vrbis propugnacula, quatuor ipsi munitiones excitant. Ea sic vocabantur, Podocateri, Auilæ, Constantij, Tripolis. Hæc sunt eorum, qui perficiendis ijs propugnaculis à Iulio Sauorniano, vt initio tradidimus, præpositi fuerant, cognomina. Eo opere celeriter effecto tormentisque productis Turcæ ferreis globis sexaginta pondo quatere muros magna spe deijciendi aggrediuntur. quod cùm dies quatuor summa vi continenter fecissent, neque nocere se muro intelligerent, quòd globi in nostras munitiones illati cæspitibus hauriebantur & sine detrimento hærebant, eo incepto destitere. Veneti duces de eruptione cogitare nunquam ausi procùl tormenta in munientes hostes explodebant, & prohibere eos ab opere conabantur, multosque quotidie eorum interficiebant. Illi, omissa mœnium verberatione, qua parum se proficere animaduerterant, fossas agere & appropinquare muris pergunt; ac ne certis nostrorum ictibus peterentur nullam ex mœnibus finem collineandi ac iaciendi facientium, fossis non directis sed sinuosis progrediebantur, terramque contra nostrorum petitiones eijciebant, seque ea ratione contegebant: ac ne meridie quidem in feruentissimis caloribus cessabant, & noctu multò efficaciùs tutiùsque in opere versabantur. Itaque breui eò se intulere, vt oppidi fossas sua munitione contingerent; vbi aliam ipsi fossam ma-

Aggrediuntur Turcæ oppugnatione vrbis, sed irrito conatu.

Muniẽdi se & appropinquandi muris ratio.

gnæ altitudinis perfecerunt, eumque locum quà lunatis quà quadratis ſpatijs altiſſimè effoſſis totum ita communiuerunt, vt tormentis ex oppido noceri ijs non poſſet: & in illis ſpatijs ſclopetariorum manipulos collocauerant, qui continenti plumbearum glandium procella noſtros conſiſtere in mœnibus non patiebantur. tum in ipſas oppidi foſſas, nequicquam repugnantibus Cyprijs, opus perductum eſt: nam neque à fronte nocere eis erat facile, quia vt quiſque noſtrorum ſe in mœnibus oſtendebat, multis ſimul ſclopetariorum ictibus appetebatur, & ipſi à lateribus ſe effoſſa terra protegebant, cui quidem terræ faſcibus, quos equitatus etſi longè petitos abunde conferebat, interiectis vallum ita ſuſtulere, vt inutiles ictus tormentorum ex oppidi propugnaculis reddiderint. Neque nobiles Cyprij equites ad impediendum, ne hoſtium equitatus tam liberè comportandis faſcibus commearet, à ducibus impetrare potuerant, vt oppido emitterentur. Erat in dies grauior atque aſperior oppugnatio, & fortiſſimo ac acerrimo quoque militum aut interfecto aut vulnerato, defenſorum vires magnopere attenuabantur. Nam hoſtes, qua abundabant multitudine nullum ad oppugnandum tempus idque pluribus ſimul locis intermittebant, ſemperque feſſis ac laborantibus ſuis recentes ſubſidio erant. Iamque in oppidi foſſa pæne tutò verſantes conuellere ac ſubruere propugnaculorum aggerem incipiebant. neque ei malo, quo penitus in oppidum penetraturi erant, occurrendi aut facultas noſtris aut conſilium erat. Tum animaduerſo periculo, concurrunt ad Dandulum Rocaſiumque: in quanto diſcrimine res ſit, oſtendunt: rogant atque obteſtantur, vt ciuitatis ſaluti conſulant, vt ne capi vrbem tam inerti

Acerrimè oppugnatur Nicoſia.

defen-

defensione, neu se, veluti pecora inclusa septis, mactari in dies velint. si pereundum sit, id saltem solatij capere eos paterentur, vt virorum fortium more pugnando caderent potiùs, quàm lenta obsidione paulatim, veluti tabifico morbo, conficerentur: darent facultatem refringendi crescentem in dies hostium audaciam, cominusque cum ijs congrediendi, vbi vera virtute certatur. Nam è longinquo pugnantium nec ignauus à strenuo discernitur, & timidi ac inertis manu plerumque fortis atque audax occiditur. Hostes propè iam mœnibus potitos esse, & nisi munitionibus illis pellantur, instare supremum exitium; nec ausum ad impediendum prodire quenquam, timori non consilio tribui. ita fieri, vt & Turcis augeatur, & frangatur obsessis animus: vnam esse salutis viam, si, antequam minuantur magis vires, & barbari in propugnacula inuadant, eruptione pugnetur. His vocibus precibusque excitati duces, & rem ita se habere, quemadmodum illi monebant, intelligentes, ægre tamen adducti sunt, vt ad erumpendi consilium descenderent, quòd dicerent, vix quingentos milites Italorum superesse, quibus amissis quid sibi spei reliquum fieri? libertinos agreste genus neque animo neque exercitatione vllam fortem operam polliceri. Porrò oppidanis armorum nedum pugnarum insolentibus ciuitatis salutem committas? atqui horum ipsorum, quadraginta dierum tam crebris oppugnationibus, magnopere imminutum esse numerum, & magnam præterea multitudinem morbis absumptam esse, qui ob magnitudinem æstus ciuitatem inuaserant. Re multùm diùque agitata cùm omnes, aut summouendos omni conatu à mœnibus hostes aut pereundum, dicerent, dant tandem Rocasius & Dandulus

Obsessorum oratio ad duces vt se eruptionem facere patiātur.

Cur Duces nollēt emitti vrbe militem.

querelis ac fremitu omnium victi manus. decernitur, vt duo militum delectorum millia oppido emittantur, atque eos Epirotæ equites subsequantur. Aegerrimè Cyprij equites tulere, illa se expeditione arceri, quæ pro patriæ suæ salute susciperetur: vehementissimeque à Dandulo contenderunt, vt ire se cum Epirotis pateretur, neque tot fortissimos iuuenes vitam pro patriæ incolumitate profundere cupientes ea ignominia afficeret, vt aut fidei aut animis eorum diffidere videretur. Verùm Dandulus, vt erat sententiæ suæ tenax, ne omni simul præsidio ciuitas spoliaretur, edixit, nequis eques præter Epirotas oppido exiret. Sequenti die deliguntur ex omni genere militum duo millia: ijs Cæsar Piouenus præficitur; cui addunt se socios Albertus Scottus & Gregorius Panteo, & Veneti iuuenes Nicolaus Gradenicus & Zanetius Dandulus; quibus omnibus imperatur, vt acri impressione facta deiectisque loco hostibus, tormentis eorum potiri conarentur, clauisque foraminibus, quibus ignis ad explodendum admouetur, confixis inutilia redderent; quo vno perfecto facinore longè maximum Turcis incommodum essent illaturi. Cæsar curare corpora milites, & meridie ipso ad portam armatos atque paratos animis conuenire iubet. Id autem patrando negocio tempus aptissimum est visum, quo animaduersum erat, Turcas propter calorum intolerandam vim plerumque ab opere discedere, & vmbras frigoraque captantes humi stratos passim conquiescere. Et quanquam rei agendæ ordo seruatus non sit partim Græcorum culpa, qui ante acceptum signum adorti proximam stationem hostes intempestiuè excitarant, partim inuidia quorundam, qui Cæsari à Dandulo subiecti inuiti imperio eius parebant

Deliberatio de eruptione

Tempus eruptionis aptissimum.

pro-

prosperique euentus gloriam æmulo acquiri, liuore animi deprauati nolebant; tamen Cæsar cum ea manu, quam ipse ductabat, egressus oppido haud longo ambitu circum oppidi fossas via occulta ad hostium munitiones, nemine sentiente, ducit, ac nullo edito clamore, vt antè negocium patraret quàm tumultus ad castra perferretur, magno animo munitiones inuadit. Turcæ re subita nec opinata oppressi maiorem vim adesse veriti primo impetu vndique pelluntur. Fit magna cædes; victoresque nostri duobus locis hostes munitionibus exturbant: illi vsque in castra fuga feruntur magnumque tumultum totis castris efficiunt: nostri successu elati ac spe propinqui auxilij audacter insequuntur. Sed Dandulus, excidio clarissimæ vrbis à Deo nobis merito nostro infenso datus, leui casu vehementer offensus Epirotas in oppido continuit. Edixerat is, vt suprà docuimus, vt nequis alius præter Epirotas eques pugnandi causa oppido exiret. Quod cùm nobiles Cyprij iuuenes grauiter ferrent, eorum aliquot, duce Ioanne Falerio ciue Veneto, Epirotico armatu galeisque clausis, Epirotarum equitibus se immiscuerant. sed Falerius, dum se studiosiùs occultat, à Dandulo (qui, nequis contra edicti sui voluntatem egrederetur, in porta obseruabat) agnoscitur, grauiterq. corripitur: cùm ille, posse se & audere vitam pro rep. ponere, respondisset, percitus ira Dandalus, occludi portam & Epirotas reducere equos, imperat. Accedunt optimi quique, orant vt iræ moderetur, & ob paucorum adolescentium ex nimia pugnandi cupiditate delictum ne in conspectu suo trucidari optimè de communi salute meritos milites, quod fieri nisi equitum auxilio subleuarentur necesse erat, velit. Ille reiectis omnium precibus, Pereant

Inuadūt nostri munitiones Turcarū.

Cyprij equites egressionem ex oppido tentant.

Dādulus ira percitus, neq; Epirotas egredi patitur.

omnes,

omnes, inquit, dum mea imperia ne illudantur. atque ita milites, quorum virtute ciuitatis ſalus continebatur, vnius hominis furore atque amentia deſerti cædique obiecti ſunt. Interea illi pulſis Turcis eorumque munitionibus potiti duobus locis tormentis clauos infixerant: ſed ira atque impetu elati, ea omiſſa re, ſummotos hoſtes longiùs perſequi inſiſtunt, qui effuſa fuga ad ipſum vſq; Muſtapham terrorē pertulerant. Emittitur ab eo ſubitò equitatus qui noſtrorum impetum excipiat; & barbari, vbi ſe ex timore collegerunt, in prælium redeunt: Veneti, quòd ex conſtituto adfuturos ſubſidio mox Epirotas rebantur, acriter reſiſtunt. Pugnatum magna contentione: Turcas ignominia amiſſarum munitionum & indignatio, tantulas copias aggredi tantum exercitum eſſe auſas, ſtimulat: noſtri victoriæ gloria & ſpe equitatus ſuſtentantur. Ad extremum, cùm pro ſua paucitate diu vim multitudinemque hoſtium ſuſtinuiſſent, aduentu equitum perturbantur: dein veriti ne circumuenirentur, in fugam vertuntur. Inſecutus hoſtium equitatus multos eorum interfecit. reliqui excluſi porta, quam aperiri Dandulus vetuerat, ne eodem impetu hoſtes in vrbem penetrarent, interuentu noctis tecti per foſſas occultis munitionum oſtijs diuerſi in oppidum recipiuntur. Cecidere eo prælio Turcarum ſupra mille quingentos: noſtrorum ducenti deſiderati, in quibus ipſe Cæſar ſæpe reſpiciens quà venturi Epirotæ equites erant, proditumque ſe ac deſertum querens fortiter pugnando interfectus eſt, & cum eo Albertus Scottus & promptiſſimus quiſque militum. Inſignis perterritis hoſtibus clades ea die inferri potuit, ſi, vt erat conſtitutum, equitatus noſter parta iam victoria eſſet ſubſecutus, neque hoſtibus colligendi ex timore animos ſpatium

Exitus eruptionis

esset datum. tanta enim perturbatio in Turcarum castris fuit, vt multis locis initium fugæ factum sit; vt ipsi post victoriam Turcæ fassi sint, si nostri territis institissent, solui ea die obsidionem potuisse, vtique si (qua maximè de re emissi erant) tormenta clauis obstruxissent. Acceptum vecordia & pertinacia sua incommodum Dandulus maiori pertinacia sarcire statuit: neque cuiusquam postea hortatu aut prece perninci se passus est, vt ad pugnam perturbandosque in opere hostes vllus peditum equitumùe prodiret. At Turcæ periculo suo edocti suos armatos excubare, alios in opere esse iubebant, & ne magnitudine æstus conficerentur, partita tempora habebant, vt ad quietem alij discederent, laborem vicissim alij subirent: & quia multitudine abundabant, hac ratione consequebantur vt & tutò milites in opere essent, & ea laboris vicissitudine minùs fatigarentur corpora, & opus celeriùs perficeretur. Iam effosso & conuulso aggere propugnaculorum pectora ruebant, Turcisque gradus aditumque scandendi mœnia efficiebant. quod ne fieret cùm prohiberi à Venetis non posset, aditum introrsus propugnaculorum obstruunt & fossa valloque communiunt, vt, si hostes propugnacula conscendissent, ipsi tanquam è nouis muris pugnarent. Turcæ muris dirutis in dies acriùs oppugnationes instaurabant, & propè certam spem fouentes opulentissimæ prædæ ad laborem & virtutem accendebantur, & modò ad vnam oppidi partem modò pluribus simul locis magno conatu inuadebant. Quanquam autem oppidani sæpe hostes cum magno detrimento à muris repulissent & magnum eorum numerum interfecissent, tamen ipsorum vires quotidie attenuabantur. Iamque ad paucitatem defensorum res peruenerat, & consumptis telis,

Turcæ post eruptionem cautius versãtur in opere.

ignibus, tormentorumque pulueribus, ac imminuto militum numero vehementer de salute timere cogebantur. tantum tamen animorum spes maturi auxilij & Christianæ classis, quam quotidie adfore ad eos obsidione liberandos sibi persuaserant, faciebat, vt, cùm à fortuna à ducibus desererentur & tanto periculo premerentur, ac sæpe à Mustapha literis, quas Turcæ sagittis alligatas in oppidum conijciebant, nunc minis nunc adhortationibus, quibus se à capienda vrbe miseratione eorum abstinere ostendebat, quà duces quà populus variè solicitarentur; nemo tamen vocem de pace aut conditionibus ab hoste petendis mittere ausus sit: seu stupor ducum hic, seu constantia militum, siue insidens animis omnium spes maturi auxilij fuerit.

Obsessorum in defensione constantia.

MITTVNTVR Famagustam ad Astorem literæ, vt, si posset sine graui incommodo rei publicæ, subsidio Nicosiæ veniret. eas notis conscribunt literas, ne interceptæ ab hostibus intelligantur: magna præmia perferentibus proponuntur. Obsessis omnibus vijs, missi intercipiuntur, nostrisque à barbaris ostentantur & omnibus cruciatibus in conspectu necantur, quò ab simili ausu cæteri deterreantur. Tum Baptistam Scolumbanum, strenuum ac solertem hominem, qui ducentis militibus præerat & magnam locorum illorum notitiam habebat, omnes rogant, vt pro communi salute periculum ne recuset, & mandata ad Astorem perferat. Ille rem suscipit & egressus noctu, occultissimis itineribus Famagustam peruenit: Astoremque de periculo Nicosiæ edocuit orans atque obtestans, vt vrbi in summo salutis discrimine positæ & maximè ab imperitia ducum laboranti subueniret. Ille ea copia quam habebat, & relinquere Famagustæ præsidium,

Missæ ad Astorem literæ intercipiuntur.

Baptista Scolumbanus ad Astorem peruenit

quod

quod neceſſe erat, & auxilium Nicoſienſibus ferre non poterat. Tamen ne aut periculum defugiſſe aut defuiſſe ſuam opem implorantibus videri poſſet, decreuit, quoniam non paſſuros ſuos arbitrabatur, clàm ipſe Famaguſta diſcedere ac eodem Baptiſta duce, ſi poſſet, Nicoſiam penetrare; quod maximè optari ab omnibus tum Cyprijs tum præſidiarijs, eoque imperante animum militibus acceſſurum ac nihil quenquam recuſaturum quod ipſe iniunxiſſet, Baptiſta aiebat. & ipſe Rocaſij & Danduli inſcitiam ac temeritatem cognitam habebat, quos defendendæ vrbi non eſſe intelligebat, qua amiſſa ne Famaguſtæ quidem conſeruandæ magna ſpes erat. Hæc agentem, cùm conſilium eius prolatum eſſet, circumſiſtit vniuerſa multitudo vel vi retentura ducem, ſi preces non valerent: & Bragadinus & Theupulus partim orando partim deterrendo peruicere, vt maneret. Reſponſum à Bragadino eſt ex omnium auctoritate, non videri è re publica eſſe aut inde diſcedere Aſtorem aut minui militum numerum, ne eodem tempore & ille in diſcrimen veniret & ſpoliata præſidio Famaguſta prædæ hoſtibus relinqueretur. & quanquam hanc ipſi retinendi eius cauſam negligerent, tamen ne eſſe quidem poteſtatis eorum illum dimittere, quòd & milites præſidio abituros, ſi ab duce deſererentur, & ciues populumque Turcis portas aperturos, nec amoto cuſtode ciuitatem in vltimi caſus periculum daturos, apertè denunciarent. Cum hoc reſponſo Baptiſta Nicoſiam rediit. Obſeſſi ea ſpe deiecti nuncios ad eos, quos initio belli in montes ſiluasq. conceſſiſſe memorauimus, mittunt oratum, vt delecta ex omni numero manu ſibi ſubuenirent: & in quanto periculo res ſit, demonſtrant. Ij quoque intercepti nuntij noſtris oſtentantur, vt

Aſtor Famaguſta Nicoſiā ire prohibetur.

omni deſperata ſpe ad deditionem tandem deſcenderent.

CETERVM Muſtapha, vbi intellexit neque promiſſis neq; minis moueri obſeſſos, & è ſuis magnum quotidie numerum morbis interire (quòd vel valida corpora intoleranda vis caloris proſternebat) & multos præterea ipſa oppugnatione abſumi; ne diuturnitate rei ſimul copiæ minuerentur & ſui ad pugnam milites ſegniores efficerentur, ſtatuit ſummam vim experiri ac totius exercitus conatu vrbem oppugnare. Iuuit hominis conſilium fortuna. nam fortè crebri illis diebus nuncij allati erant, detineri Chriſtianam claſſem ad inſulam Cretam impeditam valetudine: tantamque luem inuaſiſſe corpora, vt extinctis ampliùs viginti millibus hominum nec ipſa ſuffectura eſſet inſula his ſarciendis damnis; & ſerò Venetijs ſupplementa ad claſſem eſſe ventura. Itaque ad Pialeium ſcribit, vt, quando periculum à Chriſtiana claſſe iam nullum ſit, quæ implicita morbis ſolicita de ſua ſalute magis quàm de ferenda alijs ope eſſet, expeditam Ianizzerorum & claſſiariorum militum manum ad ſe mitteret: patefacto in muros Nicoſiæ per ruinas aſcenſu haud dubium quin ad ſocietatem victoriæ venturi eſſent. Ipſe Halijus detractis è ſingulis nauibus militibus cum magnis copijs venit, & multi ſpe prædæ excitati ſponte ſequuntur. Horum aduentu auctis viribus Muſtapha in diem tertium, qui dies fuit V. Id. Sept. oppugnationem pronunciat: quæ ad rem gerendam neceſſaria ſunt, intento ſtudio apparat, milites arma animosque comparare iubet, eosque per præfectos hortatur, vt reuocent priſtinam belli virtutem, quam ſi eo die præſtiterint, finem præmiumque adeſſe laborum: vrbem oppugnaturos, cuius munitiones ita perfregiſſent, vt à forti atque audente milite

Dicitur dies oppugnationi.

Suaſio ad oppugnãda acriter Nicoſiam.

euadi

euadi in muros nullo negocio poſſit: cum ijs hoſtibus dimicaturos, qui concuſſi metu, debilitati vulneribus, in aliena ope quam quotidianis nuncijs implorant, non in propria virtute ſpem ſalutis habeant. Itaque de victoria idem ipſi quod obſeſſi iudicarent, certamque ſibi eam, ſi viri eſſent, pollicerentur: & vnius quidem vrbis mœnia atque ea ſemiruta & patentia oppugnaturos, verùm in vna vrbe vniuerſi regni fortunis potituros. Ibi eſſe omnem Cypri nobilitatem, quam vnius diei conatu ſeruam ſibi eſſent effecturi, ibi diuitias, quantas multorum ſeculorum pax in ſumma rerum omnium affluentia ad Græcorum luxuriam & ſuperbiam congregare & accumulare potuit: haud profectò ſine cauſa contra ſe id oppidum tantis refertum opibus tanto opere Venetos munire conatos eſſe. ſed irent ipſi & oſtenderent Venetis, fide Turcarum quàm mœnium munitione tutiores eos fuiſſe futuros. Addit promiſſum, qui primus in muris conſtiterit, eum ſe ad Sangiaccatus ordinem promoturum: ſecundis item tertijsque præmia proponit. His excitati ſermonibus tanquam ad exploratam prædam inſtructis ordinibus quadripartitò prima luce ad mœnia ducuntur. Vt ſuprà demonſtrauimus, quatuor locis Turcæ opera effecerant ad quatuor vrbis propugnacula. Igitur. eodem tempore Caramanus Baſſa Podocaterum, Muſaferus Conſtantium, Halijus Auilam, Tripolim ipſe Muſtapha ingenti clamore ac tympanorum & tubarum ſtrepitu inuadunt. Noſtri, etſi multarum rerum affecti difficultatibus propè ſine duce rem adminiſtrabant, tamen rati, Turcas aduentu Chriſtianæ claſſis vltimum conatum tentare, ac ſi is non ſucceſſiſſet, relicta obſidione ad mare redire decreuiſſe, conſiſtunt audacter in mœnibus, ſeque forti animo ad

Oppugnatur totis viribus Nicoſia.

defenſionem comparant, in eius diei euentu verti communem ſalutem intelligentes. Italicos milites, qui ſupererant, inter ſe (id enim roboris habebant) diſpartiuntur: tormenta idoneis locis diſponunt, quibus miſſæ ferreæ pilæ hoſtes ſubeuntes arceant: tela, ignes, miſſilia omnis generis in muros conferunt. His inuadentes ſummouent barbaros eorumque impetum adnixi vi refringunt, & cum magna cæde à mœnibus repellunt. His prælijs vt multo plures Turcæ quàm oppidani caderent, tamen multitudine hominum illi abundabant, viresque Halij & claſſiariorum aduentu auxerant. Itaque recentes feſſis vulneratisque aſſiduè ſummittebant; noſtris nullum quieſcendi tempus permittebatur. Hoc modo complures horas continenter dimicatum eſt. Nam Barbari quòd non continuò vicerant victoriam deſperare incipiebant, & ſegniùs iam murum periculumque ſubibant: oppidani quòd ſupra omnem ſpem hoſtes repuliſſent, ceperant animos. Quod cùm Muſtapha cæterique duces animaduertiſſent, coactis circa ſe vndique viribus increpitisque militibus, quos ab rudi militiæ populo atque agreſtibus tironibus, ſe dirutis & captis propè iam mœnibus prohiberi, non puderet, prædæ ſpe denuò oſtentata ſuos quiſque in muros impellunt. Tum noſtros multo iam labore defeſſos atrocior quàm antea oppugnatio excepit, ſe tamen ipſi non deſeruerunt: & qui reliqui erant Italici milites ac Cypria nobilitas cum familijs clientibusque ſuis in caſu eius diei conſiſtere ſalutem libertatemque ſuam cernentes confirmabant ſeſe, vt aut incolumes patria defenſa cum gloria inde diſcederent, aut infamem ſeruitutem decora morte præuerterent. Itaque qui propugnaculum, cui Conſtantiò erat nomen, tutabantur, quod Baſſæ Muſafero

Noſtri egregiè ſe defendũt

oppu-

oppugnandum obtigerat, audaciùs irruentes barbaros in fossas proturbant, & ex pluteis, quos pro munitione idoneo loco Iohannes Susominus excitauerat & tormentis scienter instruxerat, effusa glandium procella magnam stragem hostium edunt. Idem faciunt quique ad Auilæ, quique ad Tripolis propugnacula curabant: elatique successu lacessebant vltrò & ad conscendendum hostes inuitabant.

FRANGI ea die spes hostium poterant defensaque haud dubiè vrbs esset, nisi ad Podocateri propugnaculum, quod Rocasius defendendum susceperat, Caramanus Bassa cæteris non tam virtute quàm fortuna præstitisset. Nam Rocasius ne illo quidem supremo rerum discrimine sui dissimilis fuit. reiectis primo incursu hostibus cùm pugna paulùm remisisset, ipse in vrbem discesserat, eumque & nobilium & militum multi erant secuti; quorum discessus stationem illam magnopere nudauerat. Itaque maiori vi renouato impetu Turcæ in muros euadunt, nostrosque area, quam accipiendis militibus rebusque ministrandis propugnacula habent, multis interfectis depellunt. Illi ex nouo muro, quem, vt suprà ostendimus, in ostio propugnaculi effecerant, pugnant; sed insistunt victoriæ Turcæ, & area potiti inque eam magno suorum numero recepto noua quoque munitione nostros deijciunt. Tum clamorem barbari tollunt suisque victoriæ significationem faciunt. Quæ res propugnantium animos deiecit, & libertini locum timore deseruerunt seque præcipites in fugam dederunt. Nobiles & pauci Itali milites generis sui haud obliti fortiter pugnando ceciderunt. Tum clamoribus ac tumultuosis fugientium nuncijs reuocatus Rocasius accurrit, ac teneri ab hostibus muros cernens con-

Rocasij culpa Turcæ in muros euadunt.

Italorum virtus.

globatis qui cædi ſupererant quosque ſecum traxerat, impreſſione facta reijcere hoſtes conatur: vbi nihil proficit, amens dolore ruit in mediam pugnam atque ibi cum Palatio & fratribus propinquisque ſuis interficitur. Illuſum eius cadaueri eſt à barbaris; nam infartum ſulphureo tormentorum puluere machinæque impoſitum ſubiecto igne in ſublime diſiecerunt. Vbi nemo ſuperfuit qui reſiſteret, omnem ſuorum multitudinem proſtratis munitionibus Turcæ in vrbem admiſere, ac protinus intento curſu ad Conſtantij propugnaculum, vnde hoſtes oppidani acriter repulerant & vbi ingens certamen accenſum erat, bipartitò pergunt. Noſtri intenti pugnæ atque ignari ſuorum; repentè ab latere per mœnia vadentem ad ſe infeſtis ſignis hoſtium globum conſpiciunt: ſimul ab tergo vis & trux vlulatus barbarorum adoritur: & Muſaferus eodem tempore occaſioni non deeſt, ſuosque euadere in muros compellit. Hoc modo miſerabiliter circumuenti, cùm anceps vndique terror circumſtaret & neſcirent in quos potiſſimùm hoſtes impetum inferrent, omnes trucidati ſunt. Eadem Auilæ & Tripolis propugnaculorum fortuna fuit; quibus in locis propè vniuerſa nobilitas interijt, & quicquid roboris in vrbe fuit occiſum eſt. Randochius cum Epirotis, qui ſupererant, per auerſam portam ſe in fugam proripuit. Ioannes Falerius Venetus, qui centum equitibus præerat quos Franciſcus Contarenus Paphi Epiſcopus priuato ſumptu confecerat, ne inultus caderet, in hoſtes erupit ac primo impetu magnam ſtragem dedit, deinde multitudine obrutus atque equo deiectus cùm diu inter cadauera ſanguine ac vulneribus fœdatus iacuiſſet, viuus repertus atque agnitus à Muſtapha poteſtate facta pretio ſe redimendi eſt dimiſſus. Epiſcopus

Rocaſius & Palatius interficiuntur.

Nicoſia expugnatur.

Ioannes Falerius pretio redimit ſe.

ipſe,

ipſe, qui toto eo bello Nicoſiæ multa pietatis officia militibus ciuibusq. præſtiterat, atque remp. ſuis facultatibus iuuerat, ab ignaris, quis eſſet, inter ignobilem plebem eſt occiſus. Pugnatum inde paſſim per viarum anguſtias ſine ducibus, ſine ordine, ſine cuiuſquam imperio, vt quæque pars multitudinis armata hoſtibus occurrebat. Sed his paruo negocio aut interfectis aut in fugam coniectis, barbari ad cædem diſcurrunt. Ac primò quidem recenti ira ſine vllo ætatis aut ſexus diſcrimine, quoſcunque furentibus per vrbem ſors obtulit, ferrum hauſit: nec vllus aut formæ aut auri reſpectus irruentium impetum remoratus eſt.

HORRIBILIS facies florentiſſimæ nuper vrbis erat: cuncta ploratibus, ſtridoribus, eiulatibus quà morientium quà mortem deprecantium perſonabant. Proſiliebant nobiliſſimæ matresfamilias ad templa diuum arasque tendentes: per vias paruos filios aliæ trahebant, aliæ victorum aduolutæ pedibus veniam non ſibi, ſed liberis nutu, vocibus, plangoribus poſcebant. Nonnullas memorant, ne fœdæ Turcarum libidini ſubijcerentur, ſe ex altiſſimis ædium partibus præcipitaſſe: alias filiabus ſuis mortem intuliſſe, vt earum corpora à ſeruitute ac impuritate barbarorum vindicarent. Inter quas præteriri ſilentio non debet nobilis matronæ facinus. Ea cùm teneri ab hoſtibus vrbem accepiſſet, iamque trepidatione ac tumultu cuncta perſtreperent, proripit ſe domo, vt quæ fortuna viri, quæ trium filiorum quos pater ſecum in pugnam adduxerat, cognoſceret: ad mœnia ipſa vadentem refugientium impetus domum retruſit. Hìc comperit, virum filiosque egregiè pugnantes pro patria mortem occubuiſſe. Tum præceps dolore & ſtrepitu ingruentis in vrbem tumultus alie-

Captæ vrbis aſpectus.

Nobilis matronæ atrox factum.

nata propè mente domum irrupit. Ei impuber filius eximia forma, quem vnicè diligebat, occurrit: quem complexa mater diu osculo inhæsit, mox furiali percita pietate, Egòne, inquit, te, fili, tam sæuis hostibus vile mancipium relinquam? tu iamiamque complexu auulsus meo barbarorum libidini ludibrium ibis? Simul hæc dicens pueri iugulum cultro transfixit, seque insuper tribus vulneribus in pectus adactis interfecit. At Mustapha vrbem ingressus per trucidata passim corpora perque fluentes vias sanguine in forum vbi venit, eius iussu est impositus finis cædibus, edictumq. vt inermibus & se dedentibus parceretur. Ad id edictum abiectis armis omnis se multitudo victori permisit. Dandulum, qui cum mult[illegible] in regiam se receperat, dum suos ponere arma & Tutium Constantium, qui salutem impetraret, ad Mustapham ire iubet, Turcæ effractis portis irrumpentes ipsum & qui cum eo erant ad vnum trucidarunt. Postremus omnium Hector Podocaterus, qui domum Iacobi Comitis Tripolis, cuius sororem in matrimonio habebat (nam ipse Iacobus paucis antè diebus, dum acerrimè mœnia tuetur, occiderat) cum armatis tenebat, hosti se dedidit pactus non salutem solùm omnibus, sed etiam vt coniuges viris, liberi parentibus inuiolati relinquerentur, omnibus copia redimendi se pecunià fieret, prædaque diuitis domus & multis pretiosis refertæ rebus Mustaphæ esset. Sed data in has conditiones fides nulla apud barbarum fuit.

Dandulus, & alij trucidantur.

Fides apud Turcas nulla

CONVERSVS inde ad prædam miles omnia crudelitatis, libidinis, auaritiæ exempla in miseros edidit, atque vrbem opulentissimam momento diripuit. tantæque in vna ciuitate repertæ opes, vt rapinæ auidissima gens expleri pæne potuerit. Mustapha, vt appareret,

parci deditis, non misericordia sed vtilitate imperasse, vbi inutilem turbam infantum senumque à reliquis captis segregasset, in forum deductos ac in medium conuectos & coaceruatos circundatis ignibus immaniter cremauit. Cæsorum ea die numerus viginti millia excessisse dicitur; cum quibus feliciter actum dicebant qui viui in hostium potestatem venere, non eò solùm quòd excidio patriæ non superfuerunt, sed quòd mala seruitutis infinita miseriasq. morte effugere, cernebantur enim sequentibus diebus totis campis captiuorum greges longis ordinibus eadem catena vinctorum: sub dio atque humi cubantes brutorum more pascebantur macie, illuuie, squalore deformes: & cùm in pari calamitate coniuges, liberos, parentes aspicerent, mutua miseratione conficiebantur: ac in eadem seruitute ne idem quidem dominus matribus filijsque contigerat, quò solari ac opem ferre inuicem possent. Auellebantur veluti à suis membris in contrarias amandandi terras sine spe ampliùs coëundi, omnia acerba atque infanda in eorum oculis passi, vt multi quotidie superante ærumnas dolore deficientes in ipsis catenis exanimarentur. Præter captos Nicosiæ, viginti millia hominum varijs locis ab Turcis abducta in seruitutem sunt: qui omnes postea in Syriam Ciliciamque deportati væniere. Octo dies egerendæ prædæ atque vrbi exhauriendæ sunt dati. sed prædæ fructum vnius fœminæ facinus Mustaphæ auertit. Duabus maximis nauibus pretiosissimam quamq. rerum, multam vestem, & magnum argenti pondus, bellica tormenta, nobiles captiuos, delectarum fœminarum ac puerorum ingentem numerum simul partis bello opibus spolijsque ostentandis, simul victoriæ munera regi mittens Constantinopolim deuehenda imposuerat. Hæ naues dum

Mustaphæ exeeranda crudelitas.

Cæsorum numerus expugnationis die.

Captiuorum miseriæ.

Cypriæ memorabile facinus.

coniunctæ nouis vſque rebus infarciuntur, ventoſque ad proficiſcendum expectant, vna captiuarum, vt ſeſe ciuesq. ab illa fœditate morte eriperet, ei loco vbi ſulphureus puluis in vſum tormentorum aſſeruatur, ignem admouit: cuius vi incenſa ac diffracta nauis flammas etiam in aliam, quæ proximè ſtabat, tranſtulit. atque ita omnis incendio corrupta & abſumpta præda eſt: nec ex eo numero præter paucos nautas, qui nando ad littus applicuere, quiſquam euaſit. Capta Nicoſia & miſerabiliter direpta, qui ſe in montes receperant & ducibus Scipione Carraffa, & Paulo Syncliti-co vagantibus per inſulam Turcis ſæpe detrimenta intulerant, iiſdem auctoribus nuncios ad Muſtapham miſerunt, & pacta ſalute victori ſe tradiderunt.

Cerines oppidum ſe Turcis dedit.

CERINES antiquæ munitionis oppidum nobilitatum Carlottæ reginæ conſtantia diuturnam in eo Iacobi fratris obſidionem paſſæ, vbi, quia Ciliciæ eſt obiectum, milites Itali & multi libertini generis in præſidio erant, nec ſine magno conatu capi videbatur poſſe, quòd eò tormenta pertrahere difficilis negocij erat; territo, qui præerat, Ioanne Maria Mudacio, miſſo ad id recipiendum Cilicum præfecto portas aperuit. Muſtapha, refectis vrbis munitionibus dirutisque ac repletis operibus, quæ ipſe in oppugnatione inſtituerat, arma deditis adempta in vrbem comportauit. Paphum, Imiſſum, ac Salinas, qui præeſſent, dimiſit. Nicoſiæ Giafferum præficit: atque modico ibi relicto præſidio XIV. Cal. Oct. cum exercitu ad oppugnandam Famaguſtam profectus eſt. Præmiſerat captiuum ſeruum nullis cum mandatis, niſi vt caput Danduli deferret ad duces, id oratione efficacius ad terrendos Venetos ratus. Nihil ea ſpecies noſtros mouit, qui Dandulum

Itur ad oppugnandam Famaguſtã.

exi-

exiguam partem cladis eius esse ducebant, cuius causa ipse fuisset: sed tradito ad sepulturam capite ipsi se in vltionem confirmant. Cùm ad vrbem accessisset, quà occidentem aspicit, consedit: &, vt vno tempore terrestris maritimæque oppugnationis metum incuteret, eòdem Pialeium cum classe transire iubet. Sed misso qui oppidanos hortaretur, vt fidem potius quàm vim Turcarum experirentur, cùm, fretos duce præsidioque & mœnibus dicta aspernari, qui missus erat retulisset, & instaret iam hiems, ostentato tantùm terrore in hiberna concessit.

HAEC ea æstate in Cypro gesta sunt à Turcis, dum Christianæ classes discordibus & animis & consilijs, neque imperio neque viribus satis firmæ ad opem ferendam, vix ægrèque se expediebant. Duces ad XIII. Cal. Oct. vt suprà docuimus, Creta profecti Castrum Rugium (id loco est nomen medio inter Cretam Cyprumque) cùm venissent sub noctem, inualescente vento applicare & capere portum diuersi coacti sunt. Zanius paulo infra oppidum, Columna ad Calamatam, quò Auria quoque, etsi negarat tutam stationem esse, se intulit: sed post mediam noctem nòn admonito Columna egressus altum tenuit, & Columnam per epistolam certiorem tempestatis imminentis suique consilij fecit, addens, si ventus vehementiùs vrgeret, Italiam se repetiturum. Quæ res non tam Columnam offendit, quàm insidentem Venetorum animis de Auriæ voluntate suspicionem confirmauit, vt palàm ferrent, nihil Liguri illi fidendum: nec tam eius sperandam iam opem quàm vitandam fraudem esse, inter se fremerent. Sed sequenti die prima luce egredientibus portu Aloysius Bembus, quem ad explorandum præmiserant, captam Nicosiam potitosque Auria suspectus Venetis.

Accepto captę Nicosię nũcio itur a ducibus classis in cõsilium.

præter Famaguſtam tota inſula Turcas, nunciauit; quæ ille intercepto Rhodio nauigio Cyprijs ſpolijs onuſto cognouerat. Eo nuncio accepto, Auria ad Columnã redijt, ad quem & Zanius & Veneti duces conſultaturi, quid fieri oporteret, eodem tempore conuenerant. Habuerat antea conſilium ſuorum Zanius, & ijſdem Pallauicino & Celſo Cypriam profectionem damnantibus cùm Canalis quoque poſt nuntium de Nicoſia acceſſiſſet, quanquam Venerius & Quirinus & cum his Franciſcus Duodus, qui Galeatijs præerat, & Sanctus Tronus, tum porrò maximè eundum, cenſerent, hoſtemque occupatum præda, & victoria ſolutum aggrediendum; tamen, quia horum ſententiæ par ius non erat, trium voluntas apud idem cupientem ducem magis valuit. Itaque cùm coacti in conſilium ad Columnam plerique, redeundum in Cretam cenſerent, ſilentio aſſentiente Zanio decretum fuit, vt omiſſa Cypro aut Chalcidem in Eubœa aut aliam opportunam vrbem ex itinere oppugnatum iretur: nec tamen præ turba, quò potiſſimùm eundum, decernitur, ſed extemplo ſolutis nauibus cum tumultu ac feſtinatione, vt cuique commodum, nullo ſeruato militiæ ordine abierunt. neque diſiectæ ventis priuſquam Cretam attingerent claſſes vſquam coiuerunt. Ad Carpathum tempeſtate delati duces fortè conuenere: cumque omnes in Zanij nauem tranſijſſent, ijs Auria, incommodo anni tempore longius ſibi inſtare iter dicens, nec ſui vſum iam vllum fore, nunciauit velle ſe in Siciliam redire. Zanius veritus ne Turcica claſſis vbi audiſſet, Chriſtianos non auſos ſuis opem ferre à Caſtro Rugio retrò abiuiſſe, ad inſequendum præſtò eſſet, vehementer ab Auria contendit, ne ſocios quibus auxilium laturus venerat, in medio periculo deſereret,

quando ne mansurus quidem esset vltra id tempus quod sibi ipse præstituerat. Idem Columna postulabat: admonuitque Auriam, quàm ea res offensura Venetorum animos & à rege alienatura esset. Illo nihilominus in sententia permanente, nec se docendum esse, dicente, quid regis sui rationibus conduceret; Columna, quam cuique eorum potestatem rex mandasset, meminisse eum arbitrari, dixit. cùm ille, meminisse verò, respondisset; Columna, Sicut ipse, inquit, iussus alteri parere non fuissem recusaturus, ita ne te quidem grauatè mihi dicto audientem esse decet. Auria, non subiectum se eius imperio à rege, sed sequi eum atque adiutare iussum esse quem Pont. Max. classi præfecisset, respondit. Tum Columna afferri regis literas allatasque legi imperauit, postulauitque ab eo, si contraria vtrique mandata rex dedisset, ea vt proferret: negante Auria; sibi rationem potestatis suæ alteri quàm regi reddendam, à consilio per altercationem est discessum: & Auria, cùm in suam nauem se recepisset, continuò sublatis velis abire perrexit; nec tamen pudore deterritus antè in Italiam redijt, quàm iterum in Creta expectatum Venetum præfectum adijsset, quo salutato classem in Siciliam reduxit, protinusque in Hispaniam cum duabus triremibus ad regem abijt. Hæc Auriæ duritas, &, vt Veneti interpretabantur, callida auxilij ratio earum suspicionum origo fuit, quæ nouis subinde auctæ offensionibus magnum ad reliquas res & constituendas & gerendas impedimentum postea attulere.

Columnæ cum Auria altercatio.

Auria classem in Siciliam, se in Hispaniā trāsfert.

ZANIVS & Columna agitati tempestate seriùs in Cretam venere, magna parte nauium in itinere relicta, quæ ob paucitatem remigum æquare reliquarum cursum nequiuerant, aliquot etiam amissis, quæ magnitudine

æſtus in littus eiectæ & comminutæ ſunt. Nec tutos ſe in Creta exiſtimantes ſi Turcica claſſis eos aſſequeretur, iuſſo Pallauicino relictas naues excipere, ſubſidiumq. Famaguſtanis mittendum expedire, & Quirino cum xxv. nauibus ad cuſtodiam inſulæ manere, Corcyram ipſi itinere ſimillimo fugæ contenderunt; quò Pallauicinus quoque haud multò pòſt cum reliquis nauibus ſuperuenit. Haud quiſquam eorum inficiabatur, ſi Turcæ celeriter inſecuti eos adepti fuiſſent, quin deleri tota claſſis paruo negocio potuerit. Sed Pialeius poſt captam Nicoſiam Famaguſtam transierat, ſi duplici metu incuſſo oppidani ad tradendam vrbem impellerentur. Id agenti nunciatur, Chriſtianas claſſes è Creta profectas ad opem ferendam aduentare. Quod cùm præter ipſius & omnium jam opinionem accidiſſet, magna trepidatio fuit cùm prædam captiuosque, quibus onerauerant naues, in terram exponentium, tum conſcendentium militum ac ſe inuicem impedientium. Sedato tandem tumultu ſe in altum explicuit aciemque conſtituit: & Muſtapha in littore copias quotidie inſtructas habuit quò ſuis animos adderet, ſi naualecertamen committeretur. Verùm haud multò pòſt, ceſſiſſe retrò Chriſtianos ac repetere Cretam, affertur. Tum fugam metumque noſtris objicientes &, ſi non partam, conceſſam certè naualem victoriam, clamoribus gratulationibusque celebrantes recepta iterum præda Rhodum traiecere. Hinc Pialeius cum centum delectis nauibus inſequi Chriſtianos inſtitit: ſed benignitate Dei illam à nobis cladem auertentis vehementi repulſus vento redire Rhodum coactus eſt; atque inde Bizantium ſe recipit; increpitumque vehementer à rege ferunt, quòd tantam è manibus extinguendæ Chriſtianæ claſſis, ac pro-

Zanius & Columna Corcyrá ſe cum claſſe recipiunt,

fligandi

fligandi belli occasionem emisisset. Columna & Pallauicinus cùm Corcyra, relicto ibi Veneto præfecto, soluissent, pæne obruti tempestate periere. & quidem cùm Columna adnixus remis ægre se in Catari sinum iniecisset, repente malus nauis eius fulmine ictus conflagrauit, nauemque ipsam ita incendit, vt vix appulsi littori homines, tormentaque seruata sint. Inde Ironi naue conscensa quem subitò ad se euocauerat, vbi ira maris defæuisset, profectus, noua veluti insidijs orta procella, tantùm non absorptus fluctibus paulò infra Ragusium ad terram impulsus nauem fregit: omnibus tamen incolumibus in littus cùm euasisset, ingenti discrimine, si naufragium eius Turcæ qui illa loca tenent persensissent, eam noctem transegit in ædicula, quam forte nactus pro tempore communierat. Mane summo missis à Ragusio equis vrbem est ingressus, quò Pallauicinus quoque pari agitatus periculo eodem tempore venerat. Ita eadem persequente ac defendente fortuna, naufragio incendioque defunctus Columna Romam, Pallauicinus Venetias rediere.

Columnæ ac Pallauicini fortuna.

EODEM tempore quo hæc gerebantur, triremes duæ Venetæ, quæ Catari ad custodiam vrbis sinusque relictæ erant, negligentia præfectorum à Turcis Castellonouum in aduersa sinus ripa obtinentibus occupatæ sunt. Qui, eo præsidio hostibus detracto, armatis aliquot nauigijs omnia circùm rapinis & excursionibus infesta habebant, & Catarum ipsum pæne obsessum inopia rerum tenebant. Itaque coacti Veneti sunt eò Hermolaum Theupulum cum quatuor triremibus ad tuendos socios mittere. & repressit quidem Theupulus hostium audaciam tutamque Catarensibus frugum perceptionem præstitit, sed relictas inde ab se triremes tanta pestilentia inuasit, vt breui extinctis omnibus homini-

Turcæ præsidiarias Catari naues eripiunt.

bus naues subductæ atque desertæ sint. Magna quoque oneraria nauis, quæ Venetijs profecta Corcyram petebat, commeatus, pecuniam, vestimenta ad classem ferens, aduersis ventis in eundem Catari sinum illata cùm contra Castellonouum tranquillato repentè mari resedisset, multis tormentorum ictibus ex oppido petita, metu perterrita contrario littori applicuit, &, omnibus se militibus nautisq. in terram eijcientibus, insperata Turcis præda cessit, qui re animaduersa, vbi verum metum eum, non dolum esse intellexerunt, quatuor nauigijs aggressi desertam nauim ceperunt, onustamque insigni præda abduxerunt. Duæ item triremes, quarum alteri Franciscus Priolus alteri Angelus Sorianus præerant, à Zanio speculatum missæ in quinque Turcarum triremes inciderunt. Sorianus conspectis hostibus celeriter in fugam euasit: Priolus, vbi se propiùs deprehensum sensit quàm vt effugere posset, cohortatus suos, vt decoram mortem turpi seruituti præferrent, incitatis remis in aduersas naues inuasit, nec ante pugnæ finis fuit, quàm suis ferè omnibus interfectis Priolus maximè cruentam victoriam relinquens hostibus cecidit. Multa & in Dalmatia accepta incommoda sunt, cum Turcæ equitatu pollentes ex omnibus agris Christianos in oppida compulissent, demessisque aut corruptis frugibus in magnas frumentariæ rei angustias redegissent. Quæ omnia & si grauia, in ipso præsertim rerum initio, Venetis acciderent, tamen auersis omnium animis in cogitationem classis, in qua summa rerum agebatur, eius spe sustentabantur. Igitur amissam Nicosiam & se possessione insulæ pulsos, turpemque Zanij & aliorum fugam amissasque varijs casibus duodeuiginti naues tantò dolentiùs accepere, quantò magis infinito sumptu

Alijs pariter nauibus potiuntur.

Prioli virtus, & mors.

compa-

comparata classe, Pij & Philippi auxilijs suffulti, non propulsari solùm à Cypro, sed nauali quoque prælio vinci posse Turcas, crediderant; eiusque rei paulo antè falsum gaudium & ipsi perceperant & alijs impartiti fuerant, cùm constans rumor Venetias pertulisset, pugnatum cum Turcis prosperè esse, victores Christiános fugatis hostibus insulam periculo liberasse; vt sibi ipsi ridiculi viderentur, qui temerè vulgatam famam pro re certa Pio regibusque nunciassent.

Falsus rumor liberatę periculo Cypri.

TOT aduersis perculsa rebus ciuitas vix in reliquum tempus consilia explicabat: hinc tanto imminente hoste, qui in viscera iam imperij inuasurus esset, hinc resistendi spe imminuta, cernentibus aut sera Hispanorum auxilia, aut calliditate præfectorum parum vtilia fore. Sed & vniuersa Italia cùm tot mœsta funeribus, tùm anxia præpotentis hostis auctu Auriam quidem & Hispanos incusabant, qui, debilitari rem Venetam ac periculoso detineri bello, impiè lætarentur, verùm in Venetos ipsos magis inuehebantur, qui nec Cypro pro magnitudine impendentis belli satis prospexissent, insulam sine duce ac sine exercitu habuissent, & ipsi classi, in qua omnes spes tuendæ dignitatis suæ locauerant, nec idoneum rectorem dedissent, & tanta vbique ob multitudinem peculatorum commeatus inopia fuisset, vt miles noxijs altus cibis morbos contraxerit, quorum contagione tanta clades accepta esset. Querebantur præterea, superbè ac iniuriosè à Venetis nauarchis ciuibusque habitos ac sæpe ita contemptim tractatos, vt si cum remige ac ministro Venetæ cymbæ, cui generi domi imperitare illi assuessent, non cum liberis atque ingenuis res fuisset, Vnde non ille modò ardor, qui initio fuit, ad bel-

lum

lum refrixerat, ſed planè defuturi, qui militare ijs ampliùs vellent, videbantur; vt coacti ipſi ſint rerum capitalium damnatos exulesque reducere, qui aut milites fierent aut remiges darent, ſtatuto pro cuiusque noxa, quamdiu quotq; cum hominibus eam operam reip. præſtarent. Sed his vocibus quæ in curiam quoque ſenatumque peruenerant commoti, quò abeſſe publicam fraudem omnes intelligerent exemplaque in poſterum ſtatuerentur, & ſcirent Veneti ciues, ita foris imperia exercenda, vt domi interrogandi eos legibus reosque agendi vel humillimis poteſtas futura eſset; quæſtionem Patres decernunt de his, qui priori anno remp. adminiſtrarant, qui aut diſsolutè imperaſse aut negligenter imperata feciſse, qui militem naualemùe ſocium aut vllum omnino hominum iniuria contumeliaque affeciſse, qui publicam pecuniam auertentes mandatis muneribus minimè ſatisfeciſse dicerentur. Triumuiros, qui huic quæſtioni præſint, principes ſenatorum Iohannem Moccenicum, Federicum Valareſium, Nicolaum Contarenum creant, atque in huius locum, qui ſtatim magiſtratu inito mortuus eſt, Gaſparem Ranerium ſufficiunt. Triumuiri

Zanio ſufficitur Sebaſtianus Venerius

quæſtione habita ipſum Zanium præfectum claſsis euocare ad cauſam dicendam ſtatuunt. Is Corcyram cùm redijſset, ſentiens quàm aduerſa fama laboraret, quod futurum rebatur, anteuertit poſtulare vt ſucceſsor ſibi mitteretur. nec eius poſtulatis vlla à ſenatu mora facta eſt. Creatus in eius locum Sebaſtianus Venerius abſens effuſa in eum ciuitatis gratia, quòd Sopotum initio ſtatim belli cepiſset, quòd Cypriam legationem, defugientibus alijs, nihil territus tanta mole belli, cùm excuſari ætate poſset, non abnuerat, quòd denique poſt Nicoſiæ caſum eundi cum claſse in Cy-

prum

prum auctor fuerat. Præferoci atque animi nimio ſeni (& ſeptuageſimum exceſſerat annum) moderatorem Auguſtinum Barbaricum legatum addidere, virum in quo grauitas & prudentia & in rebus obeundis dexteritas paria erant. Hic abſente Venerio, qui incertum erat an in Cyprum profectus cum ſubſidio eſſet, ſummum apud claſſem imperium obtinere iubetur. Cum eo miſſus lictor à triumuiris qui Zanium in vincula coniectum Venetias deportaret, ratis, arrepto tam inſigni reo, & cæteris plus terroris, & iuſtitiam ſenatus ac ſeueritatem clariorem apud Italiæ populos fore. Crimini dabatur, quòd exercitum licentia ſolutum nulla diſciplina continuiſſet; Venetis ciuibus cuncta per ambitionem indulgendo additam magis arrogantiam aduerſus milites ſociosque, quàm repreſſam ab eo eſſe: publica poteſtate ad priuatum quæſtum abuſum, nec animo nec conſilio parem mandato honori fuiſſe: &, quo grauiſſimè premebatur, ſenatus iuſſum eundi cum claſſe in Cyprum, ſubornatis legatis qui contradicerent, eluſiſſe. Zanio dignitate & inuidia proximus fuit Iohannes Legius Dalmatiæ legatus, quem Iuſtinianus ad cognoſcendas res in Dalmatiam miſſus iuſſum prouincia decedere apud triumuiros, adiuuante Iulio Sauorniano, vehementer accuſauit, tenuitq. vt, dum iudicium de eo perfectum eſſet, reus in carcerem mitteretur. Huic actum per ludum ac luxuriam omne tempus objciebatur: grauem ſocijs, contemptui hoſtibus fuiſſe: non interuertiſſe ſolùm publicam pecuniam, ſed à ciuitatibus cepiſſe arguebatur; ſæpe militibus pro ſtipendio coëmptum ab ſe frumentum caro menſum eſſe: veſtimenta quoque pari cupiditate ac ſordibus in mercatoris magis quàm legati morem vendidiſſe: & ab imperitia & vanitate ma-

gnum

Auguſtinus Barbaricus Venerio additus.

Obiecta Zanio crimina.

Iohannes Legius item accuſatus.

gnum Sauorniano ad res gerendas impedimentum attulisse, acceptaque eius culpa grauia incommoda in ea prouincia esse. Concusserant metu omnium animos duo ciuitatis principes (& maximè Zanius in tanto nuper imperio conspectus) in publicos carceres conditi; ac, si recenti ira obiecti triumuirum iudicio essent, haud dubiè secutura damnatio fuit. Sed amici atque affines eorum, prolatando atque extrahendo, rem eò perduxere vt prius triumuiri magistratu abirent (nam in annum modò creati erant) quàm iudicata causa esset. Senescente deinde inuidia ac mollitis iam animis in XL. virale iudicium adducti, ambitione ac respectu pristinæ dignitatis non solum Zanius sed Legius quoque, qui liquidò nocens habebatur, defensus atque absolutus est. Sic illa noua constituta quæstio expectatione quàm re terribilior euasit. Sed Zanius absolutione sua non expectata, dolore animi ac diuturnæ custodiæ molestia antè mortuus est, quàm è carcere mitteretur. Vir curię quàm castris aptior, & in mercatura quàm in imperio felicior. A parente tam tenue patrimonium accepit vt gloriaretur, præter pictam tabulam nihil se paternæ hæreditatis adijsse. Profectus in Syriam adolescens tanta industria in negocijs prius alienis deinde suis versatus est, vt domum rediens in locupletissimis ciuibus sit habitus, mox etiam in principibus: tanto enim splendore forum est ingressus, ea comitate officia ambitionis obiuit, vt ad summos honores euolasse videretur: eo ciuitatis fauore, vt in petitione principatus à Mocenico non tam gratia quàm factionis & affinitatum opibus superatus sit. Euectus inde ad præfecturam classis, qui est supremæ & extra vrbem regiæ potestatis magistratus, felicitatem suam non cepit.

Zanius & Legius in carceres coniecti.

Vterque qua ratione sit absolutus.

Zanius moritur: eiusdem elogium.

PIVS interea post reditum Columnæ, cùm Christianorum fortunæ indoluisset, ad remp. tanto afflictam vulnere subleuandam conuersus Philippum Venetosq. (rem priore anno cœptam) impensiùs iam in societatem solicitabat. In Venetorum senatu diu diuersis sententijs certatum fuerat, & ab aduersantibus nouo & antè parum prosperè inito fœderi, celebrata postrema morientis oratio Hieronymi Grimani grandis natu & clari ea tempestate senatoris, qui, cùm Venetias ad indicendum bellum legatus a Turcis venit, propè animam agens consultus à circumstantibus amicis de bello, Nunciate, inquit, Patribus, aut cedant impotentiæ tyranni & pacem quacunque conditione retineant, aut si (quod honestius est) bellum magis placet, abstineant implicare se Hispanico fœdere: suo ipsi marte, edito supremo virium conatu, maturent cum hoste confligere, Cyprumque ante omnia valido præsidio firment. Nec Pont. Max. ijs deerit: & Philippus ipsè ad tuendam Christianæ pietatis opinionem non commiserit, vt sine eius auxilijs in certamen de summa rerum descendatur: & voluntariam opem tantò promptiùs feret, quantò minùs indigere nos sentiet. & senatus solutus fœdere suarum rerum arbiter erit, & ex eius maximè auctoritate, non semper alieni ducis imperio, bellum administrabitur. Hæc quanquam mouebant, tamen & infamiam apud omnes Christianos odiumque, si pax fieret, proditæ barbaris rei publicæ magis verebantur: & cernebant, superbis hostibus tanto inde contemptui fore, vt breui tota decedendum Græcia, aut bellum alieniore tempore patiendum. Ad has causas cum assiduæ Pij cohortationes accederent, inclinarunt ad societatem animi.

Hieronymi Grimani de fœdere iũgendo sentẽtia.

Fœderis ab Hiſpanis ineũdi cũ Venetis diſſuaſio.

NEC minùs regi Hiſpaniæ deliberatio in ambiguo fuerat, cùm de fœdere in conſilio amicorum retuliſſet, contendentibus qùibuſdam, nullo omnino fœdere opus eſse aduerſus Turcas, qui longè alio orbe dominarentur: ac tueri parta, non noua quærere regna regem debere, præſertim in ijs terris, vbi plus negocij quàm fructus vel latiſſimè propagatum imperium eſset allaturum. Quòd ſi tanti ſit proferre fines, cur ſuam occaſionem rex omitteret Africam inuadendi, dum Veneto bello Turcæ diſtinerentur, in qua ſimul importunos Hiſpaniæ vexatores Algerienſes prædones eſſet vlturus? At fœdere illigati maximam partem virium Venetis acceſſuram illorumque militaturam commodo. ipſos denique Venetos nec animis nec facultatibus pares, quod antè ſemper feciſſent, ſine vllo pudore deſertis in medio bello ſocijs repentè cum hoſte pacem renouaturos. Ad hæc periculoſum eſſe, aiebant, implicito inteſtinis ſeditionibus quà Maurorum vixdum à recenti defectione ſatis quieſcentium, quà Belgarum quotidie magis inualeſcentium, claſſem omnem exercitumque in Græciam & Aſiam vſquè amandare; infenſis præterea Germanis, infidelibus Gallis & conſilia cum Aurangio miſcentibus.

Suaſio.

Hæc ferè, qui tantùm Hiſpaniam norant. At quibus rerum maior vſus ſcientiaque erat, negare, vllam in partem id vtile conſilium eſſe. primùm enim, ſi Veneti deſerantur, ijs cēdentibus & ſuccumbentibus Turcarum potentiæ, videndum eſſe, ne in Hiſpaniam omnis inde belli tempeſtas vertat, cùm de eo deliberatum magnis contentionibus inter Purpuratos Bizantij eſſe conſtet. Deinde, ſi tantæ vires Venetorum ſint, vt vinci ab ijs Turcæ poſſint, regem victoriæ eius expertem eſſe non oportere: ſin Veneti aut

bello superati, aut dàta à victore pace subacti concidissent, tanta eius rei inuidia laboraturum esse regem (qui fœdere negato non Venetis defuisse, sed publicam Christianæ fidei causam prodidisse feretur) vt, Christianis populis alienatis, offenso grauissimè Pont. Max. auctis noua victoria Turcarum opibus, vix defendendæ Italiæ spes, nedum Africæ frænandæ satis explorata futura sit. perpaucis horis traijcere Turcas ex Epiro copias Hydruntum atque in Italiam posse maiores quàm quantæ obijci eis possint, si oppressi Veneti se commouere non audeant. tum Gallos Germanosque timendos esse: non cùm opulentissimam ciuitatem atque ipsum Pont. Max. cuius auctoritatem omnes Italiæ principes sequuntur, & verentur exteræ quoque nationes, societate coniunctos rex haberet: quis enim pio intentum bello, aut tot succinctum suis sociorumque viribus lacessere audeat? Quin ei accipiendam esse vltro oblatam facultatem augendi famam & opinionem Christianæ religionis, qua maximè eius imperium nititur, & nulla sua cum impensa gerendi nobile bellum. nihil enim regem à Pio propagandæ, non solùm tuendæ Christianæ reip cupidissimo huius rei causa non impetraturum, & eo iubente, quantam vix bellum absumat, ex ditibus Hispaniæ sacerdotijs pecuniam erogaturum: & siue perseuerent in bello ac societate Veneti, fructum ex eo regem capturum, siue inhonesta pactione cum hoste componant, eorum inuidiam in gloriam regi fauoremque versuram. Philippi animus etiam religione & studio Christianæ pietatis tangebatur, ad quod cùm vtilitas quoque, maximum ad mouendos regum animos momentum, accederet, detinendos Turcico bello Venetos, decernit: atque accersito Pij legato respondit, sibi quidem

Philippi Regis de fœdere delibera-tio.

K impe-

impedito domeſticis motibus nihil eo fœdere opus eſſe quod arma longè ab domo in Orientem transferret ; ſed tamen vt, quanti ſibi Pontificis Max. maieſtas ſit, & quàm omnia non ſua vtilitate, ſed Chriſtianæ reip. commodo metiri ipſe ſoleat, omnes intelligerent, ſtatuiſſe ſe à Pontificis auctoritate non diſcedere, literasque Romam Granuellano & Pacieco Cardinalibus & Iohanni Zunigo legato ſuo daturum, vt fœdus in quas maximè conditiones Pius iuſſiſſet cum Venetis ferirent.

QVAE mandata cùm allata Romam eſſent, & eadem Venetorum quoque legatus multò antè ab ſenatu accepiſſet, cœptum eſt agi de fœdere, cuius conciliandi negocium Pius ſex Cardinalibus dederat. Fuere hi Iohannes Moronus eius ordinis princeps, Petrus Donatus Cæſius, Carolus Craſſus, Iohannes Aldobrandinus, Michaël Bonellus cognomento Alexandrinus, & Hieronymus Ruſticucius: quibuscum legatis Philippi ac Venetorum ad ſe conuocatis, orationem habuerat pleniſſimam dignitatis & ſummi in Chriſtianam remp. ſtudij. Exorſus à Deo, eum offenſum iratumque nobis merito noſtro, precibus, ieiunijs, cultu Chriſtianæ diſciplinæ placandum inprimis docuit: atque in commemorandis Chriſtianorum populorum delictis, quibus quotidie magis cæleſte à nobis Numen alienatur, vnde tot debilitata malis reſp. tot plagis afflicta ac deformata iacet, ea dicentis religio pietasque enituit, ea commotio animorum ipſius cæterorumque fuit, vt nemo tenere lacrymas potuerit. Commendatos deinde prudentiæ laudibus cùm, quantum in ipſis poſitum eſſet ad ſalutare negocium ex ſententia & è re publica conficiendum, admonuiſſet; vehementer hortatus atque obteſtatus eſt, vt non

Cardinales ſex fœderi componendo præpoſiti

Ad eos, & ad legatos Pij oratio.

viribus

viribus quàm animis iungendis magis intenderent, & publicam agitari ſalutem in eo conſilio eorum commendatam fidei cogitarent. tum maximè maturato opus eſſe oſtendit, quò inſula Cypri, expulſis ex ea barbaris, retineretur cùm alijs vtilis rebus, tum opportuna repetendis Hieroſolymis & locis, vbi Chriſtus Deus humano indutus corpore myſteria ſalutis noſtræ operatus eſt. Poſtremò ſeipſum obtulit paratum neque ætati neque vitæ parcere pro Chriſtiani nominis gloria, ſiquem vſum ſui eo bello fore cenſuiſſent. Ab hac oratione cùm Pontifici actæ ab omnibus ingentes gratiæ eſſent, poſtulatum à Granuellano eſt, vt conditiones fœderis proponerentur: quod Pius ſequenti die facturum ſe oſtendit. Sic, multis habitis inter legatos de ratione gerendi belli ſermonibus, concordibus animis ea die diſceſſum eſt. Erat in ſpeciem factu facile, ſed tractatu arduum ac ſpiſſum negocium. neque enim idem vtrique propoſitum habebant. Hiſpanis ſicut non vtile erat, latiùs in Græcia atque Illyrico propagari Turcarum opes; ita attenuari in Italia Venetorum potentiam cupiebant. hinc propulſari vim quàm inferri, & bellum quàm victoriam malebant. Venetorum longè alia mens: trahi bellum pro exitio putabant, cùm neque ſumptus diu ferre reſp. poſſet, & cogendis ciuitatibus pecuniam conferre ac remiges dare alienabant ſociorum animos: & agrorum cultus ſubtractis operis omittebatur. ita omnium ſimul rerum difficultatibus circumueniebantur. Quare decertare præoptabant, quò citò aut victoria aleretur aut pace finiretur bellum. Ex his cauſis variantibus ac in diuerſa tendentibus conſilijs, tantæ contentiones de ſingulis rebus fuerunt, vt ſæpe dirempta & abiecta res eſſet, niſi Pij conſtantia ac ſtudio ſuſtentata ac

Hiſpanorum. & Venetorum diuerſa belli conſilia.

Pij conſtantia in fœdere promouendo.

ſæpe reſtituta fuiſſet, nunc minis nunc precibus quà Hiſpanos quà Venetos continentis. Cùm ſatis in alijs concordes in alijs conuenire nullo modo poſſent, vtrisque rem ad ſua conſilia trahere & accommodare nitentibus, ſtatuũt, vt fœderis formula in Hiſpaniam ad regem ac Venetias ad ſenatum mitteretur, eorumq. voluntates expectarentur: interea fama in vulgus percuſſi fœderis ederetur. Id quidem regij magis non negarunt petentibus Venetis, quàm præſtiterunt: famam iunctæ ſocietatis captare eos ſuſpicati, quò tolerabiliores inde conditiones pacis ab hoſte auferrent.

SED Veneti ea accepta formula, in qua aliquot erant capita quibus ciuitatem obligari prorſus nolebant, irati Soriano legato, quem non ſatis conſtanter refellere regiorum poſtulata, nimiumque bello ac fœderi ſtudere inimici accuſabant; collegam ei Iohannem Sorantium creant ſubitòque Romam proficiſci iubent, hominem auerſum à ſocietatis conſilijs, & cui nec ſatis vſus & confidentiæ plurimum erat. Eius aduentus æquè rebus incommodus & Pio moleſtus fuit, qui vſqueadeo ab hominis ingenio abhorruit, vt prohibiturus eum aditu ac diſcedere Vrbe iuſſurus fuerit, niſi veritus eſſet, ne ex eo Soriani inuidiam oneraret, quem ob eximiam prudentiam & integritatem, & non vulgarem, vt in Veneto homine, diuinarum rerum doctrinam mirè charum acceptumque habebat, ac pari fide induſtriaque rem ab eo publicam eſſe geſtam prædicabat. Ipſo ſtatim initio aduentus ſui crebris Granuellani ac reliquorum interrogationibus vexato ac exaſperato Sorantio, & Soriano ab indignatione morbum, ne conſilijs intereſſet, ſimulante, abire cuncta in deterius; vt Cardinales, quos Pontifex conciliatores inter regios Venetosque conſtituerat, ſæpe

Iohannes Sorantius Soriano collega additus.

Soriani laus.

deſpe-

desperatio ceperit rei ex sententia perficiendæ. Sed, Pio ipso incredibili assiduitate ac perseuerantia omnibus semper incommodis occurrente, post infinitas altercationes ad extremum compositis conuentisq. alijs, vnum modò restabat, quod rem distinere videretur. Contendebant magnopere regij, vt eius belli imperatorem Philippus daret, qui maximam partem sumptus sustineret. Id Veneti prorsus recusabant. cùmque tribueret hoc Pius dignitati regij sanguinis, vt Iohannes Austrius (erat is regis frater ex pellice natus) in eo honore cæteris præferretur; id quoque ad Columnæ dignitatem impediendam petebant Hispani, vt eidem Iohanni ius esset, quem vellet, legatum sibi cum imperio substituendi, quoties abesse à classe belloque ipsum contingeret: hac scilicet via (quod apertè ausi non essent) Auriæ aut Aloysio Requesentio Zunigæ fratri nauale imperium struentes. Veneti, etsi id quidem maximè nolebant, tamen quia ea re Pontificis auctoritas minui videbatur, ipsumque per se retinendæ dignitati suæ esse intelligebant, quasi nihil eorum interesset, totum id ad Pium reijciebant. qui se Iohanni, si bello interesse vellet, imperium traditurum libenter ostendit: eo excepto ne auribus quidem alium, quàm quem ipse imperatorem iussisset, admittebat. Perseuerantibus nihilominus abnuere regijs, & regem ipsum consulendum, dicentibus, Pius iuris sui vir retinentissimus extemplo tabellarium magna celeritate in Hispaniam misit, qui literas regi ferret ita acribus scriptas verbis, vt Philippus cedendum eius voluntati ratus suis mandarit, ne rem vltrà morarentur: & quò ab se editus præter Austrium alius quoque imperator videri posset, simul vt ea re Pij gratiam iniret, præter Auriam & Requesentium (quos ad eum ho- Pius iuris sui retinentissimus.

norem commendabat) Columnam ipſum nominauit. Fuit omnino Pij in ſuſceptis rebus, quæ æquitatem habere viderentur, maximè in quibus Pontificia maieſtas verteretur, tanta vis tantaque animi conſtantia, vt fruſtra ſe quiuis regum accenſo eius ſtudio obieciſſet. Reddidit Pius Philippi obſequio gratiam, Auſtriumque non claſſis ſolùm ac naualium rerum, ſed terreſtrium quoque copiarum ac totius belli imperatorem creauit, dum ipſe gerendis rebus intereſſet: quo abſente Columnam pari honore poteſtateq. ſuccedere illi iuſſit.

Iohannes Auſtrius belli totius Imperator: & Columna pari cũ imperio abſenti ſuffectus.

AGITATVM eſt de Emmanuele Filiberto Sabaudiæ Duce ei muneri præficiendo, quod & Veneti cupiebant, & Pius eum Columnæ haud grauatè præferebat eminentem non magis generis ac dignitatis amplitudine, quàm bellicæ ſcientiæ opinione. Sed nec ipſe regnum, vnde pater expulſus fuerat, haud multò antè à ſe receptum temerè relicturus videbatur, & Hiſpani præpotenti regulo & quotidie incrementa capienti tantum armorum ac belli arbitrium non diſſimulanter committere negabant. Illa inde controuerſia tenuit, quòd regij Africam ſpectantes, non in Turcas ſolùm, ſed aduerſum omne Mahometanum nomen id eſſe fœdus, cupiebant. Negarunt Cardinales, æqua eos poſtulare: regem enim Perſarum, qui Mahometanus eſſet, non ſolùm hoſtem iudicari (quod eo capite fieret) non debere, ſed etiam conandum eſſe omni ſtudio, vt in eandem armorum ſocietatem traheretur. Et Veneti, niſi vis omnis belli in Turcas atque in Græciam intenderetur, nihil ſibi fœdere opus eſſe, apertè denunciabant. Ne regij quidem minùs præciſè fœdus abnuebant, ſi eo Tripolis, Tunetum, Algerium Africæ vrbes non comprehenderentur,

Cur Sabaudię Duci imperiũ belli demandatum non ſit.

rentur, negantes, aliter Hispaniæ populis, quorum maximè ope gerendum id bellum esset, fieri satis posse. Simul illud quoque tentare consilium sunt aggressi, vt arma Turcis non inferrentur, quando ijs pares esse ipsi non possent, sed vis tantùm eorum arceretur. Id verò à Venetis perinde est acceptum, ac si manifestò deprehensæ insidiæ in se Hispanorum essent. Itaque Pius, cùm nullum altercandi atque contendendi finem fieri videret, Pompeium Columnam spectatæ virum industriæ, nec bellicæ modò rei, sed ciuilium quoque actionum prudentem cum literis ac mandatis in Hispaniam misit. Per eum cùm demonstrasset Philippo, frustra piam bonamque ipsum mentem habere, si voluntatis eius interpretes ac ministri tam longè ab præclaro eius in rempublicam studio abessent, extorsit ab eo, vt imperaret suis, vt inanibus contentionibus absisterent, darentque operam, vt fœdus feriretur. Sed monuisse Pium Philippus dicitur, caueret, ne Veneti simulando de societate agere, pacis interea consilia coquerent, fœderisque nomine ad æquiores conditiones impetrandas abuterentur: nam, occultos inter ipsos Turcasque commeare nuncios, sibi compertum esse. Tandem conuenta pactaque omnia erant: & Pontifex rem diuinam facturus, & iunctam inter se & Philippum regem Venetosq. aduersus Turcas societatem populo ac aliorum regum legatis, qui in curiam accersiti aderant, pronunciaturus regios Venetosque legatos ad se, antequam ad sacra prodiret, vocari iusserat, vt fœderis capita de more vniuscuiusque chirographo consignarentur. Tum consurgens Granuellanus negat, eo anno præstare regem, quæ ipsi pepigissent, vllo modo posse, quòd prouecta æstate, tempus ad ea comparanda non esset habiturus:

Pōpeius Columna in Hispaniam mittitur.

Granuellanus feriendum iā fœdus impedit.

turus: petere, vt Veneti, quibus nauium naualiumque rerum apparatus promptus expeditusque eſset, ea ſocijs accommodarent: regem militem daturum impenſamque omnium rerum præſtiturum. Inde ab initio cœptæ rei decretum inter eos erat, vti, dum de legibus fœderis ageretur, præpararentur perinde omnia, ac ſi perfecta res eſset, nequid gerendo inde bello moram afferret: Itaque icti re noua Veneti legati, & execrantes tam perfidioſam ludificationem, cùm paulum ſeceſſiſsent, reſpondent, niſi pactis conditionibus ſtetur, ſenatum ſe conſulere velle. Ea res Pij animum vehementer offendit, & maximè à Granuellano alienauit, quem ad omnia euertenda veluti inſidiatum publicæ cauſæ, grauiſſimis verbis obiurgatum ab ſe repulit, quanquam omnia ſibi voranda ſtatuerat, ne ſalutaris negocij actio abrumperetur; & conſolatus Venetos legatos ad ſenatum ſcribere ſuis verbis iuſſit, curæ ſibi fore, vt legibus fœderis ſatis à rege fieret.

Veneti de paciſcẽdo cũ Turcis deliberant.

AT Veneti, vbi ea acceperunt, inceſsentibus Hiſpanorum perfidiam perpetuis orationibus Mocenigo Principe & ſenioribus patrum, qui leuare tam ancipitis belli cura ciuitatem aliqua pacis conditione cupiebant, animum à belli conſilijs ad paciſcendum cum hoſte conuertere: cuius rei hæc tum fortè facultas oblata erat. M. Antonius Barbarus legatus, poſt indictum bellum cùm Bizantij domi ſuæ non arctiſſimè cuſtodiretur, audito Nicoſiæ exitu, locum agendi de pace aliquem quærebat, quam vnam iam eſse viam, & remp. periculo tam imparis dimicationis eximendi, & ſeipſum in libertatem reſtituendi putabat. Venetijs, quod Bizantij factum acceperant, negociatores Turcas in vnam commigrare domum iuſsos in cuſtodia habe-

Veneti mercatores Bizãtij, Turcæ Venetijs, belli tempore in cuſtodia habiti.

bant,

bant, & cum his Amutum, quem legatum in Galliam euntem Venetijs exorto bello deprehensum arctiori custodiæ mandarant, M. Antonius igitur nactus Salomonem quendam Iudæum medicinæ scientia Mahometi charum, qui ventitare ad se solebat, per eum cum Mahomete egit de captiuis permutandis, ac simul de pace mentionem inijcere Iudæum iussit: quam vbi non aspernare Mahometem sensit, in præsentia quidem petijt impetrauitque ab idem cupiente, vt certum hominem è suis Venetias mittere liceret. Is tum fortè Venetias appulerat Patribus literas ac mandata M. Antonij ferens, cùm de Granuellani ac Hispanorum nec opinata recusatione præstandi eo anno, quæ ex fœdere debebant, est allatum. Itaque decemuiri, cuius magistratus summa est in ciuitate potestas, & maximè belli pacisque iura eius arbitrij sunt, neque in eum nisi senatorum principes, qui ætate ac prudentia antecellunt, leguntur; re cum senatu, quò occultior esset, non communicata Iacobum Ragazonium expertæ solertiæ ac prompti consilij hominem & assuetum Turcis, apud quos diu mercaturam fecerat, Constantinopolim misere, præter ea, quæ palàm de senatus sententia data erant ad captiuos permutandos, occultis instructum mandatis conficiendæ pacis in eas conditiones, quæ ipsi & M. Antonio magis è rep. & è fide eorum visæ fuissent.

Ragazonius Bizantium mittitur ad agendum de pace.

EA legatio vehementer Pij solicitudinem ac suspicionem auxit, ne, id quod res erat, simulatione captiuorum pacis consilia à Venetis agitarentur. Hac æger atque anxius cura vocari ad se Commendonum Cardinalem iussit, cui, ob eximiam prudentiam ac religionem & animum ab omni partium studio integrum, fidere consueuit plurimùm. Cum

eo egressus in Vaticanos hortos miserari fortunas Christianorum,& publicis ingemiscere malis cœpit, consilium, maximè ad confirmandos Venetos, ne præcipites in pacem irent, exquirens. Nam, ex communi opinione hominum & ex remisso iam studio legatorum, fœdus pro deplorato ac deposito haberi Romæ est cœptum. Hortari tum Commendonus eum, vt, nequid prætermissum ab se, quod experiri posset, videretur, Columnam ipsum Venetias mitteret: haud paruum momentum sustinendis Venetis futurum in eo viro tractandi animos hominum omnibus instructo artibus: & profectò moturum aliquid, qui idem rei hortator & dux futurus esset. Nullum consilium toto illo negocio auidiùs arripuit Pius vir Christiani nominis, quàm qui vnquam maximè, amore flagrans. Itaque dimisso Commendono Columnam extemplo acciri ad se iubet eique demonstrat, velle se, vt ipse Venetias proficiscatur: Venetis tum superioris anni incommodis fractis, tum malitiosa & illiberali Hispanorum ratione alienatis animos addendos esse, ne diffidentes sibi socijsque ad noua consilia conuerterentur: ipsum, lenire eos & confirmare verbis suis, iubet, atque omnem inde operam dare, vt salutaris res ad exitum perduceretur; nec, quia plenum difficultatum negocium plerique putarent, spem ipse perficiendi abijceret: Deum causæ rei publicæ adfuturum, aditumque, quem non viderent homines, aperturum: iret, atque eius fiducia omnia sibi facilia crederet fore. Columna ab vrbe profectus, cùm Venetias per dispositos equos celeriter venisset, quanto ipse acceptior publicè priuatimque ciuitati erat, & quanto plus honoris ea sibi legatione habitum Veneti censebant; tanto eius aduentus ingratior principibus, quorum animi ab armis abhorre-

Columnã Pius Venetias mittit.

bant,

bant, fuit: cùm intelligerent, non solùm dignitati, sed etiam gratiæ eius viri multum esse tribuendum, qui & auctoritate apud Pontificem pollebat, &, si bellum necessitas imponeret, aut cum Austrio præcipuas imperij partes gesturus, aut sine illo propè solus imperaturus esset. Columnæ oratio nihil speciosi ad eloquentiæ ostentationem ab inani verborum apparatu habuit, sed naturali facundia de rebus ipsis ex vsu differendo, quæque in rem essent, pollicendo mouere senatus voluntatem studebat: ante omnia Pij egregiam mentem ardoremque ad id bellum & ad rem Venetam tegendam verissimè prædicabat: hunc intueri Venetos debere, qui & auctoritate perducere ad æqua Hispanos posset, & retrectantes præclarè vlcisci: sed & eos in Pontificis Max. potestate futuros, & illum, quò magis sibi obnoxios beneficio faceret, quæ ad eam diem regis accuratissimis precibus pernegasset, de pecuniarum exactionibus ex Hispaniæ sacerdotijs, ea omnia in Venetorum gratiam huius belli causa concessurum: ipsum verò Romanæ Ecclesiæ facultates huc omnes collaturum: pecunia, militibus, commeatu, & quibuscunque rebus posset, rem Venetam adiuturum: è Piceno, è Flaminia frumenta exportari Venetias passurum: eorum præfectis educendi è Romanis prouincijs conductos precio milites, quot vellent, potestatem facturum, & in præsentia, sua pecunia conscripta tria millia peditum in Dalmatiam missurum, quibus, donec classes in Græciam conuenissent, ad tuendos reip. fines Veneti vterentur: quinas decumas, quas postulassent, conferre eis sacerdotes Venetæ ditionis iussurum: nulla denique eis re, nullo officio virum ardentem Christianæ pietatis studio defuturum, cui insigne communis omnium

Columnę ad Venetos oratio.

paren-

parentis nomen non magis ex fastigio honoris, quàm ex animo in remp. verè paterno deberetur. Ad hæc omnem daturum operam, vt in eandem fœderis societatem Cæsarem quoque Germanosque,& equitatu validam Polonorum gentem, & alios item reges adduceret, legatis ad id amplissimis viris è Cardinalium collegio missis. Hispanis (his enim infensi ac exulcerati tot iniquitatibus animi placandi atque leniendi erant) non esse, cur plus æquo irascerentur; nam & præteritæ æstatis moram in adducenda classe ijs culpæ verti non debere, cùm errore factum sit, vt aut Pij voluntatem rex parum perceperit, aut mandata regis non rectè sui intellexerint: & pacta fœderis in eum annum quò minus præstent, non tam recusare eos, quàm petere, vt naues longas, quarum implendo numero ipsi tempore excluderentur, Veneti, quibus id commodum promptumque esset, armarent plures quàm ex fœdere deberent, atque vt ijs eum sumptum rex seu frumentis seu militibus, quorum illi indigerent, rependeret: ita futurum vt, quarum cuique rerum copia suppeteret, earum in commune plus conferret: regem tamen longas naues egregiè instructas LXXX. daturum, quas, se scire affirmabat, paratas habere, seque ipsum ad eas colligendas, si Austrius non venerit, celeriter excursurum pollicebatur; nec dubitare, quin ante Cal. Iun. quò essent iussæ, omnes conuenirent. His, præter Pontificias duodecim, accessuras Genuenses duas, Sabaudienses quatuor, totidem Melitenses, quæ Pij auctoritatem sequerentur: ipsos præter Galeatias & onerarias, supra centum & quinquaginta longas naues, quibus ferè superiore anno vsi essent, habituros. Hanc fore classem & genere & numero nauium maiorem ac validiorem, quàm

vnquam

vnquam antea Christiani aduersus Turcas eduxissent; vt, siue hostes copiam pugnandi facerent, dubitari de victoria non posset, siue declinando certamen possessione maris cederent, exscensionibus in Eubœam insulam aut in Peloponnesum factis, acceptum in Nicosia incommodum ijs referri. Tres in ea classe duces futuros: hos in consilium coituros & è duorum consensu proditura imperia, vt, publicum Christianorum non priuatum cuiusquam id bellum esse, appareret: non Austrio non cuiquam vni, pro libidine aut omittere quod è re publica visum fuerit, aut ducere quò non expedierit, potestatem fore. se vnum ex illis ducibus futurum, aut alium Pij iussis pari fide obsequentem: huic arbitrari cum Veneto præfecto semper conuenturum: ita res eorum maximè arbitrio gestum iri. At ne ipsum quidem Austrium, in quo adolescente magni animi specimina cernantur, occasioni defuturum: nam & eius interesse, prima militiæ rudimenta quàm maxima laude ponere, & ipsa imperatorij nominis atque honoris dulcedine ad maximum quodque ausum iuuenem excitatum iri. His propositis haud dubiæ victoriæ firmamentis, intolerabiles sibi auribus incidere voces de pace, quam ipsi moliri clàm cum Turcis dicantur. Enimuero id sibi ita non è rep. eorum videri, vt, cùm falsò ferri pro certo habeat, tamen dissimulandum sibi non fuerit, vt illi vel suspicionem tam ignominiosi atque adeo perniciosi consilij omnem auerterent: sentire enim se, quanta ijs inuidia vel rumore eius rei confletur, & (quod negocij maximè intersit) hominum ardorem ad bellum pacis metu atque mentione deferuescere. Vtrùm enim iniquissimo bello petitis, tot quotidie iniurijs affectis vltro petenda pax, & veluti in voluntariam seruitutem concedendum,

an aliquando defendenda armis non libertas modò, pro qua vel mortem oppetere pulchrum ducitur, ſed etiam dignitas eſt? quam vſque eò ſibi obnoxiam rex barbarus feciſſe videtur, vt tanquam ſeruis cedere regno centum poſſeſſo iam annos non vereatur. reputarent animis, quæ ciuitatis conditio futura eſset, ſi Cypro ad nutum tyranni tradita confiterentur, neque in ipſis ſpem tuendi imperij neque in Chriſtianorum regum ſocietate præſidium vllum eſse. Sed nimirum & ſe, à tam fracto & abiecto animo longè abeſse eos, ſcire: & orare, vt occaſioni, quæ offerretur vlciſcendi tot clades ab illo hoſte acceptas, incumberent, & Pontificem Max. ducem ſe aduerſus communes hoſtes offerentem ſequerentur. Quem enim locum depellendi imminentem eorum libertati peſtem, ſi hunc prætermiſerint, eſse habituros? Sed vt animo & conſilio, ita maturo ac minimè perplexo reſponſo opus eſse; nam & appetere æſtatem, vt trahi deliberatio diu non poſſit, & cunctationem eorum pro repudiato fœdere homines eſſe habituros; in qua opinione quàm multa incommoda ſint, malle ſe tacitum eorum cogitationibus relinquere, quàm commemorando aduerſi quicquam ominari.

ERAT Columna haud bellicis laudibus quàm ciuilibus artibus inſtructior: mira homini comitas & multæ blanditiæ, ſermo promptus & facundus magnaque rerum notitia; vt paucis diebus & à iuuentute, quam totam ſibi officijs & humanitate deuinxerat, mirè coleretur, & ſenes ipſos prudentiæ & eloquentiæ commendatione teneret. Itaque hæc non in curia ſolùm apud Patres, ſed omnibus ſermonibus congreſſibusque aſſiduè inculcando, quotidie plures in ſuam ſententiam perducebat. Decemuiris nec fœ-

dus placebat, nec impetrandæ pacis explorata ſpes: & retinendus vtique Pij animus erat, in quo magnum ad omnia momentum ponebant, & Columnæ oratione ac præſenti auctoritate accendi ciuitatis ſtudia ad bellum ſentiebant. Cùm diſtraherentur ancipiti deliberatione animi & totos dies conſultando nihil explicantes fatigarentur (neque enim Pio ſolùm & Columnæ, ſed ipſi etiam ſenatui verba danda, & conſcijs, ad pacem petendam miſiſſe, bellum cupientium oratio ad vtroſque componenda erat) Paulus Theupulus vnus è decemuiris, cui non probabatur, ſummum ciuitatis conſilium de re tanta celari ac de eo, in quo reip. ſumma verteretur, non conſuli; auctor fuit collegis, de pace belloque referendi ad ſenatum eiusque iudicio vtendi. Quem enim hunc eſſe morem, eoſdem homines aliud ſecretò ab alijs agitare atque adeo decernere de rep. aliud pro ſententia in ſenatu dicere, & pacis inter ſe conſilia coquentes ſenatum ipſum, tot ampliſſimi ordinis ciues ſimulando de bello conſulere, ludibrio habere? At rem eſſe tantam, quæ periculosè plurium conſcientiæ committatur: at multò periculoſiùs paucorum arbitratu ſtatui, quod omnium incolumitatem attingit, & vt ſileri à paucis faciliùs, ita ſubtiliùs æſtimari atque expendi à pluribus poſſe. Quoſdam collegarum rem exemplo tuentes, quòd anno CIↃ. IↃ. XXXIX. pax à decemuiris inſcio ſenatu cum eodem hoſte confecta eſſet, Theupulus admonendo, in quantam inde offenſionem omnium incurriſſent, ac principes ciuitatis omnibus honoribus deiectos diu in illius facti inuidia iacuiſſe, tenuit, vt ad ſenatum referretur. Ea relatio & res plurium iam ſuffragijs voluntatibusque commiſſa, ac paucorum ſenum arbitrio erepta, quorum effœti cum cor-

Theupulus collegis auctor eſt omnia referēdi ad Senatum.

Theupuli pacem dissuadētis ad Senatū oratio.

poribus animi essent, Columnam illico causa superiorem fecit, & ipse Theupulus, vir magna in senatu gratia, primus omnium ad dissuadendam pacem processit: ac si, quarum rerum deliberatio solicitam & suspensam ciuitatem haberet, paxne cum hoste facienda an fœdus cum Pio Philippoque feriendum esset, earum vtriusque ita potentem Deus senatum fecisset, vt, vtram vellent, in eorum manu esset; neminem, arbitrari se dixit, fore qui certam pacem vel speratæ victoriæ nedum difficili atque dubio bello non præferret. Quem enim non videre, exinaniri sumptuum magnitudine remp. socios tributis remigibusque conferendis auerti, nec Pij animum viribus nec Philippi promissa rebus respondere? sed cùm ab his amicitia societasque offeratur, quibus adiunctis vtique bellum multiplicatis viribus gesturi sint, à Turcis pacis impetrandæ spes nulla ostendatur, nisi in accipiendis quas superbus barbarus vt victis conditiones dederit; magni rem sibi consilij ac deliberationis videri. Ac inprimis considerari oportere, an impositus ex vsu maximè hostis (neque enim aliter poterit) bello finis, si non honestam, tutam saltem ac stabilem pacem allaturus sit: nam, si neutrum horum istam belli redemptionem sequatur, & æquè inde incerta spe metuque fluctuaturi essent, quò eius pacis iugum subire vellent, qua nihilo ab infesto atque infido hoste tutiores, & ei ipsi & Christianis insuper regibus, & maximè Pio inuisi atque despectui forent? Quibus ocium ita placeret vt omnia bello potiora haberent, optare, vt ij secum animo reputent, quæ res tam facilè & superiores reges, & hunc ipsum Selimum, hominem alioquin imbellem & luxu perditum, contra iurisiurandi religionem violata fœderis

nuper

nuper icti fide, adduxerit, vt bellum reip. faceret: id quidem, constare, præter insitam barbaris superbiam trium rerum causa fieri; quòd Venetis parum animi ad bellum gerendum, quòd ipsos per se impares viribus, quòd aliorum auxilijs nihil fidere posse putarint. Vtrùm ergo hanc de se opinionem Veneti ipsi confirmare, & tanta lacessiti iniuria, post datum magno atque elato animo responsum ac ne solitis quidem appellationibus dignatum regem, vixdum plane accenso bello, veluti ad primum armorum sonitum pauentes, vltro supplices pacem petitum ire vellent; an aliquando adniti, vt intelligant barbari, nec constantiam Venetis in tuenda dignitate sua nec vires deesse, &, quoties velint atque opus sit, reliquorum quoque Christianorum opem societatemque promptam habere? vt eruatur hic tandem hostibus error, deficere Venetos ad Turcici belli nomen, ac, si modò ab Constantinopoli arma increpuerint, ad nullas eos impetrandæ pacis conditiones non illico compulsum iri: qua imbibita ac penitus concepta sententia, quid Venetis despectius quid abiectius fore, quid barbarorum infinitæ cupiditati magis obnoxium? vt non solùm assiduo belli metu in ipsa pace torqueantur, sed regis mancipijs ludibrio semper sint, qui, quoties libuerit, intentato belli terrore quantamuis pecuniam ablaturos ab eis se sperent: ita ipsos emunctos ac vexatos precariam pacem ac libertatem in dies precio mercatam habituros. Quid si, tradita per metum Cypro, Cretam insequenti anno dedi sibi tyrannus illectus hac ipsa imbecillitate eorum postularet? an parituri singulas carpenti insulas essent, vel paratiores ad eam defendendam futuri, iure iam à Christianis regibus spreti ac reiecti? Sed, vt nullum in petenda pace

damnum existimationis fieret (quod fieret certè maximum) quem præstare posse, regem passurum ab se impetrari, vt de compositione agatur? & qui integris Venetis tam impudenter abrupto iureiurando bellum intulerit, is confirmata ex ipsa re opinione, nunquam inter se Christianos societatem coituros, partæ iam victorię pacem prælaturus putetur, & inflatus Cypri successu & sua sponte inanis ac tumidus, ipsamque sibi Italiam debellandam destinans vix delibatæ dulcedinem gloriæ in medio cursu deserturus? Nam de Mahometis studio quæ prædicantur, quanti tandem esse, aut quid vnquam ab eo factum vel maximis culto donis pro Venetis contra regis rem ostendi? quin intellectum esse, quàm perfidiosè M. Antonium tractarit, quem, maximè ad iniuriam incumbens, simulatione Hispaniensis belli consopire ac fallere conatus sit. Quid verò leuius aut quid alienius sua prudentia ipsos esse facturos, quàm si ex mendacis & fraudulenti hostis spe de summis rebus consilium ceperint? cur illud potiùs non cogitarent, quod & credibilius esset & à moribus hominis ac barbarorum perfidia non abhorreret, id illum moliri, id agere hac intempestiuæ pacis ostentatione, vt restinguantur & elanguescant ciuitatis animi, vt apparatui rerum minùs intenti insistant, vt à solicitandis asciscendisque in belli societatem Christianis auertat, quò faciliùs incauti nec pro magnitudine hostis muniti opprimantur? Quæ illi haud vana fraus erit, si ipsi, cunctando ac dilatando, fœdus cum Pio ac Philippo sancire distulerint. Nam & Columnam ipsum, quam in partem interpretaturi sint homines eorum procrastinationem, non obscurè iniecisse; vt verendum sit, ne & ipsi apparatum atque curam belli ea pacis cogitatione remittant,

& qui nunc fœdus amicitiamq. pollicerentur, indignantes, oblatam vltro opem eos aſpernari, non ſolùm timidos ac diffidentes deſerant, ſed graui preſſis inuidia etiam periculum in continente creent. Proponerent ſibi animo illud tempus, cùm nequè fœderis vllius viribus fultos, neque ab ſeipſis ſatis paratos Turcæ inuaderent. Quæ ratio inſulas ab hoſtili vi tuendi, quæ Dalmatiæ oram futura eſſet? quò ſe Veneta claſſis omnibus rebus impar reciperet, quò ſe abderet, quis eam portus tutò caperet? vt, quæ præſidio tot populis comparata eſſet, vix effugium habitura videretur. Quid ſi hoſtem impetus caperet ad ipſam Venetiarum vrbem caputque rerum vadendi? quæ tum trepidatio, quæ fuga imbellis atque inermis plebis, quæ deſperatio ſociorum? quibus ne iraſci quidem iure poſſent, ſi, defendente nemine, inſtanti ac præſens excidium ferenti hoſti concederent. Quæ maieſtatis ruina quæ dignitatis, ſi, pro ſalute, pro patria, pro tectis ſuis, non iam pro imperio pugnare Venetos, fama per populos ferretur? Id eò acerbius eſſet futurum, quod & Chriſtiani merentibus ea accidiſſe prædicarent, & Turcæ, non magis armis victos quàm dolo ac fraude captos ab ſe Venetos, gloriarentur. Hæc, quæ dicere abhorreret animus, non ſolùm ne euenirent, ſed euenire ne poſſent, prouidere, ſapientiæ eorum eſſe: nec viam his ex ſcopulis explicandi conſilium cerni aliam, quàm fœdere percuſſo, iunctis primo quoque tempore claſſibus ire obuiam hoſti ac dare operam, vt ad conſerendas manus perliciatur: quod apud ſibi fidentes & elatos tot ſecundis rebus barbaros haud difficile eſſet futurum. Philippi LXXX. longas naues, Pij XX. futuras, remp. nec minorem quàm ſuperiore anno, & remigio ac milite longè validio-

rem classem esse habituram. At tum additis LX. modò auxiliaribus nauibus non pugnatum esse, adhuc ciuitatem irasci pœnasque eius rei à ducibus expetere; nunc duplicatis propè auxilijs, & tota classe egregiè instructa de victoria quenquam dubitaturum? At pacta promissaque Hispani non præstabunt. Primùm ita contendisse eos de singulis rebus, vt faciliores futuri fuisse videri posint, si alieno ab implendis, quæ ex legibus fœderis deberent, animo esent. Deinde, vt Hispanis parum credatur, Turcis certè minùs credi oportere, quibus nec fidei par ratio & fallendi precium maius. Tum, si non steterint conditionibus Hispani, iustam Venetis causam pacis faciendæ futuram: nec in eo parum momenti ese, si à socijs proditi, non metu ac sponte cessise hostibus dicantur, à quibus ipsis tum armati ac tantis fœderatorum viribus circumsepti pacem æquiorem, quàm nunc metu subacti impetrabunt. Sibi igitur placere, ante omnia Columnam postulatorum compotem dimitti ad ea, quæ Pius polliceretur, conficienda: simul ad M. Antonium & Ragazonium Constantinopolim scribi, vt pacis quidem mentionem non aspernentur, si eò Mahometem inclinare cognouerint, pacem ipsi nec petant nec nisi consulto priùs senatu transigant; vt neque de eo agendi facultas præcidatur, si ita vsus feret, neque ipsi vltrà, quàm vt integra omnia senatui sint, progrediantur. ita futurum, vt aut infidelem ac inutilem Christianorum societatem experti, Deo hominibusque approbantibus ad pacem redimendam mox vertantur, aut adnixi suis sociorumque viribus amisa bello recuperent, & hostium audaciam in perpetuum reprimant. Vt enim ad gratiam famamque hominum turpissimum maximèque odiosum reip. eset, eo-

dem

dem tempore pacem Byzantij fieri ac Venetijs fœdus feriri; ita nihil exitiosius ciuitati accidere posse, quàm si ipsi, dum neutram rem sui arbitrij faciunt, vtraque excluderentur.

MOVIT Theupuli sententia vniuersum senatum præter eosdem illos senes, qui pacis mittendique Byzantium cum mandatis Ragazonium auctores fuerant. Hi rem inclinatam cernentes Nicolao Pontio ætate inter eos, & dicendi laude præstanti negocium refellendi Theupuli orationem dedere. Qui, commemoratis Auriæ, Granuellani atq; Hispanorum aut gestis insidiosè aut dictis contumaciter in remp. eorumque artibus fraudis ac perfidiæ plenis cum odio atque immanitate Turcarum comparatis; vix sani nedum sapientis esse, ostendere conatus est, victoriæ spem in ijs socijs repositam habere, quibus, frangi Venetorum opes quàm crescere, vtilius esset. Monuitque inde grauissimis verbis Patres, ne crederent, eadem vera esse quæ magnificè dicerentur: neue Granuellanum, fallaci fœdere conteri remp. & segni ac diuturno confici bello, cupientem audirent, Mahometis consilia respuerent pacem ac finem cladium offerentis; quem vt nihil integra fide agere suspicarentur, certè infestiores ac fraudulentiores hostes Hispanos cùm priori fœdere tum hac ipsa fœderis tractatione expertos esse. scilicet Granuellano credant, qui nihil sanctum nihil religiosum, nisi quod commodo sit, ducere inde à paterna disciplina didicerit; qui, dum Philippi opes augeat vnde ipse gratiam ineat, pensi nihil habeat. Proinde ne se Hispanorum astu per speciem amicitiæ exitium Venetæ rei molientium, ac ea euersa imperium Italiæ sibi struentium induci ac decipi, paterentur. Nam, obstringi religione ac iure fœderum eos posse, putare, nimiæ simpli-

Nicolai Pōtij pacem fœderipręferentis oratio.

citatis esse: quippe fidem à potentioribus vtilitate non officio pendi. Ne se eo bello pergerent implicare, cuius onere iam tunc ita oppressam ciuitatem viderent, vt appareret; etiamsi cessaret hostis, bello ipsi succumbere eam necesse esse: pacem amplecterentur, qua reip. quies ociumq. redderetur; quò se comparare in eos casus possent, quos tempus ipsum excubantibus in occasiones aperturum esset amissa recuperandi. nec dubia nec vana spes pacis impetrandæ sit, quæ & Turcas ea cura liberet, quam vnam habere posse viderentur, Venetos à societate Hispanorum disiungendi: & concessa Cypro, quam rex non tam addere imperio quàm sua ipsius libidine templo, quod instituerat, consecrare appetisset; cui dubium esse, quin cupide à belli curis ad quietis & voluptatis studia rediturus esset? scilicet verendum esse, ne petita pax timoris confessionem habeat: quasi turpe futurum eis sit, illius hostis arma extimescere, quem propè terrarum orbis reformidet. At enim fœderis viribus eius arrogantia & vis reprimetur: se verò timere ne mox, cùm Turcæ, quàm fracta ac sine effectu societas sit, intellexerint, grauiores ac intolerabiles pacis conditiones ferant, vt non tam feriendo fœdere, quàm feriendi speciem præbendo pacem æquiorem consecuturi esse videantur. Ergo Pium Columnamque agendo de conditionibus fœderis tamdiu detinerent (quod facturi sine suspicione essent) donec ab Constantinopoli nuncij redirent: tum, si pax non conuenisset, fœdus demum acciperent. Tutius id consilium, aliorum speciosius esse. ipsi, vtrum præstaret, ita eligerent, ita in suffragium irent, vt meminissent, nunquam antea rem maiorem, quàm quanta hæc esset, eorum potestati subiectam fuisse.

PLVS animorum in senatu, quàm auctoritatis in Pontio ac senioribus fuit. Itaque omnium suffragijs reiecta pace, sequenti die Columna in curiam accito, decretum recitari iussere, & Princeps (quod Pio, socijsque ac Christianæ reip feliciter verteret) fœdus accipere senatum renunciauit. Columna, collaudatis Patribus, atque affirmatis, quæ antè Pij verbis pollicitus erat, eadem celeritate, qua venerat, Romam hominum spe, quæ deposita iam erat, feliciter superata plenus gloriæ redijt. Pius, accepta Venetorum voluntate, ad VIII. Cal. Iun. anno CIƆ. IƆ. LXXI. vocatis in curiam Cardinalibus reque ad eos relata, approbantibus cunctis, fœdus in has maximè leges percussit. Societas, amicitiaque inter Pium Pont. Max. Philippum regem Hispaniæ, ac Venetorum remp. perpetuò sit, communeque bellum ab his Turcarum regi gentique terra marique fiat. Id bellum CC. nauium longarum, centum onerariarum classe, peditibus LM. mixtis Italis Germanis Hispanisque, equitibus quatuor millibus & quingentis geratur. Hæ copiæ omnes in Græciam quotannis Aprili mense cogantur. Quod siquem sociorum hostis adortus fuerit, ad eum defendendum aut iustum præsidium mittatur, aut, si res poscat, omnibus viribus subueniatur. Singulis annis autumno ineunte, Romæ ex auctoritate maximè Pontificis legati sociorum decernant, quò & quantis copijs ad rem gerendam insequenti anno vsuri sint. Belli totius impensa in sex diuidatur partes, quarum tres Philippus, duas Veneti præstent, Pont. Max. XII. longas naues militibus rebusq. omnibus ad bellum instructas, ac tria millia peditum, CCLXX. equites conferat: reliquum sextæ partis Veneti Philippusq. suppleant. Id enim ita æquum est visum, quando vtrisque

Senatus decretũ de fœdere accipiendo.

Fœderis leges à Pio latæ.

Pontifex magnam pecuniam ex ſacerdotum vectigalibus, quæ iuris ſui ſunt, in id bellum tribueret. Veneti XII. longas naues Pontifici de ſuis, ſi petierit, commodent; quæ ſi interierint, eorum damno ſit: ſin reduces fuerint, reddantur. Quarum rerum cuique facultas maior fuerit, eas contribuant inuicem & compenſent. Frumenta commeatusque ex ſociorum terris exportandi, precijs ſolutis, ius poteſtasq. ſit, ſi tamen priùs incolis dominisq. locorum prouiſum abunde fuerit. Portoria nec noua imponantur, & vetera vſitataque pendantur. Quieſcente in Græcia Turca, ſi ab Algerio, Tuneto, Tripoli Philippo negocium fiat, Veneti L. longas naues auxilio regi ad eas expugnandas vrbes mittant. Idem Venetis rex præſtet, ſiquod Turcarum oppidum cis Apolloniam in ſinu Adriatico oppugnatum ierint; ita tamen, vt vtrique maiorem, quàm quæ auxilio mittitur, claſſem habeant. Siquam partem Pontificis Max. ditionis hoſtes terra mariue inuaſerint, tum ad prohibendos eos tuendamque Pontificis dignitatem omnibus viribus ſocij accurrant. Summa imperij penes vnum neminem ſit, ſed tres trium claſſium duces de communibus rebus in conſilium coëant: quod duo eorum decreuerint, id qui imperator declaratus fuerit, cum fide exequatur. Si Iohannes Auſtrius Philippi frater bello interfuerit, imperatoris nomen qua dictum eſt poteſtate teneat: eo abſente, pari iure ad M. Antonium Columnam redeat. Nemo imperator ſuo vexillo ſed communi ſociorum, quod Pius dederit, vtatur. Maximiliano Cæſari, regi Galliæ, ac cæteris regibus ac principibus Chriſtianis, ſuus, ſi accedere huic fœderi voluerint, locus maneat: quos Pius Pont. pro ſupremæ dignitatis iure ad bellum ſimul capeſſendum legationi-

bus adhortetur. Diuisio subactarum prouinciarum, vrbium, agrorum ad caput illud referatur, quod est in fœdere anno CIↃ. IↃ. XXXVII. icto. In eo cauetur, vt, quæ loca antè in fœderatorum alicuius ditione fuissent, ei redderentur. exceptum, vt Tunetum, Algerium, Tripolis Philippo accederent: reliqua præda pro cuiusque impensa partiatur. Ragusiorum reip. caueatur nequid in eos eorumue agrum, vrbem, oppida ab socijs hostiliter consulatur, nisi secus meriti Pontifici Max. visi fuerint. Siquid controuersiæ hisce de rebus inter fœderatos existeret, de eo apud Pontificem disceptetur, eius arbitrio iudicioque stetur. Pacem aut inducias cum hoste pacisci, socijs non consultis ac non probantibus, nemini liceat. Ita fœdus Christianæ reip. salutare tum iunctum atque sancitum est, cùm spem eius omnem maximè abiecissent homines; ingenti gloria Pij, cuius id vnius fuisse, cuiusque studio, curæ, labori, assiduitati deberi, omnes verissimè prædicabant.

FINIS LIBRI SECVNDI.

ANTONII MARIAE GRATIANI

A BVRGO S. SEPVLCHRI.

DE BELLO CYPRIO LIBER TERTIVS.

CELEBRATO fœdere vna cura Pontificem tenuit, vt classes primo quoque tempore ad res gerendas in Græciam conuenirent. Et ne tempus ipse ornanda classe tereret, XII. longas naues de Cosmo Medice Hetruriæ regulo mercede conduxit menstrui stipendij quingenos nummos aureos in singulas pactus; quæ ferè quinqueremes erant, egregiè armis, milite, & omnibus rebus instructæ. Quibus adiecit Melitenses quatuor, ac totidem à Sabaudiæ Duce acceptas; cum quibus omnibus ineunte Iunio proficisci ab Vrbe M. Antonium Columnam & iungere se Venetorum classi iusserat, vt, si Hispani, quod apparebat facturos (ita segniter ab ijs cuncta agebantur) abire gerendæ rei tempus sinerent, ipsi remp. tuerentur. Consenserat cum Venetorum voluntate Pius, vt protinus, postquam coniunctæ fœderatorum classes essent, peteretur hostis, nec vlla

pugnæ mora fieret. Nam & Veneti quocunque modo finire bellum festinabant, cuius oneri ferendo non erant, nec aduersæ pugnæ vulnus lethalius sibi quàm ipsum bellum, si traheretur, ducebant: & Pius, partim cælestis opis fiducia partim metu, ne non diu illa duraret societas, æquè, rem decernendam prælio dari, cupiebat: idque ante omnia proficiscenti ab Vrbe Columnæ imperauerat. Qui, militibus classique die ad centum cellas conueniendi dicta, inde Id. Iun. cùm soluisset, tertia die Neapolim tenuit. Ibi paucos moratus dies sarciendis Melitensibus nauibus, cum XX. triremibus Siciliam petijt. Et quia suspectum iter erat tenente iam mare Turcica classe, exploratoria nauigia duo præmisit: ijs imperat, vt custodias turrium, quæ speculando propugnandoque aduersus prædones per Calabriæ oram sunt constitutæ, adeant, singulis idem præcipiant, vt intentè obseruent mare: si pauciores XX. naues conspexerint, signum vnico igne edant, sin plures vsque ad XXV. binis ignibus: ac sic deinceps ignes augeant pro magnitudine conspectæ classis. Die tertia, quàm profectus Neapoli erat, Tropeæ appropinquanti nunciatur, ad LXX. triremes, quas Turcicas rebantur, conspectas esse. Sequenti die cùm speculabundus progrederetur, obuiàm habuit duas Venetas triremes, quibus præerant Catharinus Malipierus & Nicolaus Lipomanus. Ab his cognouit, Venerium cum Veneta classe in Siciliam venisse, atque ad Spartiuentum socios expectantem stare. Messanam applicans Columna ad Venerium misit, vt, si ei videretur, Messanam transiret, vbi & rerum copia maior & de communibus rebus commodiùs colloqui poterunt. Aduenientem perhonorifica obuiàm itione acceptum Messanam deduxit; atque vnà ha-

Pōtificię classis itineris ratio.

bito consilio Iohannem Austrium, etsi nondum Hispania profectum constabat, ibi adhuc expectare constituunt. Venerius accepto in Creta nauali imperio Corcyram redierat, atque cupiditate rei gerendæ prouectus haud satis prouisis rebus ad Dyrrhachium oppugnandum subitus accesserat. Id oppidum cùm opinione sua firmius inuenisset, tentata tantùm oppugnatione, re infecta Corcyram redijt; atque acceptis de percusso fœdere nuncijs ibi socias classes expectaturus consederat. Ad Corcyram cum LX. nauibus opperienti, Turcicam classem Byzantio progressam in Creta esse, nunciatur. ille veritus, quia haud satis tuta sub oppido statio nauibus videbatur, ne à Turcis impediretur, simul vt præsens ipse Hispanorum profectionem magis vrgeret, Siciliam petere decreuit. Id agenti commodùm à senatu scriptæ literæ eadem iubentes, & à Columna Neapoli idem consilium afferentes venere. Dimissis igitur Sancto & Francisco Tronis & Daniele Molino cum singulis triremibus, quibus præerant, ac Sancto medio itinere, reliquis dextrà sinistràque per Adrianum sinum Venetias dirigere cursum, atq; obuias naues, quibus vt Corcyram conuenirent dictum erat, ne incautè in hostilem se classem induerent, excipere & in Siciliam auertere iussis, ac misso item in Cretam Iohanne Baptista Benedicto Cyprio cum sua trireme, qui Quirinum & Celsum cum LX. nauibus, quas habebant, omissis omnibus alijs rebus ad se venire iuberet, ipse in Siciliam profectus est, quò paulo ante Columnam, vt demonstratum est, appulerat.

Dyrrhachium à Venerio frustra tentatum.

Venetæ classis iter.

PIVS dimisso Columna, nequam partem officij sui non impleret, aduocato senatu duos legatos è Cardinalium numero creauit, Iohannem Franciscum Commen-

donum

donum & Michaëlem Bonellum Alexandrinum. hunc nepte sua genitum, institutum in Dominicanorum disciplina ipso petente & commendante senatu inde à principio initi Pontificatus in summum ordinem cooptauerat, iuuenem tum quidem vsus non magni, sed qui amplissimæ fortunæ, ad quam repentè efferebatur, & animo & ingenio par fore videretur. Commendonus multis præstantibus viris è Cardinalium collegio eam operam rei publicæ præstare cupientibus absens prælatus est: non solùm quòd in eo magnæ animi & consilij laudes cum pari fide & religione coniunctæ eminerent, verùm quòd ea ætate nemo aut pluribus aut maiori gloria gestis legationibus clarior erat. & cùm omnes Europæ reges, omnes prouincias nationesque trium superiorum Pontificum misso obiuerat, tum maximè Germaniam & Poloniam perlustratas notasque habebat, & multæ ei institutæ cum principibus earum gentium amicitiæ atque hospitia erant; ac ipsorum præterea regum ingenia sensusque exploratos atque vsu cognitos habere, magnoque apud eos in honore & gratia esse credebatur. Hic igitur ad Maximilianum Cæsarem & ad Augustum Poloniæ regem, quos maximè Pius in eius belli societatem adducere cupiuisset: ille ad Philippum & ad Sebastianum regem Lusitaniæ est missus.

Card. Alexādrinus in Hispaniā, & Lusitaniā. Cōmendonus in Germaniam, & Poloniā legatur.

CVM ab Vrbe profectus per infestam latrocinijs hæreticorum Galliam magna adhibita cautione ac diligentia, vno etiam è Principibus Galliæ iussu regis prosequente, incolumis in Hispaniam Alexandrinus penetrasset, Philippum accuratissimis adhortationibus accendere ad Turcicum bellum, pactaque fœderis præstanda Pontificis Max. verbis institit, ne Veneti, dum parum consuli

Alexandrini ad Philippū oratio.

eorum reip. ab rege suspicarentur, ipsi sibi magno communis rei publicæ incommodo consulerent, & ciuitas natura abhorrens ab armis ad pacis consilia reuolueretur: quemadmodum enim alacres tum toto pectore ad bellum incumbere omniaq. in victoria posita habere viderentur, ita, si trahi bellum atque cludi artibus vim fœderis sensissent, præcipites in pacem ituros: quibus seu bello fractis seu pacis iniquæ, & ex superbi hostis arbitrio compositæ vinculis, constrictis atque subactis, haud mediocriter verendum esse regi, ne omnis inde moles Turcici belli in seipsum verteret. Proinde salutari negocio incumberet, &, quando tam longè à bello abesset, neque discedere Hispania aut propiùs accedere ipse posset, virum fide & sapientia præstantem deligeret, cui summam consiliorum suorum mandaret, Romamque magna præditum potestate mitteret: dum enim de singulis propè rebus, quæ in disceptationem veniunt, ipse ex tam longinquo à legatis suis consulitur, tempora atque opportunitates rerum ipsarum elabi ac præterire; in quo plerumque omne rei publicę momentum vertitur. Ante omnia daret operam, vt classes classiumque duces ad præfinitam ex fœdere diem locumque præstò adessent, ne mora atque cunctatione eorum inanes tot sumptus apparatusque sociorum atque irriti quotannis euaderent. His mandatis monitum adiecisse Pium ferunt, vt non omnia suis rex crederet, & veluti defugiens ipse curas cuncta ad amicos reijceret, quorum consilia non semper rectæ probæque menti eius responderent.

Ad Regem Lusitanię adit.

SEBASTIANVS, adolescens auidus laudis & inprimis religionis cupidus, magna proposita gloria, si rem Christianam tam necessario tempore iuuisset, vt

fœderi adiungeretur, hortandus Alexandrino fuit, &, eius intereſſe, oſtendendum, retundi Turcarum potentiam, quos ipſe graues accolas in Orientalibus plagis, vbi latè à maioribus propagatum imperium obtinet, pateretur. Poſtulatum quoque ab eo eſt, vt legatos in Perſiam mitteret ad concitandam in Turcas eam gentem, quæ Sebaſtiani finitima regnis amicitia & ſocietate inter ſe attinebantur. In eandem ſententiam cum vtroque rege Antonius Theupulus Venetorum legatus egerat. Idem vtrique à Philippo reſponſum: nihil in ſe paſſurum deſiderari, quod ſibi aut dignitas ſua & perpetuum in Chriſtianam remp. ſtudium aut fides initi fœderis imponeret; Pontificisque auctoritatem antiquiſſimam ſemper habiturum, quæ tanti eſſet ſibi, vt haud minori cupiditate parendi gratificandique Pij voluntati, quàm reip. quod deberet, præſtandi conſulendique teneretur. Sebaſtianus iuuenili nec ſatis conſulto ardore laudis elatus non infenſus modò Turcis Maurisque erat, ſed armis eos perſequendi cupidine flagrabat. Ergo, quantas poſſet, nauales copias magna voluntate vel vltro conſociaturum fuiſſe, reſpondit, niſi Hugonotorum inſidias vereri cogeretur (hoc nomine Galliæ hæreticos appellant, qui licentia religionis tantum opum collegere proximis annis, atque ita ſeditionibus armisque cuncta miſcere ſunt aggreſſi, vt ſcelere atque audacia perciti vexandam ſibi Chriſtianam remp. deſumpſiſſe videantur) hos non ſolùm infeſta claſſe regni ſui oras populabundos circumuehi ſolere, ſed Mauros Africam contra Luſitaniam incolentes in ſe ſolicitare: ſe tamen in Pij poteſtate futurum, ſuasque vires ei fœderi, quod pro Chriſtiana religione contractum eſſet, haud dubitanter ſequenti anno adiuncturum; nam tum

Philippi reſponſum

Sebaſtiani reſponſum.

Hugonoti hæretici,

quidem

quidem ad classem ornandam satis æstatis non superesse. quam quidem classem in Græciam ne mitteret, an per se circa rubri maris oras bellum cum Turcis gereret, atque ita eorum distineret vires, cum ipso Pontifice consilium habiturum: eaque de re mandata legato suo, qui esset Romæ apud Pium, daturum, omniaque ab eo ita fieri, quemadmodum maximè Pius vellet, iussurum. De legatis in Persiam mittendis facturum, quod Pius postulasset, ostendit, quanquam exiguum spei in Persis, propter ignauiam ac senium regis, intelligeret esse ponendum.

MISERANT & Veneti initio belli ad Tammasum regem Persarum Vincentium Alexandrium, qui per Germaniam ac Poloniam itinere facto, Moldauiamque inde emensus ad Moncastrum nauem conscenderat, traiectoque Euxino mari Sinopi in terram egressus inde per Armeniam regionesq. hostium, Turcico cultu ac Turcicæ linguæ gnarus eòque tutus inter barbaros, Taurim regiam Persarum vrbem peruenit. Sed à rege inertissimo ac fœminis simillimo, in quarum gregibus vitam agebat, pæne sine responso dimissus nihil inde spei Venetias retulerat. Nam Tammasus patre natus Ismaële, cui Sophio cognomen fuit, clarissimo eius gentis rege ac Turcis infestissimo, adeo Turcarum formidabat arma turpi ocio & pecuniæ deditus, vt Ismaëlem filium, virum acrem & bellicosum, & vt nominis ita odij in Turcas auiti hæredem virtutisque æmulum, degener ipse complures annos in diligenti custodia habuerit verens, ne ferocia eius Turcicum sibi bellum conflaretur. Præter hæc de bello atque fœdere iungendo, egit cum Sebastiano Alexandrinus ex auctoritate Pontificis, vt Margaritam regis Galliæ sororem in

Venetorū legatio ad regem Persarum.

Tammasi regis inertia.

matrimonium acciperet. Quæ res antea agitata perduci ad exitum nequiuerat, quòd Sebaſtiani animus ab omni nuptiarum mentione abhorrens nullis ſuorum precibus euinci potuerat, vt in ſpem propagandæ ſtirpis de coniugio cogitaret. Sed Pius eam Sebaſtiano puellam tradi cupiebat tum vt Luſitanis gratificaretur, tum quia, peti illam Henrico regi Nauarræ adoleſcenti Hugonotorum opinionibus factioneq. imbuto, intellexerat: idq. vt auerteret, quo magnopere fulciri Hugonotorum in Gallia res videbantur, vehementer Sebaſtianum eſt hortatus vt duceret ipſe eam vxorem. Qui quidem adeo in auctoritate fuit Pontificis, vt diceret, non morem modo ſe Pio paratum gerere, ſed ne vllam quidem aliam à rege Gallorum dotem poſtulare, quàm vt Turcis amicitiam renunciaret, & cum reliquis Chriſtianis regibus bellum aduerſus barbaros pro Chriſti cultu atque religione capeſſeret.

Sebaſtiani regis Luſitaniæ ætas, ac religio.

EX Hiſpania vt tranſiret in Galliam, Alexandrino imperatum eſt, & eum quoque regem ad ſocietatem belli adhortari, non tam ſpe mouendi quicquam (nam & regi cum Turcis amicitia manebat, neque Galliæ inteſtinis Hugonotorum bellis ac ſeditionibus attritæ is ſtatus erat, vt Turcas ex amicis hoſtes faceret) quàm honoris regis cauſa, ne vnus præteriri videretur: & ſimul fidei exigendæ, nihil eum Hiſpanos longè ab domo pio bello occupatos interpellaturum. Ea enim multorum opinio erat, non quieturos Gallos, vſuroſque occaſione in nudatum armis Philippum Hugonotorum impetum ab ſe auertendi, impellente Gaſpare Colineo Ammiralio, quo tum capite Hugonoti vtebantur homine callido & ad omne facinus, quo eius augeri opes poſſent, prompto intentoque, &, magnam

Alexandrinus Galliæ regē adit.

Gaſpar Colineus Hugonotorum caput.

ſibi

ſibi creſcendi materiam patefieri ex regum diſſidio, cernente. Rex (vt mos eſt inter ſe potentum fictis ac ſpecioſis reſponſis ludificari) ſi reliqui quoque reges, & inprimis Maximilianus Cæſar ei fœderi acceſſiſſet, ſe & Pij auctoritatem & maiorum ſuorum exempla ſecutum pari ſtudio conatuq. in partem eius belli venturum eſſe, reſpondit. vtique ab ea pace atque amicitia, quam cum Philippo haberet, noua etiam tum affinitate confirmata (duas ſorores Maximiliani filias duxerant) non diſceſſurum, prolixè affirmauit. De ſorore in matrimonium Sebaſtiano tradenda reſpondit, deſponſam eam ab ſe Henrico regi Nauarræ eſſe. Id verò cùm Alexandrinus vehementer reprehenderet, eaque affinitate ipſum regiamque labefactari, muniri ac firmari aduerſariorum opes, oſtenderet, & Pij verbis ab eo, ne ſororem ſeque ac regnum in diſcrimen daret, contenderet, omnique ratione ab illa neceſſitudine eum deterreret; commotus rex legati manu apprehenſa, Nunciato, inquit Pio, hunc eſſe Henricum, cui ſororem meam trado, miti iuuenem ingenio, nec mihi, eum ad ſanitatem atque cultum veræ pietatis reducere, difficile fore: detracturumque meis inimicis ducem hac coniunctione, non validiorem facturum. cæterùm haud aliam mihi nunc viam expeditiorem relictam vlciſcendi eos, quorum fraude ac ſcelere regnum tot tumultibus ac ſeditionibus vexatum ac debilitatum habeo. His acceptis in Hiſpania Galliaque reſponſis, & vbique à regibus magnis honoribus cultus Alexandrinus Romam rediјt.

Galliarũ regis reſpõſio ad Alexãdrinũ Card.

COMMENDONVM longius & operoſius negocium excepit; vt uarijs exortis rebus caſibusque vltra biennium in ea legatione retentus fuerit. Proficiſcenti duabus maximè de rebus mandata à Pio data ſunt. Illud

ſcilicet primùm, vt, quantum poſſet, vi atque arte orationis, qua præcipuè laude ille commendabatur, Maximilianum contenderet in ſocietatem belli perducere. Alterum haud minùs graue de Coſmo Medice Florentinorum Duce. Hunc adoleſcentem, occiſo Florentiæ Laurentini gentilis ſui inſidijs Alexandro Duce, cùm ciuitas nec vnquam ſatis potens libertatis, & tum in exitium præceps niſi ſe vni commiſiſſet, è priuato loco principem ac rectorem reip. legiſſet; tantæ indolis ac tanti mox animi atque conſilij vir euaſit, vt & ſtatim maiora, quàm quæ offerebantur, eum amplecti animo apparuerit, & motam de illo ſpem breui proſperi rerum euentus approbarint. In nouo regno inquietaque ciuitate priuatis ſe conſilijs & publicis opibus munientem crebræ nobilium ſeceſſiones ab urbe exiliaque & coitiones, & ſecutum mox bellum excepere. Sed hæc omnia illi intento excubantique rebus ſuis, pariterque & à fraude coniurationum & à vi atque armis tuto, in potentiam vertere. Nam inimicorum alij acie aut exilio, alij iudicijs ac damnationibus abſumpti; reliqui ciues beneficijs eius capti atque obnoxij honoratam ſeruitutem, & diuitias obſequio partas ingloria atque inopi libertate potiores habebant: & ſociæ atque ſubiunctæ ciuitates magiſtratuum auaritiæ, & ſingulorum ſuperbiæ pertæſæ vnius imperio magis lætabantur. Ita ille paulatim ſenatus, populi, legum munia ditionis ſuæ faciens, vanis modò ſine re magiſtratuum relictis nominibus, omni abolito iure libertatis, cuius nec cupidior nec impotentior vlla vnquam ciuitas fuit, omne in ſe vnum tranſtulit Florentinorum imperium. Poſtremò etiam Petro Strotio, viro forti atque audaci, quo Florentini exules Gallorum armis fulti duce ad repetendam patriam vtebantur,

Coſmi Medicis fortuna, & magna indoles.

fuſo

fuſo atque Hetruria pulſo, Senas validam atque opulentam vrbem ſub poteſtatem ſuam redegit: atque inde, duplicato regno multisque ornato atque firmato munimentis, longè inter Italiæ principes opibus & auctoritate eminere cœpit. Sed more ingenij humani ex præſentium prouentu ad altiora vſque tendentis, aucta cum dominatu ambitione, nec contentus Ducis nomine (quo hodie, in ciuitatibus ſuis regnum qui obtinent, vocitantur) ſiue vt vi atque armis poſſeſſa iure quoque addito in poſterum magis firmaret; ad regis appellationem animum adiecit, vt, quem honorem potentia impleret, eius quoque vocabulo inſigniretur. Rem ſuo molimine grauem, ſæpe fruſtra tentatam, nunquam prorſus depoſitam ex aliqua parte à Pio obtinuit. Conuerſus enim ad eius ſibi animum conciliandum diligenti religionis cultu, & acribus aduerſum hæreticos quæſtionibus inſtitutis, quibus rebus maximè Pium ſenſerat capi, ita obſequijs demulſit deuinxitq. ſibi, vt anno CIↃ.IↃ.LXX. quod regiæ dignitati proximum eſt viſum, Magnus Dux Hetruriæ appellatus ab eo ſit: ac Romam frequenti nobilium virorum comitatu venientem Pius cùm duorum Cardinalium occurſu hoſpitio benignè accepiſſet, in ſolennibus ſacris ei diadema impoſuit. Enimuero Maximilianus ea re imminui dignitatem ſuam ratus, quòd, Coſmum in fide ac ditione Cæſarum eſſe, diceret, neque Pontifici in ſubiectos imperio Cæſarum ius vllum eſſe; quanquam negaret Coſmus, vlla ſe Cæſari clientela fidèue obſtrictum eſſe, tamen ei honorem hunc abrogauerat, queſtumque ea de re Romam legatos miſerat. Cùm & Pius factum tueretur ſuum, & Coſmus ea appellatione nequaquam reſpectu Cæſaris abſtineret, de ea ſedanda & componenda controuerſia

Magni Ducis appellationem qua ratione ſibi comparauerit a Pio Coſmus.

quæ agitata magnam flammam datura videbatur, Commendono negocium est mandatum. Qui apud Maximilianum de Cæsarum iure atque Pontificum Max. potestate deque præcidenda tam alieno tempore exorta contentione, quæ Maximiliano ipsi minimè vtilis futura esset, cùm sæpe accuratè disseruisset, redargutum ac lenitum Cæsarem adduxit eò, vt, legatum ipsum rationes quærere viamque, qua non rescisso Pij decreto suum ipsi quoque ius saluum maneret, iusserit. Impositusque tum finis rei foret, nisi, cuncta omittere & protinus in Poloniam magnis itineribus contendere legatum, Pius iussisset, vt Augusti regis conatibus se obijceret, quem ignobilis puellæ amore captum occulta consilia repudiandi Catharinam coniugem (ea Maximiliani soror erat) agitare didicerat.

CETERVM de fœdere explorauerant antè Maximiliani animum Veneti misso ad eum Iacobo Sorantio legato, qui pertentatis Cæsaris amicorumque eius sensibus exiguam spem Venetias retulerat: nam Cæsarem, transacto tempore induciarum, quæ sibi cum Turcis essent, tum demum, siquæ sibi à fœderatis conditiones offerentur, ex ijs consilia esse habiturum, respondisse: nec se, cùm omni studio contendisset ab eo, vt promeret quas ipse conditiones optaret, exprimere vnquam potuisse. Nam Maximilianus, quemadmodum eo bello impensè lætatus erat, & quò diuturnius esset, iungendæ societati enixè fauerat, ita se ei miscere vllam in partem incertis adhuc rebus nolebat: quippe cùm corpore inualido atque imbelli esset, tùm ingenium eius haud ferme vllius magni discriminis capax, arte & consilijs, quàm armis, certare aptius promptiusque habebatur. nec ipsi satis virium tanto gerendo bel-

Maximilianus fœdere à iungēdo alienus.

lo, nec mouendis Germanis ſatis auctoritatis erat, qui obiectos Turcis fines tueri, quàm proferre, malle putantur. nec præterea Venetorum conſtantiæ ſatis fidebat, verebaturque ne ab ijs in medio bello delereretur, cuius omnis inde impetus in ſe vnum ingrueret, vſu doctus, infirmas ſolutasque fœderum ac plurium ſocietatis vires eſſe ſolere. Et Philippus, qui vnus & ſuppeditare ipſas vires & impellere ad conandum poſſe videbatur, retrahebat. Ergo fictè omnia ac ſimulatè agebantur. Philippi legatus palàm Maximilianum accendere, hortari, non defuturum ei regem, polliceri: ſecretò, ne ſe in præcipitem rerum ſuarum dimicationem daret, monere. Cæſar ſpeciem cupientis bellum ferens alere Pij ac Venetorum ſpem ſtudebat. Ad hunc ita affectum Commendonus cùm veniſſet, miſſum ſe, ait, à Pio non tam adhortatum eum, vt ſecum & cum Philippo rege ac Venetis bellum aduerſus Turcas ſuſciperet, quàm vt ſciret, ſi capeſſeret impigrè arma, omnia ſibi expectanda ab eo eſſe, quæ à parente in filium proficiſci in tali re poſſent. Etenim ſi ad id, quod & Imperatoris nomen munusque & ſuum ipſius ac rerum ſuarum tempus ei imponeret, ac res ipſa perſpicua atque ante oculos poſita poſceret, ſua ſponte non ferretur, ne alienas quidem adhortationes ſatis efficaces fore apud eum, quem tot proprij ſtimuli non mouerent. Pium quidem, in cogitatione imminentis Chriſtianæ reip. à præpotente ac internecino hoſte periculi, cùm ad conciliandos inter ſe pro communi ſalute reges mutuis odijs ſuſpicionibusque laborantes humanis conſilijs deſtitueretur, inde ab initio Pontificatu ſæpe intimis animis precatum eſſe Deum, vt ipſe nobis viam ſua ſacra, ſuam religionem vindicandi, imma-

Commendoni ad Cęſarem oratio.

nisque

nisque belluæ vim atque impetum refringendi atque coër cendi aperiret. Haud irritas fudisse preces videri, nisi nos exitio insistimus nostro. Tyrannum barbara vanitate atque arrogantia elatum, eundem voluptatibus vino luxuque confectum ex illo superbiæ ac luxuriæ solio vltrò bello aggressum nos esse: ac, non Cyprum modò se Venetis ademprurum, sed Italiæ bellum illaturum, minari. Hanc adeo mentem atque hunc illi obiectum à Deo furorem, credere Pium, vt, quod à Christianis regibus ius ratioque impetrare ad id locorum nequiuit, id aliquando necessitas exprimat, & pudor, si ab tam turpi ebriosoque vincantur. Et id esse bellum huiusmodi, quo obrui dormientes atque in pristino languore dissidioque manentes facilè possimus: erectis animis & consociatis viribus occasioni incumbentes victoriam in manibus esse habituros. Quantæ enim cunq. sint Turcarum opes, imperante ignauissimo mortalium, desidiaq. ac mollitia fluente rege nullas profectò futuras: quin ipsæ se, vbi impulsæ fuerint, magnitudine collident ac frangent, vt nauis, quæ vel egregiè viris armisque instructa si imperito gubernatori pareat, ad primum tempestatis impetum euertatur, necesse est. Atqui huius victoriæ nec fructum maiorem ad vllum peruenturum, quàm ad ipsum: nec tam exploratæ spei, communis auertendæ pestis reique Christianę erigendę, deesse quenquam minùs debere. Quippe ipsum & dignitate honoris omnes anteire reges, & eius maximé officij esse Christianum tueri nomen: vt, si cessaret hoc tempore Pius, partes ipsius forent suscipere publicam causam, & reliquos excitare reges atque ad gerendum pariter bellum adhortari. Non se commemoraturum inflictas parenti suo sibique à Turcarum gente clades, ne com-

munia cùm re publica familiæ ſuæ vulnera refricaret, ac ne aſſiduas quidem iniurias atque incurſiones, quibus in ipſa pace ab rapaciſſimis atque inſolentiſſimis barbaris quotidie carpitur. Neque enim incitandum eum eſſe aduerſum illum hoſtem, à quo Vngariæ pulſus regno inducias infideliſſimas quotannis grandi pecunia emere cogatur, quem ne ſic quidem ſatis arcere paterni imperij finibus poſſit. Vnam Turcis opprimendi Chriſtianos viam, ſingulos diſiunctosque aggrediendi: eandem nobis cladium cauſam ſemper fuiſſe. Dum enim quiſque, alterius damna ad ſe non pertinere, exiſtimat, omnibus ſimul par periculum eſſe contractum. ſcilicet præſenti ocio gaudentes, peti nos per ſociorum clades, prauis excæcati ſtudijs non ſentimus. Nunquam terra ſimul marique à Chriſtianis bellum cum ea gente geſtum, quo eorum diſtineri vires potuerint: aut, quieſcentibus Venetis, maritimo metu vacuos in Vngariam incubuiſſe, aut, compoſitis Vngariæ rebus, tutosq. ab terreſtri bello impetum in Venetos auertiſſe. Societatis inter Pium ac Philippum Venetosque iunctæ eas facultates eſſe, vt, ſi ipſe ſibi reique publicæ non defuerit, haud dubiam ſpem præcipiant homines, euerti Turcarum opes, aut certe accidi atque eneruari tyrannidem poſſe. Claſſem CCL. longarum nauium fore, quantam ne hoſtes quidem eſſent habituri: ad hoc LM. peditum, quinque equitum: vnde, ſi ipſe adiunctis Germanis paulum modò connixus impreſſionem in Vngariam feciſſet, vnica profectò expeditione non modò recepturum regnum vnde pater ipſeque exacti eſſent, ſed hoſtes imparatos immunitosque in Thraciam vſque ſummoturum, atque Byzantio ipſi terrorem iniecturum. Non Pium ſociosque, non denique vllum regum princi-

pumùe Christianorum hæc conanti defuturum. Ne Polonos quidem, inclytam bello nationem atque equitatu pollentem, quicquam dubitaturos, quin Pontifice Max. auctore, Cæsare duce in communem caussam descenderent; quibus adiunctis, non fugere eum, quanta accessio virium futura esset. vt si hanc vnam oblatam diuinitus occasionem elabi cunctatione aut socordia nostra patiamur, tum æstimare sit, iratum Deum mentem nobis consiliumque eripuisse.

HAEC sæpe agentem Commendonum Maximilianus cum assensu audiebat: sed, cùm animus ad conandum deesset, aliquot diebus deliberando extractis, responsum in hanc sententiam scriptum tradit: Vinci Turcas, nemini aut optatius aut vtilius esse quàm vni sibi, qui pestem illam lateri suo adhærentem habeat; sed infenso animis, & adiuuare pium bellum armisque vrgere perennem hostem cupienti inducias cum tyranno manere, quarum cùm tempus non exijsset, fide se ac iurisiurandi religione obligatum teneri. Ad id, cùm maximè omnium periculo obiectus esset, ne in se temerè bellum irritaret, expectandum esse sibi, quid rex Poloniæ, quid ceteri principes de eodem bello statuerent. Præposteram verò consilij viam ingressum, dicere Commendonus: nam vtros tandem incitare alios ac præire exemplo debere? qui perpetuis vexatus iniurijs propè faucibus hostis premeretur, an qui longè terrarum ab eo dissiti nullo præsenti discrimine vrgerentur? Non ipsi aliorum expectanda de publico bello consilia decretaùe esse, sed suam alijs auctoritatem quam sequantur præferendam: & qui cæteros reges honore præfulgeat, eum ducem & rei & consilij, non comitem esse oporte-

Maximiliani Cæsaris responsum.

Commendoni subiectio.

re. Quem, si ipse cunctetur, aut hunc ardorem ad reliquos ciendos habiturum, aut, si maximè habeat, tanti apud sua sponte retractantes futurum? An ab seipso Pij verbis cum Polonis alijsùe populis agente non idem omnes illico quæsituros, Quid Cæsar? quæ consilia, quos apparatus belli habet? quibus si, secuturum eum aliorum conatus, narret, iam nunc intelligi posse, quid spei esset relaturus. Sed quid aliorum, quiescente eo, inanes spes agitet? Ipsos Venetos, vbi scripta eius hæc responsa legerint, vbi irrita promissa accendentis nuper eos ad arma esse, vbi cum integro & omnes vires in vnum nauale bellum conferente hoste sibi certamen fore, senserint; falli eum, si eadem constantia perseueraturos in bello, qua initum est ab ijs, putet. Succumbent dimicationi, cui, nisi terrestris ipse ab Vngaria hostis accedat, pares esse diu non possunt. Proinde, si vndequaque concedi Turcis tradique victoriam ante bellum placeret, atque illud fœdus dissolui, quo nunc vno veluti obiecto clypeo tegi viderentur; pergeret his responsis non solùm se fractum infirmumque fateri, sed aliorum quoque deterrere ac debilitare animos. Nam, de induciarum fide quod prætexuerit, superuacaneum esse refellere: ipsum enim sæpe apud se questum, sæpe in Germanorum consilijs professum esse, sibi induciarum nomen cum Turcis, re continens bellum manere. Et barbaris non vllo Dei metu, sed libidine animi stare fidem, & pacis iura ab his non incursionibus modò in suum regnum, sed oppidorum expugnationibus quotidie violari ac proteri. Itaque videret, ne, in quo vniuersa proditur ac deseritur religio, in eo Cæsarem nimis religiosum esse, Christiani populi prædicarent. se quidem, quòd officij atque fidei suæ sit, non vltrà

dilatu-

dilaturum quin Pontificem de omnibus rebus faciat certiorem: quam ea in partem & Pij ipſius & maximè Venetorum animos motura ſint, ipſum pro ſua prudentia cogitare debere. Hæc ab ſe liberiùs vt agantur, & ſuam fidem & magnitudinem rei & ſuum quoque vetuſtum in Cæſarem ipſum ſtudium cogere: orare eum, vt æquo animo & acciperet, & reputaret: quippe occaſio vbi præterierit, ſeram pœnitentiam fore.

HIS perculſus ſermonibus Maximilianus, verens ne hæc Romam Venetiasque nunciata, quod facturum extemplo Commendonum videbat, vehementer conſilia belli ardoremq. reſtinguerent, ſpatium nouæ deliberationi anxius poſtulat: in qua adeo ancipiti cura tortus & diſtractus eſt (cùm neque implicari graui & periculoſo bello vellet, neque recuſando ſocietatem diſſoluere, neque viam elabendi, vndique vrgente atque inſtante legato, cerneret) vt ſequenti die vixdum orta luce ad Commendonum epiſtolam manu ſua ſcriptam, anxij ac perplexi animi indicem, miſerit; quam nos ipſi tum legimus: & quo magis perſpicuè omnia pateant, exemplum eius ſubſcribere placuit: Maximilianus Cæſar Commendono Cardinali. Inſomnem hanc noctem ab heſterno ſermone egi: ita multa animum diſtinuere ac ſolicitum habuere meum. ſumma enim res eſt, neque ad me ſolùm ſed ad vniuerſam rem publicam pertinens, de qua deliberamus. Ad extremum adiutus cæleſti ope videor mihi id cepiſſe conſilij, quod tibi, vt ſpero, & Pio facilè probabitur. Sed abs te per amicitiam peto, vt Romam certi nihil ſcribas antequam colcuti vna fuerimus, quod dabo operam vt ante biduum fiat: interea paruam hanc reſponſo moram moleſtè ne feras.

Maximiliani epiſtola ad Commēdonum.

Maximiliani deliberatio

Triduo igitur in ea consultatione consumpto, ad extremum accito legato, futurum se in Pontificis Max. potestate, respondit. Ceterùm, nequa vis ab repentino hoste in se ingrueret, & iuuari se sociorum ope æquum esse, &, quorum auxiliorum fiducia in tanti discrimen belli descenderet, exploratum sibi cognitumque priùs esse debere, quàm consilia emanarent. Edendum igitur Pio socijsque esse, quas ad se copias peditum equitumque in id bellum missuri essent. Commendonus, facturos verò socios vt valida ei auxilia mittant, confirmauit: sed, ea definire, illius, dixit, esse qui postularet. Negante Maximiliano & in eo perstante, vt socij, quæ sibi auxilia daturi essent, priores ederent; At sic quidem in easdem reuolueris suspiciones, inquit Commendonus, quas nouo decreto vitare voluisti: cui enim non appareat, moram ac dilationem quæri, vt si res ad socios reijciatur, cum è tam distantibus locis consulendi sint, tempus gerendarum rerum antè elabatur, quàm eorum voluntates cognosci, nedum inter eos conuenire possit? qui, si, quod tribui tibi æquum censes, simpliciter prompseris, sine recusatione omnia sis impetraturus. Quæ enim cupias quæue opus habeas, & vnus profectò optimè nosti, & ea, verius est, à te ipso dici quàm iudicari ab alijs. Cum diu contendisset Maximilianus, demum Commendoni oratione victus cessit, ac si XXM. peditum, quatuor equitum sibi à fœderatis mitterentur, quorum pars dimidia Germanorum esset, his auxilijs, copijs quas ipse esset effecturus additis, acre se bellum in Vngaria Turcis facturum, dixit.

Rursus disceptatio cũ Commẽdono.

HOC expugnato responso Commendonus cùm omnia, vt acta erant, cum cura ad Pium perscripsisset,

certo

certo homine qui celeriter literas Romam perferret misso, ipse in Poloniam non tam ad solicitandum ad idem bellum regem, quàm à præcipiti cupiditate repudiandæ vxoris reuocandum protinus abijt. Eò cùm hieme summa superatis per Morauiam atque Silesiam niuibus venisset, regem vulgaris scorti amore implicitum, corpore ægrum, animo prauis inuolutum cupiditatibus ac minimè belli consilijs opportunum inuenit. Cæterùm de diuortio quod clàm coquebat, dissimulare, ac rem in legati discessum differre statuerat. Sed Commendonum per amicos (mirè enim ab illa gente & publicè & priuatim colebatur) cuncta explorantem nihil, quod agitaretur, fugiebat. Castigato atque apta oratione correpto rege, qui coniugium, rem inter Christianos sanctissimam, qui sacratarum legum veneranda iura dissoluere ac rescindere posse speraret, quod præter insignem labem, quam nomini suo aspergeret, ne sine magno quidem motu rerum effecturus fuisset, rem in præsentia discusserat, exorituram iterum, nisi reginæ mors illis ipsis renunciata diebus omnem iam mentionem eius oppressisset. Ea ab viri dissidio cum remota geniali lecto seposita que neglectui diu fuisset, per speciem visendi suos egressa regno Lintij in fraternæ ditionis oppido iniuriæ dolore, cuius nemo vltor extiterat, perijt. Rex de belli societate appellatus rem ad gentis concilium, quod indictum Varsouiam tum maximè cogebatur, reiecit, suorum sententijs à quo ipse abhorreret excusaturus. Sed fortè Valachi, gens finitima Poloniæ, ac Turcarum vectigalis, expulso per seditionem Bogdano rege, alteri è popularibus suis Turcarum gratia atq; armis subnixo regnum detulerant: & Poloni restituere Bogdanum conati Turcas offendere. Ea res metum

Augustus Poloniæ rex diuortio studet.

Corripitur a Cōmēdono.

Reginæ obitus.

Valachi Bogdanū regē expellunt.

iniecerat

iniecerat regi Turcici belli, cui decernendo paratam in senatu factionem sentiebat. Nam plerique Principum Commendoni familiaritate & beneuolentia illigati postulatis eius enixè fauebant, & ipsi occasionem augendæ potentiæ ex bello quærentes. Rem commodè procedentem regis morbus ingrauescens interpellauit, in id vnum ab reliquis rebus auersis omnium curis, quòd neque regi liberi, nec regiæ stirpis, qui succederet, erat: & ipso Commendono vehementer ei cogitationi intento ac solicito, ne hæretici, audax genus ac facinorosum, quorum & in senatu & apud multitudinem haud negligendæ opes erant, ad regnum corporis sui aliquem, quod ingentibus studijs senserat agi, pertruderent. Sine vllo operæpretio sua sponte soluto concilio rex Varsouia Chiniscinum in Lithuaniæ fines est profectus. Ibi cùm amore perditus nec intemperantiæ modum sibi faceret, & curationi suæ, alijs summotis, sagam anum salutem cantionibus ac veneficijs pollicentem adhibuisset, paucis diebus morbo intabuit. Mortuo rege accensi ingenti certamine procerum animi, non spe potiundi regni (nullius enim ita opes eminebant) sed contentione trahendi ad se quisque gratiam delati honoris. Cum extractum in annum interregnum esset, postremò comitijs apud Varsouiam habitis Henricum regis Galliæ fratrem, deiectis quos hæretici multa ambitione arteque producebant, regem crearunt. Atque hæ res Commendonum in Polonia tenuerunt.

Regis mi seramors

Henricus regis Galliæ frater, regno Poloniæ suffectus.

INTEREA dum Christiani iungendis fœderibus altercandoque de singulis tempus terunt, Turcæ ingenti confecta classe Venetorum insulas orasque immaniter vastabant. Ineunte Aprili Halyus cum LXXX. nauibus By-

zantio egreſſus ſupplementum militum ad exercitum in Cyprum deportauit: relictoque ibi Arpagmato cum XXX. triremibus ac multis nauigijs, qui Muſtaphæ rem ad Famaguſtam gerenti, quò vſus poſceret, præſtò eſſet, ipſe cum reliquis nauibus Rhodum atque inde præteruectus Cretam in Eubœam redijt: huic nunc inſulæ Nigroponti eſt nomen. Ibi cum tota claſſe è Byzantio Pertaus aderat: is Pialeio ad nauale imperium ſucceſſerat. Pialeium ipſum rex Byzantij retinuerat ſiue iratus ei, quòd ſuperiore anno occaſione profligandæ Chriſtianæ claſſis vti neſciuiſſet, ſiue filiæ indulgens, viri deſiderium nimis fracto animo muliebrique ferenti. Venerant ad claſsem ijſdem diebus duo nobiles archipiratæ Vlucialis & Caracoſsa, vterque Italus genere, is in Piceno, ille in Calabria natus. Vterque ſeruitutem apud Turcas ſeruiuerat, exque ea, eiuratis Chriſtianis ſacris, in libertatem aſciti audacia atque induſtria ad magnas ſeſe opes extulerant; vt Vlucialis in Africa procurationem regni Algerij conceſsu Turcarum obtineret. Is naues longas nouem, minora nauigia tredecim, Caracoſſa XL. naues ferè biremes adduxit; ac magno vterque in honore ab Halijo & Pertao ob virtutem habebatur. Erat omnis Turcica claſſis CCC. nauium, quarum CC. longæ, C. minoris generis erant. Cum hac claſſe Eubœa profecti Tinem Venetorum paruam inſulam ex itinere depopulati ſunt: adoriri oppidum aut operæpretium non rati, aut non auſi diſceſſere. Nam & in colle edito atque aſcenſu arduo ſitum erat, & Paruta Venetus præfectus armatos in mœnibus cum fiducia virium hoſtibus oſtentauerat. Tine Cretam dirigere curſum Pertaus iuſſit: noctu ad inſulam, ne videri à ſpeculantibus longè poſſet, acceſſit, ac repentinus

Pertaus Pialeio ſubiectus.

Vlcialis, & Caracoſſa piratæ.

Turcicę claſſis ſumma.

Sudā Pertaus incendit. tinus Sudæ portum peramplum & in multos ac tutos curuatum ſinus intrauit. Ibi expoſiti milites capto oppido flammas iniecere; progreſſique longiùs, magno agreſtium numero oppreſſo, aliquot vicos incendere. Effuſè ferro atque igne graſſantium impetum Lucas Michaëlius Caneæ magiſtratus cum octingentis militibus Corſis, qui cum Iuſtiniano nobili Ianuenſi eorum præfecto commodùm Caneam appulerant, addita oppidanorum manu obuiàm egreſſus repreſſit.

Res à Turcis in Creta geſt. VLVCIALIS inde cum L. triremibus latus inſulæ, quod Aquilonem aſpicit, circumire ac tectis ignes, populationem agris inferre iuſſus: illum imperata impigrè facientem etiam fortuna iuuit. Erat Rhetimus frequens nec ignobile oppidum, ſed intutum atque opportunum inuadentibus, neque mœnibus firmum neque milite munitum. Itaque ad famam ſtantis ad Eubœam hoſtium claſſis commoti Barocius ac Hieronymi Iuſtinianus & Sagredus Veneti magiſtratus à Marino Caballo legato ſummis precibus poſtularunt, vt IƆ. ſaltem milites mitteret ad ſe, qui vrbem à repentino exſcenſu hoſtium tutarentur, metuque perterritos Rhetimatium animos eo ſubſidio ſuſtentarent. Quibus negatis, quòd Caballus tanto impendente diſcrimine minui Candiæ præſidium, quæ caput rerum erat, nolebat; tantus terror oppidanos inceſſit, vt, cùm pauentes ad ſingulos nuncios ſolicitum illud omne tempus egiſsent, ad primos appulſæ ad Sudam Rhetimatium inſignis pauor. Turcicæ claſſis rumores omnis ſe ciuitas, nequicquam retinentibus magiſtratibus, in fugam effuderit tanto pauore atque tumultu, ſine vlla cura ſuarum rerum, corpora tantum ſua liberorumque ac coniugum à ſeruitute ac cæde

eripere

eripere properantes, in montes se ac loca tuta proripuerint. Quos ad extremum ipsi quoque magistratus publica pecunia tabulisque ablatis, & magno cælati argenti pondere, quod è priuatorum ædibus raptim comportari iusserant, in profundum immerso puteum, secuti, oppidum deseruerunt. Vlucialis igitur cùm exustis latè agris per inopem ac miseram rusticæ supellectilis, ac vilium mancipiorum prædam peruasisset Rhetimum non tam tentandi oppidi, si paratos modò ad defensionem vidisset, quàm inijciendi terroris causa, vacuum hominibus repertum diripuit, prædaque ingenti ac magni precij ditato milite, oppidum omnibus fortunis exhaustum incendit & diruit. Ferunt, barbarum effusum in risum & Christianorum ignauiæ illudentem, anum, quam vnam in deserto oppido inuenit, conseruatam ac suis donatam rebus reddere ab se gratias, iussisse, Rhetimatibus pro tam opimis muneribus sibi relictis. atque inde onustis præda nauibus ad classem rediit.

Vlucialis illudit Rhetimatiu ignauię.

EA populatio, & Rhetimi indignum excidium agrestes & montanos homines, antè ob tributa & exactos acerbiùs remiges alienatos, & tum ex Cretæ cladibus perditas Venetorum res interpretantes, ad spem nouarum rerum conciuit: ac, si Turcæ paulò diutiùs in insula morati essent, vt ad externum terrorem intestina quoque fraus accederet, sisti Cretensis res non posse videbatur. Saluti fuit maturus hostium ab insula discessus. Erumpentem eam defectionem nobilis iuuenis, pulsato per lasciuiam ac licentiam eorum sacerdote, accelerauit. Arreptis veluti in vltionem contumeliæ armis, concursu vndique ex agris facto, non solùm ipsum iniuriæ auctorem occiderunt, sed

Agrestiũ seditio, secutũq. supplicium

fratres parentesque eius immaniter trucidarunt, domumq. in ſceleris cumulum diripuerunt: atque eo incitati facinore nobilium cædem faciunt, fortunasque eorum velut iuſto raptas bello inter ſe diuidunt. Literas inde ad Pertaum ſcribunt, ſeque in eius fidem dedunt. Miſſus qui literas ferret claſſem ad Sudam non inuenit: quo renunciato, perculſis omnibus metu ſuppliciorum, plerique domum dilabuntur: alij ad legatum mittunt fidem in ſex menſes purgandis criminibus petentes. Caballus quantò magis eum motum timuerat, tantò promptiùs vltro venientibus ad ſe cuncta conceſſit. Verùm, cùm inſula exceſſiſſet hoſtis, miſſo in ea loca Petro Auogaro cum mille peditibus, adiuuante Matthæo Calergio nobili Cretenſi, quem magna amicorum & clientum manus ſequebatur, coacti ponere arma, quæſtionibus ſubiecti meritas pœnas reip. dederunt. De multis ſupplicium ſumptum, plures in naues longas ad remum damnati.

TVRCAE è Suda profecti, cùm Caneæ iniecturi terrorem ad ſcopulum, cui Turluro eſt nomen, acceſſiſſent, ſæua tempeſtate vexati tres naues amiſere, nouem afflictæ littori ægre ſeruatæ ſunt. Inde relicta Creta Cerigum (Cythera hæc veteribus fuit) petiere, populatique agrum ab oppugnatione oppidi abſtinuere. E Cerigo Zacynthum Pertaus inuaſit: &, quia oppidani in arcem egregiè tutam ſeſe receperant, in ædificia atque arbores ſæuitum. Maxima clades vinearum fuit, cæſis latè vitibus quibus tota conſita eſt inſula. nec minor doliorum; quorum ingenti numero incenſo, vbi inſequentium annorum vina reconderent, non habuere. Pertaus inde Cephaleniam traiecit, maiorem inſulam & agri fœcundioris: eò

præda vberior hominum pecudumque fuit. Ea vaſtata inſula Corcyram petere claſſem iubet. Facturum id, antè præuiderant Aloyſius Georgius & Franciſcus Cornelius, qui Corcyram adminiſtrabant, atque, ad ſe oppugnandum venire Pertaum rati, non omnia ſolùm ad defenſionem cum cura comparauerant, ſed perceptis maturè frugibus cuncta in oppidum comportari, ac demigrari ex agris iuſſerant. Itaque in terram cùm exſcendiſſent Turcæ, nulla inuenta præda, incendijs graſſari: non arborem non ædificium ferro atque igne intactum reliquerunt. Veneti milites vt non temerè cum pluribus congrediebantur, ita palantes paſſim Turcas excipientes multos eorum occiderunt, aliquot etiam viuos ceperunt: ex quibus, non eo conſilio Corcyram veniſſe Turcas, læti cognouerunt, vt oppidum præcelſo atque tuto loco ſitum aggrederentur. Quod indicium mox ipſa res comprobauit: nam inde profectus Pertaus ad Sopotum recipiendum claſſem auertit. Id oppidum initio belli, vt ſuprà demonſtratum eſt, Veneti non tam vi quàm metu ac fuga Turcarum ceperant, eiusque cuſtodiam Manolio tradiderant, quo maximè auctore ea ſuſcepta expeditio fuerat. Qui in præſidio erant Itali milites, tantæ claſſis fama appulſuq. territi, pari flagitio oppidum deſeruere, atque anno ſuperiore à Turcis relictum fuerat; ſeq. per auerſam portam præcipites fugę mandarunt; tanto maiori cum dedecore quàm Turcæ, quòd Manolius ipſe, cui præcipuum periculum ab infenſo hoſte impendere videbatur, cum Epirotis quos circa ſe habebat, fidem ad vltimum reip. præſtitit, ac, donec vires ſuffecere, hoſtium impetum audacia magis quàm ſpe ſuſtinuit. Poſtremò, ſuperante hoſtium multitudine, cum oppido in Turcarum poteſtatem peruenit.

Aloyſij Georgij, & Franciſci Cornelij prouidentia.

Turcę Sopotum recipiunt.

Res in Illyrico, & Dalmatia gestę.

IN Illyrico ac Dalmatia, ne quieta quidem acta hieme, vbi ver appetijt, omnia Turcarum excursionibus infesta erant. Et Sibinicenses, quibus longiùs ab oppido molendum triticum erat, ad magnam sæpe inopiam sunt redacti. Hermolaus Theupulus in illis locis cum quatuor longis nauibus stationem habebat: is, quò Sibinicensibus tutum ad molas iter præstaret, Scardonem vetustam ac propinquam vrbem, vnde Turcæ in circumiectos agros Venetorum quotidie incursabant, noctu aggressus cepit, direptamque flammis iniectis euertit. Idem Theupulus diu insidiatus aliquot hostium nauigijs, cum quibus ex Narenta amne erumpentes nihil tutum in ea ora patiebantur, aliquando ea assecutus compulit in terram: vnde ad mille homines egressi in littus sclopetis armati tueri nauigia, atque arcere eminus Venetos conabantur: sed maioribus tormentis è longis nauibus petiti relicta classe in fugam vertuntur. Theupulus exhaustas naues incendio consumpsit. Eodem tempore magnæ rei oblata facultas Venetis erat, nisi socordia eorum, qui negocium administrabant, corrupta fuisset. Occulti à Turcis nuntij ad Alexandrum Donatum Antibari præfectum venerant deducti ab Epirotis, qui miscendo colloquia cum barbaris, aliquot eorum ad voluntatem prodendi Scutaram, permunitum oppidum & caput regionis eius, perduxerunt. Ij ad Donatum de præmijs suis deque agendi negocij ordine miserant. Magnitudo rei leuem Donati animum perstrinxit. Extemplo literas ad senatum dedit, non tam auctoritatem eius aut opem quærens, quàm gloria elatus, vt se Patribus ostentaret delectum ad tam insignem laudem. Iussus communicare consilium cum Zacharia Salomonio Catari prætore, indignatus, laudis sibi lo-

Theupuli virtus.

Preclara occasio Donati leuitate elabitur è manibus.

cium

cium dari, dum ægre ſenatui parens ſeſe vt in patrato facinore immodicè iactat, rem palàm facit. Ita Turcæ, oppreſſis proditoribus, vrbem tuta cuſtodia in poteſtate habuere. Sed Veneti Donati literis excitati non ſolùm ei octingentorum militum præſidium cum Annibale Æmiliano Foroiulienſi miſerant, ſed in ſpem occupandi omnem Epirum Iacobum Malateſtam cum IV. M. peditum Catarum proficiſci iuſſerunt. Id oppidum ſuper peſtilentiæ damna omnibus belli incommodis vexatum ac propè captum ab hoſtibus fuerat, prodente Turcis portam, cuius cuſtos erat, Siculo centurione: quem Salomonius, cuius vigilantiæ eius vrbis ſalus debetur, re cognita ſtrangulatum altero pede è mœnibus ſuſpendit. Verùm res ingenti expectatione ſuſcepta triſti Malateſtæ exitu in Venetorum cladem vertit. Cùm enim Turcæ vicum haud longiùs IƆ. paſſibus à Cataro repentino incurſu diripuiſſent, inconſultæ ferociæ iuuenis, & vt manu promptus ita immodicus ira, ſub vrbis ipſius mœnibus atque in oculis propè ſuis agi ac ferri res Catarenſium, dedecus ſuum ratus; quos aſſequi ea die nequiſſet hoſtes, ad eos opprimendos quò ſe recepiſſe acceperat ſequenti die ducit: ac, præmiſſa terreſtri itinere militum parte, ipſe cum delectis naui ad eum locum eſt deuectus. Conſcenſo edito monte pagum quidem ipſum, hoſtium receptaculum, nemine repugnante cepit atque abducta præda incendit, hoſtes ipſos non inuenit; qui cognito eius aduentu cùm inde aufugiſſent, nuncijs dimiſſis vndique ſuos è vicinis locis conciuerant: ac magna coacta manu deſcendentem à monte Malateſtam ex ſuperiori loco adoriuntur, ſaxiſque quæ ingentia in ſubiectos deuoluebant, atque omni telorum genere abeuntes inceſſunt, & nec opinata pugna

Catarum pene proditione captum.

Proditoris pœna

Audax & infelix Malateſtę facinus.

ac iniquitate loci territos in fugam conijciunt. Malatesta, dum suos retentat & conuersus in hostes sese audaciùs infert, magni lapidis ictu confracto crure decidit, & cum magna suorum cæde capitur. Quem Turcæ Constantinopolim inde misere, nec nisi biennio pòst, petente rege Galliæ, est dimissus.

CETERVM ea res Epiri spem cogitataque euertit: & Turcæ Scutaræ periculo ac defectione aliquot circà populorum commoti Acomatem, vnum purpuratorum, eò proficisci cum magnis copijs peditum equitumque iussere. Is Epirotis, qui à rege defecerant & aliquandiu Olchiniensem agrum audacter tutati erant, tandem pugnando intra mœnia compulsis, exercitum ad oppugnandum Olchinium admouit. Verberatis continenter per plures dies muris, ac multis impressionibus ad ruinas factis, sæpe inde cum suorum iactura est repulsus, acriter defendentibus Epirotis & audacia sua & natura loci fretis, quòd oppidum in edito colle atque vndique abrupto situm in peninsulæ modum mari vndique alluitur, nec nisi perangustum ab vna parte à terra aditum habet, quà quicquid roboris in oppido erat hostibus obijciebatur; donec Caracossa cum XIII. longis nauibus Turcicam classem antecedens eò inuectus maritimum quoque terrorem ostendit. Tum Olchinienses in magnum salutis suæ discrimen adducti despondere animum. & aperuissent ab illo metu portas, nisi paulo antè Hermolaus Theupulus & Nicolaus Sorianus Sciarram Martinengum Malatestæ successorem Catarum cum IↃ. militum supplemento deportantes ab eo impetrassent, vt oppidum ingrederetur. quod ille cùm fecisset, rebus inspectis denunciauit Venetis, nisi tri-

Olchiniensium virtus.

duo,

duo, quæ ad defendendam vrbem necessaria erant, conuexissent, se præsidio excessurum. Sed aduentu Pertai, qui à Sopoto profectus eò appulit classem, desperata defensione pacti, vt ciues incolumes in fidem acciperentur, militibus cum suis rebus abire liceret, oppidum Pertao tradidere. Sed hæc Turcica fide seruata sunt: nam Acomates indignatus, ad Pertaum potiùs quàm ad se factam esse deditionem, ingressus vrbem crudeliter diripuit. Pari perfidia Pertaus milites in catenas coniecit, præter Sciarram ipsum ac Hieronymum Venerium oppidi præsidem, & aliquot præterea centuriones, quos spoliatos atque exutos armis abire permisit. Olchiniũ deditur.

CAPTO Olchinio direptoque, Antibarim ducta classis. Sita est vrbs in tumulo media planitie eminente tria millia passuum longè à mari, & ipsa loco ac mœnibus valida: & firmum intus præsidium habebat, & præsidio efficacius promptum atque alacre consentientium ad defensionem patriæ ciuium studium. Hæc omnia Æmiliani præfecti & maximè Donati consternata mens euertit, non auctoritate solùm, sed etiam imperio coactis ciuibus aperire victori portas. Ne Antibarensibus quidem pactorum seruata fides à barbaro: militibus in vincula traditis, oppidanorum, quos abituros cum suis rebus (sic enim pepigerant) comperit, vænire iussit. Iohannem Brunum Antibarensium Archiepiscopum, spectatæ religionis virum, quòd eius permagnam tota Epiro gratiam auctoritatemq. esse accepit, interfici iussit. Donatum ac Æmilianum, quòd auctores deditionis ad se faciendæ fuerant, abire permisit. Qui veriti domi iudicium iramq. ciuium, voluntario exilio, damnationi sese meritoque supplicio exemerunt. Re- Antibaris vrbs dedita Præfecto- rum ignauiâ.

licto Antibari modico præsidio Pertaus profectus inde Pizanum frequens castellum solo æquauit. Pari crudelitate Buduam desertam habitatoribus diruit. flexit inde retrò classem, & Catarum tentaturus Barbatum Epirotam, quem captum Olchinij, quòd affinem suum cognouit (inde enim ipse ortus erat) in honore habuerat, præmisit, qui magistratum ad dedendam vrbem hortaretur: quod si obedienter fecissent, & milites, quò vellent, incolumes sua secum ferentes abituros, & ciuitatem liberam suis legibus vsuram: sin expectare vim mallent, denunciaret, nullam cladem victis abfuturam. Barbato frequenti militum populique concione audito responsum est à Zacharia Salomonio de reliquorum sententia, custodiam vrbis sibi à senatu mandatam esse: potiùs quàm fidem deserant, vitam amisuros. Pertaus cum tota classe in sinum Catari inuectus, satis credens, Venetos Antibarensium atque Olchiniensium exitu territos oppidum tradituros, vbi Barbatus nihil pacati ad spem eius retulit, ipsum negans officio syncera fide functum, onerari catenis iussit, classemque sub Castellonouum de Cataro consultaturus recepit. Eam oppugnationem qui in præsidio Castellonoui erant Turcæ vehementer suadebant, nec difficilem, & magni momenti esse, prædicantes. Id consilium Pertaus animo magis quàm oratione aspernabatur, cui nec satis præparati quicquam ad validam oppugnandam vrbem esset, nec sibi tantum in capta gratiæ apud regem, quantum in incepto irrito offensionis fore, cerneret. causatus, quærendam tum sibi ad prælium Christianam classem esse, rem in hiemem reiecit.

Budua à Pertao diruta.

Legatum frustra ad Catarenses Pertaus mittit.

DVM ibi aliquot dierum statiua haberet, Vlucialis & Caracosa cum parte nauium prædas petitum

vicinas

vicinas in insulas Venetorum proficiscuntur. Curzolam, quæ prima occurrit, seruauit mirabilis casus. Antonius Balbus, qui præerat, ad primam classis famam muliebri percitus metu clàm aufugerat: & secuti eum habitatores oppidum, quod insulæ nomen habet, deseruerunt. Vxores eorum domi relictæ portas clausere; & sacerdos quidam Antonius Rosoneus nomine, qui, cùm retinere ab timida fuga ciues Balbumque nequisset, in oppido permanserat, auctor ijs fuit, vt virorum ornatu armisque sumptis in muris consisterent, fore ostendens, vt illa armatorum specie procul visa hostis ab oppido tentando abstineret. Non fefellit hominis astum fortuna: & vna mulierum virilis audaciæ, cùm Turcicam classem applicantem vidisset, bombardam, quæ fortè in mœnibus loco idoneo constituta erat, igne admoto in hostes explosit. vnde excussus ingenti sonitu ferreus globus in nauem illatus malum perfregit. Turcæ, fiduciam virium eam esse & firmo præsidio teneri oppidum, rati, nullo militum in terram exposito, discessere. Gratum Venetis tam felix ausum fœminarum fuit; adeo vt, cùm finito bello propè vltima inopia frumenti Curzolani laborantes Venetias ad opem petendam venissent, ac senatores aliquot de suis rebus adijssent, responsum tulerint, non ita eos de patria deque rep. meritos esse: facilius impetraturos, si ab vxoribus suis legati venissent, quarum virtute incolumem patriam haberent. Turcæ Lesinam inde petunt: egressi in terram omnem insulam peruastant: oppidum vi captum ac direptum incendijs absumpsere, ac senibus & inutili turba occisis reliquos in seruitutem abduxere. Multis inde, quà adijssent, euastatis locis ad Pertaum rediere: cui à Castellonouo profecto literæ à rege reddun-

tur

Miro facinore Curzola seruatur.

Antonij Rosonei astus.

Lesina incenditur a Turcis.

tur cum mandatis, Catarum oppugnandi. Remissis extemplo nuncijs, qui, eam expeditionem differendam in aliud tempus, regi ostenderent, Corcyram repetijt. Cùm ipse è naui exscendisset in terram, VIIIM. peditum, CCCC. equites è proxima Epiro traductos exposuit: congressusque cum nostris, qui ad impediendam hostium exscensionem temeré ex oppido decurrerant, trepidos intra mœnia compulit, illatusque in suburbia, flammis in ædificia iniectis, speciem oppugnaturi oppidum præbuit. Sed glandium procella tormentis emicantium ab arce petitus, multis suorum desideratis, vulneratis pluribus inde se in tutum recepit, ac milites ad depopulandam insulam dimisit. Qui cuncta peruagati, succisis omnibus arboribus quæ à priori populatione supererant, passim incendijs ruinisque grassati nulla cum præda ad naues rediere. Tredecim inde dies ad Corcyram nihil agentem tenuit expectatio nunciorum, quos ad regem miserat, ita securum de Christiana classe, vt propè negligentiùs in hostili terra, quàm si in pacato esset, versaretur; gementibus, qui, quantum militum remigumque & morbis & varijs casibus in singulis nauibus deperditum esset, cognitum habebant; vt, si Christianorum classes opportunè coniunctæ maturassent iter, opprimi Pertaum in eo loco deprehensum paruo negocio potuisse, affirmarent.

Securitas Turcicæ classis ab nostræ classis ignauia.

VENETIIS cùm solenni ceremonia, adhibitis amicorum regum legatis, fœdus celebrasent, vt spes ex eo erexerat animos, & ciuitatis studium ad ornandum strenuè bellum acuerat, ita in apparandis rebus summa pecuniarum difficultate afficiebantur. Re sæpe in senatu agitata, cùm, vt à socijs conferretur, conueniret, duæ

senten-

ſententiæ Patres diſtinuerant. Alij decumam, quæ in agris exigeretur, omnium rerum decernebant: alijs, pro modo agri quem quiſque poſſideret ſtatutum in ſingula iugera precium conferri, placebat. Atque hæc ad extremum accepta ſententia eſt. Id verò Senatuſconſultum vbi in continentem perlatum eſt, tantum motum animorum fecit, vt fremerent omnibus foris cœtibusque, & mox incitante indignatione etiam cohortarentur inter ſe, ne onus acciperent: cui ſi ſemel, veluti iugo, caput ſubmiſiſſent, nouis ſubinde exactionibus oppreſſum ſeſe ac laceratum iri. Quem non videre, nouas quotidie corrogandæ pecuniæ, ſociosq. abſumendi atque exſiccandi exquiri & adinueniri vias? quot vectigalia inſtituta, quæ non erant? quid terra gigni, cuius portorium non ſit? Nihil vænire, nihil verò agi iam contrahique inter homines, cuius non aliquod vectigal exigatur. Qui antè non dabantur, dare coactos remiges: eorum tantam multitudinem abductam, vt propè ſolitudo ſit in agris: pro ipſa nunc terra, quam vix qui colant ſuperſint, tributum eſſe pendendum. Id ſcilicet agi, vt ſocij exinaniti atque inopes non tollere caput, non mittere vocem audeant: cuncta patritij è publico rapta habeant. At verò conferas pro alieno dominatu pecuniam, detrahas tuo liberorumque cultui, quod non tam bello impendatur, quàm ſuperbis dominis diuiſui ſit. Vixdum procedere bellum, & decreta conſumendis ſocijs fieri; tanquam vereantur, ne expilandi tempus amittatur. Promerent ipſi priùs conditos ærarijs ſuis theſauros, quàm ad ſociorum ſanguinem exſugendum properarent. Sed animus modò abnuendi ſit, non defuturum conſenſum reliquarum ciuitatum, cui ipſe quoque ſenatus ceſſurus eſſet. Ab his vocibus, quas recens ira ſubijciebat,

Conqueſtiones Vrbiū Venetis ſubditarū de pendēda pecunia.

cùm

cùm, castigatis qui licentiùs locuti videbantur, à senioribus coërcita libertas fuisset, non vltrà tamen processum est, quàm vt legatos pro se quæque ciuitas mitteret: Horum numero cùm plenum quotidie forum Patres cernerent, introductas singulas legationes, dicere, quid venissent, iusserunt. Varia, vt cuique ingenium erat, legatorum oratio fuit. Alij propalam atque apertè negare, quicquam se extraordinarij atq; noui tributi collaturos, qui veteribus ægrè sufficerent: mitiùs alij tantùm illam collationem sunt deprecati: omnes tamen idem denunciarunt, ei senatusconsulto audientes ciuitates non futuras. Moti magnopere Patres sunt tam præcisa, tam concordi recusatione: ingensque cura animos incessit, cùm nec bellum sine pecunia, nec pecunia sine tributo confici posset: & haud paruo initio minui dignitatem suam cernebant, si, quod semel senatus censuisset, id coacti rescindere viderentur. Diu ancipiti deliberatione anxios vicit metus, ne, si vltrà tenderent, is motus aut in aliquam seditionem exardesceret, aut (quod periculosius esset, tam infidelibus circà regibus) sociorum animi penitus abalienarentur. Cùm decretum abrogassent, reuocatis in curiam legatis ex præsenti tempore reip. potiùs, quàm maiestate ita responderunt: Et antè inuitos se grauateque ad id decretum descendisse, quod oneri socijs fore, ne ipsi quidem qui facerent ignorabant: & nunc cognita ciuitatum voluntate sedulò ac libenter fecisse, vt illud idem antiquarent. Hanc ipsam facilitatem incitamentum ijs fore adiuuandi pro suis facultatibus enixè remp. & sperare senatum & meritum esse; cuius vigilantia curaque quinquagesimum iam annum illi pace lætissima tutissimaque fruerentur. Quo longiùs à periculo, cladibusque præsentis belli abessent,

Legationes Vrbiũ Venetias ad Senatum.

Responsũ Patrum.

quoque

quoque diutiùs in illa tranquillitate fuissent, eo æquius videri, maritimis socijs, in quos omnis tempestas belli ingrueret, studiosè largèq. ab ijs subueniri. Aut enim tradendam hostibus victoriam, & (quod dicere nefas sit) imperio immanium barbarorum parendum, aut pecuniam in stipendium militibus classibusque æquè ab omnibus conferendam esse. Nec dictò audientes sint, nisi ipsi inprimis Patres, quod socijs iniunctum volunt, idem in se priùs suosque atq; ipsam adeo vrbem Venetiarum, in qua rerum regimen sit, statuerint. Cui igitur grauis vlla impensa videatur, ex qua plus, quàm pro virili parte, ipsi sibi auctores desumant? Alios Italiæ populos, vbi serua omnia atque vnius subiecta cupiditati sunt, circumspicerent: quid esse, quod ab ipsis grauissimo tempore reip. rogetur, præ acerbissimis illis exactionibus, quibus ij in media pace emunguntur? si, aut cum quo hoste aut quanta belli moles sit, reputauerint, si, quàm placido moderatoq. imperio ab ipsis habiti semper fuerint, in mentem reduxerint, gratiam pro merito reip. reddituros, senatum non dubitare. Irent ergo, referrent ciuibus suis, plus in voluntate eorum animisque spei, quàm in rogatione iussuque senatum posuisse. Hoc responso delinitis ac missis legatis, datoque per ciuitates præsidibus negocio in eandem sententiam demulcendi benigno alloquio principes, haud multo pòst sine vllius querela tenuerunt, vt ex censu tributum trecentorum millium nummùm aureorum, quamdiu bellum cum Turcis maneret, quotannis penderetur.

EO motu moderatione & humanitate senatus discusso, longè maximus terror ciuitatem incessit, alijs super alijs nuncijs afferentibus, classem Turcicam Creta,

Zacyntho, Cephaleniaque peruastatis non ceteris modò insulis imminere, sed protinus territabundam Venetias ipsas peruasuram.. Patres, quanquam & situ vrbis ab omni repentina vi tuto satis fidebant, nec, vnde Turcæ ab singulis insularum oppidis repulsi potiundæ Venetiarum vrbis spem cepissent, cernebant; tamen, quia morantibus Hispanis nulla classis erat quam hosti obijcerent, nequid subito pauore ac tumultu detrimenti acciperetur, paratique ad omnes casus essent, & in populo imbelli ac tantùm quæstui mercaturisque intento nequa fuga tumultusque ad primum conspectum hostilis classis fieret, obsepire atque communire à marì aditum vrbis decreuere. Venetias ab terra tutas stagnum ab omni parte circumfusum paludesque faciunt, quà nisi paruis admodum nauigijs adiri non potest, quorum est in vrbe infinitus propè numerus: ab alto iter singulis modò nauibus patet, quæ ipsæ non cursu inuectæ, sed antè explorato vado, quod nouum semper nunc hoc nunc illo loco agitati efficiunt fluctus, sensim inductæ fauces ingrediuntur, quas obiecta vtrinque castella egregio opere permunita tuentur. Adiecere in ipso ore portus ferream ingentem catenam, quæ ab vtroque castello religata, ne ipsum in medio pondus in profundum traheret, pertusis traiecta lignis quæ crebra aquis supernabant, continebatur. Ante ostium tres in statione galeatias à Pola, vbi reficiebantur, adductas collocarunt; quibus vim magnam tormentorum imposuerant: nec longè ab his ad Malamocum tres onerarias naues, quæ aditu arcerent, pari ratione statuerunt. Ipsum quoque littus quod continenti iungitur, ne vsquam egressus in terram pateret, magnis operibus, fossa, muro, propugnaculis

Venetias metu Turcicæ classis communiunt Patres.

lis caſtellorum inſtar communiunt. Ea omnia tormentis ab naualibus eductis affatim, prout vſus erat, inſtruunt. Eò XM. peditum ex eo numero, quos oppidatim deſcriptos habent, tranſire iubent: eòdem equitatum grauis armaturæ omnem cogunt. His omnibus Iulium Sauornianum præfecerunt, accerſitum paulo antè Iadera tum ad idipſum opus, tum vt virum peritum belli quem conſulerent, vbi res poſceret, penes ſe Patres haberent. Legatum quoque Vincentium Maurocenum toti negocio cum imperio præeſſe iuſſerunt, additis ei adiutoribus Aloyſio Grimano, Alexandro Buono, Andrea Bernardo, Laurentio Sorantio, Marco Iuſtiniano, Franciſco Michaëlio. Hæc intento ſtudio curaque cùm fierent, ſubijt cogitatio animos hominum, eòne rem Venetam recidiſſe, vt timere ipſimet vrbi, &, tanquam de patria non de imperio dimicandum iam eſſet, ita ſe munitionibus operibusque circumuallare cogerentur?

HIS vulgò anxios trepidosque Famaguſtæ amiſſæ nuncius perculit: nec, quo tot aduerſis concuſſæ mœſtæq. rebus ciuitatis opes niterentur, erat iam aliud, niſi vt naualis pugnæ fortunam, in quam ſe omnium cogitationes intenderant, expectarent. Nuncius de capta Famaguſta, ſine auctoribus vllis ex vano manaſſe rumore compertus, ſicut ſuſpendit potiùs quàm dempſit ciuitatis curam, ita veluti triſte omen in veram mox cladem vertit; quod tradere nunc pergemus. Ducendi Famaguſtam è Creta quatuor naues cum militibus & commeatu negocium æſtate ſuperiori à Zanio datum erat Petro Trono: quo in ipſo apparatu profectionis morte ſublato M. Ant. Quirinus ei ſuccedere erat iuſſus. Is per deſidem metum diu cunctatus cùm Creta extrudi non poſſet, & iam exijſſet annus CIↃ.IↃ. LXX.

M.Quirinus Stēta Famagustam magno cum hostium damno pēetrat.

rogatur M. Quirinus cognomento Stenta, vt cum delectis triremibus in Cyprum præsidio nauibus iret. Is cùm Id. Ian. è Candia soluisset, decimo die secunda nauigatione in conspectu Famagustæ fuit. Erant in statione circa oppidum sex hostium triremes ad idipsum relictæ à Turcis, vt Famagustæ portum obsiderent. Quirinus longas naues ornatissimas XII ducebat: &, quò Turcas longiùs in altum pelliceret, onerarijs præmissis, ipse quàm maximè potest occultus subsequitur. Turcæ simulac onerarias conspexere, ad inuadendas eas è statione euolant: sed visis procùl longis nostrorum nauibus celeriter ad terram refugiunt, seque tormentis in littore locatis tutantur. Insecutus Quirinus magnis bombardarum ictibus duas hostium triremes demersit: reliquę beneficio noctis, cùm Quirinus ad trahendas remulco in oppidum onerarias abscessisset, fuga euasere. Sequenti die egressus ad persequendas triremes, in Turcicam nauem ex his, quas illi Mahonas appellant, ab Nencurio Ciliciæ portu vestimenta ad exercitum ferentem incidit: quam non sine certamine expugnatam (trecentos enim prætorianos milites, in quem ordinem non nisi strenuissimus quisque Turcica disciplina legitur, vehebat) Famagustam victor perduxit. Pari felicitate Gallicam nauem cepit, quam Turcæ abductam Alexandria, commeatus in Cyprum portare coëgerant. In ea cum CC. militibus Damasci præfectus erat, qui vnus parua elapsus scapha incolumis ad exercitum euasit: reliqui capti catenisque vincti remis admoti sunt. His actis Quirinus, neque tam præsenti ope (parum enim attulerat militum) quàm spe maiorum breui auxiliorum confirmatis Famagustanorum animis, profectus æquè prospero cursu in Cretam redijt.

ET Mustapha nouis per hiemem traductis in Cyprum copijs exercitum suppleuerat, militesque labore ac vulneribus fessos ocio refecerat: & cùm fama Nicosiensis prædæ, quam in omnes partes de industria dissiparat, supra LXM. voluntariorum (Acangios Turcæ vocant, qui more antiquitus tradito sine stipendio, vna rapiendi licentia militant) ad spem, capta Famagusta celebri per vicinas prouincias emporio, nouarum prædarum vndique conciuisset; principio veris ad intermissum bellum spe conatuque maiori ex hibernis mouit. Astor & Bragadinus, qui oppido præerãt, cùm tantum belli in ceruicibus esset, postquam hostis in hiberna abscessit, eam nacti relaxationem, mœnibus vbi opus esset farciendis, augendisq. ac firmandis munimentis vrbis, & omnibus rebus instruendæ defensioni hiemem consumpserunt: animis ante omnia suis militumque ad vltima experienda audendaque pro fide erga Venetos, & pro gloria Christiani nominis obfirmatis. &, quod saluberrimum in tam dubijs rebus esse solet, & concordes inter se duces erant & ducibus egregiè obsequens miles. vt dubium non sit, quin defendi ac retineri id oppidum potuerit, nisi destinatis auxilijs, ignauia eorum qui curabant, obsessi frustrati essent. Quod ipse senserat Mustapha, cùm ab expugnata Nicosia Famagustam accessit: contemplatus enim ex propinquo situm vrbis mœniaque ac genus munitionum, ea quidem eleuans verbis, haudquaquam Nicosiæ parem oppugnationem fore, suis pronunciauit. Ceterùm animum eius tacita cura incendit, quòd, quantùm hæc murorum munimentis Nicosiæ cederet, tantùm virtute ducum præstaret, quam ipso statim initio expertus erat. Nam tria millia militum, quæ obsidendis inter Famagustam & Nicosiam itineribus

Voluntarij milites apud Turcas Acangij

Astoris virtus.

miſerat, ab Aſtore excepta inſidijs, cæſa propè ad vnum atque deleta fuerant: atque abeuntium in hiberna Turcarum ita extremo agmini idem inſtitit Aſtor, vt, ſuprà ID. eorum occiſis, egregiam hoſti fiduciam animorum oſtentarit: atque opera ab ijs inſtituta, aſportatis quæ relicta erant, deſtruxerit ac diſſiparit; vt Muſtapha, non cum Dandulo Rocaſioque rem ſibi futuram, intelligeret. eòque intentiori cura copias per hiemem auxerat, & omnia ad oppugnationem comparauerat, nihil actum ſibi expugnatione Nicoſiæ, exiſtimans, ſi maritimam vrbem, & loco ipſo opportunam repetendæ inſulæ Veneti retinuiſſent. Et quanquam ingentem ſpem animo fouebat tantarum copiarum ſuccinctus viribus, tamen, quanta ſuorum cæde neceſſe foret conſtare victoriam, quantumque laboris ac periculi exhauriendum ea oppugnatione, intelligens, nunquam deſtiterat Chriſtianorum ad deditionem ſolicitare animos nunc pollicendo vltro cuncta, quæ optare ipſi poſſent, nunc vltima ſupplicia & Nicoſiæ caſum intentando. Æquè & minæ barbari & promiſſa à noſtris reiecta ſunt. Primo acceſſu ad vrbem Hectorem Podocaterum & Iohannem Suſominum è Cyprijs captiuis, qui ſuaderent obſeſſis, vt in Muſtaphæ fidem ſe traderent, cupereque eum ciuitatis ſaluti conſultum, oſtenderent, in oppidum miſit. Hæc quoque ſpreta legatio eſt; coacto remanere apud ſe Suſomino, quòd munitionum operumque faciendorum peritus eſſet: Podocaterum, ne in coniugem filioſque, quos fidei pignus apud hoſtes reliquerat, barbari ſæuirent, triſtem ſine reſponſo dimiſere. Et perſtrinxerat animos hominum miſeratio viri inter Cypriam nobilitatem nuper florentiſſimi. venerat enim veſte ſeruili eaque ſqualore obſita tectus, aliqua

Hectoris Podacateri captiui ſpecies.

quoque

quoque corporis parte nudata: barba capilloque horridus mœſtusque, vulnere etiam in capite vili faſcia ſordidaque obligato: pallore macieque ita deformata ſpecie oris, vt vix noſcitaretur ab amicis commemorantibus priſtinam viri fortunam ac principalem cultum. Muſtapha redeuntem ad ſe, cùm, nihil ſibi ab obſeſſis reſponſum eſſe, retuliſſet, contumelioſè increpitum in conſpectu exercitus, & captiuæ coniugis liberorumque, quos barbari ad ſpectandam necem patris produxerant, interfici abſciſſo ceruicibus capite imperauit. atque, omiſſa ſpe per deditionem oppidi potiundi, vim atque arma expedijt. *Podacaterus interficitur.*

FAMAGVSTA in ea parte ſita inſulæ, quæ Syriam ſpectat, mari alluitur. Portum peramplum ac tutum ſcopuli à paruo promontorio, quod eſt ad dexteram vrbis, porrecti in pelagus efficiunt. Horum à poſtremo binæ Syrtes oriuntur, quarum altera longiùs ſeſe vltra vrbem in mare extendit; altera ad mœnia atq; arcem in ipſo munitam littore ſubiens, veluti de induſtria iacta moles ſinum claudit adeo anguſto ore, vt vix ſpatium ſingulis nauibus relinquat. Huic in ipſis faucibus ab altera parte arx ita imminet, vt naues niſi propter ipſa propugnacula intrare portum non poſſint; ab altera caſtello ad id ipſum fabricato communitur. Vrbs ad duo millia paſſuum in circuitu patet: præalta foſſa, muro quadrato ex lapide, crebris turribus vetuſtæ ſtructuræ opere cingitur, ſpecie maiori quàm munimento aduerſus noſtri ſeculi bombardas; quarum ictibus longè facillimè ſaxa perfringuntur. Addiderant Veneti munitiones aliquot ex recenti vſu bellandi, prout tempus & ingenium loci patiebatur. *Famagustæ situs.*

MVSTAPHA, inſtituta ad Nicoſiam ratione, operibus alijs atque alijs claudere vrbem, foſſas age-

re & insinuare se ad mœnia institit. In his faciendis operibus supra XLM. hominum versabantur: par numerus præsidio munientibus erat. Hoc modo cùm vrbi appropinquasset, tormenta verberandis mœnibus prolata idoneis locis constituit. Veneti recentibus animis viribusque quotidie oppido ad impedienda opera hostium erumpebant, magnumque numerum eorum occidebant: auctaq. successu audacia, sæpe sine ducum auctoritate pauci incompositiq. portis ad ferenda certamina egrediebantur, vt ægrè ab Astore ac Bragadino intra muros continerentur, intelligentibus, gloria maiori quàm fructu victores eos in oppidum redire, quòd neque Turcis in tanta multitudine ea iactura suorum magnopere nocebat, & in nostrorum paucitate ne singulorum quidem damna negligi poterant: donec CCC. ferme Græci oblongis clypeis gladijsque more eorum armati ad disturbandos hostes egressi ac temere in locum iniquum prouecti male à Turcis habiti, & ad L. eorum cæsis, pluribus vulneratis trepida fuga in oppidum compulsi sunt. Hic finis erumpendi fuit: & graui pœna à ducibus interdictum, nequis iniussu pugnandi causa cum hoste extra portam exiret. Turcæ ex munitionibus, quas altiores mœnibus excitarant, ferreos globos tormentis adactos in oppidum iaculabantur, vt ne domus quidem viæque commeantibus per vrbem ad suas quibusque res muniaque, nostris satis tutæ, cunctaque infesta periculo essent. Verùm, id maiori tectorum ac parietum damno quàm hominum fieri, cùm animaduertissent, omnem inde oppugnationem in mœnia auerterunt. Quorum cùm pars magnis quatefacta ictibus procidisset, non tamen ausi per ipsas succedere ruinas Turcæ, producendis assiduè operibus ad crepidinem vsque fossæ illati

Oppugnatur. Turcis, defenditur àcriter à nostris Famagusta.

fossam

foſſam ipſam implere aggrediuntur, vt inde veluti per patentem aditum integrę acies impetum in oppidum facerent. Cùm ſuper murorum ſtragem vim magnam terræ dies noctesque ingererent, ne ea ab obſeſſis pari ratione in oppidum auferretur, quod fieri cœptum erat, muro ad ipſam crepidinem pluribus locis perterebrato, inde miſſa maioribus ſclopetis crebra plumbatarum glandium procella egredientes ad opus pugnamque inceſſebant noſtros, multosque eorum occidebant; vt nemo paulum modò prodire extra munimenta poſſet, quin pluribus ſimul ictibus ex occulto collineantium appetitus vulneraretur. Ita, nequicquam contrà pugnantibus Chriſtianis, foſſa potiti hoſtes eam humo repletam exæquarunt, lateraque faſcibus ac magnis ſaccis lana refertis, ne tranſuerſis obſeſſorum ictibus paterent, tegentes communiuerunt: ac penetrare inde in vrbem tentabant. nec caruiſſet effectu res, niſi noſtri, commento ignium lana ſarmentisque incenſis, hoſtes inde magna cum cæde expuliſſent.

SED barbari nulla clade ſuorum, nulla rerum aſperitate deterriti incepto abſiſtebant: iiſdem iterum atque iterum refectis munimentis, quibus ab hoſtili ictu in foſſa tegerentur, cuniculos fodere atque agere in vrbem & eo & alijs locis inſtituunt. Quo intellecto obſeſſi, captantes auribus ſonitum ſub terra molientium, aduerſis cuniculis occurrere hoſtibus ſatagunt. Aliquot exceptis aliquot tamen fefellere: quibus Turcæ ſulphureo immiſſo puluere atque igne admoto cùm ad naualia, quà minimè obſeſſi ſperauerant, diſiectam terribili fragore turrim proſtrauiſſent, multis oppreſſis militibus latè muros aperuere. Vix ſatis deſierant ruere, cùm hoſtes ad idipſum inſtructi paratique, edito

Turcę cuniculis aditum in Vrbem tentant.

ingenti clamore, per ipſam iacentis muri ſtragem ſcandentes in mœnia euadunt, magno amittendæ vrbis periculo, ſi, qui in ea parte curabant, repentina re territi paulum modò ceſſiſſent. ſed illi corporibus animisque connixi impreſſionem hoſtium tantiſper ſuſtinuere, dum accurſu ducum eò vndique armatos rapientium reſtituta res eſt. Et ipſe Aſtor cùm ſe in mediam pugnam cum delectis intuliſset, pepulit priùs, mox præcipites ruinis egit hoſtes: qui ipſi à præfectis increpiti, quòd à paucis plures ſemicapta vrbe arceri paterentur, quinquies fruſtra conatibus captis vt locum tenerent, pluribus ſemper cum vulneribus reiecti atque deturbati ſunt. Obſeſſi eo admoniti caſu nouum introrſus murum cum prominentibus propugnaculis, congeſta ad id è priuatorum ædibus properè materia, extruunt, vnde pugnare, anteriore deiecto atque amiſso muro, poſsent. Tum iterum Turcæ cuniculo, quem ad portam quæ Imilli dicitur longè maximum ſuffoderant, ignem indiderunt, qui ſolito fragore atque impetu erumpens, data ingenti ruina cum ſuperſtantium clade militum, facilem hoſtibus aſcenſum in oppidum præbuit. nec illi cunctati ſunt, ſed ducum hortatu hinc gloriam præmiaque ſpectatæ virtutis, hinc prædam prædiuitis vrbis oſtentantium incitati, magno impetu & clamore per ſtragem ſimul ſaxorum ſimul corporum vadunt: &, ad noſtrorum diſtinendas vires, eodem tempore ad naualia pari conatu atque ardore mœnia adoriuntur. Pugnatum vtroque in loco eſt nunquam remiſſo certamine ſex horas: & cùm virorum fortium virtus vrbem defendentium ea die inſignis fuit, tum etiam fœminarum, quas ſupra ſexus naturam audaces, non tela modò militibus miniſtrando, ſed offerendo ſe periculis atque vulneribus,

Obſtinata Famaguſtę oppugnatio.

Incredibilis propugnatorum robur & fortitudo

Fœminarum virtus in vrbe tutanda.

ſaxaque & feruentis aquæ vim in ſubiectos profundendo, haud paruo pugnantibus auxilio fuiſſe, conſtat. Præerat eis Imiſſenſium Epiſcopus è Dominicanorum familia, qui ſublatam pro ſigno Crucem geſtans, quà maximè tela glandesque tormentis actæ volabant, impauidus conſiſtens pia aptaque oratione dimicantes accendebat. Muſtapha magna ſuorum coactus clade receptui cani iuſſit: motusque numero tot prælijs interfectorum, cùm vis parum procederet, opera augere ac pluribus tormentis rem gerere & proſternere latiùs mœnia inſtituit. nec tamen interea vllam obſeſſis quietem dare; aut inuadens, quà apertus ruina murus eſſet, aut inuaſuri ſpeciem præbens dies noctesque feſſos fatigabat, vt, quos armis non poterat, labore ac vigilijs conficeret. Prolatis deinde tormentis ita crebris ictibus verberare mœnia inſtitit, vt vna die globos ferreos quinquies mille maioribus emiſſos bombardis obſeſſi numerarint. Hac tanta tormentorum vi ac tempeſtate quaſſata mœnia cùm proruiſſent, etiam interior murus perfractus ac dirutus eſt: nec refici à Venetis poterat, quòd aſſidua glandiũ grandine ita infeſtus locus erat, vt magnus eorum numerus ingenti audacia ad reſtituendum opus propè certæ ſe morti offerentium ceciderit. Tum ipſi cuniculum ſub propugnaculo ad Imiſſi portam, de quo præcipua contentione vtrinque certatum erat, perfodiunt, vt ſi, quod verebantur, defendi locus non poſſet, magna ſua cum pernicie hoſtes eo potirentur.

Bombardarum tempeſtas quãta vno die.

IGITVR Muſtapha, cùm mœnia ingentibus ruinis multis in locis latè aperuiſſet, à quatuor partibus totius exercitus conatu vrbem aggreditur. Atrox pugna obſeſſos excepit & vulneribus & vigilijs feſſos, & tot prælijs attenua-

tos:

tos: ſuſtinuere tamen plures horas impetum inferentium ſe hoſtium, audaciaque maiori quàm viribus vndique à mœnibus repulere. Ceterùm ad portæ propugnaculum, quò longè maior moles belli incubuerat, vbi Muſtapha ipſe hortator atque inſpector aderat, locum Turcæ exactis è propugnaculo cum magno tumultu noſtris occupauere; mixtique Chriſtianis in oppidum irrumpebant. Tum Aſtor animaduerſo periculo, incendi cuniculum quem in hunc caſum præparauerat, iubet: momentoque omnem Turcarum multitudinem, qui magna ſpe patrandæ victoriæ illò confertiſſimi aſcenderant (ad tria millia fuiſſe tradunt) vis ignis abſumpſit. Tanto enim impetu flamma erupit, vt, aperto diſiectoque ingentibus fragminibus propugnaculo, cuncta circà hominum & ſaxorum ſtrage compleuerit. Hauſti eadem peſte ſunt ad centum ferme Chriſtiani milites, atque in ijs aliquot notæ virtutis centuriones, qui turba cedentium impediti ſeriùs ſe in tutum receperant. Tantis affectum detrimentis Muſtapham cùm obſeſſorum conſtantia virtusque de exitu rei dubitare interdum cogeret, & angeret trucem animum propè tertia pars copiarum varijs caſibus abſumpta, ne in nihilum ſibi captæ Nicoſiæ gloria recideret, aut etiam in inuidiam verteret apud regem, ſi inde irrito conatu abſceſſiſſet; inſiſtere acriùs cæpto, caſtigare nunc milites nunc præfectos: exprobrare ignauiam à patefacta ita vrbe, vt ſub ſignis tranſcendi vbique poſſet, toties repulſorum: nunc ſpe incitare atque hortari, vt coniterentur perrumpere, &, domita armis hoſtium pertinacia, laborum præmia victis extorquerent, nec paterentur trahi rem, dum nouis ad obſeſſos aduectis auxilijs, ipſis quoque nouus de integro exudandus labor eſſet. Sic ac-

Ingens Turcarũ clades.

censis

censis quatridui quiete data, pergit porrò dispartita ex superiorum dierum instituto inter duces cura, quà recentibus ruinis apertum patebat iter, magno tympanorum & tubarum strepitu ab omnibus partibus aggredi vrbem. Ipse cum exercitus robore ad portam, quæ diruto propugnaculo opportunior oppugnationi iam erat, acerrimam impressionem dedit. Aloysius Martinengus in eo loco curabat: qui, excepto hostium impetu, summa vi in arcto obsistens strenuè locum est tutatus. Sed, instante Mustapha & maiori conatu redintegrante certamen, grauiter laborari est cœptum. Tum Astor cum virorum cuneo porta ingenti tumultu erumpens, perfractis hostium ordinibus ac magna edita cæde, illos terga dare atque in turpem verti fugam coëgit. Inde, quod ipse vi ex signiferi Turcæ manu eripuerat, præ se signum ferens in vrbem rediit. Eadem aliis quoque locis fortuna Turcarum fuit: multis suorum desideratis, vndique à muris repulsi in castra rediere.

Nobilis erupti ex Vrbe.

CVM tam sæua oppugnatione, quæ sæpe dies noctesque nunquam intermissa continuabatur, Famagusta vrgeretur, tamen sustinebant adhuc obsessi vim barbarorum, ad omnia consilio atque audacia occurrentes: variisque conatibus hostium varia ipsi arte ac vi obuiàm ibant. Hieronymus Magius ab Anglario Hetruriæ oppido, erat bellicis operibus machinisque inueniendis solerti ingenio vir. Is cuniculis, ignibus vario artificio conflatis, nouisque quotidie inuentis magna hostibus detrimenta attulit: & duodeuiginti muralia tormenta certis è muro petita ictibus diffracto ore corrupit: & magnos sæpe conatus eorum ac multorum dierum labores paruo ipse momento elusit. Astor & Bragadinus & Theupulus cùm præfectis suam cuique mœ-

Hieronymus Magius artifex machinarũ.

nium partem defendendam aſſignaſſent, ipſi omnibus locis hortando imperandoque, quæ in rem eſſent & vbi res poſceret, quà plurimus labor periculumque vrgebat, ſeſe hoſtibus obijciendo, aderant. Et, ne vllo tempore ab ſtatione atque cuſtodia mœnium abeſſent, tranſlatis in ipſas turres domicilijs ibi cibum ibi ſomnum capiebant. Præſidiarijs, vllo metu aut periculo cedere loco aut commiſſum munus non impigrè exequi, pro ingenti flagitio erat. adeo non tam conſeruandi vitam, quàm honeſtè mortem oppetendi legem ſibi quiſque indixiſſe videbatur. Ab his animis ſæpe pro muro ſua pectora bombardarum ictibus oppoſuerunt: nec, qui ante ſe ſteterat, exanimatus terrebat proximum quò minùs eundem continuò ſubiret locum. Ne oppidanorum quidem ſtudium atque opera in illo diſcrimine patriæ deſiderata. Iuuentus armata haud ſegniter in mœnibus prælijsque verſari: alij alia obire munera: non pueri, non ſenes, non fœminæ expertes laboris bellique erant. pars, quod vſus poſceret, ad opera ferre, pars ducibus militibusque, ſiquid iubendum petendumq. ex oppido foret, præſtò eſſe. Cibum militi vinumque, ne vlla decedendi ab ſtatione neceſſitas eſſet, matronæ ducentibus ſacerdotibus afferebant, gratuitòque de publico præbebatur, conferentibus ad id libenter in medium omnibus, quod cuique priuatim domi eſſet. Ad illud quoque eſt itum ne pecunia in ſtipendium deeſſet, vt æs certi ponderis cum reip. ſigno cuderetur, quod deinde finito bello argenteum Veneti præſtarent. Vt pro non dubio habitum fuerit, hac fide & alacritate Græcorum, hac militum virtute, & conſilio conſtantiaq. ducum, hoc omnium non tam ſalutis tuendæ, quàm vitæ cum laude profundendæ conſenſu atque ardore, quo qua-

Pecuniæ neceſſitas quomodo ſuppleta.

tuor

tuor ipſos menſes, occiſis LM. hoſtium propè continentem oppugnationem ſuſtinuerunt, defendi oppidum magna cum clade atque ignominia Turcarum potuiſſe, niſi à Venetis in ferenda ope ceſſatum eſſet.

INITIO inde anni, Bragadini atque Aſtoris rogatu, elapſus noctu inter hoſtilium nauium cuſtodias Hieronymus Ragazonius Famaguſtæ Epiſcopus in Cretam atque inde Venetias venit, peculiari cura ſenatum ad conſulendum ciuitati excitaturus: nec deſtitit ipſe aſſiduis precibus fatigare Patres. Sed iam literæ quoque à Bragadino atque Aſtore afferebantur, quæ, in quanto diſcrimine res eſſet, docebant, nec ſine nouo commeatus ac militum ſubſidio ſuſtineri diu vim poſſe, nunciabant. Et Bragadinus deſperabundus, deſertum ſe ac deſtitutum, placatè ac modicè querens quà adoleſcentulos filios ſenatui commendabat, quà pueros ipſos ardentibus patria pietate literis ſolabatur, monebatque, vt, paternæ & in Deum & in patriam fidei & conſtantiæ exemplo, ſecundum Dei maieſtatem remp. colerent: nullum laborem, nullum periculum eſſe vnquam tantum putarent, quod à ſenatu iniunctum non animo libenti fortique ſubirent. Hæ literæ multis cum lacrymis à cognatis Bragadini & in ſenatu recitatæ & primoribus Patrum ſæpe lectæ ſunt. Sed, fletu ambientibus Patres Bragadini neceſſarijs, qui plus miſerationis quàm ſtudij mouebant, longè acerrimè Geneura Saluiata Aſtoris vxor & ſuopte ingenio vehemens, & efferata dolore ac periculo viri propè accuſatorio ſpiritu vrgebat nunc ſegnitiem increpans, nunc exprobrans, fore poſthac neminem qui ſe pro eorum rep. periculo obijceret, ſi vir ea virtute, ea fide, ijs in Venetum nomen meritis deſertus ac proditus ab ijs eſſet. Atque hæc

Hier. Ragazonius Venetias clā adit.

Bragadini literę ad filios.

Geneurę Saluiatę pro viro ardor, & animus.

in ſenatu, hæc apud ſingulos principum quotidie ingerens coëgit magiſtratus de eo ad ſenatum referre. Cùm, conſultantibus Patribus nec facilè rem expedientibus, quòd quicquid militum vbique eſſet in claſſem ad ſpem naualis fortunæ impoſuerant,& ne, quem mitterent, quidem ſatis conſtaret, nemine ſe in tam euidens diſcrimen offerre audente; Geneura, vt erat non virilis modò ſed etiam militaris animi mulier, ipſam ſe cum ſubſidio ituram profitetur: nec ſpernerent ſexum, cui periculi capax pro ſalute viri animus eſſet. Impatiens deinde moræ ac nimis lentæ conſultationis Peruſiam, vbi natus Aſtor è principe familia erat, centuriones ad ſcribendos milites, clientesque & amicos cogendos mittit, priuato conſilio ſumptuque, ſi ſenatus cunctetur, protinus ad ferendam viro opem itura. Senatus fruſtra lenire Geneuræ impetum conatus ceſſit tandem impotenti ſtudio eius, ac ſeptingentos milites, qui maximè ad claſſem mittebantur, cum Honorio Scotto præfecto deportandos Famaguſtam deſtinat. Duas ad id onerarias armari ornariq. iubet, impoſitisq. commeatibus omnis generis, Nicolao Donato ducendas tradit, monito, vt cautè atque exploratè nauiget: Cretam priùs adeat atq; ibi de hoſtium claſſe percunctetur. Geneurę haud minus negocij in extrudendo Venetijs Donato, quàm in ſubſidio impetrando fuit; ita remiſsè ac tardè omnia adminiſtrata ſunt. Itaque id quod accidit verita, conſcendere ipſa vnà, perferreque opem viro cupiens ſenatus auctoritate retenta eſt. Haud celerius iter quàm profectio Donati fuit. perueniſſet tamen, ſeruaſſetque vrbem ſola fama adventus noui præſidij, ſi aut non adire Cretam, aut exterius inſulæ latus tenere (quod & expeditius & à metu hoſtilis claſſis tutius iter erat) elegiſset. Sed, cùm ille interiora in-

Nicolaus Donatus cũ ſubſidio Famaguſtã mittitur.

ſulæ

ſulæ legens Candiam vrbem petijſſet, quò certiùs cuncta de Venetis magiſtratibus præfectisque, qui tum ibi cum parte claſſis erant, exploraret, diu in Creta per alias atque alias cauſas à Marino Caballo retentus rem omiſit: cuius rei culpa nec omnis in Donato nec nulla fuit. Caballi priùs cupiditatem, deinde M.Quirini contumacem animum obſtitiſſe memorant: Caballo nauium commeatui inhiante, Quirino irato ſenatui, à quo ſibi parum gratiæ pro ſuperiore præſidio deducto atque in vrbem illato habitum, indignabatur. Quare cùm à Venetis nauarchis, ne,deſertam perire Famaguſtam, in qua retinenda propè ſumma totius belli verteretur,totque vnà inſignes virtute & fide erga remp. viros,ſineret, inchoatamque gloriam ſuam ſimul perficeret, ſimul datam obſeſſis fidem exſolueret, rogaretur;Sentiant,inquit, Patres,nonnihil & in nobis momenti eſſe:& diſcant,aliquid etiam militiæ laboribus & claſſicis viris tribuere, non omnia vrbanæ ambitioni indulgere. Sunt qui, Quirinum ex magna inopia ditatum eo bello, ſegniorem ad pericula factum, ferant, & frui partis opibus quàm eas nouis decorare meritis maluiſſe. Dum his deliberationibus tempus terunt, literæ à Venerio,Quirino redduntur, quibus in Siciliam ad ſe venire omiſſis omnibus alijs rebus iubebatur. Ita iuſtam nactus cauſam è Creta diſceſſit, Donato ſine ſpe perducendi auxilij relicto. Sed obſeſſis ferro, igne, operibus alijs ſuper alijs terra marique, nullo laboris laxamento oppugnatis (nam & naues nunc tormentis eminus rem gerentes, nunc ſubeuntes ad mœnia terrorem ab ea quoque parte admouebant) diu pro ipſa re ſpes promiſſi auxilij fuit, ad vltimaque toleranda obfirmauit.

Quirinus Senatui iratus.

Obsessorũ postremę miseriæ.

Oppidanorũ de tradenda Famagusta ad Bragadinum oratio.

PRODVCTA in quartum mensem obsidione, exhausti iam cædibus tam frequentium præliorum (ita vt è IVM. Italorum ad octingentos redacti essent) vulneribus, vigilijs, & diurno nocturnoque labore confecti non tamen antè animos despondère, quàm consumpto omni bellico apparatu ne puluis quidem ad explodendas bombardas superesset. Huic malo fames quoque, cibarijs omnibus absumptis, accesserat: eòque inopiæ ventum erat, vt plures dies iumentis asinisque, deinde etiam canibus ac felibus alijsque immundis animalibus vitam sustentarint. Iam neque vis hostium à paucis labore ac fame enectis, nec fames ipsa vltrà tolerari poterat. Itaque Bragadinus atq; Astor, qui nullam antè orationem oppidanorum de portis aperiendis auribus admiserant, tum demum flecti cœperunt eorum precibus, orantium maximè Bragadinum, vt expleta ad vltimum fide, cùm arma, viri, alimentaque & spes auxilij defecisset, nec alia salutis via, quàm tradendi per honestam aliquam pactionem vrbem, cerneretur; antequam vltimam obsessorum necessitatem hostis sentiret, conseruaret ciuitatem fidelem reip. tantis experimentis cognitam: nec constantiæ gloria efferri se ita sineret, vt ipsos quoque præcipites super Nicosiæ casum daret: infestiorem habituros hostem, quòd maius fidei documentum erga Venetos dedissent: cogitaret, quid vi atq; armis, captis ab iratis & Christiani sanguinis auidis barbaris patiendum foret; nec diripi atque excindi vrbem, atque omnia infanda atque acerba in se liberosque ac coniuges videri ac pati eos vellet, qui pari studio virtuteque omnibus belli calamitatibus pro Veneto nomine defuncti essent. Vera dicebant: eò magis mouère Bragadinum; cui cùm Astor quoque, sæpe testans

Deum

Deum, non ab ſe deditam vrbem ſed ſe traditum hoſtibus à ſenatu eſſe, aſſentiretur, de omnium ſententia Cal. Aug. candido è mœnibus vexillo ſignum Turcis faciunt, colloqui ſe cum ijs velle. Facta poteſtate legatos eoſdem obſidesque ad Muſtapham mittunt Herculem Martinengum & Matthæum Colcium Famaguſtanum. Quibus, obuiàm progreſſo cum equitatu Muſtaphæ filio, magnificè in caſtra acceptis, pari iure honoreque à Bragadino atque Aſtore duo Turcæ legati in vrbem recipiuntur.

CVM ijs re actitata demum in has conditiones facta deditio eſt: Famaguſtanis ſaluæ res libertasque colendi Chriſtiano ritu Deum maneret. Præſidium omne cum armis rebusque ſuis militari more ſub ſignis oppido egrederetur. Quinque muralia tormenta, quæ duces elegiſſent, aſportandi ſecum ius eſſet; item tres nobiles equos de hoſtibus captos: nauigia cum triremium præſidio à Turcis præberentur ad omnes in Cretam tutò tranſportandos. Muſtapham, vltimæ neceſſitatis eam eſſe deditionem, non fallebat: verùm ne, ſi pacta abnuiſſet, duplicaretur inde hoſtibus virtus in deſperationem verſa, multoque ſanguine ſuorum illam ſuperbiam lueret, conuentas cum legatis conditiones ratas habuit, dolo ac perfidia, quæ armis nequiſſet, ſupplicia è deditis morataeque diu victoriæ pœnas expetiturus. Poſtera die tegendæ fraudi cibaria omnis generis dono Chriſtianis in oppidum miſit. Et iam militum magna pars impoſitis ſarcinis naues ad id à Turcis in portum adductas conſcenderat. Bragadinus ad tradendam vrbem egreſſurus, ad Muſtapham præmiſit qui oraret, vt diligenti imperio milites haberet, nequa irruptio in oppidum iniuriaue oppidanis fieret. Reſponſum benignè nun-

Deditionis conditiones.

cio, tempusque ſtatutum, quo in caſtra Bragadinus veniret. Egreſſus eſt cum Aſtore ac Theupulo, comitantibus Aloyſio atque Hectore Martinengis ac ferme ducibus alijs cum CC. admodum militibus ſclopetarijs. Muſtapha, per ſpeciem honoris armari copias frequentesque adeſſe circa tentorium, imperauit. Admiſſi in tabernaculum benignè ac læto vultu accepti conſidere iubentur. Prima oratio barbari comis percunctantis multa ſuper bello, virtutemque & conſtantiam ducum extollentis fuit, & tum maximè eorum contrectantis laudes, cùm in eos crudelitatis & perfidiæ exemplum editurus eſſet. Abituri iam erant, cùm ille monet Bragadinum, vt Turcas, quos bello captos in oppido cuſtodiret, mitti iuberet. Negante eo, captiuorum quicquam eſſe Famaguſtæ, barbarus præparata ira incenſus exiluit, impudentiſſimaque calumnia, necatos per induciarum tempus captiuos à Chriſtianis, exclamans, comprehendi vincirique omnes, productosque extra tabernaculum nequicquam fidem pactorum implorantes trucidari, ſe inſpectante incitanteque ſuos vt ferirent, iuſſit.

Perfidia Turcarũ: noſtriq; Duces trucidati

Infanda in Bragadinũ cruciatuum genera.

VNVS Bragadinus, non ad ſpem vitæ ſed ad exſatiandam immanis animi rabiem turbæ exemptus. Atque eò quidem barbari crudelitas efferbuit, vt occidere ſemel haud contenta, cogere ſæpius mori eum expetiſſe viſa ſit. Ter elato ad feriendum gladio præbere ceruicem iuſſus, ter acceptæ inuicto animo morti ſubtractus eſt. Sectis inde naribus auribusque indignè fœdatum in vincula tradit. Sequentibus diebus cùm dirutos reſtitueret muros, effoſſæ terræ ingentes cophinos ferre, &, quoties ſpectantem Muſtapham præteriret, ſummittere ſe ac terram oſculo contingere cogebatur. Ad naues inde ductus variè cruciatur:

&, quò

&, quò cunctis deformitas illa spectaculo esset, diu in summa antenna religatum classi ostentauere. In forum inde iussu Mustaphæ abstracto & pedibus patibulo, pecudis in morem, appenso, viuenti pellem detraxere. In his supplicijs, non gemitu non degeneri missa voce, increpans vltro atque exprobrans feritatem perfidiamque hostibus, vir cùm vita tum constantia mortis clarus inuictum spiritum edidit. Pellem Mustapha sale intùs acetoque conditam paleis infarsit, ac aspiciendam per omnem Syriæ Aegyptique oram ab antenna pendentem misit. Hanc finito bello Byzantij in armamentaria relatam, Bragadini filij emptam à custode Venetias abstulere: domique pro insigni familiæ decore asseruant. Mustapha, expleta præstantis viri laceratione sæuitia, Christianos milites, quos in nauibus vrbeue deprehendit, donatos vita necti remigioque in nauibus addi iussit. Hoc maximè modo Famagusta pari pertinacia defensa, oppugnataque cum reliqua insula in Turcarum potestatem peruenit.

Bragadini barbarû necis genus.

FINIS LIBRI TERTII.

AN-

ANTONII MARIAE GRATIANI

A BVRGO S. SEPVLCHRI.

DE BELLO CYPRIO

LIBER QVARTVS.

ODEM tempore, quo hæc in Cypro gerebantur, Columna & Venerius in Sicilia cladium Dalmatiæ ſpectatores Iohannem Auſtrium expectabant. Et Venerius temerè cum tota claſſe Tropeam ad commeatus petendos profectus, ſæua tempeſtate in terram actus ſeptem longas naues afflictas littori amiſit: vna cui Franciſcus Grittus præerat, ſulphur eo puluere per imperitiam incenſo, conflagrauit. Quod incommodum, ſuper tot illius anni cladibus, magnum Venetis dolorem iniecit tota tum ſpe & cogitatione in nauale bellum intentis. Sed Pius moræ impatiens quotidianis propè nuncijs literisq. regem regiosque incuſans, qui æſtatem effluere ſine vllo effectu tanti apparatus paterentur, vrgebat. Atque, huc omnium expectatione intenta, cùm Hiſpani ſiue inſita ingenijs cunctatione, ſiue prolabi rem Venetam cupientes nequaquam erectis ad bellum ho-

minum ſtudijs reſponderent, ſermones ſubiere tanquam initæ parum ſyncerè ſocietatis. Prætererat enim iam non ſolùm præfinitum ex fœdere tempus, quo adducere in Italiam claſſem debebant, ſed progreſſa æſtate nonniſi ſpes incertæ afferebantur. Suſpicionem onerabat, quòd non nauium apparatu attineri in Hiſpania Iohannem Auſtrium intelligebant, ſed quia Hiſpanico faſtu, nonniſi multa veſte ac diuite inſtrumento & ſuo & ſuorum exire Hiſpania & exteras adire gentes regium iuuenem, nolebant. Præter hæc cùm Maximiliani Cæſaris maiores natu filij Rodulfus & Erneſtus, quos Maria mater, vt in fratris regia inſtituerentur, plures annos in Hiſpania habuerat, traijciendi in Italiam eſſent, alter eorum captus febri, multos dies dum conualeſceret, dum tolerare nauigationem poſſet, claſſem ad Barcinonem tenuit: indignantibus in Italia cunctis, tam paruis de rebus tantam rem publicam omitti. Demum crebris Pij nuncijs, prodi ſocios & Chriſtianam rem deſeri, querentis acriter caſtigati, Barcinone profecti ſecundis tempeſtatibus Genuam exeunte Iulio applicuerunt. Austrius Genuam applicat. Inde egrediens naui Auſtrius Pleghium Romam mîſit, qui Pium de ſuo aduentu faceret certiorem, &, nullam ſe moram ad nauigandum ſibi facturum, affirmaret. Genuæ tamen aliquot dies ab Auria, qui eum hoſpitio acceperat, per conuiuia & voluptates detentus eſt. Sed, cùm Ant. Theupulus Venetorum legatus ad Philippum, qui, expectare eum Genuæ ac ſalutatum ſenatus verbis orare atque obteſtari vt iter maturaret, erat iuſſus, ſæpe cum eo, ne diutiùs hominum ſpes fruſtraretur, egiſſet; Germanis regulis pedibus Mediolanum profectis, ipſe Genua ſoluit, ac, præmiſso cum parte nauium Aluaro Bazano qui cuncta in

aduentum ſuum præpararet, Neapolim venit:acceptoq. ibi à Granuellano Cardinale, qui in eius vrbis regniq. procurationem mortuo nuper Paraſanio Riberio ſucceſserat, vexillo quod ad eum ab Vrbe Pius miſerat, Meſsanam ad XVI. Cal. Sept. venit. Columna & Venerius cum tota claſse obuiàm progreſſi, commemoratis fœderum pactis & cladibus, quas à Turcica claſse, quia nemo defenderit, Veneti ea æſtate accepiſsent, vehementer eum ad bellum, maturandamque in Græciam profectionem hortantur. & præſtò fuit ab Vrbe miſsus à Pio Paulus Odeſcalcus Epiſcopus, qui idem exigeret.

AVSTRIVS, expoſitis moræ ſuæ cauſis atque in neceſsarios belli apparatus collatis, inuectus in quorundam plenos importunæ obtrectationis ſermones, qui, neque ſibi neque regi fortunam prælij, ſi occaſio detur, experiundi animum eſse, iactarint; cùm gratias Pontifici Max. Venetisque egiſset, quòd ea iudicia de ſe feciſsent, vt ne dum quidem ſatis maturę ætati suę tantum imperium commiſiſsent, alacre promptumque ad res gerendas ſtudium & parandæ glorię cupidinem oſtentare conatus eſt.

Auſtrię Conſiliarij. Sed in priuato eius conſilio, cui præter Auriam atque Hiſpanos Landrianus Sicilię pręſes, Sfortia S. Florę Comes, Aſcanius Corneus, & Glabrio Serbellonus adhibebantur, longè alia ſententia agitabatur: cùm Requeſenſius, penes quem Requeſēſij de bello ſententia. ſumma rerum omnium auctoritas erat, tuta diſserens, fortia ac decora conſilia atque omnem pugnæ mentionem reſpueret, neque eandem Venetorum, ac regis rationem eſſe oſtenderet: illis enim ab imminenti periculo ac deſperata pace, qua nulla tolerabili conditione ab ſuperbis barbaris impetrare quiuiſsent, ex metu audaciam eſse, atque vltimas

ſpes

ſpes deſperatione tentari: Regi procul à tali periculo & neceſſitate res; & victoriæ inſtar eſſe, conſeruari claſſem: Auſtriumque monebat, priùs Philippi fratrem ſe quàm fœderatorum imperatorem eſſe, meminiſſet. Aduerſus hæc tendere cùm Itali duces non auderent, quòd quæ Requeſenſius diceret perinde accipiebantur, ac ſi regis ore miſſa eſſent, quòd arcanis Philippi mandatis vnus maximè inſtructus putaretur; id modò differebant, cauendum eſſe, ne Veneti deſperata ſociorum ope pacem vel ſeruituti iunctam ab hoſte acciperent, Piusque, quod futurum apparebat, penitus à rege abalienaretur. Itaque itur eò, vt in Græciam progrederentur, ſpeciemque belli oſtentantes tempus tererent, donec reducendæ claſſes in hiberna eſſent. In hanc ludificationem cùm iam Quirinus & Canalis Veneti præfecti LX. longas naues è Creta adducentes Meſſanam appuliſſent, & Auria & quæ præterea expectabantur naues, omnes adueniſſent, conſilium cogitur: in quo, Venerio & Columna vehementer poſtulantibus, iter in Græciam atque ad hoſtem decernitur. Luſtrantur claſſes: &, quia Veneti plures, Auſtrius pauciores, quàm ex fœdere debebant, naues adduxerant, vt loco nauium milites darent, ab Hiſpanis petitum impetratumque. Ita IVM. Italorum è regijs copijs in Venetorum naues diſtributa. prouiſi & abunde commeatus, onerarijsque impoſiti.

OMNIBVS igitur rebus ad nauigandum comparatis, cùm antè ſacrificijs & ſolennibus precibus Deum placaſſent, & ſe quiſque diuinæ hoſtiæ perceptione piè ac rite procuraſſet, naues conſcendunt: & ad XVI. Cal. Oct. leni inuitati vento è portu ſoluerunt, multitudine ingenti lætis ac fauſtis clamoribus abeuntes proſequente. Con-

fluxerant enim ad ſpectaculum Meſsanam tota inſula vjcinisque Italiæ litoribus multi mortales, cùm nunquam antea Chriſtiani tantam claſsem aduerſus barbaros eduxiſse memorarentur: in qua viri nobilitate & militiæ honoribus inſignes vehebantur, Sfortia S. Floræ Comes, Andreas Auria, Aſcanius Corneus, Pompeius Columna, Paulus & Latinus Vrſini, Glabrio Serbellonus, Paulus Sfortia, Honoratus Caietanus, Vincentius Vitellius, pluresque è Neapolitano regno Principes: & Veneti, Auguſtinus Barbaricus, M. Quirinus, Ant. Canalis, Paulus Duodus. Hiſpani quoque clari viri, Aloyſius Requeſenſius Auſtrij legatus, Aluarus Bazanus Marchio S. Crucis, Iohannes Cardona, atque alij primæ nobilitatis iuuenes. Sed facilè reliquos dignitate anteibant Franciſcus Maria Rouereus & Alexander Farneſius Ducum Vrbini atque Parmę filij, & Paulus Iordanus Vrſinæ familiæ princeps, atque gener idem Coſmi Magni Hetruriæ Ducis: quibus adiunxerat Pius Michaëlem Bonellum neptis ſuæ filium, Alexandrini Cardinalis fratrem, vt ſub talibus magiſtris piæ militiæ ac bellicę diſciplinæ rudimenta poneret. Hi nullo in exercitu munere, vt nobili bello intereſſent piamq. rei publicæ operam nauarent, egregia quiſque cum manu ſponte conſcenderant. Pro ipſo inprimis imperatore vota fiebāt, cui quemadmodum ętas vixdum pubeſcentis formaque & animus ad bellum alacer fauorem in vulgus conciliabant, ita perſtringebat multorum animos ingens cura, tantam rerum molem ac propè totius rei publicæ ſalutem adoleſcentis tirocinio cōmiſsam, cernentium, reputantiumque ſubitos fortunæ caſus, ad quos promptum & expeditum ducis ipſius conſilium eſſe oporteat. Erant longæ naues CCX. quarum ſingulæ, præter nauales ſocios

Illuſtres Viri, qui noſtra claſſe vehebātur.

Claſſis robur, atq; apparatus.

haud

haud pauciores, centum & quinquaginta milites ferebant, sclopetarios quidem omnes, sed ad rem cominus gerendam gladio hastaque armatos: onerariæ magnæ duodetriginta; quæ etsi æquare longarum nauium cursum nequirent, quòd nullo remorum impulsu, velo ventoque aguntur, tamen & ipsæ militibus atque omni bellico instrumento egregiè erant instructæ: præpositusque his erat Cæsar Aualos nobilis Neapolitanus. naues præterea longæ sex Venetorum, quas, vt suprà demonstrauimus, ob magnitudinem galeatias vocant; eo robore, eo armorum & tormentorum apparatu, vt munitarum arcium instar neque hostium neque maris vim vllam extimescant.

HAC classe cùm Messana multa luce soluissent, quarta hora ad D. Iohannis promontorium applicuerunt, vbi, ligna, aquam, lapides qui ferrent in naues, expositis, ibi reliquum diei atque eam noctem in anchoris fuerunt. Sequenti die haud ita multum viæ progressi, ante noctem item aquandi ac lignandi causa appulerunt. Idem ferè alio & sequentibus aliquot diebus est factum, ægre id ferente Venerio, qui tam lentæ nauigationis moram suspectam iam habens, cùm ad eum Austrius misisset monitum vt aliquot dierum aquam in naues importari iuberet, quò sine quotidiana applicatione cursum tendere possent, renunciari ei iussit, XV. dierum aquam lignaque sibi in nauibus esse: quin acceleraret ipse aliquando iter: subesse enim autumnum ac propè tempus præterijsse gerendæ rei, atque hostem interea superbum toto potiri mari: se quidem, Austrium pugnæ & gloriæ cupidum, existimare, ceterùm vereri, vt idem animi sit omnibus, quos in consilio haberet. Hac liberi senis voce excitatus Austrius iter paulo, quàm

antea, magis intendit. Decimo demum die aduersis sępe reiecti ventis Corcyram tenuere. Aduenientes à Paulo Vrsino obuiàm egresso, Turcicam classem paucis antè diebus ab Corcyra, vastata insula, discessisse, & ad XVI. Cal. Oct. ex Ambracię sinu egressam Naupactum petijsse, cognouere.

CORCYRÆ triduum reficiendis ex maritima iactatione militibus expectandisque nauibus, quę adęquare reliquarum cursum nequiuerant, statiua habuere. suppletis deinde, siqua classi deerant, & maximè aliquot maioribus tormentis impositis, in consilium duces de summa belli coëunt. Erat cum Austrio, vt docuimus, mixtum Italorum atque Hispanorum consilium; & cùm, quid tacitè cuperet rex, quàm, quid palàm consuleretur, magis penderent homines, varię, perplexę, ac minimè explicatę sententiæ à regijs dicebantur, oratione inter id quod tempori conduceret, & quod placere regi arbitrarentur moderata. Hispanorum sententia longinquiorem nauigationem reijciebat, dubio anni tempore tantam classem obijciendam incertis ventorum ac tempestatum, negantium: in pręsentia Sopotum aut Margaritium, aut, si mallent, Castellonouum oppugnandum, quod in potestatem redactum vniuersę potiundę Epiri spes secutura esset: &, cùm exasperari mare cœpisset, domum indę se sine periculo recepturos, ac sequenti anno coniunctis maturè classibus ad vlciscendas clades ea ęstate acceptas primo ineunte vere exituros. Venerium non fallebat, tergiuersari Hispanos, vt instante autumno, mox infestum mare, afferentes, promissis tantùm ostentatis, nulla gesta re, quà venerant, in Siciliam redirent. Itaque seditionem in Creta agrestium ac propè totius gentis con-

Hispanorum sentẽtia de ratione belli.

sterna-

isternationem iactans periculumque, ne, si hostis eò classem auertisset, concussa intestino motu insula graue aliquod detrimentum acciperet, omni aliquando abrupta mora, ne Venetis quotannis sine fructu comparatio classis esset, pergendum eique ante omnia subueniendum, etiam atque etiam censebat, satis sperans, aliquam pugnandi necessitatem superbiam hostium præbituram. At Columna, etsi quò spectarent Hispani sentiret, tamen memor, eo bello fidem suam Pio quàm regi obstrictiorem esse, vtramque sententiam refellebat, & sedatum in Creta montanorum tumultum, pacatamque insulam nullam præsentem opem desiderare, dicens: nec Sopotum ac Margaritium, vt prospero euentu oppugnarentur, satis dignam rem tantis apparatibus belli atque ea classe, qua flos Italiæ atque Hispaniæ veheretur, esse. Ergo quamdiu Turcæ in ijs locis fuerint, in Sicilia se Christianam classem continuisse: vbi illi inde abscesserint, vix Corcyra progredi ausam in castellis Epiri consectandis hæsuram? An non ridiculo hostibus, stomacho Christianis populis spe ac expectatione in eam nunc classem intentis fore? Num ad spectandas clades incendiaque sociorum ac veluti fruendam rem oculis eò è Sicilia processisse, vt ne aspicere quidem è longinquo hostes ausi è vestigio domum refugerent? Aut quiesse Messanæ oportuit, aut aliquid pro dignitate Christiani nominis audendum esse. Famæ in bellis grauissimam esse iacturam, pro qua retinenda vel iniquam pugnæ conditionem sæpe subijsse clarissimos imperatores. Cui dubium, si ipsi classem inde reduxerint nulla memorabili gesta re, quin & nostris animi decedant, & Turcæ discessum ignauiæ timorique vertentes, audaciores inde ex contemptu nostri fiant? Sibi igitur place-

Colũnę sententia, & oratio

re, vt, quod Pius (ad quem ſummam conſiliorum arbitriumq. eius belli rex Venetique maximè referri velint) proficiſcentes literis nuncijsque obteſtatus ſit, pergerent porrò ire ac Turcicam quærere claſsem, pugnamque, ſi locus detur, cum hoſte conſerere. Quibus ſi ſe barbari pro eorum arrogantia obtulerint, haud dubiam victoriam fore: quippe Chriſtianos integris ac recentibus viribus cum affecta crebris æſtatis eius expeditionibus claſse ac varijs caſibus attrita dimicaturos; ac ne cum pari quidem numero nauium congreſsuros, cùm omnes idem exploratores referant, Turcas ſecuros iam de Chriſtianis multas naues alias aliò in varios vſus ab claſse dimiſiſse. Quòd ſi portu aliquo incluſi pugnam detrectauerint, ſatis gloriæ factum iri expreſsa hoſti timoris confeſſione, & vaniloquentia barbarorum repreſſa, firmatisque ad reliqua militum animis. Tum, ſi vſus fuerit, oppugnatione alicuius in Peloponneſo opportunæ vrbis, inuitos, vt ſuis opem ferant, extrahi ad prælium poſſe: aut, ſi ne ſic quidem ſe mouerint, ipſos conceſsa fortuna vſuros, Græcisque cupientibus animos ad rebellandum facturos. Nec quiſquam ſibi nunc hiemem & procellas ventosque atque autumnales tempeſtates & varios terrores fingat: nam nec progreſsum adeo annum eſse, vt idoneum tempus ad hæc conanda non ſuperſit: & frequentes circà portus amplosque ac tutos in omnes caſus eſse. Hęc propalam. at ſecretò Auſtrium Hiſpanosque monere, viderent, ne Venetos fruſtrata atque eluſa quotannis eorum ſpe ad præcipitia conſilia agerent. Tot belli incommodis feſsos, tot afflictos cladibus quà Cypri ademptę quà nauium amiſſarum, ſuper tot oppida, tantum agri ab hoſtibus captum, ſingulasque direptas ac vaſtatas inſulas, niſi re aliqua iuue-

Colūnę ad Auſtriū, Hiſpanosq. monita.

rint

rint diffidentesque confirmarint, ignominiosam quidem ipsis, sed damnosam omnibus pacem eos cum hostibus facturos. Fortes etiam ac feroces viros hæc mala perturbarent, vbi nec in se satis virium, nec spei quicquam in socijs cernerent; non solùm negociatores Venetos, nullius, nisi quòd ipsi in foro atque curia suffragijs per ambitionem gerunt, belli gnaros. Si commissa res prælio plus periculi Philippi rebus quàm emolumenti allatura videatur: at saltem, quod tutò facere possint, speciem non abhorrentis à pugna animi ferrent. Nam Turcas quis adeo nullius esse consilij putet, vt, quam quiescendo sedendoque in manibus victoriam habeant, eam temere dent in vnius pugnæ fortunam, in quam ne viribus quidem æquis nunc essent descensuri? Scilicet illi ignorant, si paulum modò sustinendo rem distulerint, has collectitias Christianorum classes continuò hinc diuersas esse abituras, liberamque sibi maris possessionem relicturas. ita fore vt & Venetos in officio retineant, nec ipsi, quod nolint, vllum ex eo discrimen subire cogantur. Maximè ea opinio, non facturos potestatem sui Turcas, mouit: nam & idem ferè primores disserebant, & commodùm hæc agentibus, visas LX. Turcicas naues Methonem petentes, nuncij Zacyntho missi attulere. Quò alacriùs ire decretum: & plerique ducum feroces & magniloqui in hostem, quem non visuros putabant, arma præliaque iactantes exercitum in expectationem pugnæ erexere. Profecti pr. Cal. Oct. magno repellente vento portum, cui Gomenizæ est nomen, intrare coacti sunt. Hic Austrius simul lustrandæ classi, quod intenta cura est ab eo reliquisque factum ducibus, simul recentioribus de hoste nuncijs expectandis biduum substitit. Tertia die Gildus Andrada Hispanus, quem cum Baptista

Deliberatio Ducum.

Con-

Contareno & Catharino Malipiero cum ſingulis triremibus, quibus præerant, exploratum, vbi, & quanta, & quid conſilij haberet hoſtium claſſis, miſerat, ad eum redijt conſentanea ceteris nuncians, ad LX. hoſtium naues vela in Orientem, incertum quò potiſſimùm, facientes conſpectas eſſe: reliquas cum ducibus ignaris Chriſtianæ claſſis ad Naupactum intra ſinum Corinthiacum ſtare: non remigem, non milites frequentes habere, ijs ſupplendis duces operam per ocium dare: credi, Zacynthum ad oppugnandam arcem in inſula redituros. His acceptis, minus diſcriminis, tenentibus ſe intra portum Turcis, apparebat fore: eo duces ſermonibus vultuque maiorem pugnæ cupiditatem ferre. Et Auſtrius veluti occaſione lætus comiter appellans Venetos dictis amicis accendebat.

IAM iter nauesque moliebantur, cùm ex re parua, quod ſæpe fit, tanta moles periculi exorta eſt, vt claſſes illas, columen Chriſtianæ rei, propè inter ſe exitiali bello commiſerit. Commodatas ab Auſtrio in Sicilia aliquot militum cohortes Veneti ſuas in naues, prout uſus erat, diſtribuerant. Ex his Mutius quidam à Cortona ordinum ductor in Cretenſi triremi, cui Andreas Calergius præerat, inſolenter multa ac turbulentè egerat dixeratque contemptim in ipſum præfectum. Cùm benignè admonitus finem non faceret, Calergius rem ad Venerium defert querens, vix iam nauem in ſua poteſtate eſſe. Venerius caſtigaturus hominem verbis, acciri ad ſe Mutium iubet: vocanti nec paruit ille nec agnoſcere ſe imperium eius, contumaciter reſpondit. Vexilli cuſtodes quos appellant extemplo ad eum comprehendendum Venerius miſit. Lictorum loco hi ſunt, eisque præfecti iuſſa exequentibus dicto audientem non eſſe, ex diſci-

Atrox in claſſe ex minimo pene coorta ſeditio.

plina Venetorum capitale habetur: & ita ei cum Austrio conuenerat, vt capere atque in vincula tradere, siquid commodati milites deliquissent, liceret, vltima animaduersione Austrio pro iure maioris imperij reseruata. Mutius non repulit modò ab se ministros qui ad præhendendum eum accesserant, sed adiutus à suis, armis arreptis, impetum in apparitores fecit; vnoque interfecto, aliquot vulneratis, omnes naui exegit, probris in ipsum quoque Venerium iactis. Vel moderatum ingenium accendere tam superbè despecta atque obtrita maiestas potuit. Senex certè natura vehemens ac percitus, & iræ alioqui nunquam satis potens, ita exarsit, vt, ademptum ergo sibi in suam classem ius, exclamans, Mutium ac tres præterea audaciæ eius socios vi ad se pertractos, nihil Austrio consulto, ac Paulo Sfortia qui deprecator pro tribuno suæ legionis aderat repulso, prætoriæ nauis antennæ protinus suspendi iusserit. Id factum adeo non modicè Austrius tulit, faces iræ eius subijcientibus quos insitum in Venetos odium vrebat, vt, confestim suorum aduocato consilio, de imminuta maiestate imperij sui vindicanda retulerit. Hìc adeo atroces quidam ex occasione in Venerium Venetosque coorti sunt, vt, idem supplicium ab furioso atque importuno sene expetendum, & exempli seueritate ius supremæ præfecturæ sanciendum esse, contenderint: temerariè factum, in vnum hominem æquè præcipiti temeritate & in omnium câput recasura, vltũ euntes. Apparebat, Austrium talibus consilijs obnoxium fore, nisi Columna rem aliorum improbitate, aliorum inconsulta ferocia prolapsam restituisset. Is nocte media certior de tribuni pœna deque Austrij decreto factus, nihil cunctatus (neque enim moram tanti discriminis momentum ferebat) Columna maximo periculo mature consulit.

ad

Columnæ ad Austrii placandum oratio.

ad Austrium adit. Quo Venerij arrogantiam, se violatum ab illo, iras suppliciaque iactante, insigne etiam posteris nequis talia posthac audeat, documentum in hunc daturum, minante; Columna nihil leuare, sed aggrauare potiùs verbis Venerij facinus, dignumque ob stolidam arrogantiam illa animaduersione ferre: miscendo inde consilia precibus, lenire paulatim iuuenis iram: hanc consilio inimicam, improuidam cæcamque procùl à magnarum rerum consultatione habendam: & cùm fidei eius ac spectatæ indoli virtutique & rex & Christiana resp. omnes spes suas ac maius, quàm capere ætas illa possit, imperium potestatemque permiserint, non corrumpenda impetu tanta iudicia, tantam de se expectationem esse: nec quid per concitatum iracundia animum, sed cuncta rationis pensata momentis agere eum debere. Delicta in castris non, vt in foro, ex præscripti iuris formula decernenda, sed consilio moderanda imperatoris esse. Facinus supplicio vindicandum Venerium admisisse, nemo, inquit, negarit: an ergo ad id persequendum facinus ita præceps ira ipse feraris, vt nihil quæ inde secutura sint cogites? Acie decernendum tibi, Austri, cum Venetis est, si feroces istos audias, qui, meritas pœnas à Venerio repetendas, obliti rei publicæ, obliti fidei suadent. Centum & viginti naues sunt, quæ pro duce suo nihil discernentes, iure an perperam factum, stabunt: nec tu parem numerum es habiturus. Incertus igitur & haud dubiè cruentus rei euentus erit. Sed, vt superior ipse vindicata dignitate tua euadas, lætane tibi ea victoria futura est, quæ Christianum nomen præceps in quantum nunquam antea fuit periculum det? Inde perniciem feret, vnde maximum præsidium res publica sperarit? Huc, passurus es, tantarum re-

rum

rum initia, tantæ, tam exploratæ, tam propinquæ gloriæ ſpem recidere? Illa Principum iuxtà ac populorum tot officijs obſequijsque teſtata in te ſtudia, illam nominis tui per gentes celebrationem in ſæuam inuidiam lacerationemque & odium inexpiabile vertes? Recipe, Auſtri, obſeſſum ab iracundia animum, quam viciſſe, tibi haud minùs decorum fuerit, quàm expugnatam vrbem hoſti eripuiſſe. Non quid poſſis ipſe, aut meritus ille videatur, ſed quod præſenti tempori conſultum ſit reputa. Nam tanto maiorem laudem conſtantis & moderati animi feres, quanto ab iuſtiori cauſa ortam indignationem, cùm vlciſci poſſes, rei publicæ remiſeris. Cùm ceſſiſſet Columnæ monitis Auſtrius, eam cōditionem dixit, vt Venerius poſthac in conſpectum ſuum ne veniret. Præter recentem iram abhorrere à Venerio Auſtrius dicebatur, quòd pro huius ſeculi proiecta in adulationem elegantia, qua Hiſpanorum ingenia maxime delectantur, parum aptè ac minimè demiſſè ab eo ſalutari colique, iuuenis inflati ſpiritus quereretur. Nam ſenex antiqui moris apud omnia officiorum ac verborum momenta pendentes, cùm ea integrè magis quàm ſcitè obiret, rudis ac tiro habebatur. Columna protinus ab Auſtrio ad Auguſtinum Barbaricum aduehitur, cuius in Veneta claſſe, vt non par cum præfecto imperium, ita auctoritas propè maior erat: nam & ſenatus rectorem hunc impotentiæ Venerij dederat, & ab ingenij commoditate conſtantiq. prudentia etiam gratia in exercitu excellebat. Cognitis quæ agitata erant, ante omnia Columnæ ampliſſimas pro merito gratias egit: deinde, conſilio conuocato, de omnium ſententia cum Venerio egit, vt congreſſu Auſtrij abſtineret, ne tam leuibus de cauſis tantorum conſiliorum apparatus & ſpes inchoata manus

cum

cum hoste conserendi euerteretur: se, quoties communicato aut consulto opus esset, vicem eius impleturum. Cui superbè senex, Faciam, inquit, dum æquè puer iste quique ei in consilio sunt conspectu nostro absistant. Hac, Columnæ solerti studio curaque, sedata turba institutum iter indicitur. Processere instructa acie, cùm vt appropinquantes hosti nulla improuisa res imparatos turbare posset, tum vt quisque locum agnosceret suum & sine vlla trepidatione, cùm res posceret, explicaretur agmen. Ob id lenta nauigatione prouecti sequenti die Cephaleniæ appulere, fretumque ingressi, portum qui Alexandriæ dicitur cepere. Eo in loco biduum cœpta hostium obseruantes manserunt. Intranti portum Venerio literæ è Creta à Marino Caballo redduntur, ex quibus, Famagustam Cal. Aug. in hostium potestatem peruenisse, est cognitum, Astorem & Bragadinum, quique cum eis superfuerant milites, contra fidem pactorum à Mustapha immaniter trucidatos. Vulgatus nuncius miseratione tot virorum fortium indignè peremptorum, & perfidiæ execratione irritauit militum iras: fremitus pugnam poscentium totam peruasit classem: detur modò facultas conserendi manus, facturos, vt barbaris non diu læta illa fraus atque crudelitas sit.

TVRCIS ad Naupactum sedentibus trepidus nuncius, Christianam classem Corcyra profectam aduentare, affertur. Primò vix habita fides, mirantibus Turcis, vnde hosti tantum repentè animorum. Asuetos per tot annos totum pro posseso vagari mare, nemine se contrà offerre auso, tantus contemptus ceperat nostri, vt, nunquam descensuros in æquum & potestatem sui facturos Christianos, penitus persuasum haberent. Nec opinata res parumper

turba-

turbauit duces, sed, collecto celeriter animo circummissis nauibus, quæ omnibus intra sinum aditis oris, quod vbique militum remigumùe esset, tollerent, tumultuaria manu maximè equitum, parum apto nauali militiæ genere, classem suppleruntur. Paulisper inde disceptatio tenuit, faciendumne periculum naualis certaminis esset, cùm Pertaus, ad quem summa imperij respiciebat, negaret nulla vi cogente rem certam dubio pugnæ euentui committendam esse. sed idem, quia præceptum aliter à rege erat, siquid aduersæ aut famæ aut rei incidisset, omnem inde in se vnum versuram inuidiam, sentiens, pro ea sententia ita differebat, vt expectare aliorum consilium, non suum, quod poterat, exequi velle videretur. Nec vlli ferè prudentiorum placebat, fortunæ permitti quod regi tenerique ratione poterat; præsertim cùm debilitatam classem ac multis egentem rebus, Christianis haud dubiè ab certa fiducia virium vltro se hosti offerentibus obiecturi essent. Ceterùm inuidiam declinati certaminis certamque inde indignationem immaniter tumidi regis quisque ab se, ne in perniciem suam saperet, remotam volebat. Itaque tum Halyus ætate ac ingenio ferox & Selimi gratia elatus, secutique eum plerique ducum speciosæ sententiæ assentantes vociferantur: flagitium ingens fieri: Christianos (quod optatum semper Turcis, speratum nunquam fuerit) vltro se certamini offerre, Turcas ipsos, veluti iam in hostium ignauiam degenerarint, deliberare ac inanibus disputationibus verbisque disceptare, an cum inertissimis hominibus, & per tot annos terra marique fugatis congredi tutum sit. An nuper in Siciliam vsque peruasuri eramus, vt timidum ac refugientem hostem ad conferendam virtutem prodire in æquum

Pertai de nauali pugna sententia.

Halyii oratio.

cogeremus; nunc, veluti alij repente homines facti aut aduersa aliqua clade perculsi, victores hac ipsa æstate, tot captis oppidis, tot direptis vastatisq. insulis, robore virorum, numero nauium, viribus, fortuna regis superiores, hæremus ac formidamus, timoremque animi in nescio quæ noua cautaque consilia conferimus? Quid igitur? Si hostes prouocaturi huius sinus fauces obsederint, Turcæ, haud secus quàm fœminæ, abditi intra portum trepidantesque ac torpentes metu nihil aliud quàm ludibrijs & contumelijs hostium expositi erimus, compressis manibus (quod aiunt) sedentes? Quid si aliquam inde in his oris vrbem illi oppugnatum ierint, quod belli ratio postulare videtur, vt detrectantes nos ad pugnandi necessitatem trahant; passurinè sumus in oculis nostris capi ac vexari vrbes, ne tum quidem ad ferendam socijs opem prodire ausi? Terrarum orbis totus animis & expectatione in vnum hoc versus bellum, concessum à Turcis de virtute toties victis profligatisque Christianis, audiat? Id ferri, id vulgari, exactos mari à Venetis Turcas? haud Deus Maximus hoc, haud Mahumetes parens; haud Dijs proximus rex siuerit. Si res hoc ipso bello terra marique prosperè gestas degeneri consilio fœdare non pudet, an etiam perpetuas tot sęculorum de Christianis victorias, tot parta decora, tot insignes palmas Turcarum gentis tam turpi ignauiæ ac formidinis professione deformaturi sumus, & æterna Ottomanorum nomini (quod fas dicere non sit) labe ignominiaque inflicta, inuicti regis felicitatem pauore nostro obumbraturi? An obliti sumus, Pialeium superioris anni ducem, quòd recipientem se Christianam classem vel aduersis reiectus ventis insequi porrò non perrexerit, vel in nulla vel in leui

culpa

culpa ignominia notatum imperioque amotum à magnanimo rege eſse? Adeo ille omnia ad dignitatem, ad gloriam, ad ſplendorem ſui ac Turcici nominis vult reuocari. Quem, certum eſt, pro excelſo eius animo ne hanc quidem dubitationem noſtram ſine pudore auditurum, rationemque à nobis minimè decoræ minimèque generoſæ conſultationis repetiturum. Neque enim, vtrùm conſerenda Turcis cum hoſte Chriſtiano ſponte nos ad pugnam appetente manus ſit, ſed, quo maximè modo prælium ineundum, quo modo vincendum minima cum noſtrorum iactura ſit, relatum ad conſilium oportuit. Per hæc territis qui contraria ſuaſuri fuerant, Pertaus quoque parum in eo iuris ſui potens, adulantium æſtu abreptus, magnifica ſalubribus prætulit. Iam in Cephaleniam tranſiſſe Chriſtianos auditum erat. Mittitur ad explorandum Caracoſſa notæ audaciæ ac ſolertiæ pirata. Is concubia nocte paruo nauigio euectus ita Chriſtianorum ſtationi ſucceſſit, vt omnibus circumluſtratis ſingulas numerando pereenſuerit naues: ac paucioribus opinione ſua repertis lætus ſe ad Baſſas recepit, eiſque, haud plures CLXX. naues habere hoſtes, pro comperto affirmans retulit. Cùm enim ſe noſtra claſſis in multos ſinus, vt cuique commodum fuerat, diuerſa intuliſſet, verum inire nauium numerum ſpeculator non potuit. Hoc nuncio elati Turcæ præcipientes iam victoriæ gaudia properè naues ſoluunt, ſoliciti ne antè hoſtes elabantur, quàm iter ipſi intercludant. Adeo enim nos contempſerant barbari, vt, deſcenſuros in aciem Chriſtianos, perſuadere ſibi non poſſe viderentur. CC. naues longas, LXX. ferme minora nauigia ducebant: nam & LX. quas abijſſe Methonem ſuprà memorauimus, noctu non conſpectæ à noſtris

Caracoſſa noſtrã claſſem explorat.

ad classem redierant. Hoc numero Turcæ aduersus CLXX. vt rebantur, nostras naues pleni spei atque animorum ferebantur.

EADEM die, quæ fuit pr. Non. Oct. veluti ex condicto Christiana classis ostium sinus Corinthiaci aditura Alexandriæ portum exijt, non tam victoriæ (etenim copiam hostis fore nulla spes erat) quàm prouocatæ pugnæ gloriam petens. Ita mutuo errore illecti, trahente fato (quod diuina mente manans vitari non potest) in iactatum magis à ducibus quàm speratum certamen vtrinque rapiuntur. Ea nocte Turcæ haud multum extra sinum prouecti ad Galangum (id loco est nomen) applicuere. Christiani longiori confecto itinere inter Petalam & Echinadas insulas iactis anchoris stetere. Sequenti die prima luce vtraque classis ignara alterius è statione mouit. Nostri non ad iter magis quàm ad prælium instructi in hunc maximè modum quadripartita acie procedebant. Dextrum cornu quod in altum extendebatur, cum quatuor & quinquaginta nauibus Io. Andreas Auria ducebat: sinistrum ad terram versum Augustino Barbarico cum pari numero nauium est attributum: mediam aciem, quæ vna & sexaginta nauibus constabat, Austrius ipse cepit, eiusque latera læuum Venerius alterum Columna tegebat: quibus proximi, huic Franciscus Maria Vrbini, illi Alexander Parmæ Ducum filij erāt, Sabaudia alter, alter Genuensi prætoria vecti. Claudebant medium agmen hinc Petrus Iustinianus Venetus Melitensium nauium prefectus, inde Paulus Iordanus Vrsinus. In subsidijs Aluarus Bazanus cum XXX. nauibus est collocatus, obseruare pugnantes, &, sicubi laborari vidisset, prestò ad opem ferendam esse, iussus. Iohannes Cardona cum octo naui-

Mutuus classium error, & opinio de hostibus.

Instructa classis nostræ acies.

bus

bus antecedere & ſpeculari late omnia iubetur: eidem ne longiùs ab claſſe abſcederet quàm vt quatuor horis regredi poſſet, imperatum: ſi hoſtem conſpexiſſet, miſſis qui celeriter imperatori nunciarent, ipſe ſe in aciem reciperet. Quam ęqua fronte procedentem ſex Venetę galeatię, quę tormentorum è longinquo iacientium procella turbarent primo occurſu hoſtes, anteibant. Naues non ſuę cuique nationi ſeparatim tributę, necui priuatim ſibi conſilium capere liceret, ſed promiſcuę omnes alternæque locatę, vt exęquato inter omnes labore validę infirmis cunctæque ſibi mutuo auxilio exemploque ad virtutem eſſent. Minora nauigia, quorum magnus numerus in varios vſus claſſem ſequebatur, omnia procùl ſunt amota, vt quiſque nullam effugij ac ſalutis viam ſibi eſſe aliam, quàm nauem ſeruare in qua ad pugnam veheretur, ſciret. Onerarijs, quanquam & ipſę egregijs bellatoribus inſtructæ eſſent, aſſignatus in acie locus non eſt, quia idoneo non ſuppetente vento curſum reliquarum nauium, quæ impulſu remorum aguntur, tenere & prælio intereſse non potuerunt.

In nauibus in acie collocandis prudentia.

NAVIGANTIBVS multa iam luce interpoſitę Echinades, quę hodie Curzolares appellantur, proſpectum adimebant: quibus à noſtra claſse ſuperatis & viſi Chriſtiani ab hoſtibus ſunt, & ipſi eos videre eodem, quo noſtri, ordine venientes, niſi quòd aciem, nullis ad ſubſidia ſubtractis nauibus, longiùs extenderant, cornuaque ex inſtituto gentis lunauerant. In medio Halyus contra Auſtrium conſtiterat; &, quia ipſius propria præfectura maris erat, prętoria vehebatur. Proximum locum Pertaus tenebat. Aurię, Vlucialim, Barbarico Sirocum in cornibus obiecerant. Ad XIIM. paſsuum diſtabant, cùm Au-

Turcicę claſſis inſtructio.

Austrius pugnę signum extollit.

ſtrius conſpicatus hoſtem, pugnæ ſignum, ingens è prætoria vexillum explicuit, quod ei Pius ab Vrbe Neapolim miſerat, in quo imago IESV CHRISTI affixi Cruci conſpiciebatur: quam tota claſſis venerata læto clamore conſalutauit. Ferunt, auſos tum monere Auſtrium quoſdam, ne ſpe incerta propoſitæ gloriæ euectus ſe claſſemque in caſum irreuocabilem tam dubij euentus daret: nec quicquam fratri victoria acquiri, & eadem, ſi penes hoſtes foret, in diſcrimen Italiæ regnum barbaris patefactum adduci. Quibus, iuuenis, cum ſero atque importuno conſilio reiectis, curare corpora milites ac cibo firmatis viribus capere arma iubet, ſimul armamenta demi aptarique omnia ad pugnam. Atque hæc, quando ſpatij ſatis ad omnia ſupererat, vt ſedatè ſine trepidatione vlla aut tumultu fierent, curæ ducibus fuit. Ipſe actuario exceptus à tergo puppes ſingularum nauium cum Aloyſijs Requeſenſio & Cardona adijt, ſingulosq. euocans duces, ipſos militesque ad pugnam eſt adhortatus; cunctis alacri clamore tranſeuntem proſequentibus. Regreſſus ad prætoriam ſuos allocuturus, CHRISTI in vexillo effigiem intuens, humilis precatur Deum, vt ſibi claſſique & Chriſtiano populo volens placatusque adeſſet; formidinem fugam cladenque in impuros & numinis ſui contemptores hoſtes verteret. Tum duces in ſingulis nauibus, vt conuenerat, accepto ſigno nixi genibus CHRISTI numen omnes adorant, militesque idem facere iubent. Videre fuit tantæ multitudinis copias arma telaque expedientis in media cogitatione certaminis, ad cædem ad ſanguinem vadentis ſubitò humiles procubuiſſe, & alios ad cælum, alios ad Dei ſimulacra oculos manusque tendentes, ſupplices veniam victoriamque orare.

Diceres, metu perterritos ac diffidentes viribus ad diuinam opem confugisse, nisi pietatem mox virtute comprobassent.

DEVM rite venerati suos quisque oratione firmare: illum esse diem, quo aut deuictis hostibus gloriam propulsati in perpetuum à Christiana rep. periculi essent laturi, aut egregia pro Christi fide oppetita morte in domicilia piorum, æternæ beatitudinis donati pręmijs, migraturi. & barbaros quidem victos seruitio, cæsos sempiternis supplicijs deberi: Christianos (quæ benignitas Dei sit) victores diuitias, famam, lętitiam; extinctos etiam his omnibus potiorem sedem inter cęlestes animas manere. Meminissent communis illius omnium populorum voti, vt aliquando nostri reges pium inuaderent bellum: quoties hanc societatem, in sermonibus, in circulis expetissent, quoties liberis vocibus regum ac principum discordias, modò vniuersos modò singulos incusando, detestati essent. En tandem optati compotes: stare acies clasemque, & in ea, quicquid roboris, quicquid floris in Christiana iuuentute vsquam fuerit: ostenderent simul ciuibus, simul hostibus, non vires antea nobis non animum ad vincendum defuisse, sed obstitisse intestinum dissidium; barbarosq. victores aliquot antea bellis discessisse, quia impeditissimum quemque aggrediendo nunquam ex ęquo arma nobiscum contulisent. Deum, qui mentem optimo Pontifici, socijsq. sese fœdere belloq. consociandi dedit, eundem perduelles, ac numinis sui contemptores profligaturum, vim victoriamq. militibus suis prosperaturum. Nam illos ab insita animis arrogantia ac temeritate, quam prosperi superiorum annorum successus fecere, in pręlium raptim per summum contemptum no- Oratio Ducũ ad milites.

stri

ſtri deſcendiſſe, nulla re, præterquam animis ſtolida fiducia ſui elatis, nobis pares, cùm quieſcendo ſedendoque bellum conficere poſſe viderentur. ſcilicet Deum eripuiſſe conſilium, occæcaſſe mentes, vt, quo furore rapti in certamen eſſent, eo trucidandi fortibus viris, & animis & rebus omnibus ad victoriam præparatis obijciantur. Vt ad certam ſpem ſolutos imparatosque venire, numerum modò nauium oſtentantes, quas inanes milite, ac remige vacuas ſpeciem tantùm claſſis ſine viribus eſſe. Ergo veluti ad non dubiam prædam temere proruentes ipſos haud dubiæ prædæ futuros. Si non aliud ex ea pugna, quàm decus famaque peteretur (quæ quidem maxima victores maneret, ſi tantùm de virtute certamen eſſet, quod aliquando maioribus noſtris fuit) quem tandem tam abiecti animi fore, qui non mori præoptet quàm fœdis illis mancipijs dignitate concedere? At eò rem adductam eſſe ſuperiorum temporum erratis, vt nobis non pro laude iam, ſed pro vltima ſpe, pro quicquid charum iucundumue homini eſſe poteſt, pugnandum ſit. Proinde ſic exiſtimarent: libertatem Italiæ, ſalutem coniugum, parentum, liberorum in ipſorum ſitam dextris eſſe: illa amiſſa claſſe, nullo reliquo perfugio, omnibus ſubeundam barbarorum ſeruitutem: capi, vendi, diſtrahi ſe ſuosque viſuros, niſi ipſi hanc perniciem ſua virtute in hoſtem verterint.

INTER hæc appropinquabant claſſes, leni flatu & hoſtibus ſecundo, cùm ſub ipſum congreſſum concidit repentè ventus, miraque tranquillitas ſecuta, veluti de induſtria æquante omnia fortuna, & pelago placatum æquor ad edendam nobilem pugnam præbente: quin tantum tenuis auræ, quantum à noſtris ferret in Turcas, fumum, cuius

ingentes nubes explosæ bombardæ effudere, in hostes vertit. Id Christiani in miraculum vertere; & fauere suis Deum, augurabantur. Et sacerdotes, in quibus Cappucini aliquot, è summis puppibus imagines Dei Cruci affixi ostentantes, illius præsens adesse numen, illum imperasse ventis, illum sequerentur ducem, multa adhortatione clamabant. His vocibus concionibusque instincti, religione atque impetu ardentes cupidè capessunt pugnam, pari & victoriæ fiducia & mortis contemptu, qui sunt acerrimi ad fortitudinem stimuli. Turcæ, cùm superantem Echinadas nostram classem tendere in se viderunt, primò mirari audaciam, propiùs deinde conspectus numerus nauium multo, quàm ipsi rati fuerant, maior tacito metu pulsauit pectora: ac præter ceteros Pertaum vehementer commotum, fatum suum seque incusasse, ferunt, quòd, paucorum adolescentium ferocia in tam dubij euentus aleam dari se præcipitem, passus esset. Sed eò progressis vertenda in audaciam necessitas erat. Itaque, cùm successissent nec iam ampliùs mille passuum interuallo abessent, tormentum maximum, quod superbè prouocantium signum fuit, magno cum sonitu primi emisere. Quibus cùm pariter ab Austrij prætoria responsum esset, Turcæ sublato ingenti clamore, quem vario cantu strepituq. tympanorum ac tubarum adiuuant, in galeatias, quæ binæ ante singulas nostrorum acies, vt dictum est, euectæ sese primæ obtulerunt, concitant naues. Sed eam minantium crebris tonitribus tormentorum tempestatem galeatiæ dedere, vt Turcæ vulneratis aliquot suis nauibus, quò pestem eam declinarent, coacti sint inhibere, & ordines interrumpere ac multis locis disijcere: quos inde dum arctiùs necessario restituunt, & non-

Ventus nostris miraculo fauet.

Initia pugnæ.

nullæ inter ſe naues implicitæ ſunt, & in confertas minùs irritæ tormentis actæ è noſtris nauibus ferreæ pilę incidebant. Quòd ſi Chriſtiani galeatias ipſas minùs longo interuallo ſubſecuti in turbatos primo incurſu hoſtes impetum dediſſent, opinio fuit, victoriam nequaquam diuturni aut ambigui certaminis futuram fuiſſe: ſed, dum noſtra acies, vt nauium ordo & frons æqua ſeruaretur, lentè admodum procedit, galeatiæ longiùs paulo, quàm vtile fuit, agmen præuectæ ſunt. Vbi claſſes in conſpectu ac ſub ictu fuere, tanta vis bombardarum vno tempore vtrinque eſt emiſſa tanto fragore ſonituque, ac fumo cælum ipſum denſis nubibus obſcurante, vt omni erepto oculorum atque aurium ſenſu propè alienauerit horrore hominum mentes, cùm ſine diſcrimine vllo aut generis aut honoris æquè omnes cæcis aperti ictibus nulla cauendi arte eſſent. In transgreſſos galeatias, & propius terram capto ambitu inuadere ab latere noſtros conantes, & nonnihil in explicandis nauibus dirigendoque iterum agmine inter ſe trepidantes hoſtes primus ab ſiniſtro Chriſtianorum cornu Barbaricus facto impetu aggreditur, adnitentesque vim facere & ad circumueniendum erumpere, quantum poteſt, occupat claudere & ad terram vrgere. & erat locus, quò ſe Sirocus ductor dexteri hoſtium cornu ab littore in modum promontorij prætenſo, cui Moloſegni eſt nomen, ad Echinadas intulerat, peranguſtus, cingente hinc Moloſegni atque inſulis, hinc noſtris ab alto obiectis. Sed connixæ remis aliquot naues hoſtium, noſtrorum tranſuectæ cornu, obuerſis inde proris in aduerſas puppes Venetorum, qui maximè in ea parte pugnabant, negocium ab tergo adortæ faciebant. laboratumque non ſine periculo foret, niſi claudæ quædam

Certaminis horror.

Turca-

Turcarum naues primo incursu nostrorum territæ, impulsæ in littus fugæ initium fecissent. quæ res & hostium animos debilitauit, & adiecit fiduciam nostris. Prima igitur in concursu vis maiorum tormentorum fuit, in quo & copia & vsu administrandi facilè Turcas Christiani antecellunt: & tum nouo quoque inuento rem adiuuere. Teretem ligneum cadum haud ferme cubito longiorem, latum ad bombardæ modum in quam inserebatur, plumbeis glandibus globosisue saxis oui maximè magnitudine replebant. Hæc tormento effusa, veluti pestifera grando, quòcunque incidissent, ingentem stragem dabant. Maioribus explosis tormentis, quorum tamen ipsorum prout spatium dabatur ictus repetiti sunt, leuioribus missilibus accensum certamen. Turcæ more suo spicula ingerunt, anceps multitudine ipsa telum, ceterùm vix satis efficax si tecto armis incidat corpori. Christianus sclopeto rem gerit, rariore sed mortifero vulnere, quod non clypeo, non lamina, non vlla armatura arceas; tanta vi ab igne excussum figitur telum. Ad id nostræ naues pluteis inædificata latera habebant, quibus tecti milites tela in hostes, ignesque vario artificio compositos iaciebant: & milites ipsi thorace galeaque armati tutiùs audentiùsq. pugnæ se offerebant. Turcis nihil horum erat: naues sine vllo pluteorum munimento: miles aut perleui aut nullo armatu nuda atq; aperta corpora nostrorum ictibus præbebat. Super his id quoque nostris velut extraordinarium subsidium accesserat. Pronunciari inde ante prælium de collegarum sententia Austrius iusserat, quicunque ob noxam damnati in nauibus vincti remis haberentur, si victrix Christiana classis profligatis hostibus ea die à pugna redijsset; vt liberi omnes sine fraude mitterentur. Præfecti

Bellicum bombardarũ inuentum.

Propositũ remigibus prę mium.

fecti nauium, demere catenas & traditis armis cohortari eos, iussi, vt, quando fortunam in dextris haberent, dignam ea mercede operam rei publicæ nauarent. Horum libertatis studio alij, alij prædandi auiditate, vt est genus omne remigum furacissimum, per tela, per vulnera in hostium naues transiliebant: meritique manu sunt, vt promissum eis cum fide exolueretur. Nec tamen vndequaque id vtile consilium fuisse constitit: nam quemadmodum in certamine ipso & concursu res strenuè adiuta est nexorum opera, ita nudatæ remigibus naues ad insequendum hostem, vbi opus fuit, tardæ atque inhabiles fuere. Contrà hostibus repentinum ab eadem re malum est ortum. Remigium est Turcis omne ex Christianis ferè captiuis, quibus minima miseriarum est ipsa seruitus. adeo durè ac truculenter à barbaris habentur. Hi, vt quæque nauis inter pugnandum laborare cœpisset, solutis aut fractis repentè vinculis quibus erant nexi, prosiliebant, & peremptorum armis aut quod cuique ad manus accidisset arreptis, haud magis cupidine libertatis quàm rabie vlciscendi crudeles dominos, vt missæ caueis feræ sanguine ac cædibus grassabantur. Ea veluti intestina fraude multæ oppressæ sunt Turcarum naues. Iam pugna ab omni parte conserta erat, permistæque naues vt cuique hostis obuiàm fuerat, conflixerant, variaque fortuna his aut illis aduersa multiplicem prælij faciem præbebat: aliç congressum agilitate atque arte declinantes inferentesque, maiori nauium quàm virorum certamine agebant: contrà aliç mutuis innexç ictibus cominus vires contulerant: alibi multç simul, alibi singulç inter se concurrerant: hinc proris hinc puppibus hçrere, implicari, obuerti: hìc Turcicam vnam à duabus Christianis premi, ibi vnam Christianam

Remigũ Christianorum apud Turcas facinora.

Pugnç species.

stianam

ſtianam à Turcis pluribus circumuentam cerneres: huic remos detergi, hanc roſtro obliquam peti: tum deprimi hanc, illam capi: elabi aliam, aliam teneri: denique aliam fugę, aliam ſpei incumbere. Iam fluctus ſanguine rubentes volui, iam cuncta ſtrage ac cęde miſceri: egregia paſſim facinora audacię ac fortitudinis edi. Auſtrius cum Halyo congreſſus, Venerius Columnaque pariter in aduerſas illati naues longè acerrimum in medio certamen miſcuerant. Nam & bellatorum robur, & valentiſſimę nauium circa duces conſtiterant: & quiſque eorum à tergo applicatas puppi triremes habebat, è quibus noui aſſiduè milites ſubmittebantur, qui vulneratis cęſisque ſuccederent. Et cùm in oculis ducum cuncta agerentur vt nullum egregium facinus obſcurum eſſe poſſet, & euentus eorum fortunam omnium traheret, vtrinque ſumma vi gerebatur res. Initio Turcę toties ab ſe victos fugatosque Chriſtianos, & nunquam ante eam diem armis conſiſtere contrà & conferre ſecum ſigna auſos, vt imbelles ac timidos deſpexerant. idipſum, vbi & religione & animis accenſos, & quia victis nihil reliquum ſpei eſſe perſuaſerant duces, ruere in pugnam nullius rei pręterquam victoriæ memores, cupideque petere hoſtem & magnis proſternere ictibus vidère, terruit barbaros. & audacia Turcæ, quàm perſeuerantia maiore, prælia ineunt; vt, ſi primum impetum retundas, ſenſim reſideant eorum vires. Itaque in multum diei extracto certamine languidiùs in negocio verſari videbantur: eo noſtri, qui haud dubiè militum robore ſuperabant, inſtare acriùs & ſpem ſuam fouere. Pugnatum tres ferme horas erat & vbique atrociter, necdum ſatis cernebatur, quà rem fortuna datura eſſet; adeo omnia, ſpes, animi, vires vtrinque paria fuerunt. Ab læuo

Turcas in bellis audacia maximè iuuat.

T demum

Victoriç initium. demum cornu, vbi cœperat pugna, victoriæ quoque initium est ortum. Cùm enim, prementibus impigrè Christianis, ex pluribus nauibus Turcæ se trepidi in proximum litus eiecissent, nostri aucti animis instare perculsis: &, cum Barbaricus & cum eo Canalis & Quirinus Veneti legati Sirocum impigrè pugnantem suppressa eius naui interfecissent, turbatis, vt fit, ducis casu reliquis, tota ab ea parte inclinauit in fugam classis, & plerisque omnibus, instantibus vndique nostris, effugium in terram patuit haud parum ipsa propinquitate illectis, quæ haud dubiè magno & ad salutem Turcis in ea parte, & ad victoriam nostris adiumento fuit. Reprehendentes ego postea Turcarum consilium peritos homines sæpe audiui, quòd in libero maris spatio longiùs à terra aciem non statuère, cùm dicerent, eam rem duo incommoda secuta esse: nam & fugæ incitamentum militi tam propinquum & amicum litus fuisse, & nauium multitudine, qua illi superabant, in angusto se mutuò impediuisse. Iam lætus inde pugnantibus Christianis victorum clamor accidebat, & ad ipsum peruenerat Austrium diu cum Halyo ancipiti marte luctatum, & tum meliori spe pugnam cientem. Gaudium quædam stimulauit inuidia, si priùs à Venetis sinistroque cornu pulsus hostis foret, secutusque ipse potiùs, quàm dedisse victoriam videretur. Mouit & Hispanos milites æmulatio: mutua cohortatione se incitant, ac veluti tum primùm ad integram coorti pugnam sclopetis ingentem dant glandium procellam. Tum, ipso cadente Halyo dum ad accendendos suos in medium excurrit glande traiecto, in nauem eius transcendunt, regium vexillum prosternunt, momentoque expugnatam capiunt, & continuò, iubente Austrio, clamo-

Turcarū in loco pugnę deligendo imprudentia.

Halyus interficitur, prętoria capitur.

rem

rem victoriæ indicem tollunt; quo & alacritas addita pugnantibus passim Christianis, & spes magnopere fracta Turcis. Tum non iam pugna, sed cædes & strages vbique cedentium hostium erat. In altero cornu, vbi egregium par ducum fortuna contulerat, Vlucialis & Auria, cùm scientia maritimæ rei faci è reliquos antecellerent, ueluti præcipua inter se æmulatione accensi ad primum conspectum classis idem propè consilij agitarant, amplexu circumire hostem, atque inde in terga, aut latera impetum dare. Igitur Auria, vbi ab sua parte longè protentam in mare hostium aciem, neque ab se facilè æquari cornu posse, cernit, sequi alijs iussis protinus altum petere intendit. Longè ab reliqua classe euectus cum porrò pergeret ire, octo Venetæ naues siue eum suspicatę subducere sese prælio, vt integrum consilium fortunę accommodaret (semper enim ei viro diffisi sunt Veneti) siue, ipsum ab cedere longiùs ab suis non placeret, sustinentes remos restitere, secutæque earum exemplum aliç quinque naues ignarę consilij idem fecerunt. Iam nec sequi Auriam nec recipere se ad mediam aciem poterant. Quod vbi conspicatus est Vlucialis, qui iam Auriam, suo intellecto consilio circumeundi dexterum Christianorum cornu, tendentem in altum seque conatui obijcientem animaduerterat, repentè in eas versus magnoque impetu inuectus pluribus nauibus circumstitit, omnibusque aut deiectis aut cæsis propugnatoribus in potestatem redegit, ac temerarię suspicionis pœnas pendere coëgit: quanquam illæ quidem haudquaquam inultæ aut segni certamine victæ, sed strenuè omnes atque enixè dimicantes periere. Ipsam inde aciem inuadenti obuius fuit Petrus Iustinianus cum duabus Melitensibus nauibus, tum maximè

Vluciali, & Auriæ maritimę rei scientia.

Suspicio Venetorū de Auria magna cladis origo.

Petri Iustiniani virtus.

victor quatuor hostilium nauium, cum quibus primo incursu conflixerat: quarum tres vi atque armis expugnatas trucidarat, vnam in turpem coniectam fugam insequebatur: vir cùm ipse egregiè fortis, tum ex omni numero Melitensium Equitum delectam promptissimorum iuuenum manum vehens. Sed tum non magno negocio pauci à pluribus repentè à tergo, à fronte, à lateribus circumuenti superantur, fortissimeq. pugnantes ferè omnes ad vnum cæduntur: Iustinianum ipsum multis vulneribus saucium Turca, qui in deuictam eius nauim insilierat, cùm fortè antea virum agnouisset, dedentem sese liberaliter promissa salute ab iniuria prohibuit. Sed idem, versa haud ita multo pòst fortuna, dediditij sui captiuus cùm eius se fidei ad pedes prouolutus commendasset, non seruatus modò ab Iustiniano est, sed in libertatem etiam restitutus. Ceterùm Vlucialis victor pugnantibus in media acie imminebat, nisi & expugnata Halyj prætoria impetum eius inhibuisset, & Auria quamuis serò ac patrata propè victoria (longiùs enim abscesserat) reuectus cum integro nauium globo, vertentibus terga Turcis in latera inuadens terrorem addidisset, & Bazanus, cùm discusso paulum fumo, quæ circà agebantur animaduertisset, quò res poscere est visa, se intulisset. Vlucialis, qui occasioni intentus consilium, quò res atque ratio vocasset, flexurus nulla se propria pugna implicarat, vbi, vento fumum auferente, nullum regium vexillum, quod Halyo occiso deiectum erat, & non dubiam Christianorum victoriam, Auriamque in se reuertentem cernit, sublatis velis capessit fugam. Secutæ sunt eum ad XXX. naues suorum quæ proxime steterant: reliquæ aut captæ à nostris aut demersæ sunt. neque enim, occiso Halyjo, & Vluciali

Fortunę vices in Iustiniano captiuo.

pugnam

pugnam fuga deserente, qui vltrà resisteret fuit. Pauci actis in terram nauibus euasere: in quibus fuit ipse Pertaus, qui perditis iam rebus cùm se clàm in actuariolum intulisset, per interualla discurrentium nauium elapsus se in terram eripuit. Desertam ab eo nauim Paulus Iordanus Vrsinus cepit, quem suo certamine defunctum ab victa, quæ prima illi occurrerat, naui locoque suo in medium ad ferendam Austrio opem attraxerat vox, quæ temere persuaserat aciem, premi imperatorem ac vinci regiam nauim. Sed, vbi ex propinquo id in hostem omen incubuisse cernit, in Pertai nauem quam proximam fugientem conspexit inuectus, cæsis qui pugnæ supererant hostibus, in potestatem suam redegit. Quæ duos adolescentes Halyi filios ferebat nauis applicataque parentis lateri erat, cùm principio in Columnæ nauim magno impetu inuecta eam rostro grauiter ictam paulum repulisset, inter duas inde Christianas naues transcursu elapsa, multis in ipso transitu collabefacta vulneribus cum ipsis adolescentibus in nostrùm potestatem peruenit. Columnæ nauis, quanquam primo concursu icta vulnus acceperat, tamen acriter se in Halyi prætoriam & ipsa intulit: & Turcicam triremem à latere se infestè oppugnantem sustinuit primò, deinde etiam Turcis propè ad vnum occisis cepit, acerrimè rem administrante Ramagasio Sequano, vno è proceribus Melitensium Equitum, viro naualis rei peritissimo, æquè & consilio & manu prompto. Venerius sæpe elato præ se scuto ac stricto gladio à puppi ad mediam nauim, vbi plurimum periculi ac laboris erat, processit, sua manu ferire hostem & congredi contrà gaudens: nec quisquam ducum audaciùs in ipsa pugnæ discrimina adijt. tanta in senili corpore vigebat vis animi.

Pertaus elabitur.

Nostrorũ Ducũ facinora.

Pauli Iordani.

Columnæ.

Ramagasij Sequani.

Venerij.

Interfectorum, captorúque numerus.

CÆSA eo die ad XXXM. Turcarum, quantum nullo antè prælio, feruntur: capta millia quinque: in quibus Halyij filij sorore Selimi geniti, argumentum, quàm certa fiducia in certamen descenderit, qui pueros filios, quos vel Naupacti deponere vel in terra spectatores statuere potuit, secum habere veluti nullo impendente periculo maluerit, quò Christianorum fugam (adeo rem pro non dubia duxerant barbari) insultantemque fugæ patrem cernentes eximio imbueret tirocinio. Venere in potestatem centum & triginta naues, nonaginta ampliùs aut illisæ littori aut mersæ fluctibus aut absumptæ ignibus sunt. Ad hæc (quod haud minùs lętum victoribus fuit) ingens multitudo propè XXM. Christianorum è varijs gentibus seruituti deterrimæ exempta. Opulenta præda non ab direptis modò ea æstate oppidis populationibusque insularum, sed multa prætereà merce, quam barbari passim à negociatoribus Constantinopolim deportandam sustulerant, ea omnis, pręter captiuos & naues & tormenta bellica, militi concessa. Præclara victoria; nec, post Actiacam illam celebratam veterum scriptorum monumentis Octauiani Cęsaris aduersus Antonium & Cleopatram eodem mari ac propè eodem vestigio partam, nobilior vlla naualis pugna mille sexcentis ferme annis pugnata est: nec, si conferre libeat, sat scias, vtri alteram præferas. Numero illa nauium, hæc nauibus ipsis præstitit: apparatu illa & concursu magna, sed transacta breui est; hæc certamine ac contentione acrior & diuturnior: plus ibi fugæ, hìc stragis fuit. Ceterùm victoria forsitan hæc, illius certè victoriæ fructus maior: minus vulnerum apud victores in ea; hæc haudquaquam incruenta fuit, vt prælio, quàm vnquam, maximè æquis viribus

Naues captæ, & fractę.

Christiani seruituti exempti.

Pręda militi concessa.

Actiacę pugnæ cum nostra comparatio.

ani-

animisque peracto. Cecidere nostrorum octo millia ex omni genere, & fortissimi quique militum: par sauciorum numerus fuit. E Veneta classe ad viginti nauium præfecti desiderati, patritij omnes generis, cum quibus tres Cornelij fratres, Aloysij, cui Sobrio cognomen fuit, nepotes: qui naui ab Vluciali circumuenta cùm effugere duo eorum possent, curatori admouenti scapham hortantique adolescentes vt se discrimini eriperent, fratrem, qui accepto vulnere iuxta dimicantes prolapsus sequi fugientes nequibat, negarunt deserturos. ita circa morientis corpus pugnantes publica priuataque pietate insignes occubuere. Desiderati & alij pari nobilitate viri in ducum maximè nauibus, vbi plurima vtrinque cæde dimicatum est. In quibus Fabius Gratianus frater meus, acerrimi animi ac spei magnæ adolescens, qui in Columnæ naui audacissimè dimicans, plumbea glande sclopeto adacta media in fronte lethaliter ictus, ante imperatoris pedes occubuit. Cuius præterire nomen, neque virtus ipsius me neque fraterna pietas est passa. Sed omnium damna vnius Barbarici clades æquauit: cui iam victori profliganti dexterum hostium cornu, dum adhortans suos incautiùs se ictibus aperit, oculus sagitta traijcitur; sublatusque inde à proximis haud multo pòst inter manus extrahentium telum expirauit. Quæsisse morientem, aiunt, quæ fortuna Christianorum atque classis esset. vbi, fusos hostes ingentemque partam victoriam, accepit, voce spirituque deficiente sustulisse manus, signaque grates Deo reddentis ac læto decedentis animo dedisse. Dicerem dignum qui ea victoria viuus frueretur, cuius partem maximam ipse traxerat, siue consilijs quibus rem ad pugnam perduxit, siue ipsa pugna quam primus & cœpit & exegit,

Desiderati ex nostris & saucij.

Corneliorum fratrú egregium facinus.

Fabij Gratiani mors.

Barbarici clades

Eiusdem morientis præclara vox.

nisi

Pugnæ terminus & consũmata victoria.

nisi immori felicitati suæ ea demum vera & certa felicitatis possessio videri posset. Austrius expugnata hostium prætoria occisoque Halyo, quòcunque pugnæ aliquid superesse viderat, circumagendo nauem, quam Venerius quoque & Columna pariter defuncti certamine, atque aliæ item multæ naues sequebantur, victoriam consummauit. Inde cùm à quinta diei hora propè ad noctem prælium tenuisset, obtendentibus se iam tenebris ac intumescente ab ualido coorto vento fluctibus mari, cum tota classe captiuas trahentes naues in vicinos portus, quà cuique proximum fuit, se recepere. Sauciorum prima est habita cura, magna ducum comitate adeuntium singulos, &, ecquid opus haberent, rogantium: cessum quoque ijs commodioribus locis in nauibus. Tota deinde nox ac sequens dies per gratulationem ac lætitiam acta. Et Austrius simultatum oblitus venientem ad se Venerium perbenignè amplexus laudibus est prosecutus, non ducis modò sed strenui militis officijs senem id ætatis functum, ferens. nec tamen ea diuturna concordia atque gratia fuit.

Austrio Venerius redit in gratiam.

POSTERA die cùm ventum in consilium esset, omnibus idem visum, instare victis nec spatium colligendi animos viresque hostibus dare. Itaque Austrius ipse alacrior ad omnia successu factus, & haud dubiè elatus dulcedine gloriæ, depositis saucijs atque Corcyram cum agmine impedito nauium missis, centum & viginti naues ex omni classe deligere easque supplere ex alijs ac protinus ad tentandum Naupactum contendere parabat: quam vrbem recipi primo aduentu, aduersa re territis hostibus, posse non desperabatur: atque inde ex propinquo Græcos in Peloponneso solicitare, & fama naualis pugnæ atque præ-

Austrij post victoriam consilium.

ſentis ſpe præſidij cupidos nouandi res ad arma concire. Totum id conſilium, quo nihil eo bello cogitatum ſalubrius fuerat, impotens animi Venerius turbauit. Statuerant, vt nuncij victoriæ ſequenti die cum literis communiter ſcriptis ad Pium mitterentur, à quo deinde reliquis nunciaretur, atque eos Baptiſta Contarenus Hydruntum cum ſua triremi deportaret: quibus expoſitis, Venetias ipſe curſum intēderet. Venerius & ſtare conſilij decreto velle & ægre eam ſuſtinere moram, & ſenatum de rebus geſtis docere & ciuitatem quamprimùm participem eius lætitiæ facere geſtiebat, magnam gratiam fore, ſi anteuertiſſet ipſe aliorum nuncios, ratus. Hæc voluentem animo forte Onfredus Iuſtinianus adijt. erat is longè acerrimus iuuenum, nec quiſquam magis impigrè, ſiquid iuſſum eſſet, exequeretur. Conſpectus iuuenis ſubdidit Venerij cupiditati faces: occupat percunctari, paratámne ad iter nauim, & an Venetias ire velit. Iuſtiniano, ſe verò extemplo profecturum ſi iubeat, profitenti Venerius literas tradit. Quibus ille acceptis, haud mora, regreſſus ad nauem moliri iubet vela, atque impulſis extemplo remis iter inuadit. Ægriùs eam rem, quàm dignum erat, accepit Auſtrius; vſqueadeo vt faſtidio hominis rem ipſam publicam omiſerit, reiectaque mentione Naupactum atque in Peloponneſum eundi, conuerſis repentè proris veliſque in altum datis Corcyram redierit, non improbantibus magis quàm cupientibus idem Venerio ipſo & alijs quoque ducibus præfectiſque, quorum animis inſolita victoriæ lætitia diſſolutis longius nihil videbatur, quàm vt ad iactanda ſua quiſque egregia facta, oſtentandaque hoſtium ſpolia in Italiam atque domum redirent. ſcilicet victoria, qua vti neſciuerunt, frui properabant. Ne tamen nihil

Perturbatio maxime ſalutaris cōſilij a Venerio.

Rursū Auſtri..s Venerio iraſcitur, & Corcyrā redit.

actum

actum post rem tam prospere gestam videretur, de oppugnanda ex itinere Leucade, cui nunc insulæ ab Christiano in ea templo S. Mauræ est nomen, agitarunt, ac Prosperum Columnam iuuenem impigrum ad explorandum locum, situmque oppidi cognoscendum præmittunt. Hunc quoque conatum Venerius gloriam rei, vt ipse rebatur, factu haud difficilis vni sibi sine sociorum ope reseruans auertit, datis Prospero (nam is Venetis militabat) occultis mandatis, vt augendo negocij difficultatem ab eo incepto Austrium deterreret. Quo inde, permunitum natura atque opere & valido firmatum præsidio locum, referente, satis causæ præfestinantibus domum, cur eam quoque rem omitterent, est visum. Corcyram vbi ventum, partitæ inter sociorum duces naues tormentaque, singulis pro cuiusque impensis in bello factis data portione. de captiuis cùm non conueniret, decimum quemque eorum iure maioris imperij sibi vendicante Austrio, res ad Pium reiecta est: qui selectos à vulgo nobiliores Romam adduci atque ibi custodiri ad redimendos, permutatione eorum, qui Christiani captiui apud hostes essent, iussit, reliquos eadem qua cetera ratione partiri; Venetorum abominatus consilium, qui omnes, ne vnquam dimissi infestiùs in Christianos sæuirent, necandos in carcere suadebant. Quin Romæ in honesta custodia atq. liberaliter sunt habiti, cupiente Pio ea humanitate ad Christianæ religionis cultum allicere barbarorum animos.

Prędam partiendi ratio.

Captiui nobiliores Romã adducti, & a Pio humaniter habiti.

Columnæ admonitu non antè soluit Corcyra Austrius, quàm aut deposita aut dissimulata simultate adiri se ac salutari à Venerio est passus: quem subridens, manuque senis humero imposita, magni spiritus virum & egregiè sibi fidentem appellauit. Inde Messanam cùm venisset, dimisso

Venerij ab Austrio digressus in speciem amicus.

Romam

Romam Columna, ipse in Sicilia hibernaturus Panormum ad audiendas legationes, quæ ad eum gratulatum vndique concurrebant, transijt.

ONFREDVS Iustinianus cum victoriæ nuncio à Venerio missus, accelerato quantum velis remisq. contendere potuit itinere, nono quàm à classe discesserat die Venetias venit. Gemini castelli ostium intrans (qui mos est nauium vrbem adeuntium) omnes bombardas magno cum sonitu explosit. Auditus fragor multorum concursum, quos cupido cognoscendi siquid ab classe, traxerat in forum, fecit. Mox ipsam incedentem triremem captiuis circumornatam signis, quæ dimissa vt adempta hostibus viderentur aquam verrebant, videre: simul læti clamores ab naualibus socijs accepti. Erectis spe ingenti animis Iustinianus ipse applicans foro ex ipsa naui dexteram tollens, victoriam nunciat; reiectoque inde pallio expeditus in terram exiliens, in curiam atque ad Principem, & ipsum tumultu & clamoribus præcurrentium excitum perrexit. Amplexum offerenti, pugnatum cum Turcis ad Echinadas insulas, non victam modò sed deletam hostium classem esse, & quot deinde captæ naues, quot mersæ fluctibus, quantæ copiæ hostium occisæ essent, disseruit. Princeps, solito dignitatis suæ cultu insignibusque non expectatis, in templum ad agendas Deo gratias descendit: & totam momento ciuitatem nuncius victoriæ peruasit. Proripiunt se ædibus homines, clauduntur tabernæ, omnibus priuatis publicisque intermissis rebus in forum, in curiam vndique concurritur: tantaque non forum modò, sed omnes circà vias multitudo repleuit, vt multi senatorum iactati inter turbam adire templum nequiuerint. Iustinianus literis in

Venetijs ingens lætitia ob victoriæ nūcium.

templo

templo apud Principem collegiumque recitatis, ac paucis verbis edoctis Patribus, eorum iussu egressus ad populum eadem nunciat: collata cum Turcis signa, victos profligatosque hostes: omnem classem aut in potestatem venisse, aut absumptam in prælio esse: supra XXXM. Turcarum cæsa: Halyum ipsum occisum, potitosque prætoria hostium Christianos: Pertaum parua abditum scapha inermem vno comite seruo dici euasisse: Sirocum, Caracossam, multos præterea præstantes inter barbaros honore atque opibus duces in acie occidisse: captos Halyj filios sorore regis natos, & cum his Mehemetem Eubœæ præfectum, aliosque pari dignitate viros. victoriam quantam optare. aut capere mente ausus nemo esset, Deum dedisse. Irent ergo, eidem Deo Opt. Max. grates laudesque agerent, &, vt ea res Christiano nomini, ac Venetæ reip. æternæ gloriæ atque amplitudini esset, precarentur. Tum, effundente se in omnium animos ingenti lætitia, amplecti inter se noti ignotique, gratulari, manare omnibus gaudio lacrymæ, recordantibus, quanto nuper in terrore atque cura fuissent, tot alijs super alijs nunciatis cladibus, vt, ipsimet timeri vrbi, obsepirique à mari ingressus ne hosti pateret, vidissent. & subibat, quæ fortuna ciuitatis futura fuisset, siquid aduersi euenisset Christianæ classi, à qua vt vnica spe omnium pendebat salus. Huius memoria metus, vt iucundiorem lætitiam haurirent, faciebat. Patres ad Principem coguntur, alij ad templa: atque inde digressi ad communicandum cum coniugibus & liberis gaudium abeunt: pars maxima videre, audire narrantem Iustinianum, iungere dexteram atque amplecti gestientes, domum eius viasq. ferentes in domum obsident; vt matri à sacris redeunti adi-

tus ad amplexum propè non patuerit: abijſſetque inde excluſa in cognatorum alicuius ædes, niſi verecundia maieſtatis eius moti qui proximi impediebant, admonentes alij alios per confertam turbam precanti ac ſummouenti ſingulos ægre viam dediſſent. Sicubi & eo & ſequentibus aliquot diebus Iuſtinianus conſtitiſſet, circumfundi illico omnis multitudo: quacunque greſſum tuliſſet, velut excitam ſedibus ciuitatem ſecum trahebat: quantum antea nunquam mortalium quiſquam Venetijs cuiuſuis honoris gratulatione, omnium ordinum frequentia celebratus vrbem inceſſit. & ipſe iuuenis ingenti corpore eminens longè inter omnes conſpiciebatur, multaque narrandi facilitate ingentem ciuitatis gratiam traxit. Patribus, ſimulac animum ab effuſo gaudio recepere, nihil prius fuit, quàm vt datis ad legatos reip. literis, iuſſisque tabellarijs dies noctesque mutatis currere equis, tam lætas res Pio quamprimum, Philippoque ac reliquis regibus nunciarent. Poſtero deinde die vocato ſenatu ſupplicationes ad omnia templa, nominatim ad ædem Iuſtinæ, cui Diuæ Nonæ Oct. ſacratæ Venetijs ſunt, decernunt. In ijs Didacus Guzmanus Siluius Philippi legatus (idem fortè ſacerdos erat) ſacra fecit, & cum Principe ſenatuque ac primoribus Patrum diuinam hoſtiam communicauit. Additum decreto eſt ad prodendam poſteris victoriæ memoriam, vt populus diem Nonarum Oct. feſtum haberet ſeruaretque in perpetuum, & quotannis ad idem templum eadem die Princeps ſenatusque cum populo ſupplicatum irent, ibique ſolenni ſacrificio intereſſent. Publicum gaudium priuatorum ſecuta ſtudia per plures dies celebrarunt; atque actis ſupplicationibus ab cultu Dei templisque ad ludos ſpectaculaque itum: quæ varia ſodalitates

Gratiæ Deo pro victoria Venetijs actæ.

ſingulaque opificia magno inter ſe apparatuum certamine ediderunt. Cognitis inde interfectorum in acie nominibus, maximè Barbarici mors viſa dolorem mouere: ſed id quoq. in gloriam viri vertit. Nec maius vllum ſpecimen, deſcendiſſe ad omnium animos eius victoriæ gaudium, eſt datum, quàm quòd cæſorum funera laudibus non lacrymis celebrarunt, pluſque gratulationis in ijs quàm fletus fuit: nec filium quiſquam, vel fratrem, vel parentem aut luxit aut lugubrem veſtem pro ciuitatis more ſumpſiſſe ſuſtinuit, necuius in communi patriæ lætitia domeſticus dolor triſtitiaue conſpiceretur, cauentes.

PIO, vbi profectæ in Græciam claſſes, aſſiduis votis ſupplicijsq. populo Chriſtiano Deum Diuosque propitianti, & magna ſingularum horarum atque anxia expectatione pendenti Venetus legatus, dimicatum ad Echinadas, victos Turcas, captam demerſamque hoſtium claſſem, nunciat. Tum ille, vt erat priſcæ vir pietatis, in grates laudesque Dei effunditur: pergit in templum, diuque genibus nixus immotus precibus hæſit. occurrentibus inde cum gratulatione Patribus, quæ allata erant, exponit, exuperaſſe diuinam benignitatem vota hominum, diſſerens. Solennia ſacra, quibus ipſe operaretur, ad aram maximam Petri & Pauli in ſequentem diem apparari iubet, omnesque qui haberi in tali re poſſent Deo honores, quibus accepti beneficij gratiam teſtaretur, decernit. Religionem Pontificis imitata ciuitas complet Diuorum templa: vbique preces, vbique ſacrificia & gratiarum actiones pijs populi ſtudijs celebrantur. Pij ſanctitas in omnium ore: eius fletibus quotidianisque ſacrificijs impetratam à Deo, quantam ne optare quidem quiſquam ſit auſus, victoriam eſſe.

Romanæ vrbis gaudium accepto victoriæ nuncio.

Inter

Inter hæc Columna Neapoli profectus Vrbi appropinquabat. Eum Pius cùm singulari honore pro magnitudine tam claræ victoriæ, & viri ipsius merito accipi à populo Rom. iussisset, aduersari Hispani, impedire, minui Austrij dignitatem, si alteri tributum esset quod imperatori deberetur, cauillari. Derisi reiectique à Pio, atque impudentiæ redarguti, qui, modum sibi decorandi ducem ab se præpositum bello, ac re bene gesta domum redeuntem præstituere, æquum putarent. eo descenderunt inuidis animis, vt prohiberent, nequis Hispanus Hispanorumue stipendijs obligatus, Columnæ aut occurreret venienti aut omnino spectatum prodiret ingressum eius in Vrbem. Eo ciuitas propensiùs studijs in Columnam accendi. Romana plebs delecta ex suo numero sex hominum millia sub signis, ac splendido vestium atque armorum ornatu ducens aduenientem extra mœnia instructis ordinibus excepit. omnes vrbani magistratus cum suis insignibus pariter egrediuntur, comitante in equis nobilium iuuentute, populoque omni ad spectandam celebrandamque rem effuso. Exijt & à Pio missa Heluetiorum cohors, quæ corporis & Vaticani custodiam agit: duæque ab eadem custodia equitum turmæ: & præter hos Pontificiæ domus dispensator cum turba togatorum & purpurato familiarium agmine. Cum hac pompa actis ante equum captiuis, atque veterum triumphantium imitatus morem Capitolium, atque inde digressus per mediam Vrbem in Vaticanum ad Pium ascendit. Ab eo in Constantini aula, assidentibus aliquot Patrum, accipitur & magnificè verbis ornatur: verbaque secuta Pij liberalitas. ipsi LM. aureorum nummûm numerari extemplo iussit: Ascanio filio admodum adolescenti bene-

Hispani Columnæ redeuntis honoribus aduersantur.

Apparatus, & pompa, qua Romæ Columna exceptus est.

Pij liberalitas erga Columnam & filium.

ficium prædiuitis Abbatiæ apud Beneuentum dedit cum haud dubia ſpe Cardinalatus, vbi capere per ætatem eum honorem licuiſſet.

AVSTRIO & Columna in Siciliam Romamque profectis, Venerius veluti amotis ſocijs ſolus victoriæ lætitia fruebatur: cùmq. gratulantium aſſentationes vndique omnes in vnum incumberent, quem aduerſæ res non fregerant, proſperę nimia elatum gloria incaſſum egere: ex eoq. breui omnis nobis victoriæ fructus luxuriauit. Primò, nihil iã difficile fore conanti, ferens, plenus ſpei ingentis perſequi Vlucialim, ne ex fuga Byzantium ſe reciperet, tentare Peloponneſi oppida, inuadere Græciam, ſolicitare Græcorum animos, ipſi minitari Conſtantinopolitanæ vrbi. Quæ dum ſpe atque animo vniuerſa concipit ſimul, ſingulorum quoque, dubitando & prolatando, tempus omiſit. Philippus Bragadinus legatus, vir haud ignarus maris, qui Venetijs cum longis nauibus quindecim poſt prælium aduenerat, precibus ab eo contendit, vt traditis ſibi quinquaginta nauibus protinus in hoſticum excurrere pateretur: vt ſe res atque occaſio aperuiſſet, ita rem geſturum, & omnem daturum operam, vt quàm maximè hoſti noceret; magnamque ſpem habere, ex caſu aduerſi prælij perculſis barbaris imparatisque, occaſionem bene gerendæ rei ſibi non defuturam. Probare conſilium Venerius, collaudare Bragadini ſtudium; ſed interim cunctari, differre, & velut ſibi ſpatium fruendæ gloriæ ſuæ ſumere: cuius in partem admittere quenquam, ita non ſuſtinebat animus, vt nihil non ductu imperioque ſuo, nihil abſente ſe ab alio geri, pati poſſe videretur, tanquamdetrahi ſibi, quicquid alteri acceſſiſſet gloriæ, exiſtimans. Trahere igitur rem, dum

Venerij vana, & glorioſa conſilia.

ipſe

ipse vulnus curat, quod nauali prælio leue in dextero crure acceperat. Eam Venerij moram satis, creditur, magnò Turcis emolumento fuisse: si enim, hoste tanta recenti clade perculso, populis per Græciam barbarorum crudeli ac superbo imperio fessis victricem classem ostendisset, paruò negocio magni victoriæ progressus fieri posse videbantur. Sed Venerius animum ad expugnationem Leucadis adiecerat, quam facilem ac propè nullius laboris fore, ei imperiti homines persuaserant, vsqueadeo vt, quod suprà tradidimus, ne cum Austrio quidem tentare eam rem voluerit, quò sibi vni gloriam patrati negocij vindicaret. Id consilium Iacobus Sorantius, qui successor Barbarico à senatu missus ad classem venerat, magnopere refutabat. Quid enim explorati aut prouisi satis ad eam rem esse? cur ipsi per se insulam temere aggrediantur concesso hosti spatio sese confirmandi, quam adiunctis sociorum classibus in ipso impetu victoriæ tentare ausi non sint? nec si alia quidem præuertenda non essent, periclitari de fama victis nuper hostibus parta, conatu dubiæ & haudquaquam dignæ rei deberi. Si vti tempore velint, vt quæque maximè longinqua, ita intuta, & opportuna inuadentibus fore; vbi nec subita nec opinata res imparatis pauorem esset additura, & facultatem bene gerendi negocij præbitura. Leucadem Corcyræ obiectam, quoties velint satisque instructi ad vim faciendam fuerint, oppugnaturos; reliqua præsentis occasionis esse. Prius igitur potiusque esse, Naupactum nauigare, &, incensis ibi quas inuenissent vacuas ac desertas ab hostibus naues, Peloponnesum ambire, & antè motos in ea ora montanos homines præsentis spe opis compellere ad rebellandum. Neminem omnium, fide; cunctos metu contineri;

Iacobi Sorantij dissuasio de Leucade expugnanda.

quem si ipsi appulsu classis dempserint, cupidisque animos adiecerint, opere haud magno acre in ipsa Græcia bellum excitari hostibus posse. Hoc facto placere, protinus cum classe Hellespontum peti, atque ex ipsis angustijs, si penetrare non possent, Byzantio terrorem ostentari. Haud parum ad summam belli totius referre, si, adeo fractas aduerso prælio Turcarum opes esse, fama distulerit, vt ex ipsis Constantinopolitanæ vrbis mœnibus minitantem sibi Venetam classem trepidus prospectasse tyrannus prædicetur. ipsos inde, veluti adita concessu hostis maris possessione, redeuntes passim exscensionibus factis populari maritima Græciæ, commeatus aliaque, quæ in vsum classis Ægypto Alexandriaq. Constantinopolim conueherentur, impedire atque intercipere: materiam, cuius haud dubiè magnam vim ad mare comportatam vbique inuenient; incendio consumere; & ex omnibus insulis prædas, maximè hominum, agere, quibus & suppleturi ipsi remigio naues, & dempturi hostibus eam facultatem essent, ne his affecti difficultatibus incommodisq. classem in sequentem annum reparare queant: qua in re summum conficiendi belli momentum verteretur. Hanc magna pars eorum qui aderant probabat sententiam: sed contendere, & aduersari Venerio occupato spe Leucadem potiundi atque in eo perstanti, nemini magnopere opus fuit.

IMPOSITIS igitur duobus millibus Italorum, CCC. Græcis peditibus, Epirotis equitibus centum & quinquaginta, cum octo & quadraginta longis nauibus in insulam traiecit. Ea inter Cephaleniam & Acarnaniam interiecta, continenti, vnde exiguo admodum freto dirimitur, ponte coniuncta est, quò promptior hosti transitus ad opem ferendam.

rendam. Sed, Turcis quanquam improuiſa res fuit, qui Venetos nihil poſt naualem victoriam auſos, progreſſa iam hieme ſegnes Corcyræ quieturos putarant, tamen & antè accerſita præſidia peditum equitumque habebant, & dimiſſis celeriter nuncijs noua vndique auxilia exciuerant. In egreſſos in terram noſtros, & maiora tormenta ſex quatiendis mœnibus admouentes ex multis locis infeſti eruperunt magniſque detrimentis affecerunt, vt ipſum ante omnes Venerium ſtatim deſperatio conficiendi ex ſententia negocij ceperit. Quem etiam cum quinquaginta equitibus ad explorandum progreſſum propiùſque ſuccedentem oppido conſpicati Turcæ, ac numero maiori adorti eo tumultu fugaque compulere ad naues, vt aliquot ſuorum interfectis parum abfuerit, quin ipſe in hoſtium poteſtatem perueneritt. Eo territus periculo, ſuaque iam opinione deiectus rem temere cœptam, atque improſperè tentatam ſatiùs habuit omittere. Receptis in naues tormentis, & Sorantio cum ſex & triginta nauibus in Cretam proficiſci atque ibi hiemare iuſſo, ipſe vna in itinere trireme amiſſa Corcyram in hiberna redijt, nulla re poſt naualem pugnam geſta, niſi quòd Sopotum expulſis Turcis recepit, & Margaritium munitum caſtellum in Epiro, quod Turcarum præſidio tenebatur, fuga eorum deſertum per Paulum Vrſinum, quem eò cum quatuor millibus militum miſerat, cepit, direptumque excindi atque ſolo æquari imperauit.

Leucadē irrito conatu Venerius tentat.

Quid geſtum ſit poſt naualem pugnam.

Hoc modo deformatam priùs inutili mora, deinde irrita oppugnatione Leucadis victoriæ famam à Venerio eſſe, plerique Venetorum, qui nauarchi ſingulis nauibus præerant, querebantur, maximè quos inuidia gloriæ eius vulnerabat.

VENE-

Venetorũ Repſ. qualis.

VENETIIS excluſa plebe patritij remp. habent. Inter hos (quod ferè malum magnas ciuitates vexat) factiones duæ ingentibus certant odijs; quæ tamen hactenus non vltra ſuffragiorum certamina erupere, dum ſuæ quiſque parti in mandandis honoribus aduerſatur, aut fauet, atque idipſum occultis ſtudijs: nam legibus eorum contra remp. habetur, his de diſſidijs loqui. Familiæ paulo plus viginti ſunt, quæ vetuſtate originis & maiorum titulis elatæ contemnunt reliquos vt nouos atque reptitios. Pro contemptu odium redditur: id, vbi ſuperbiam nouitas numero atque induſtria ſuperauit, vtrinque auctum acriùs, quia in abdito, æſtuat. Venerius clara, & aduerſa nobilium factioni familia erat natus. Ei legatus erat Iacobus Sorantius, cui præter vetuſtum genus domeſticæ opes, & vitæ cultus ſplendidiùs ab illo, quàm pro ciuitatis more, inſtitutus inflabant animum ſua ſponte gloriæ, potentiæ, imperij auidum. Is præfecturæ claſſis, ſi Venerius amoueretur, ſpe & cupidine imminens, ambitione atque inuidia ſtimulante, aſperè multa & criminoſè in eum Venetias ſcribebat: Hominem inanem & decoris inſolentem, ſecundis rebus & fama aliena virtute parta obtorpuiſſe: &, qua nullo ſuo merito glorietur, victoriam vnum per ſocordiam corrupiſse. Pugnatum cum Turcis diuini Numinis inſtinctu, non voluntate hominum: nam, quod ad Venetum præfectum attinet, non cum hoſte, ſed cum ſocijs exitiali bello manus eſse conſertas: quantum enim abfuiſse, quin eius inconſulta ſeueritate reſp. peſsundata ſit? An, ſi Barbaricus inſaniæ eius ſe non obieciſset remq. conſilio ſuo moderatus eſset, eam victoriam Veneti conſecuti fuiſsent? Satis iam illi contigiſse laudis, ſatis felicem ſemel in eo fuiſse remp.

Iacobus Sorãtius Veneriũ inſectatur.

vltrà

vltrà experiri atque abuti fortuna, neutri vtile esse. Ne congressum quidem aut colloquium eius Austrium ferre: qua igitur spe bellaturos eo infenso iratoque, in cuius manu summa imperij sit? Regiæ superbiæ iuuenem, Hispanis consultoribus circumsessum ægre officijs atque arte captari, & ad res è communi vsu gerendas trahi: quid, si insuper Venerij importunitate peruicaciaq. quotidie magis alienetur, fore? Hæc Venetijs priùs inter paucos factionis eiusdem agitari, mox vulgata in singulis circulis disserebantur: postremò ausus est Bernardus Theupulus monere in senatu Patres, vt præuerterent Venerium per speciem honoris tanquam ætati eius parcentes Venetias reuocare, antequam, Pio Philippoque postulantibus, cum ignominia eius & indignitate reip. facere cogerentur. Id eo indignantiùs accepere Patres, quòd Paulus Bernardi frater, quem illis diebus legatum Romam ad Pium miserant, vir magna in ciuitate gratia virtuteque, idem quod Sorantius cupere existimabatur; aut certè, si Sorantius honore ætatis prælatus sibi esset in præfectura maris, eius se locum apud classem obtenturum sperabat. & erant Theupuli rationis ac partis eiusdem. Itaq. clamare Venerij fautores, inuidia & conspiratione iniquorum circumueniri clarissimum virum, vt pro honoribus & præmijs, quæ meritus erat, contumeliam ferret. Et Iacobus Sorianus vnus senatorum, Quid, inquit, Bernarde, acerbius in Venerium decreuisses, si victus amissa classe malè gestæ reip. conuinceretur? An, quia impotenti superbiæ vanissimi adolescentis obuiàm ijt, & ius imperij sui fortiter & pro dignitate Veneti nominis vindicauit (quod ne Austrius quidem ipse faceret) nos grati ciues pœnam pro gratia irrogemus? Quid vos, si gloria viri & partum decus

Soriani pro Venerio oratio.

exurit,

exurit, inuidiæ & dolori vestro remp. immiscetis? Per hæc senatus totius conuicio vt maligna & nimis astutæ obtrectationis explosa Bernardi oratio est. fortasse is ex studio factionis suæ, aut fratris cupiditati subseruiens illa disseruerat. sed, nequaquam absurdè sensisse eum, mox ipsa res ostendit: haud enim multo post, negante Austrio quicquam, si Venerius Venetæ classi præesset, pro concordia gestum iri, & apertè illum imperij socium detrectante, cùm regij legati apud Pium asperum atque odiosum senis ingenium criminarentur, & sententiæ eorum etiam Columna, gratificans in eo Austrio, suffragaretur; Pius (quem nihil non mouebat quod impedimentum bello ac gerendis rebus afferre posset) ne ij publico periculo dissiderent, senatui scripsit, Venerio successorem darent. vtrius eorum vitio ea orta dissensio esset, nimiùm abhorrere ab illo Austrium, cui vel partim æqua cupienti indulgere aliquid rei publicæ causâ, præsentia sapienter pendentium esse: neque vllius magis, quàm ipsorum interesse, id administrari vtiliter bellum. Id fieri, infensis & discordantibus inter se ducibus, quì posse? Ante igitur prouidendum, ne tam paruis inde ex rebus, quod superiore anno factum sit, laboraretur. Pupugit ea res grauiter Venetum senatum, non Venerij iam solùm causa, sed etiam sua: cùm turpe, & maiestate reip. indignum censerent, præfectum classis, quod summæ potestatis magistratus est apud eos, abdicare ad alterius libidinem atque abducere. Itaque diu & sententijs inter se, & aduersus Austrij superbam postulationem cùm pugnasent, ad extremum tempori simul & Pij auctoritati cessere, & Sorantio Theupuloq. præteritis, quorum ambitioni irascebantur, ex aduersa ijs factione Iacobum Foscarenum

Pius vt Veneriũ amouerent, Venetos monet.

Iacobus Foscarenus Venerio sufficitur.

renum ei muneri præfecerunt, acrem virum, ſed neque ijs honoribus functum, ex quibus pro ciuitatis inſtituto ad præfecturam maris eſt aſcenſus. Venerium, ne motus dignitate videretur, manere in Dalmatia ac circum Adriatici ſinus oras curare res cum eodem imperio, iuſſerunt, addito honoris eius cauſa, vt Foſcarenus quoque, ſiquando vnum in locum conueniſſent, Venerio pareret. Hunc virum ad magnos honores gloriamque ſerò, ſed magno impetu fortuna euexit, nec ſperantem exacta ætate nec diffidentem. quippe iuuenilis in ſene animus, & abſtinens voluptatum etiam corpus labori atque ſpei firmabat. Prima ætas eius expers honorum fuit: cauſas mercede actitauit, diligentia & fide maiori, quàm facundia: quam viam Venetijs è patritio ordine haud ferme ſequitur quiſquam, niſi quos anguſta domi res ſubigit. Parta re, & priuatis omiſſis cauſis magiſtratus vrbanos cepit geſſitque gratia famaque æque magis integra quàm notabili. Militari potiùs animo inter ciues, quàm peritus militiæ vſu aut ſcientia vlla. Concitus atque audax; inimicitias rixasque & ipſe exercuit, & alienis ſe miſcuit: in quibus & accepit vulnera haud indecora, & fecit: neque hanc ferociam ingenij fregerant anni, vix honores atque imperium mitigarunt. Bello Cyprio ardente mitti ſe ingenti periculo in inſulam, cùm recuſare per ætatem poſſet, etiam vltro poſtulauit. Quę res eum ad claſſis præfecturam extulit, Zanio prioris anni imperatore ob rem malè administratam ad dicendam cauſam Venetias auocato. Parta victoria, tantam apud ſuos gloriam ſtudiaque hominum eſt adeptus (& erat quoque gratioſa familia ortus) vt paucis poſt annis mortuo Mocenigo, cedentibus eius dignitati omnibus ciuitatis principibus, quod antè acciderat ne-

Venerij fortuna, & acta ætas.

nimi,

mini, primo comitiorum die Ducem eum reip. cunctis suffragijs crearent. cui magistratui regius honos Venetijs habetur, quanquam nulla nisi circumscripta legibus potestas tribuatur.

Constantinopolis trepidatio post cladis nűcium.

AT Constantinopoli, quanquam initio occulere aduersæ pugnæ famam, qui mos est barbaris sua impudentibus mendacijs (prout est vsus) minuere vel augere rumoribus, conarentur; tamen, cùm dissimulari res nequisset, tumultus & comploratio similis captæ vrbis fuerat. & regiam ipsam (quod antè non meminerant) ea clades attigerat, regis sorore pro viro cæso natisque captis lugente. Plures trepidatum dies ab solicitis, ne Christianæ classes protinus ex ipsa pugna arcem ipsam imperij Constantinopolim inuaderent. Itaque missi statim à Mahomete, qui Hellesponti fauces oppidaque imposita faucibus nouis præsidijs firmarent, nequid ignominiæ vlla repentina vi metuque acciperetur: nam populi ea consternatio fuerat, vt nec auctoritate sedari, & ægre edictis pœnisque ab effusa fuga coërceri potuerint. Ac, nisi rex, qui tum Adrianopoli erat ædificationi, quæ magna huius belli causa fuerat, intentus, graui excitatus nuncio Byzantium accurrisset, haud aberat periculo res, ne per mollitiem ac turbam de tradenda Christianis vrbe consulerent. Tanta enim ignarum atque imbelle vulgus desperatio incesserat, vt se Turcæ Christianis incolis, quos alioqui pro despectissimis habent, commendarent, preciosa rerum ijs seruanda traderent, trepidique & abiecti percunctarentur, an Christiani Byzantio potiti Turcas accepto tributo suis legibus viuere passuri essent? Aduentu regis tumultus paulum conquieuit, suppliciorum metu magis quàm spe. Ita Byzantio, vnde nuper tanta vis belli

Vulgi consternatio & pauor.

in

in Venetos ingruerat, vt fractos atque ipsis timentes Venetijs superbus atque insultans hostis viderit, vicem reddidit fortuna: eo maiori metu perculsis barbaris, quo belli securiores fuerant. adeo nihil stabile certumque est in rebus humanis; &, qui in ancipiti est bellorum euentus, vbi aduersus incidit, grauiùs concutit quos certiores spes firmabant. Rex Pertaum, vt vnius culpa acceptum incommodum, non virtute superati Turcæ viderentur, spoliatum omni dignitate fortunisque, ægre concessa vita, Byzantio expulit: Vlucialim, qui cum XXX. ferme nauibus (nec plures secutæ eum fuerant) Constantinopolim se ex fuga cùm recepit, intrans vrbem captiuas aliquot Venetorum naues, quas primo incursu, vt traditum à nobis est, expugnauerat, remulco trahens victoris animum ac speciem ferre est visus, collaudatum atque aurea donatum veste in Halyj locum nauali rei cum imperio præposuit. Hic, expetiuerat Pius, vt per idoneos homines ad proditionem solicitaretur, non impunitate solùm sed magnis quoque præmijs, & nobilis vrbis in Neapolitano regno, vnde ortus Vlucialis erat, dominatu propositis, si operæpretium præstitisset, & ad Christianæ Ecclesiæ fidem rediens hostium classem, cuius dux atque vnicus imperator futurus erat, Christianis tradidisset: deque ea re per Alexandrinum Cardinalem cum Philippo magnopere egerat, in eamque ipse curam vehementer incubuerat. Verùm & Philippus, cùm Pij animum studiumque tam intentè uigilantis pro communi salute laudibus extulisset, diligentiam pollicitus rem omisit: & Pium paulo pòst mors importuna rei publicæ eripuit.

Pertai exilium.

Cura Pij ad Vlucialim reducendũ ad fidẽ

TVRCÆ, postquam collegere ab aduersa re animum, primò è mediterraneis locis euocato milite tueri præsidijs maritima statuerant, rati, Christianos vacuam maris possessionem nactos occasioni non defuturos. Sed, vbi ex speculatorijs nauigijs quæ in omnes partes dimiserant, & Austrium in Siciliam contentum vnius secundi prælij gloria abijsse, & Venetos haudquaquam pares fortunæ animos gerentes semirutis Epiri castellis expugnandis, neque ipsum satis prospere, occupari, Veneriumque Corcyræ segnia statiua habere, didicerunt; hostium inscitia læti omnem curam reparandæ classi intenderunt, verti in eo dignitatem regis gentisque, & salutem tot maritimarum circà vrbium, in quas nisi classis obijceretur omnia impunè conari hostis posset, satis intelligentes: plurimùmque ad animos atque opinionem populorum interesse, si tantæ viderentur Turcarum opes, vt non resarcire solùm breui tempore acceptum detrimentum, sed pluribus adaugere copijs possent. Et Vlucialis quanto & res ipsa & nouus sibi à rege tributus honor poscebat studio diligentiaque rem naualem administrabat: Naues longas quatuor & viginti, quę custodię causa in Cypro relictę erant, pręlio intactas ad se Byzantium accersit: quę post pugnam passim desertę fuga fuerant, colligi cum cura iubet, easque & quas prętereà secum ipse adduxerat restituit instruitque: veteres, quot est in naualibus nactus, reficit ornatq.; nouas & ipse instituit, & præfecturis ciuitatibusque, quam plurimas possent, imperat & omnibus locis ędificari iubet. Breuiùs, quàm quisquam putarat, deductas CC. longas naues lęto tantis suis facultatibus regi ostendit. Sed erant omnes & nouo & raro remige tardę claudęque, & magna nauta-

Turcæ reparandæ classi animum adijciunt

rum inopia laborabant. Atque Turcæ ita se nouo certamini comparabant.

CHRISTIANORVM principum ne res quidem communibus armis feliciter gestæ praua æmulatione imbutis animis mederi poterant: quanquam naualis prælij fama per Christianas prouincias delata mirè animos ad belli cupiditatem erexerat, quòd, tanto affecto vulnere atque mari expulso hosti si instaretur, ingentes animo spes vulgò homines concipiebant, omnibusque celebrabant sermonibus. quæ non ex vano videbantur fore, si populorum ardorem corrupta ambitione atque inuidia principum studia non fefellissent. Inter Venetos Hispanosque cùm palàm amicitia societasque esset, secretò acrioribus, quàm cum hoste, odijs certabatur; irritaueratque iras ipsa victoria. Nam Hispani, suopte ingenio inflatum genus & gloriosum, despicere Venetos, ac suo milite, sua classe patratum negocium deuictosque hostes, iactare, minimumque communicare cum socijs laudis. Acerbissimè hanc ferre arrogantiam Veneti: & ipsi non contenti, suorum memorare egregia facta, ab ijsque & initam priùs pugnam & ad spem inclinatam, prædicare, Hispanos malignitatis accusabant, qui, cùm subuenire circumuentis ab hoste aliquot Venetis nauibus posſent, expugnari eas capique ante oculos, passi esſent: & Auriam ante omnes pæne proditionis insimulabant, quòd longiùs in altum, quàm res posceret, extento agmine speciem abituri his qui sequebantur præbuerit, seriùsque inde profligato iam bello atque integer regresſus persequi Vlucialim fugientem, cum posſet & ex disciplina deberet, noluerit, sed victas captasque à nostris hostium naues ipse aut diripuerit, aut abstulerit inte-

Hispanorum, ac Venetorum intestina diffidia.

gras, prædator quàm bellator haud paulo cupidior. Initio hiemis & Veneti Paulum Theupulum Romam miserant, qui cum Iohanne Sorantio remp. procuraret: & rex suis Aloysium Requesentium addiderat: quanquam is quidem morari in Vrbe diu non potuit. Cùm enim ei Pontifex, quòd præfectus Mediolanensium esset charusque priuatim Pio, maiorem quàm legato honorem habuisset, Ferratius regis Galliæ legatus, homo præcipitis ac præfracti ingenij, adeo acri impetu huic rei sese obiecit, labefactari in eo dignitatem Galliæ, clamitans, cuius legati Hispaniæ legatis semper honore prælati essent, vt Requesentius veritus, nequa inde flamma inimicitiarum inter ipsos reges alieno tempore accenderetur, Roma discesserit. Veneti igitur regijque legati de ratione belli insequenti anno gerendi quotidianis contentionibus apud Pium Cardinalesque ab eo huic negocio præpositos disceptabant, nulla de re conuenturi, nisi apud vtrosque interposita Pij auctoritas valuisset. Postularunt Veneti, vt ante omnia rationes impensarum putarentur: magnam se pecuniam, vltrà quàm ex fœdere deberent, insumpsisse; eam, verum esse, sibi à socijs reponi acceptamque referri. At Pius expediendo bello intentus, ne, Venetis negociatorum more exiliter cuncta ac minutè ad calculum exigentibus, Hispanis callida interpretatione multa interuertere conantibus, disceptatio de præteritis futura atque instantia impediret, vetuit quicquam priùs agi quàm, quibus copijs quàue in parte gerendæ res essent, constitueretur. Cùm obtemperatum Pontifici esset, Venetis placebat, vt omnibus, quantas in fœdere conferri à socijs scriptum erat, copijs terrestribus naualibusq. bellum in Græcia gereretur. Erant hæ peditum LM.

Inter regios legatos inuidia.

qua-

quatuor millia & quingenti equites, præter nauales milites,& classem CC.longarum nauium,quam onerariæ centum cum commeatibus & reliquo apparatu belli sequerentur. Ex his, siue Maximilianus Cæsar, vt Commendono Cardinali pollicitus fuerat, ab Vngaria arma moueret, sociumq se belli Christianis adiungeret, ei numerum quem petijsset peditum equitumque tribui: siue ille cunctando dicta eluderet, exercitum omnem in Illyricum traijci atque inde per Epirum in Macedoniam atque interiora hostium induci. Fractos eneruatosque nauali clade, si terra marique vrgerentur, vires ad sustentanda vno tempore duo bella Turcas non esse habituros. Ita pelli eos Europa, & in perpetuum Italiam Christianasque tot nationes barbarorum metu liberari posse. Regij veteri suo insistere consilio: &, sustineri Turcas, satis habentes, atteri & debilitari rem Venetam, præoptabant; bellumque auertere in Africam moliebantur,quò propius Hispaniæ fructus victoriæ foret.Id palàm ferre, quia inuidiosum videbatur, cùm non auderent, non probabant solùm vt omni ratione Maximilianum, quem nunquam implicaturum se eo bello sciebant, traducere in partes conarentur,sed frustra fore, aiebant, sine ipso terrestre tentare bellum: quin, classis quoque ipsius vllum satis magnum operæprecium futurum negabant, nisi Maximilianus in causam descendisset,qui hostem ancipiti bello distineret, & maximè abstraheret à mari, cuius vt possessione concederent Turcæ, tamen, ad quamcunque se vrbem oppugnandam nostra classis intulisset, magnas extemplo copias è finitimis locis ad ferendam opem concursuras: ita omnes inanes nec sine periculo conatus fore. Optimum igitur esse, donec Maximilianus adiungitur, onerarijs omis-

Hispanorum consilia.

ſis (quod genus auxilij vt inane ac plerumque fallax ſpreuere ſemper nauticæ rei periti) claſſem robore militum expeditam ornare, vt, quò res poſcere viſa fuerit, circumagi ac repentina vi opprimere hoſtem poſſet: eam placere CC. longarum nauium eſſe, quarum ſingulæ centum & quinquaginta milites ferant: ita XXXM. peditum momento in terram eſſe expoſituros, qua copia vel validas vrbes inopinato terrore concuſſas capi atque expugnari, antequam ab hoſte ſubueniatur, poſſe. Sed, quid prius potiſſimumque agendum aggrediendumue eſſet, non Romæ ab ignaris rerum locorumque decerni, ſed arbitrio permitti ducum oportere, qui, prout res atque tempus poſtulaſſent, facerent ſtatuerent quæ è re publica fideque eorum viderentur. Adiecere ad hæc, vt, honoris cauſa Auſtrij, claſſes in Siciliam conuenirent, vbi etiam copia maior ad alendas tot naues, inſtruendasque neceſſarijs rebus eſſet futura.

APPAREBAT, ducum ſententijs ſubijci ſummam conſiliorum, quia, impelli Columnam quò regis vtilitas oſtenderetur, non diffidebant, poſſe: Siciliamque deligi, vt inde breuiſſimo traiectu totum ab Græcia in Africam transferretur bellum. Reſpuentibus ea Venetis legatis cum haud dubio Cardinalium aſſenſu, apertiùs regij, non adeo indulgendum eſſe Venetis, dicere, vt nulla Hiſpaniæ ratio habeatur, quam, cùm vna maximam vim pecuniæ regi ad id bellum contribuat, æquum eſſe, eius quoque fructum ſentire. Perinde infeſta prædonum latrocinijs Hiſpaniæ littora nunc eſſe, ac ſi nullam rex claſſem, nullum ipſi tributum in claſſem penderent. Nec aliud prædonibus receptaculum, quàm Africam eſſe; è qua ſi peſtem illam detraxiſſent, non Hiſpaniam ſolùm eo deuinctam beneficio

Regiorũ ad auertendũ in Africam bellum oratio.

enixiùs

enixiùs omnia ad id bellum præbituram, sed ab ipsa quoq; Italia eandem prohibitum iri pestem, cui haud minùs ferme quàm Hispania obnoxia atque exposita pateat. Nec longi temporis nec magni laboris eam fore expeditionem: quippe Algerium, quod tutissimum perfugium piratæ haberent, nudatum nunc omni prȩsidio vel solo conspectu atq; fama Christianæ classis in potestatem venturum: atque eo sine vlla longiori mora recepto tantum super futurum ȩstatis, vt nihilominus transiri cum classe in Græciam ad res gerendas posset, victoria atque fama Africæ successu aucta. Se tamen nihil statuere, arbitrium omnium rerum ad duces reijcere, qui tempori rebusque consilia accommodarent sua. Tum Paulus Theupulus, nihil attinere, ait, quæ antè expressè pacta atque decreta essent, ea in disceptationem vocare. Esse in fœdere, vt classes singulis annis veris initio Corcyram conueniant, bellumque vt in Græcia aduersus Turcas geratur. Quid opus esse nunc de eo permittere ducibus, quod, præterquam quòd ita fieri ex legibus fœderis debet, etiam rei expediat, & consentaneum rationi sit? Hostem cominus petere & conficere, atque ipsa imperij præcordia fodere cùm possint, cur velut è longinquo inania & nihil nocitura, ac ne hærentia quidem corpori iaciant tela? Esto, expellas Africa piratas, liberes vexatione ac metu Hispaniæ atque Italiæ littora: at patere interea, recolligere vires Turcas & spatium ad reparandam habere classem, cum qua iterum de summa belli periclitere: tum non piratarum paucis lembis prædas furtim atque ex occasione rapientium, sed iustis classibus vastari Siciliæ atq; Italiæ oras, minorique negocio restitui in Africa prædonum manus, quàm inde eiecti fuerint, cernas. Qui toto corpore est æger,

Theupuli de bello in Grȩcia gerendo oratio.

non ſingulos digitos aut extremas curando partes, ſed veris remedijs fuſam intus vim morbi extinguendo depellendoque ſalutem aſſequatur. Quid ex Africa atque Algerio detractis prædonibus ad ſummam huius belli, quo de Christiani nominis dignitate decernitur, profectum erit? Vbi verus hoſtis & diſcriminis caput atque arx eſſet, eò arma intendenda. Nam, ſi Turcarum in Græcia opes afflixerint, aut afflictas iam vno prælio reſurgere ac valeſcere iterum paſſi non fuerint, Africam ſine vllo certamine in manum venturam, quæ nunc in tam diſpari fructu propè par periculum atque laborem oſtendat, vbi cum viris longè fortiſſimis, & diuturna duratis militia pro vita atque ſpe vltima pugnantibus futurum negocium ſit; vbi non, vt in Græcia, Chriſtiani populi ſæuo dominatui infenſi, cupidi paratique nouandis rebus ſint: ſed omnia fida atque opportuna hoſti, aſpera ac difficilia inuadentibus. Adde, quòd ſi in Maximiliano Cæſare tantum ad omnia momenti ſit quantum ipſimet nuper regij legati diſſerebant, vt ſine eius ope vix vllum huic bello exitum inuenirent; vtrùm tandem ille, in Africam procùl à communi hoſte abduci bellum, an in Græcia atque in viſceribus regni Turcarum geri cupit, quò illi vim à mari repellere coacti diſtrahant vires, non liberi tota mole in ſe vnum ab Vngaria irrumpentem conuerti atque incumbere poſſint? An is timens atque circumſpiciens omnia, cùm, Africam ſpectari, priuatum Hiſpaniæ non publicum omnium agitari bellum ſentiet, ab voluntate ſiquam habet iungendi ſe huic fœderi non longe refugiet? Terra inde marique collatis omnibus, quæ ſcriptæ in fœdere eſsent, viribus ac ſummo conatu premendum hoſtem, antequam ſpatio ſumpto & vires & animos reficeret, cenſuit.

CVM hæ contentiones LX. ipſos dies tenuiſſent, & neutri ſua ſententia mouerentur, res ad Pium delata eſt, atque ex auctoritate eius ita conuentum: Claſſes ante Cal. Apr. ornatæ inſtructæque Corcyram conueniant, bellumque in Græcia Turcis, vbi maximè ducibus viſum fuerit, faciant. Veneti ad ſex galeatias, quas in prælio habuerant, nouas tres addant: item naues longas quot deducere atque armare poſſent: ſumptus in eas à ſocijs proportione cuiuſque præſtetur. Pius Philippusque haud pauciores quàm ſuperiore anno adducant naues. In claſſem equi IↃ.duo &triginta millia peditum imponantur. Duodecim præterea militum millia ſcribantur:eos præfecti Hydruntum adducant, paratosque traijci, ſiue in ſupplementum claſſis ſiue aliò quò duces cenſuiſſent, habeant. Maiora tormenta triginta, quæ cannones appellant, & mille pro vnoquoque eorum ferrei globi, pulueriſque ſulphurei quantum opus ſit ad ſingula millies explodenda. Sclopetorum viginti millia, XXXM.gladiorum, quindecim ſariſſarum, breuiorum haſtarum duo millia, armaturæ quingentæ: & præter hæc magnus ad opera facienda ferramentorum apparatus. atque hæc omnia in naues imponi iuſſa.

Belli gerendi ratio auctoritate Pij decreta.

Et Pius interea non ſolum Maximilianum in ſocietatem ſolicitabat, ſed Ant. Mariam Saluiatum & Paulum Odeſcalcum (vterque erat Epiſcopus) circumire Italiæ Principes iuſſerat adhortarique, vt pro ſuis quiſque facultatibus auxilia ad bellum mitterent, quod pro omnium incolumitate & pro Chriſtiana religione aduerſus barbaros gereretur. Ab omnibus benignè in ſpeciem reſponſum, facturos quod Pius imperaſſet. Et Gulielmus quidem Gonzaga Mantuanorum Dux CC. equites, mille pedites

Studia Principũ Italorũ in bellũ.

offerebat:

offerebat: tantundem Octauius Farnesius Dux Parmensium: Guidobaldus quoque Vrbinatium Dux CC. equites. Lucensium ciuitas pecuniam pro milite dabat quotannis sex aureorum nummûm millia. Genuenses, quatuor triremes, quas publicè habebant, accommodasse Philippo atque in eius militare classe, responderunt. Ceterum Filibertus Dux Sabaudiæ CCCC. equites, duo peditum millia pollicitus adiecit, vt statueret Pius, vtine ijs militibus Turcico bello, an retineri ad custodiam regni sui mallet, cui imminere Gallos hæreticos ducemque eorum Gasparem Colignium aiebat, cuius tum terribiles erant opes: suspectumque Filiberto fecerat, quòd illis ipsis diebus Sabaudam nobilem ac prædiuitem matronam & ipsam animo illa opinionum prauitate imbutam, spreto ac nihil consulto Filiberto, matrimonio sibi iunxerat, intra cuius ditionem illa oppidis aliquot imperitabat. Cosmus Medices VIM. peditum, IↃ. equites pollicebatur cum eo, vt à Maximiliano socijsq. fœderis eius Magnus Dux Hetruriæ appellaretur. Alfonsus Dux Ferrariensium nihil diffinito numero, quantum Pius imperasset offerebat. Sed idem ab æmulatione Cosmi, quocum ei magnæ simultates & perpetua de dignitate contentio intercedebat, promissis eius territus, ne per hæc, cuncta ab socijs atque Maximiliano impetraret, in Germaniam ad eum profectus erat. Quæ res adeo alienauit ab Alfonso Pium timentem, ne Cæsarem à fœderis consilijs deterreret, vt non tacitus eam offensam tulerit, & cum Alfonso acerrimis verbis nec sine minis expostularit.

MVLTIS auctoritate ac diligentia Pontificis victis atque oppressis difficultatibus, rebusque constitutis, redierant hominibus spes gerendi prosperè in barbaros

belli.

belli. & iam Columna omnibus paratis profecturus ab Vrbe erat, cùm nostris contracta peccatis ira cælestis Numinis in nos infesta erupit, Pio Pont. intra paucos dies bonis ac rei publicæ erepto. Calculi doloribus tentari est cœptus, nec ipso nec medicis morbum intelligentibus. Neque verò ille medicorum arti satis vnquam tribuerat, vnam esse medicinam, temperare à noxijs, ratus, & victu vti modico ac salubri; vt, vno excepto medico cui multo antè assueverat, neminem magnopere adhiberet. Ac ne huic quidem ipsi, quod ad rem dignoscendam necesse erat, pudenda corporis ad inspiciendum præbere vnquam sustinuit, ab insita moribus verecundia nimis religioso pudore deterritus. Igitur medicamenta leniendo tantùm dolori quæsita, latentis morbi neglecta cura: qui vbi supra remedia inualuit, aucti cruciatus; & Pius sensit insuperabilem esse. Tum, facessere omnibus alijs iussis, nullum nisi de diuinis rebus sermonem admittens expiandæ Christianis sacris animæ, non iam curando corpori, intendere. Sic totus in Deum versus, frustra deterrentibus suis, septem Vrbis templa, quæ antè religionis causa visere frequenter consueuerat, propè vnius diei iter, pedibus obire victis patientia doloribus voluit, in quibus singulis Deum Diuosq. ad omnes aras piè veneratus domum se recepit, magnopere, vt medicorum opinio fuit, motu nimio infirmi & imbecilli corporis exasperato morbo doloribusque: quibus aliquot dies vehementissimè conflictatus, cùm in eorum patientia nihil à superioris vitæ constantia discrepasset, demum Cal. Maij maiori rei publicæ damno, quàm suo, è vita migrauit, vir innocentia morum, magnitudine animi, & Christianæ pietatis studijs cum antiquis illis Pontificibus comparandus, quos veræ virtutis &

Pius in morbum incidit.

Quænam optima medicina.

Pij modestia, sanctitas, atque patientia.

Mors, & elogium.

ſanctitatis opinio ad poſteritatis famam commendauit.

Eius familia, & res geſtę.

BVSCO Alexandrini agri oppido, humili ac tenui fortuna, ſed honeſtis parentibus eſt ortus anno CIↃ IↃ.IV. quanquam genus Bononia ab vetere atque honorata Ghiſileriorum gente duxiſſe eum ferunt. A puero in Dominicanorum familiam eſt traditus, habitusque dura atque inopi diſciplina, in qua ad quinquageſimum ætatis annum permanſit integra fidei & probitatis fama. Munerum ſodalitatis nullo præcipuo eſſe functus fertur, niſi quòd aliquot locis monaſterijs præfuit; quem illi magiſtratum, Priorem vocant: & is ipſe non ſolùm non cupidè petenti, ſed plerumque ob modeſtiam abnuenti eſt delatus. Iohannes Petrus Carafa Cardinalis, qui quæſtionibus de his, qui à Chriſtianis ſacris deſciſcerent, à Pont. Max. præpoſitus erat, cognita fide atque integritate hominis, quærere eum de hæreticis apud Bergomates iuſſit. quippe erat quoque prudentia diuinarum literarum minimè vulgari præditus; quarum etiam, vt mos illis, doctor multos annos in ſocietate extiterat. Atque in eo obeundo munere Cardinalis nauum fidelemque & maximè fortem expertus, & aduerſus omnem gratiam metumque pariter firmum Romam euocauit: atque ibi quoque vtili ac diligenti eius opera ijſdem quæſtionibus vſus, cùm haud magno interiecto tempore mortuis Iulio III. & Marcello II. Pont. Max. Iohannes Petrus ipſe Pontifex creatus eſſet, Pium, cui tum Michaëli erat nomen, Nepeſinorum Epiſcopum fecit, & biennio pòſt Cardinalium comitijs, vel aduerſante Carolo Carafa Cardinale Pontificis fratris filio, in ſummum ordinem cooptauit, quæſtionibusque de hæreticis habendis (quam curationem cum pari imperio crediderat antea ne-

mini) collaudata in senatu amplissimis verbis fide atque industria eius, sibi substituit. Eo quoque in munere honoreq. acerrimum se vindicem pietatis cùm præstitisset, minimum gratiæ, nihil ambitioni tribuens, multorumque inde obnoxius inuidiæ esset, tamen anno CIↃ. IↃ. LXVI. postquam in senatum peruenerat, VIII. Id. Ian. admirabili Patrum consensu Pontifex Max. ab his inprimis adiutus, quibus maximè suspectus esse poterat, est renunciatus. Qua ipsa in re adeo expertem ipse omnis ambitionis & cupiditatis animum gessit, vt, cùm ab creato iam eo concordibus suffragijs suam ipsius approbationem de more exposcerent Patres, hæsisse atque addubitasse dicatur, magisq. aliorum consensu quàm sua sponte Pontificatum, maximum velut onus (neque ipse vnquam aliter appellauit) subijsse; prorsus vt videretur eadem moderatione suscipere summum honorem, qua non concupierat. Ceterùm haud facile dictu sit, adeptus supremum inter mortales magistratum maiori in Deum pietate, an auctoritate inter homines ipso statim initio apparuerit, homo non nouus modò, sed humilis quoque & obscurus, nec propinquitatibus, nec amicitijs, nec opibus ullis fultus. tantum in se ipso vna fretus mentis innocentia præsidij est nactus. Prolapsam, iniuria & licentia superiorum temporum, morum & sacrorum disciplinam vsque eò intentè corrigendam ac restituendam aggressus est, vt rem vel cœptu difficillimam (cum in quæ alios adigebat ipse exemplo anteiret, atque ingenti seueritate non parentes & praua consuetudine solutos pœnis metuque contineret: & cùm vni religioni studioque virtutis proposita præmia esse vellet) diligentia & constantia, veluti deuictis atque fugatis quæ Romanam aulam deformarant vitijs, quantum

Pij integritas.

In suscipiendis honoribus moderatio.

Auctoritas in Pontificatu.

In restituenda disciplina felicitas.

vix multi eiusdem animi atque consilij Pontifices facturi fuisse videbantur, perficere breui vnus potuerit; assecutus (tanta eius reuerentia ceperat omnes) vt non expectatis legibus homines earum iussa præuerterent, sponte, siue in moribus siue in vitæ disciplina quid corruptum videretur, corrigentes. Denique beneficium illius sit, quòd flagitia dedecori, modestia atque religio honori habeantur: ad id enim ventum corruptelarum erat, vt impuritas elegantia, pudor simplicitas appellarentur. Facinorosos & rerum capitalium damnatos, qui municipijs ac ciuitatibus suis pulsi tota Romanæ Ecclesiæ ditione passim latrocinijs cędibusq. grassabantur, ipsis iam vrbibus infesti ac metuendi, adeo inexorabili pœnæ seueritate acribusque supplicijs coërcuit, vt nihil vsquam tota Italia fuerit pacatius. In suos ita non indulgens fuit, vt Michaëlem Bonellum sororis suę filia ortum, educatum habitumque ab se in eadem Dominicanorum familia, ægre, & vix totius senatus precibus expugnatus Cardinalem creauerit, quamuis ob modestiam & spectatos mores percharum sibi, & ingenio atque ætate habilem. A quo ipso, delatam ab se paulo antè procurationem publici ærarij (Romæ Camerarium appellant) ex qua vberrimum vectigal prope XM. aureorum nummûm ad illum perueniebat, reddi sibi orto bello voluit: tradiditque Aloysio Cornelio Cardinali, acceptis ab eo septuaginta aureorum millibus: quam pecuniam in sumptus classis statim erogauit. magnamque eius gratiam inijt. Bonellus, quòd non solùm non grauatè pro re publica, sed libenti ac studioso animo & eo magistratu cessit, & reliquas fortunas suas vltro in tam pij belli vsus Pontifici obtulit. Paulum Ghisilerium gentilem ac propinquum suum iuuenem in militiæ studijs haud dubiæ spei,

In exulibus puniendis seueritas

Temperātia in suis ducandis.

In ijsdem coercendis constantia.

men-

mendacij compertum domo atque Vrbe expulit, pensionibus, quas ei in victum honestumque inter priuatos cultum tribuerat, ademptis: nec fatigatus summorum virorum precibus postea in gratiam recepit, aut redire Romam permisit. Per hæc magna viri veneratio regum quoque animos incessit: quanquam ijs memoria nostra nullus Pontificum Maximorum minus indulsit, aut ius imperij sui minus labefactari est passus, eorumque cupiditatibus plerumque parum æquis maiori animo obuiàm ijt: illa semper aspernatus consilia, quæ, ad Pontificum maiestatem ditionemq. regendam, hominum quoque callidam quandam prudentiam adhiberi oportere, suadebant: Pontificem Max. Deo fidentem, & ad Deum cuncta referentem vel inscium humanarum artium cælesti adiuuari Numine, dictitans. Hinc fides dictis, hinc auctoritas, & iungendo fœderi gerendisque rebus tantum in vno pondus. In imperio celestis prudentia.

FINIS LIBRI QVARTI.

ANTONII MARIAE GRATIANI

A BVRGO S. SEPVLCHRI.

DE BELLO CYPRIO

LIBER QVINTVS.

II morbus primò, & deinde excelſus cuncta ancipiti expectatione ſuſpenderat: paratisque ad profectionem rebus Columnam in Vrbe retinebat. qui enim plura Romanæ Eccleſiæ ſubiuncta oppida obtineret, negabat, deſeri ab ſe comitia, cùm tanti ſua intereſſet quis potiſſimùm Pontifex crearetur, poſſe. donec Patres accitum ad ſe cohortati, vt rei publicæ tam neceſſario tempore ne deeſſet, proficiſci extemplo ad claſſem bellumque iuſſerunt, prompta ex Adriani arce pecunia, quam ei in ſtipendia militum numerarent. nec ipſe ſenatus auctoritatem detrectare auſus, ſe ſuiſque rebus Patrum fidei commendatis, protinus centum cellas ad claſſem eſt profectus. Ibi quoque ei ex nec opinato obiecta mora eſt, quòd Coſmus incertus, quem euentum comitia eſſent habitura, XII. naues longas ab ſe antea mercede locatas Pio, tradere Columnæ differebat.

Quam

Quam rem cùm inuidiæ plenam apud ſenatum animaduertiſſet Ferdinandus Medices Cardinalis, Coſmi filius, eius rei culpam à patre in præfectos nauium auertens recepit Patribus, nihil Coſmum ex pactis cum Pio mutaturum: ac præſtitit. Ita Columna conſcenſis nauibus Neapolim, vt inde in Siciliam traijceret, petijt. Cardinales, nouendialibus ſacris Pio de more perſolutis, ad IV. Id. Maij ſepta in Vaticano conclauia comitijs habendis intrarunt, ac poſtera die, Alexandro Farneſio magnis opibus ambiente ſummum honorem repulſo, Vgonem Boncompagnum, adnitente ingenti ſtudio ac circumeunte pro eo ſingulos M. Sitico ab Altaempſia Cardinale, Pontificem Max. crearunt, & mutato nomine Gregorium XIII. appellarunt. Erat is Bononienſis ciuis, loco natus haud ita claro. Patrem habuit frugi adeo hominem atque induſtrium, vt vel ex tenui fortuna copioſos filios reliquerit. & quo anno Carolus V. Bononiæ Imperij diadema atque inſignia à Clemente VII. Pont. Max. accepit, in illa frequentia & conuentu tot nationum magna mercium vi haud parui pretij diuendita cùm ſe egregie locupletaſſet, ædes Bononiæ inferna via, non pro ſua fortuna aut ſuorum, laxas magnificasque ædificauit. Filios ingenuis artibus inſtituit: quorum Vgo ſolenni ritu factus Iuriſconſultus diu in turba publicè docentium Bononiæ & ipſe ius ciuile docuit. XL. ampliùs natus annos patre amiſſo Romam ſe contulit, & honorum & lucri vberioris actitandis cauſis ſpem ſecutus. Hic publicis quoque muneribus admotus, parta iuſtitiæ atq; fidei fama (fuit enim cùm æqui rectique amans, tum communis iuris obſeruantiſſimus) inde per cunctos ferme gradus vrbanos paulatim ſuccreuit: & quanquam diu in infimis hæſit, tamen medios

Vgo Boncompagnus Pontifex max. creatur.

Gregorij XIII. Pont. genus, & anteacta vita.

V. adnotat[...] in libri fronte.

breui transgressus tandem septuagenario maior ad summum altissimumque peruenit. ad omnia austeri durique, sed incorrupti atque integri animi opinione magis quàm gratia vlla prouectus: pro difficili seuerus & constans, pro parco sermonis cautus & grauis fere habitus.

COLVMNA, nuntijs in itinere de creato Pontifice acceptis, Romam cum celeriter recurrisset, gratulatus Gregorio acceptisque ab eo mandatis extemplo ad classem redire est iussus. Austrius, per spectacula ludosque transacta hieme, celebri quàm vtili victoria magis gaudens, expeditionem in Africam parauerat, ab pristina Hispanorum fiducia peruinci posse, sperans, vt Veneti ac Pontifex haud inuiti paterentur, quando, perbreui transigi Africum bellum posse, ostenderetur. Verùm accepto decreto, quod Romæ factum erat vt bellum in Græcia atque in Turcas fieret, Panormo Messanam cum tota classe transijt, ac præmissis aliquot Corcyram onerarijs Columnæ moram incusabat, adeo speciem properantis ferens, vt Leonardo Contareno Venetorum legato, quem senatus, nisi postquam soluissent cum classibus è Sicilia duces, ab Austrio vetuerat discedere, persuaserit, vt profectionis suæ nuntius Venetias rediret: se enim, vbi Columna aduenisset qui in singulas horas expectaretur, eodem momento vela facturum. Iam Columna pridem aduenerat, Venetique cùm vt Austrio honos haberetur, tum vt esset qui calcar ei ad proficiscendum adderet, Iacobum Sorantium cum XXV. nauibus è Corcyra in Siciliam traijcere iusserant. Ab his iuuenis assiduè stimulabatur, neu rei publicæ neu gloriæ suæ vltrà deesse vellet. Ille nunc studium eundi ingens præferre, nunc res nondum paratas ad profectionem causari. Eo Sorantius

Austrij in Sicilia commoratio.

rantius

rantius acriùs inſtare, ſed fruſtra: nam ei, vt claſsem in Sicilia contineret, Græciamque & Turcarum bellum ea æſtate omitteret, imperatum à rege fuerat. Quod ille ſecretò Columnæ aperuerat, ac petierat ab eo, vt, quòd regis intereſset, verba Veneto daret. Id Sorantius magno vir eruditus vſu ſenſerat, quanquam moram ex mora nectendo Auſtrius ſpem eius alere conaretur. Fit de eo certior Gregorius nouus Pontifex, à quo appellati Hiſpani literas regis ad ipſum ſcriptas Gregorium proferunt: in quibus erat, magnum in Gallia armorum motum eſse, intimiſque conſilijs à rege Gaſparem Colignium Hugonotorum atque omnium tumultuum in Gallia ducem adhiberi. Hoc auctore ſocietatem inter Gallos Britannosque iunctam, vt eoſdem hoſtes atque amicos habeant: ſolicitari à Colignio Belgas, Germanosque ingenti pecunia conciri. Credere, hæc omnia, decepto adoleſcente rege ab homine callidiſſimo & cuncta turbare ſeditionibus cupiente, aduerſus ſe parari. Itaque ſuam ſe claſsem ea æſtate ad cuſtodiam rerum ſuarum habiturum: rogare vehementer Pontificem, vt ſuum factum probet, quando haud minùs ſua quàm totius rei publicæ interſit, compeſci, non creſcere exitiabilis ſectæ opes.

Literæ Philippi Regis ad Gregorium.

Comperta res erat, inſtitiſse hunc Colignium Carolo regi omnique ope connixum, vt eum ad inferendum Philippo bellum impelleret, eaque de re ſæpe verba in conſilio fecisse, tempus, opportunitatem, & minimè dubiam nec magni operis victoriam fore, oſtendendo. Homo enim vafer, ex diſsidio duorum regum, quibus ipſe æquè infenſus infeſtusque erat, ſuam in immenſum aucturum potentiam ſibique inde præbitum iri occupandæ Galliæ facultatem, haud ineptè ſpem ceperat. Sed ſatis conſtabat, nec feſelliſ-

Gaſparis Colignij ferendis in eo Reges bellis conſilium.

ſe Carolum, & magis paſsum, diſseri illa apud ſe, eſse eum, ne aſpernari dicta inimici nulla re ſibi tum irritandi videretur, quàm talibus conſilijs ex parte animum vnquam accommodaſse, quæ in perniciem atque in caput ſuum componere ac machinari Colignium, non ad Philippum euertendum, & ipſe & ſui præclarè intelligebant. Et ſunt, qui, agitata hæc conſilia à rege atque Colignio reginæ matris artibus, tradidere, quibus illa Colignij ſpes fouebat vt hominem callidum pari aſtutia in fraudem ac laqueos pelliceret, quando eum à vi ſatis tutum experta erat.

CETERVM his lectis Philippi literis, concidere omnibus animi, fremere homines in regem Hiſpanosque: & Veneti cuncta querelis miſcebant, non iuuare hoc, ſed prodere hoſti rem Chriſtianam eſſe, clamitantes: confictos Gallicos metus, vt, dato Turcis ſpatio, victoriæ naualis fructum Veneti nullum perciperent, qui futurus maximus eſſet, ſi victis inſtitiſſent. Idem teſtabantur Galli qui Romæ erant: & Carolus Lotharingius Cardinalis, & Feratius regis legatus hinc calumniam Hiſpanorum acerrimis confutare dictis, hinc, eos egregios artifices occulendæ in aliena culpa fraudis; qua Venetos circumuenire ſtuderent, dicere. Fuere qui, non metum à Gallis, ſed tentationem eam patientiæ Pontificis fuiſſe, crederent, auſuro maiora Philippo, ſi his non ſuccenſuiſſet. Gregorius, ſeu veræ ſuſpiciones illæ, ſiue cogitatis ſuis ab Hiſpanis obtenderentur, nequid ea res regum animos exulceraret, duos Epiſcopos ad eos miſit, Ant. Mariam Saluiatum, & Nicolaum Ormanetum. Atque Saluiatus quidem, nullum turbandæ rei publicæ veſtigium deprehenſum ab ſe, renunciauit, apud Gallos eſſe, deridente rege proceribusque cauſam

Ant. Maria Saluiatus in Galliam, & Nicolaus Ormanetus in Hiſpaniam miſſi.

ab Hiſpanis deſerendi ſocios tam callidè ſcilicet excogitatam. Ceterùm ferebat iniquè Gregorius, initio Pontificatus ſui falli apertè fœderis leges. Et cùm aliquot antè annis Pius IV. Pont.Max. Regi, vt ad quadringenta & quinquaginta nummùm aureorum millia à ſacerdotibus Hiſpaniæ quotannis exigeret, conceſſiſſet, cum eo, vt LX. longas naues ex illa pecunia aleret, quæ aduerſus Turcas militarent, eas naues Gregorius tradi ſibi ex pacto poſtulauit. Regij, nihil de eo ſibi mandatum, cùm reſpondiſſent, Gregorius Auſtrium appellauit. is XX. triremes ſe daturum ait, ſi ſibi legatus regis & Granuellanus Cardinalis auctores eſſent. qui conſilio inter ſe habito ſtatuunt, nec omnem claſſem, ne victoriam darent, eſſe mittendam, nec nullam, ne neceſſitatem deponendi belli Venetis facerent. Traduntur tandem, aſſentientibus his, duæ & viginti triremes M. Ant. Columnæ, qui ſtatim cum Veneta Pontificiaque claſſe ab Sicilia velis in altum datis Corcyram tranſmiſit, vt ibi ſe reliquæ Venetorum claſſi coniungeret. Erat in ſumma inuidia apud omnes non Italiæ modò, ſed reliquarum quoque gentium populos Philippi Hiſpanorumque nomen, quòd nullo fidei pudore contra fœderum pacta non tam Venetos, quàm publicam Chriſtianæ reip. cauſam tempore tam iniquo deſeruiſſe viderentur. Id cùm Auſtrij multorumque præterea literis vndique ad regem perferretur, qui ſuopte ingenio ab honeſtis conſilijs, & ſtudio Chriſtianæ pietatis minimè abhorrebat, mutato repentè conſilio Auſtrio imperauit, vt bello cum tota claſſe intereſſet, gereretque, vt è ſua fide & è re fratris eſſe intelligeret. His acceptis mandatis Auſtrius extemplo literas dat ad Columnam: quarum exemplum, quia in manus incidit noſtras, & de eo ambigi

ſæpe

ſæpe audiuimus, huc totidem pæne verbis transferre eſt viſum. Iohannes Auſtrius M. Ant. Columnæ. Recepta in Belgis Valentiana hoſtibusque inde expulſis, quanquam Montes in Hannonia adhuc illi tenent, plurimumque negocij in illis locis ſuperſit, rex tamen, quò nullam in partem pactis fœderum defuiſse vnquam videri poſſit, remque publicam rebus ſuis potiorem ſibi eſse, omnibus conſtet, nuncio ad me miſso mihi mandauit, vt omiſſis alijs cum tota claſſe in Græciam tranſeam, tecumque & cum Venetis quàm acerrimum Turcis bellum faciam. Hinc igitur Corcyram cogitabam ante triduum, lætus hoc imperio regis, de quo viſum eſt mihi te ſtatim facere certiorem, vt ex eo, tibi quæ agenda ſint, ſtatuas. Mihi placebat, vulgari inter Græcos meum claſſisque aduentum, quo illi confirmati in fide maneant: interea nihil à vobis maioris rei abſente me incipi. Tantùm date operam, vt populatione inſularum hoſtem cohibeatis: ad reliqua me claſſemque expectate, vt coniuncti maiori mole ſimul bello incumbamus. Aluaro Bazano ſcripſi, vbicunque eum meæ literæ inuenerint, vt inde cum omnibus nauibus, quas ſecum habet, Corcyram traijciat, vt, vbi ego aduenero, nihil moræ nobis ſit ad res gerendas. Te oro, vt milites diſciplina contineas, maximéque Italos atque Hiſpanos à rixis prohibeas: nihil enim me moleſtum æquè haberet, ac diſſidia inter ſe nationum. Ego, niſi me Meſſanæ nauium expectatio teneat, quas vnà omnes mecum velim tranſmittere, ſummam in diſceſſu celeritatem adhibebo. Hæc cum Venetis communia habeto, quibus, ne hos vltrà morer tabellarios, nihil ſcripſi. Tu ijs hoc nouum piumque regis conſilium gratulabere meis verbis.

Exemplar literarum Auſtrij ad Columnam

CE-

CEPHALENIAM ab Corcyra petentibus hæ literæ redduntur: quibus lectis in consilium ad Columnam conueniunt omnes. Veneti non tam accessione magna virium ex aduentu Austrij gaudere, quàm nouam frustrationem timentes vehementer tendere, vt cœptum non intermitteretur iter: se enim necessitate rerum suarum coactos, denunciant, solos, si socij deserant, esse ituros. Cùm & Austrius confirmari in fide Græcos, & Venetis finibus vim hostium prohiberi iussisset, quorum neutrum præstari poterat si Corcyram regrederentur, Columna quoque & Gildus Andrada regiarum nauium præfectus Venetorum sententiæ assensi sunt. Aditis Cephalenia Zacynthoque, & confirmatis sociorum animis Turcicæ classis metu trepidis, pergunt protinus nauigare Peloponnesum, montanosque Græcos antea solicitatos ac tum metu quiescentes in nouam spem per idoneos nuncios erigunt. Inde ad Cytheram insulam (Cerigum hodie appellant) perueniunt. Huc appulsis obuiàm facti Leonius & Sorianus Veneti nauarchi, cum singulis triremibus antè ad explorandum præmissi, nunciauere, hostes statiua haud longè inde sub Maluagiæ vrbis mœnibus (hanc Epidaurum Laconicę terræ oppidum veteribus fuisse tradunt) habere: supra CC. longas naues ac multa minora nauigia, maiorem quàm quantum fama ante acceperant numerum, ducere, sed nequaquam pares vlla re Christianis nauibus: nec credi, Turcas in æquum se commissuros. In nostra classe erant centum & quadraginta longæ naues, galeatiæ Venetorum sex, naues onerariæ magnæ vna & viginti, quibus non commeatus modò reliquæ classis vehebatur, sed erant ipsæ omni bellico apparatu instructæ. Decreuerunt ergo duces, vt sequenti die ad hostem

Turcicæ classis & nostrę numerus ac robur.

iretur,

iretur, atque ei poteſtas pugnandi fieret. Verùm conſilium mutauit Columna veritus, ne, ſi Turcæ ſuo ſe loco tenerent, haud tutus inde receptus noſtris onerarijs foret: genus enim anceps id eſt auxilij naualibus bellis; quod, ſicut apto innixum vento inſuperabile habetur, ita, ſi, quibus inferri circumagique poſſit, ventis deſtituatur, inutile fuerit. neque verò propinquo ac imminente hoſte retrahi remulco facilè poſſe videbantur: & noſtris numero triremium longè inferioribus ſine harum præſidio nauium, quæ veluti arces à lateribus aciem tegerent, abſtinere pręlio ſtatutum erat. Id vt fieri poſset, tranſeunt ſequenti die in aliud inſulę latus, quod Orientem aſpicit, atq; ad Dragonaras (id ſcopulis eſt nomen contra Maleę promontorium ſitis) prouocabundi aciem inſtruunt, onerarijs ita ſiniſtrum claudentibus cornu, vt à freto, ſi ventus ſuppeteret, vrgerent atque circumuenirent prodeuntem è Maleę promontorio hoſtem, dextero cornu galeatijs firmato. Turcarum claſſis longarum quidem numero nauium longè noſtram anteibat, cęterùm raro remigio ac nautarum inopia, quos nauale abſumpſerat pręlium, pleręque earum tardę inhabileſque, ac ne milite quidem validę ſatis habebantur. Ea igitur ſumma conſiliorum erat Vluciali, fiduciam virium ſpeciemque oſtentare magis hoſti, quàm experiri: temere ſe pugnæ non offerre, oblatam arte atque conſilio declinare: famam exiſtimationemque tueri, occaſionem nec hoſti præbere, nec ſuæ deeſſe. Id ſatis ad retinendam maris poſſeſſionem, ducendumque bellum rebatur: ex eo victoriam vltro obuenturam. Poſteaquam, ſtare ad Dragonaras Chriſtianam claſſem paratam pręlio, audiuit, ne ipſe quidem cunctatus, ne metu ceſſare putaretur, naues educit: egreſſusq.

Vlucialis prudētia bellica.

Maleæ promontori o dextrorsum longo agmine terram legens prouehebatur intentus, nec detrectantis certamen, nec prouocantis speciem ferens, vt & fidere viribus suis, & non spernere hostem videretur. Fortè & ventus verterat in Austrum, quantus impellere onerarias posse videretur: quę conspicatæ agmen Turcarum in Occidentem iter extendentium, abire eos arbitratæ protinus sese obiecturæ hosti expansis velis inuehi cœperant, pugnæq. initium haud dubia cum clade hostium fecissent, nisi medio in impetu destitutæ vento immotæ restitissent. Vlucialis vbi animaduertit, nudatum alterum nostrorum cornu, illò rostra atque aciem conuerterat. Sed Columna missis properè triremibus retraxerat puppibus iam, locoque idoneo locauerat onerarias. Stetere diu pene ad iactum maioris bombardæ aduersæ acies, neutris prælium incipientibus. nam neque Christiani ab onerarijs atque galeatijs discedere, ne circumuenirentur multitudine hostilium nauium, volebant, & gnarus eorum consilij hostis ob id audaciùs sese pugnæ paratum ostendebat. Sub noctem Turcæ, explosis vno tempore omnibus tormentis, fumo eorum tecti abiere: Christiani in mari mansere. ac sequenti die classis aquandi causa ad Cythera appulit nulla disciplina. nam pleræque naues abneglectu ducum, quà cuique visum fuit, longè ab alijs non per insulam modò, sed etiam continentem diuersæ petierant: nec reuocantium imperio paruere. Eam contumaciam Deus periculo non clade castigauit. Ignaris, quò se potissimùm Turcæ recepissent, repentè, aduentare eos, trepidus attulit nuncius, nec octo inde milliaria abesse. Tumultus primò conscendentium fuit, deinde terror, vt in re subita nec opinata, incessit animos. Columna, missis ex-

templo qui dispersas palatasque ad classem cogerent naues, dato prælij signo, ipse celeriter cum LX. triremibus quas circa se habuit in altum euehitur, atque singulas inde vt quæque veniebat excipiens instruxit aciem. Quæ longiùs abierant naues, nec nuncijs nec signo fidem habentes, fingique ea ad colligendum dispersas opinatæ, ægre seròque aduenere. Idque præfectis earum impune fuit, Columna Gildoque, quia in his nobiles aliquot Hispani fuerant, animaduertere in eos non ausis, etsi confessione omnium ingentem cladem accepturi fuerint, si eò Vlucialim fortuna auertisset; quanquam haud parua clades, neglecta solutaq. militiæ disciplina peritis belli videbatur. Sed ille procùl inde præteruectus Occidentem versus vela faciens à nostris trepidis adhuc, & ab ingenti metu vix animis receptis, est conspectus, creditusque in Venetæ ditionis insulas ferri, illatæ vltro finibus nostris populationis, nihil remorante Christianorum classe, gloriam petens. Nostris haud dubium fuit, quin ad prohibendam eam ignominiam hostem sequerentur. Id quia tam impedito agmine ægre facturi videbantur, statuit Columna, vt, minuto longarum nauium numero, atque ex ijs quæ infirmiores viderentur detracto remigio militeque, atque eo suppletis affatim instructisque alijs nauibus, illæ cum onerarijs & galeatijs in Cretam haud longo inde traiectu mitterentur; atque ipsi classe expedita ac supplemento firmata transgressi hostem Zacynthum peterent, ibi aut inuenturi Austrium aut commodè expectaturi: atque inde auctos illius classe ductuque, siue persequi Vlucialim, siue aliquam tentare in Peloponneso vrbem magis placeret, iustas ad omnem conatum vires esse habituros. Idem Hispanus præfectus censuit. At Veneti inter se collo-

Columnæ consilium.

cuti

euti adeo id consilium non probarunt, vt summis precibus quando quæ pro sententia disseruerat Foscarenus parum valuerant, ab Columna contenderint, ne in eo decreto, quod & exequi iam cœperat, perseueraret. eoque impetrato, haud dissimulata gratia amplissimis verbis de eo Columnam in consilio ducum Sorantius collaudauit. Causæ, cur tantopere tetenderint, id Veneti ferebant, quòd classem galeatijs onerarijsque detractis neque prælio neque fugę satis aptam, si se hostis in itinere obiecisset, essent habituri. Sed illa magis mouebat cura, ne, Austrio Hispanisque qui cum eo erant cupientibus, locus tergiuersandi frustrandique rursus eius anni spes præberetur. Constantia Columnæ consilij.

NOCTE insequenti de secunda vigilia profecti manè orto sole hostium classem prospexere. Vlucialis, haud aliter quàm si consilio nostrorum interesset, ita cognita omnia exploratáque admirabili solertia studioque habebat. Vniuersa dimicatione, ab conscientia virium, abstinendum sibi statuerat: ceterùm variè nostros captare, modò à fronte modò à tergo illis apparere, nusquam longè ab hoste discedere, omni occasioni, siquam sibi aut imperitia aut discordia ducum, aut ducibus parum obsequentes minores præfecti, aut mare ipsum ventique ac fors daret, intentus imminere. Ad Tænarum promontorium, quod Metapanum vocant, substiterat: Christianisque non ausis tam graui agmine iter medio mari capessere, quàm tutum esset longè à terra venientibus, se aduersum ostendit. Nostri ex superiori instituto, locatis ante vtrumque cornu onerarijs, galeatijs quę primam excepturæ pugnam erant præcedentibus, aciem direxere. Vluciali quoque suus in componenda acie seruatus ordo. Inter hæc ab vtrisque oneraria Vlucialis mira sagacitas.

Oneraria Venetijs adueniens erepta periculo.

magna nauis ab alto tendens è longinquo conſpicitur. Ea Venetijs profecta ſignati argenti auriq. magnum pondus in ſtipendia militum claſſisque, commeatum præterea, ac tormentarij pulueris vim ferens Cretam petebat. Turcarum conſpicata claſſem, Chriſtianos credens, ad eos intenderat curſum. & Turcæ aliquot longas naues ad inuadendum onerariam mittere parabant: ſed noſtri haud dubij, Venetam nauem eam eſſe atque errore ferri in hoſtes, anteuerterant, Quirinumque cum delectis è tota claſſe quinque maximè expeditis celeribusque triremibus ad eam periculo erroreque eripiendam miſerant: qui, ablata omni publica pecunia, receptisque in triremes duobus nobilibus adoleſcentibus Germanico & Mario Sauornianis, qui vt intereſſent bello eam nauem conſcenderant, nauique ipſa abire in Cretam iuſſa, incolumis ſe ad claſſem recepit, Vluciali rem omittente, nequa ſibi neceſſitas pugnandi ex eo oriretur. Claſſes paulatim interea appropinquabant. Turcæ extenderant latè cornua: quod & à noſtris neceſſariò fieri eſt cœptum, vt æquarent ordinem nauium, ne hoſtis aut à latere, aut à tergo inuaderet. Cùm Chriſtiani priſtino innixi conſilio nihil ab onerarijs abſcederent, quæ in læuo Turcarum cornu erant naues, ſua celeritate fretæ noſtrarumque pigro inceſſu, per ſummum contemptum propiùs, quàm conſultum erat, dexterum Chriſtianorum cornu ſubicre. Effuſa confeſtim in eas ingens ab onerarijs galeatijsque ferreorum globorum procella adeo turbauit temere prouectas, vt metu perterritæ terga dare & in haud dubiam conijci fugam cœperint. Sorantius in dextero cornu curabat. is trepidatione fugaque hoſtium atque

ex eo animis elatus, signo sequendi alijs dato, suam ipse quantum potest remis concitat nauim. Sequitur impigrè Angelus Sorianus, mixtusque hostium agmini Turcicam adeptus nauem magna spe oppugnabat. Nec dubia ab illa parte victoria futura fuit, si vno impetu ab nostrorum dextero cornu in fugientes perturbatosque incubuissent. Sorantium quinque admodum naues sequutæ sunt; reliquæ nec minis nec exemplo motæ, loco se atq; ordine suo continuere. In illo hostium tumultu Columna ardore militum victoriæ clamorem ante pugnam cientium accensus mediam promouit aciem; ac vniuersà classis impulsis remis inferre se, immemor præsidij, quod maximum sibi in onerarijs atque galeatijs ponebant, cœpit. Et Foscarenus prouectus paulum ante alios magna voce, vt omnes audirent, Columnam monuit, ne dubitaret prælium committere: turbatam hostium aciem, occasionem Deumque pro Christianis stare. Columna, sicut ad primum aspectum tumultuantium Turcarum raptus & ipse impetu animi impigrè se, relictis onerarijs, intulerat; ita eo deinde residente impetu haudquaquam pari audacia in vltimi discriminis aleam descendere videbatur. Sed anceps consilij modò remorum impulsu prouehi, modò sustinere, interdum etiam inhibere: hinc spe hinc metu agitari: horrere aduersum pugnæ euentum, nec minùs timere prosperum: quippe Austrij ductu superiori anno partam victoriam fuisse, se tamen, quia particeps illius fuerit, quia redeunti domum honor sibi à Pontifice habitus sit, propè eius rei inuidia apud regem, criminantibus Hispanis, deflagrasse. quòd si suo imperio, aduersus Austrij literas vetantis quid rerum se absente geri, collatis cum hoste signis conflixisset, parem

Angeli Soriani virtus.

Columna cur prælio abstinuerit.

profectò secundæ aduersæque rei suam inuidiam fore: nec vllum esse nunc Pium, cuius auctoritate gratiaque tegeretur. Hæc Columnæ animum versabat cura, hæc prælio coëgit abstinere. Palàm, callidi hostis vereri insidias, ferebat, ab eoque simulari fugam, si Christianos elicere atque abducere longiùs ab onerarijs posset. Iam Sorantius iratus infensusque suis, à quibus turpiter desertum se querebatur, receperat se in aciem, quòd Turcæ collectis animis in eum verterant ora. Nam Vlucialis turbato sinistro suæ classis cornu, Christianisque se inuehentibus nihil territus, & fugam respicientibus suis vltima supplicia, nisi proris in hostem versis stetissent, comminatus, ministerio ducum tumultum sedarat, ac tandem cunctatione nostrorum ordines aciemque restituerat: ipse, cùm in ea trepidatione retrò sibi cedendum, ne suo tempore Christianus pugnam consereret, statuisset, ne quam timoris speciem aut suis aut hosti præberet, versam semper in hostem prætoriam ab tergo retrahi remulco sensim iubebat: magnamque in eo prouidi ac fortis ducis est laudem assecutus. Nostris procùl onerariæ erant: nec Canalis, qui sinistrum cornu ductabat in quo debiles pleræque naues erant, æquare cursum reliquæ classis potuerat, trahendoque puppibus onerarias ægre iter explicabat, solutique eo metu in reliquis quoque aciebus ordines erant; & hostes compositi ordinatique cernebantur. Vertit igitur momento in Christianos pauor: ex summa alacritate defixerant silentio animos, & haud dubia instare clades videbatur; multæ naues locum metu deserebant, seque subducere ad subsidia cœperant, quòd in fronte periculo magis expositę patebant; eaque re tota extenuabatur acies. Huic incommodo vt mederetur Columna, actuario exceptus

Vlucialis bellica virtus.

Ex magna spe ingēs pauor in nostris ortus.

singu-

singulas à tergo adiens naues quà oratione hortatuque, quà imperio cogebat redire in suum quamque locum, nullam timendi causam esse, differens: eosdem esse hostes, de quibus superiore anno nobilissimam victoriam reportassent, quorum supra XXXM. cecidissent, parem propè cepissent numerum: ac tum egregios in classe duces, integras vires, feroces tot secundis rebus animos barbarorum fuisse; nunc prædonem ducem, vilissimum tyranni mancipium, tumultuariam classem cum tirone milite extimescerent? Starent modò aduersi suosque seruarent ordines, aut abiturum hostem, aut pugnam nouum decus, nouam gloriam Christianis, si viri fuerint, allaturam. His Columna suorum pauentia pectora ad spem virtutemque reuocare contendebat. Sed Vluciali nec ipsi satis animi ad inuadendum Christianos territos dissipatosque & ab onerarijs abstractos fuit. Dum cunctatur suamq. victoriam, non vinci, putat, Canalis superuenit onerariæque: & acies & animi restituti sunt nostris. Ita neuter dux ea die sua occasione est vsus. Vbi satis diu minabundi stetissent sub ictum prope bombardæ, inclinata in vesperum die, primi hostes vnde egressi manè fuerant Metapanum se recepere: Christiani quoque Cythera, alij alios accusantes, redіere. Sorantius ante omnes questus, præfectos nauium in dextero cornu sibi dicto audientes non fuisse, eaque contumacia exploratam ab illa parte de hostibus victoriam sibi è manibus ereptam esse, postulauit, vt in eius flagitij reos animaduerteretur. Foscarenus petente Sorantio de Venetis quæstionem decreuit. sed ea quoque per ambitionem omissa res est, maiori ducum flagitio quam militum, qui, non vindicandis delictis, peccandi licentiam impunitate faciebant. militaris certè disciplina, sine

Columnæ oratio ad pauidos.

Vtriusque Ducis animus in pugna alienus.

Militaris disciplinæ negligentia ingens malum.

qua

qua administrari prospere bellicæ res non possunt, retineri postea eo bello nunquam potuit.

CHRISTIANI ab Cytheris nacti idoneam tempestatem secundo cursu Zacynthum cum tota classe transmisere, contendente Columna, vt Austrio occurreretur, receptoque imperatore, maiore inde virium mole in hostem redirent. Zacynthi Aluarum Bazanum inuenere præmissum ab Austrio, qui iuberet, Zacynthum adduci classem atque ibi aduentum suum expectari. Læti igitur, præuertisse se imperatoris voluntatem, ipsumque mox adfuturum sperantes redire confestim ad eum Bazanum iussere, rogareque atque obtestari, vt maturaret ad classem venire. Discesserat ab classe missu Columnæ aliquot antè diebus Petrus Pardus Hispanus, iussus, vbi & quanta esset hostium classis, quæque ad eam diem acta apud nostros essent, imperatorem edocere. Is proxima ab insula plurium horarum continentem bombardarum fragorem, quem congressæ classes variè explosis tormentis ediderant, exaudierat, coniecturaque ex nostrorum paucitate, deprauatoque militiæ more, atque hostium viribus quas multo validiores rebatur, facta, commissam pugnam profligatosque Christianos, adeo sibi persuaserat, vt rem Bazano primùm, deinde etiam Austrio pro certa affirmarit. Austrius eo nuncio Corcyræ accepto minuere nauium suarum numerum, classeque expedita proficisci ad Christianorum naues dispersas, vt rebatur, è prælio colligendas parabat. Profecturo certiores superuenere nuncij, classem ad Zacynthum iam esse, vanumque Pardum quæ incomperta habebat pro veris nunciasse. Mutato itaque consilio Columnæ scribit, vt sibi Cephaleniæ præstò esset: se armatis restitutisque quas exue-

Falsus rumor de nostræ classis excidio.

rat nauibus Corcyra subitò discessurum. Quò maior ei honos haberetur, placuit cum tota classe Cephaleniam ire haud dubia spe, ipsum iam eò applicuisse. Ibi, à conspectu insulæ reiectum eum aduersis ventis Corcyram repetijsse, cognouere. Et ab ipsis habita temere haud satis certo nuncio fides propè, vt exitiabilis rei error admitteretur, fecit. Profecti Zacyntho ibi onerarias sine vllo triremium præsidio, vt longè inde absente hoste, reliquerant. Allatum repentè est, Turcicam classem haud procul insula visam esse, signumque eius rei Zacynthienses fumo ex arce dedisse. Haud simile verovidebatur, vbi reliqua Christiana classis esset, obseruantem ex proximo nauigantemque illac Vlucialim fugiturum. deploratæ igitur onerariæ sunt: cùmque subueniri eis nulla ratione posset, ne illa integra præda hostis potiretur, mittunt celeriter qui incendi subitò omnes onerarias iubeat. Saluti eis fuit, quòd imperio non est obtemperatum. Mox detectus error, nullusque in propinquo hostis contumaciam in gratiam vertit.

AVSTRIVS regressus Corcyram, totam eò adduci classem ducesque venire ad se, imperauit, ibi commodissimè consilium de bello capturos, dicens. Non Veneti modò indignabantur, ab Cytheris tantum viæ Zacynthum reductos, inde Cephaleniam, nunc Corcyram quoq. euocari, fessisque ac enectis remigibus, quibus ferè trahendæ remulco onerariæ fuerint, semperque nouis interponendis moris gerendarum rerum tempus consumi; sed ne Columna quidem dolorem continebat, in cuius contumeliam fieri id ab Austrio ferebatur, iratumque ac infensum iuuenem esse sibi, certior à suis fiebat, queri que, primis suis literis, expectari se Corcyræ, iubentibus eum imperij honore ina- Columna Austrius iratum sibi credit.

niter

niter delectatum non paruiſse: Venetorumque reip. quàm Philippi ſtudioſiorem toto illo bello fuiſse. His irritatus Columna, cùm apud eum Veneti ſtomachantes tam ſuperbum adoleſcentis imperium execrarentur, &, cuius ne præſentis quidem plus valeret ſententia, quàm reliquorum duorum ducum, eum abſentem quoque, tanquam vni parendum eſset, abducere à bello, & quò libido ferret euocare duces claſsemque audere, indignarentur, monuiſse ſecretò eos dicitur, vt rebus ſuis alia via conſulerent, nec ſibi in Hiſpanis præſidij aut ſpei quicquam ponerent, quibus non victore, ſed attrito confectoque Turcicis armis Veneto opus eſset. Etſi ægre illam deuorare indignitatem poterant, tempori tamen parere eſt viſum. Aduenientem claſsem in honorem eius veluti prælio inſtructam, & ex nautico more exploſis omnium nauium tormentis ſalutantem imperatorem, per ſuperbiam accepit, nulla obuiàm itione, nullo è nauibus ſuis lætitiæ, nullo, quod aſsolet, honoris reddito ſigno. Duces tamen in ſuam tranſgreſsos nauim comiter accepit, quanquam alienatum à Columna animum adeo non diſſimulauit, vt priuato colloquio purgare ſe cupientem diu ſit aſpernatus: arcano trium ducum conſilio, admiſſo Sorantio, Pompeium Columnam antè adhiberi ſolitum in M. Antonij contumeliam prohibuerit. palàm tamen ſua Columnæ dignitas atque honor manſit. At ne ipſe quidem Columna ſatis temperabat linguæ, non auertens modò abs ſe quod ſibi crimini dari ab Auſtrio ſciebat, ſed pleraque in ipſum retorquens: poſtremo abire inde in Italiam & abeſse bello tentauit. id verò Auſtrius in ſuam verſurum inuidiam ratus vetuit. manereque & priſtinum amicitiæ locum apud ſe habere iuſſit. Contentio inde orta inter

Ducũ variæ ſimultates.

ter Venetos atque Austrium est, cùm ille supplere militibus suis Venetas naues diceret velle, Veneti, supplemento indigere suam classem, aut in eam alienum militem accepturos se, negarent, experti, seminarium illud altercationum atque rixarum esse: contrà Austrio stare sententia, nisi bellatorum numerus in eorum nauibus augeretur, vlteriùs ad hostem non procedere. Hunc quoque nodum Columna explicuit: traditis in Venetam classem militibus suis, ipse nouos ab Austrio accepit ac suis nauibus imposuit.

ORANTIBVS inde Venetis, ne affecta belli cladibus insula, ac ne paucos quidem dies præbendis commeatibus tot in vnum coactis classibus suffectura penitus ex hauriretur, consilio habito Non. Sept. Corcyra discessere. Tardiùs, quàm Veneti vellent, nauigantes octauo die Cephaleniam tenuere. inde Zacynthum petentes audiunt ab exploratoribus, Turcicam classem ad Nauarinum esse, ad propulsandam quàm ad inferendam vim paratiorem. Ea est Peloponnesi vrbs in sinu maris sita, portu maximè opportuna. Nauarinum petere, in consilio duces decernunt aut dimicaturi cum hoste, si in æquum se dederit, aut in ipso portu classem oppugnaturi, cuius eam esse naturam periti locorum referebant, vt ab arce imminente faucibus portus haud magnopere noceri intrantibus ab alto nauibus posse videretur. Lustrata classe onerarijsque Zacynthi relictis, ad Strophades paruas insulas, quæ medio in itinere Nauarinum Zacyntho petentibus occurrunt, appulere, noctemq. ibi expectarunt, ne aduentum eorum hostis sentiret. Consilium erat, traijcere inde aliam in insulam, cui Sapientiæ nomen est inditum, haud longiùs tribus milliaribus à Methone sitam, atque ex eo loco hostem, ne se Methonem

Optima occasio nostris è manibus elapsa.

tutum munitumque in portum reciperet, intercludere. Id ſapienter cogitatum, ſi par cura in exequendo adhibita fuiſſet, magnam partem Turcicæ claſſis (ad LXX. enim naues fuiſſe dicuntur quæ in eo portu ſubſtiterant) ſine certamine in manus noſtris dediſſet. Sed & tardius ab ijs iter eſt factum, & deſtinatum àntea locum non tenuere: multaque luce Prothenum XM. paſſuum ab Nauarino diſtantem inſulam deferuntur. Ita Turcis, qui multo antè Chriſtianam claſsem conſpexerant, ſpatium fuit Methonem tutò tranſeundi. Eius rei culpam in gubernatorem prætoriæ Auſtrij nauis conferebant, qui timuiſse ſe aciebat tam celeri curſu noctu ad hoſtile littus appellere, atque ideo demiſſis velis nauem ſuſtinuiſse. Sed ſiue gubernatoris error hic fuerit, ſiue infenſum Chriſtianis Numen, egregia, quod omnes fatentur, delendi hoſtis occaſio elapſa è manibus eſt.

Cùm à Protheno Turcicæ naues velis remiſque abeuntes cernerentur, admonuit Columna Auſtrium, poſse, ſi cum parte claſſis aliquis mitteretur, carpi poſtremum agmen, aliquaſque hoſtium intercipi naues: ſuamque in id operam eſt profeſsus. Re probata traditis ſex & viginti nauibus, ipſe in eam expeditionem ire Columna eſt iuſsus. Partem iam viæ progreſsum magna ſpe hoſtem aſsequendi Auſtrius è medio curſu reuocauit, atque ea omiſsa re redire confeſtim ad claſsem iuſſit. Cauſam mutati repentè conſilij ferebat, quòd hoſtium claſſis verti in Chriſtianos videretur: ſi congrediendum eſset, coniunctas ſimul omnes vires haberi oportere. Pleriqùe inſtinctu inimicorum Columnæ, nequa laus ex re proſperè geſta ad eum rediret, factum, crediderunt. Euehitur inde Columna ad explorandum hoſtium motus, vno ſocio aſsumpto M. Quirino cum ſua quin-

queremi,

queremi, adeptiq. duas Turcicas naues, quæ tardiùs agmen ſequebantur, oppugnare eas inſiſtunt. Subſidio his ſex alias naues Turcæ miſere: Auſtrius item decem è ſuis nauibus auxilio Columnę miſit. quod conſpicatus Vlucialis, ne in oculis ſuis ignominia acciperetur, magna parte claſſis eò conuerſa coëgit noſtros, antequam Auſtrius ſubueniret, omittere pugnam, tum quoque bene gerendæ rei, vt pleriſque videbatur, occaſione amiſſa. Si enim ipſe in tempore Auſtrius ad ferendam ſuis opem ſeſe intuliſſet, deprehenſos in alto hoſtes aut deſerere turpiter immiſſas antea naues, aut fortunam prælij ſubire, minimè ad id animis rebusque præparatis, adigi poſſe non dubitabatur. Ita noſtrorum tarditate factum eſt, vt naues omnes Methonem illi incolumes reciperent. Auſtrius interea regreſſo Columna aciem direxerat, prouectusq. ante fauces portus æquam hoſti pugnæ poteſtatem fecit. Cùm diu expectans atque exprobrans metum ſtetiſſet, præcipiti iam die abire ſeruatis ordinibus cœpit. Tum demum Vlucialis, ne detrectatum ab ſe certamen argui poſſet, claſſem educit; atque ſub vrbis mœnibus conſtitit. Auſtrius conuerſis iterum nauibus in hoſtem redijt, ſigniſque canere iuſſis prouocat ad prælium barbaros. Vlucialis ab oppido non diſcedebat, loco quàm viribus magis fidens: noſtri, ne ſub ictu è mœnibus iaculantium eſſent, ſubire non audebant. Multis vtrinque tormento excuſſis telis, ſole occidente hoſtis in portum naues reduxit: Chriſtiani iactis in alto anchoris manſere. Poſtera die eòdem eſt reditum, inſtrùctaque ante portum acie, cùm nemo hoſtium prodiret, veluti expreſſa tandem confeſſione conceſſi maris, fractaque arrogantia barbaris, haud longè Corona aquatum inde conceſſere. Vlucialis

Noſtri prouocāt Turcas, illi pugnā detrectant.

terreſtri itinere ad noſtros aquatione prohibendos quatuor armatorum millia miſit. In hos prementes primò iniquitate loci noſtros aquatores immittitur ab Auſtrio cum egregia iuuenum manu Paulus Sfortia, qui impetu in hoſtes dato CC. eorum interfectis reliquos in turpem fugam præcipites egit. Biduo inſequenti eadem ratione & Chriſtiani prouocantes hoſti ſe obtulere, & Vlucialis extenſis propter oppidum nauibus ſuo ſe loco tenuit.

In ipſo portu hoſtem aggrediẽdi noſtrorũ cõſilium.

CVM intra portum recipientibus claſſem Turcis noſtri quoque retrò ad Sapientiam conceſſiſſent, monentibus peritis, quid vitij locus vbi ſe continebat hoſtis haberet, Auſtrius ipſe cum Foſcareno alijsq. Ducibus tranſgreſſus in Columnæ nauim exploratum Methonis ſitum portusque, ad oppidum nulla comite alia naui ſucceſſit. Omnibus ſatis luſtratis regreſſi ſtatuunt, hoſtium claſſem ſinu quoque incluſam tentare. Ab Zacyntho onerarias acerſunt, quas pro muro aduerſus miſſa è mœnibus tela objicerent: exarmatisque duabus longis nauibus, tabulis ſuperſtratis turrim inædificari, multaque humo repleri iubent, queis latera ſubeuntium noſtrarum nauium tegerentur, ſatis credentes, barbaros territos metu, & tantum fuga latebrisque ſe defendentes, vim acriter inferentes Chriſtianos non eſſe laturos, ſed ad primum impetum noſtrorum trepidantes, in tam prompto effugio ſe deſertis nauibus, quod ſuperiori anno feciſſent, in terram eiecturos. Quæ non vana illis ſpes futura fuit, ſi, ſalubriter cogitata æquè impigrè qui exequerentur, extitiſſent. Dum onerariæ adducuntur inſtitutumque opus perficitur, Nauarinum Auſtrius tranſijt aut oppidum ipſum per occaſionem oppugnaturus, quanquam in eo nullum eſſe operæ pretium

Veneti

Veneti dicerent, aut commodè vbiquque ex fluuio aquam in naues petiturus. Idipsum prohibituri hostes cum magna manu equitum peditumque opportunos ad fluuium aditus insederant. Nostri tormentis è nauibus petitos iniecta trepidatione summouere priùs, deinde expositis in terram eodem Sfortia duce VM. militum in fugam auertere barbaros, aquationeque potiti sunt: Nauarinum frustra tentatum. Ei negocio Austrius Alexandrum Farnesium Parmensium principem præfecerat, traditis sex militum millibus, atq; aliquot maioribus tormentis ad muros aperiendos expositis. Sed tantæ subitò copiæ Turcarum ad opem ferendam ex omnibus locis concurrère, vt, trepidè se recipientibus nostris ad naues, tantùm muralia tormenta non amissa sint. Classis quoq; Turcicæ in Methonis portu oppugnandæ consilium, quanquam & onerariæ aderant & effecta opera erant, Austrio rem omittente, ac nihil iam tendentibus Venetis ancipiti periculo deterritis, sua sponte effluxerat. Disputatum & de ipsa vrbe Methone oppugnanda: sed ne huic quidem consilio exitus inuentus. Apparebat, omnes in irritum conatus abituros, cùm neque Hispani instante autumno diu in Græcia mansuri viderentur, neque Turcæ sui copiam facturi.

Nauarinũ frustra tentatur.

IAM prope Idus Octob. erant, cùm Austrius, instantibus Hispanis, vt se iam in Siciliam reciperet, ac, satis datum socijs, dicentibus, nunciari Venetis iubet; se consumptis omnibus commeatibus, quorum vix in iter copia superesset, statuisse in Italiam redire: anno insequenti maturiùs maiorique rerum omnium apparatu bellum esse aggressurum: tum satis profectum ad opinionem hominum esse, quòd hostes cedere mari, portuque inclusos iu-

Austrius in Siciliã cogitat.

ſtam propè pati obſidionem compuliſſent. Id verò Venetis longè grauiſſimum, quanquam haud planè inopinatum accidit: ſcilicet totam expectatum æſtatem, ex fertiliſſima Europæ inſula profectum vix quindecim dierum cibaria ſecum attuliſſe. orant omnibus precibus Auſtrium, ne ſeſe in tanta ac tam propinqua ſpe delendæ Turcicæ claſſis, marisque imperij Chriſtiano nomini ſtabiliendi, deſerere, ac nulla digna re geſta abire à ſocijs communique bello vellet. demonſtrant, breui hoſtem aut ingruentibus auſtris, queis maximè infeſtus expoſitusque ſit ſinus quo ſe abdiderant, colliſa inter ſe confractaque claſse periturum, aut fame ipſa impellente, conſumptis ab tot naualibus ac terreſtribus copijs, quæ in ea loca confluxerant, omnibus circà frumentis, imparem decernere armis, nòn dubia Chriſtianorum victoria, coactum iri, aut fuga conantem elabi adeptos ipſos ſine vulnere eſse deleturos. Commeatum & ipſos præbituros, & multas ſcire Siculas naues in itinere eſse expectarique in dies neceſsarijs rebus onuſtas; multas item ſibi Venetijs aduenturas: ſuſtineret modò paulum moram, ingens decus domum parta victoria relaturum, æternoque beneficio ſibi Venetum nomen deuincturum.

Veneti Auſtrium retinere conātur.

His ita cum Auſtrio actis, apud primores exercitus vehementer Veneti queruntur, victoriam è manibus mitti, ſtudioque prodi rem Chriſtianam, ne Venetorum ciuitas proſperis belli ſucceſſibus ab acceptis incommodis erigatur: debellari ſedendo expectandoque, nullo aut à mari aut ab hoſte periculo, cùm poſſit, per fictam conſumpti commeatus cauſam abſcedi ab hoſte, quem incluſum ac propè captum teneant, nec audentem congredi, nec in ijs locis diu manſurum, vbi nihil prouiſi ad tantam claſsem euocatosque vndique è

Conqueſtiones Venetorū apud Exercitus primores

medi-

mediterraneis præsidijs milites alendos esset. Hæc apud Austrium in id modò valuere, ne è vestigio abiret: cupiebat enim lenire commotos animos Venetorum eosque in societate retinere. Biduum ob id immoratus, tertia die assumpto Columna in Foscareni nauem transcendit, omniq. humanitatis officio demulsum, ipso quoque in gratiam Austrij adiuuante & contendente Columna, necessitati iam parendum esse cernentem perpulit, vt discessum approbaret suum, pollicitus, si sibi è Sicilia commeatus occurrissent, Venetis se eo autumno, siquid in Adriatici maris ora aggredi vellent, auxilio futurum. Nec mora soluendi fuit: secundaque nauigatione Gomenizas è regione Corcyræ portum tenuere. Hîc Austrio obuiàm fuere Suessanorum princeps & Io. Andreas Auria, qui cum XIV. longis nauibus ad eum iter habebant. His auctoribus immorandum sibi in ijs locis nihil statuit, veritus, ne contendente Pontifice hyemare cum tota classe in Græcia iuberetur: id enim clàm moliri Venetos apud Gregorium, haud aliter vllum belli fore emolumentum docentes, illi senserant. & egerat ea de re cum Philippo Antonius Theupulus, quem Veneti ad eum post victoriam miserant, nihil ad res vtiliter gerendas tanto impedimento fuisse, ostendens, quàm seram & nunquam tempestiuam classium coniunctionem. Sed id consilium constanter respuerat rex, classem, qua salus tot regnorum suorum contineretur, per hyemem mille expositam casibus tam procùl à rebus suis habiturum, negans. Austrius igitur, ad res in sinu Adriatico gerendas, ne fallere promissum videretur, quatuor Hispanorum millibus Veneto oblatis, ipse in Siciliam iter intendit. Eam Veneti copiam non accepere, ne plus inde sibi odiorum conten-

[illegible]

Austrius soluit è Græcia.

Classem hyemare in Grecia cur Veneti cupiebant.

tionumque, quàm opis, in Hiſpano milite eſset. Statuerat Auſtrius è Sicilia protinus in Hiſpaniam ad Philippum nauigare; ſed Veneti, quo longiùs abeſset, eo ſeriùs rediturum inſequenti anno ad bellum rati, Gregorium orarunt, vt eum in Italia retineret. & Auſtrius quidem in Pontificis auctoritate fuit, qui, ea de re Claudium Gonzagam magnæ nobilitatis atque induſtriæ iuuenem ad eum miſerat. Columna, Pontifice Venetiſque libentibus, ad Philippum eſt profectus communibus cum mandatis incitandi ad bellum regem; cui conſilio multi amicorum Philippi aduerſabantur, tædio alij diuturni longinquique belli: alij Auſtrij opes tractandis armis æquo plus creſcere nolebant. Philippus inuidioſum ratus, obſiſtere bello quod ex Pontificis Max. auctoritate pro dignitate Chriſtiani nominis gereretur, liberaliter Columnæ reſpondit. Ita ad diſceptandum de his, quæ inſequenti anno agenda eſſent, Romam eſt reditum.

Columna in Hiſpaniam proficiſcitur

VLVCIALIS, qui adeo res ſuas deplorauerat, vt ad ſummam neceſſariarum rerum inopiam redactus conſeruandæ claſſis rationem ac viam nullam inueniret, cui parem cladem atque exitium & manſio & fuga & pugna oſtendebant, qui de ſeſe clàm cum paucis ab imminente aut ab hoſte aut à rege pernicie in Africam proripiendo conſilium agitabat, repentè præter omnem ſpem ſuam Chriſtianorum diſceſſu liberum nactus mare, lætus atque ouans Byzantium redierat. Et, quem ad Methonem obſeſſum euocati abusquè Macedonia ad præſidium eius oræ Turcæ probris miniſque inſectati fuerant, quòd ijs ſe locis includi paſſus eſſet, regiaſque naues in extremum ac non euitabile diſcrimen adduxiſſet, atque adeo aſperè acerbèq.

incre-

increpitum terruerant, vt de deſerenda claſſe turpique conſciſcenda fuga cogitarit; ei mox vecordia noſtra non in ſalutem modo, ſed in tantam gloriam vertit, vt, euentu rei facilè accuſantium atq; obtrectantium voces refellente, & hilari à rege vultu ſit acceptus & magnificè collaudatus, quòd defenſa Turcici nominis maieſtate claſſem inualidam viribus, & ab ſuperiori clade trepidam animi egregiè conſeruaſſet, neque temere ſe periculo obijciens, & nuſquam dimittens hoſtem, nulla geſta re abire Græcia ingloriam coëgiſſet. Id magnæ victoriæ inſtar barbari prædicabant: adeo enim perculerat animos aduerſa ad Echinadas naualis pugna, vt, cùm victores Chriſtianos ſuſtineri iam à ſuis poſſe non ſperarent, non acceptam ignominiam, pro gloria ducerent, & non victi pro victoribus ſe haberent. Quæ res ab ſucceſſu ſuperioris victoriæ accenſis expectatione Chriſtianorum animis eo acerbior accidit, quòd paucis antè diebus Romam magna celeritate miles quidam ab claſſe redierat nuncians, depugnatum nauali prælio ad Nauarinum eſſe, victoreſque Chriſtianos toto potitos mari omnia tumultu in Peloponneſo miſcuiſſe, erectis in ſpem nouarum rerum omnibus Græciæ populis. Huic nuncio, qui, ſe pugnæ interfuiſſe, aſseueratione ingenti prædicabat, cupide creditum; famaq. rei in omnes Chriſtianas prouincias dilata acceptaque, vt fœdior ille exitus rerum videretur, fecit: paulò enim pòſt nec ille vſquam inuentus eſt, qui ea commentus atque ementitus erat vt nummorum aliquid à Pontifice auferret, & Auſtrium in Siciliam redijſſe eſt nunciatum.

Falſus rumor diſſeminatus Romæ.

AT Veneti, qui conceptas antè animo de Hiſpanis ſocijs ſuſpiciones & reliqua belli incommoda, quæ

magna

magna publicè priuatimq. patiebantur, illius maximè anni ſpe ſuſtentarant, quo, victo ſemel hoſte, deiectoque fiducia maritimarum virium, magnas in Græcia res geſturam Chriſtianam claſſem, penitus perſuaſum animis habebant; vbi nihil actum ſibi tanto impendio conatuque, ac nullum victoriæ emolumentum eſſe ſenſere, mœſti diffidentesque inter infenſum & in perniciem eorum incumbentem barbarum regem, atque infideles & haud dubiè vrbibus, quas in continente reſp. poſſideret, inhiantes Hiſpanos ancipiti cura torquebantur. Et ſeniores, qui inde ab initio aduerſati bello fœderique fuerant, nihil vltrà ſpei in armis ponendum eſſe, talibus ſocijs, diſſerebant: cui enim dubium iam eſſe, Hiſpanos non ſolùm vincere aut retundere vim opesque validiſſimi hoſtis nolle, ſed ipſam Venetis inuidere victoriam, quam, ijs inuitis & retrectantibus, Deus dediſſet Chriſtianis? quippe eos non ſponte ſua, ſed impulſu cæleſtis Numinis in pugnandi neceſſitatem imprudentes tum eſſe delapſos: nunc id agere, nequem fructum ex ea victoria Veneti capiant. Hinc illæ de ſingulis rebus contentiones, hinc dilati in extremam æſtatem claſſis & belli apparatus, hinc ab certis negandi auxilia falſæ oblatæ ſpes, quibus ducti ne ſuo quidem marte Veneti vaſtanti maritima inſularum hoſti ſe opponerent: hinc denique, cùm diu per varias artes fruſtrati ſocios locum iam vltrà tergiuerſandi non haberent, primùm Gallicos metus commentos eſſe, deinde, per ſimulationem gerendi pariter res, nulla ſatis iuſta cauſa Corcyram vſque ab vltima propè Græcia euocaſſe claſſes, plusque inde in itinere temporis quàm in bello triuiſſe: poſtremò vix paucos dies per inanem prælij oſtentationem moratos, imparem defugientemque

Venetorum de pace cogitantium ſermones.

temque pugnam hostem, cùm opprimi sola perseuerantia posset, intactum dimisisse: oppressam Cyprum, direptas vexatasque omnes insulas, amissa in Epiro oppida, in Dalmatia vix agri, quantum telis à muris tueri possent, relictum, atque hæç omnia fraude perfidiaque Hispanorum accepta incommoda esse, qui singulorum annorum conatus apparatusque belli per varias artes eluserint. Ecquando enim fœderis leges adimplesse, ecquando classem in tempore eduxisse? Multas in Hispania naues ociosas habuisse, suas Venetos naues commodare ijs coactos esse. Quin ea ipsa æstate Auriam cum XIV. longis nauibus in Sicilia relictum vix redeunti domum Austrio occurrisse. Atque vnus primorum, Ecquid sentitis, inquit, nostram classem, nostros duces, imperium Venetæ reip. Hispanorum arbitrij potestatisque totum fieri, Austriumque paulatim sibi cuncta vnum arrogare? Nunc Columna multis modis Philippo obnoxius metu respectuque suarum rerum trahitur in sententiam, nunc Venetus præfectus, vt aliquid dare dignitati regij iuuenis videatur, de suo iure decedit, nunc alia ipsa pugnando aduersandoque peruincit. Ita vnus omnia potest, & tanquam solutus legibus fœderis omnia agit, omnia audet. Iam ne consultis quidem collegis imperia edit, edicta proponit, publica munera quibus vult tribuit, &, qui Venerium vindicantem trium hominum pœna præfecturæ suæ maiestatem non tulerit, ipse, ne appellatis quidem socijs ducibus, in quos libitum fuerit, in aliena etiam classe pro imperio animaduertit. Hunc fructum habemus ablati clarissimo viro in illius gratiam honoris, vt eius territi exemplo omnes vni aut assentiantur, aut certè aduersari voluntati eius non audeant. Duces classesque deprecantes, ne frustra

Alterius oratio, atq; sententia.

tempus eundo redeundoque inaniter consumeretur, ad se Corcyram venire iussit: aduenientibus nihil honoris ex nautico more tribuit, vt vnum in locum coacta tot hominum millia ex omnibus orbis terrarum populis, illum vnum agnosci, vnum obseruari, ad vnum omnia referri, vni obtemperari, existimarent.

Decemuirum de summa reip. consultatio.

ATQVE hæc in seniorum cœtibus concilijsque cum execratione infaustæ societatis agitata conuertere ad consultationem de summa reip. decemuirùm animos (cui magistratui legibus Venetorum omne pacis bellique arbitrium est permissum) arcanoque consilio inter se habito, primò, Pium aduerso tempore sublatum, queruntur, cuius auctoritatem ac vim ingentis animi Hispani reuerebantur: Gregorio nouo Pontifici nequaquam tantum roboris esse, vt eo niti posse resp. videretur. Sua deinde vulnera recensent: exhaustam ciuitatem sumptibus belli, quos tolerare diutius non possit: fessos tributis conferendis continentis populos, querelisq. eorum quotidie obstrepi Patrum auribus: &, quò hæc grauiora sint, sublatis rerum commercijs portoria, vectigalia, publicam priuatamque rem angustiorem tenuioremque in dies fieri: tantum his tribus annis remigum esse absumptum, vt deserti multis locis agri aratorum inopia non colantur: in Dalmatia obsideri propè singulas vrbes hostium excursionibus, inclusosque tot populos in singulos propè dies viuere subuectis ab vrbe commeatibus: in eadem annonæ difficultate omnes insulas vastatas direptasque versari, atque ægre, nec nisi in singulos modios magnis solutis portorijs, ex fœderatorum terris frumenta in hos vsus asportari: ad id, quod vrbana multitudo, tot præterea classes copiæque quotidie absumerent. His tot ma-

lis,

lis, quibus propè circumuenta resp. sit, remedia exquiri magis quotidianis consultationibus, quàm inueniri. Vt enim omnes difficultates constantia animi ac virtute superarent, pecuniæ, quantum res poscat, rem frumentariam, ceteros belli apparatus expedirent, ecquem inde fructum, ecquam spem ostendi, si Hispani nunc tempus in autumnum extrahant, nunc puerilibus commentis metum à Gallis prætendant, nunc hostem per varias causas omittant? Nimirum parcere eos Turcis, Venetos nouo genere insidiarum circumuenire, ac ducendo bello eneruare atque euertere, propositum habere. An sponte eorum factum esse, quòd semel res fortunæ commissa prosperè gesta sit? An, vt reliqua prætermittantur, obliuisci possent, quod tum senatui legatus reip. ex Hispania arcanis notis perscripsit? in consilio amicorum regis quod primum, post victoriæ nuntium, habuere, adeo incusatum Austrium, quòd contrà quàm præceptum ei à rege fuerat prælio decertasset, regiamque classem in casum tam dubij euentus dedisset, vt eorum vnus ferens laudibus veterem illum Manlium, qui filium victorem, quia aduersus edictum patris imperatoris cum hoste pugnasset, securi percuti iussit; reuocandam exempli illius seueritatem, dicere sit ausus. Ne illud quidem ignorare aut ad se non pertinere existimandum, Auriam, quòd minimè dissimulanter aduersarium se omnibus Venetorum consilijs præstiterit, in summo honore gratiaque haberi, Columnam, quia aliquid Veneris pro sua fide indulsisset, in nullo precio apud eos esse? Sed quid singula interpretando argumentandoq. quasi de re dubia fatigamur, inquit Nicolaus Pontius vnus decemuirùm: & quid hæc nostra tam frequens accusatio alienæ fidei aliud, quàm simplicitatis & stultitiæ nostræ con-

Venetorũ legati ad suos ex Hispania literæ.

Nicolai Pontij oratio.

fessionem habet, qui toties falsi deceptiq. fallendos iterum ludificandosq. ijsdem nos præbuimus, & nunc maximè præbemus? Sed quid tandem est, quamobrem eis tantopere succenseamus? An, quia illi rem suam præclarè norunt sapienterque rationibus suis consulunt, ac nostram inscitiam ad suam vtilitatem vertunt, illis irascimur? Dimicationem & periculum in neutram partem vtile sibi esse, Hispani existimant: & qui Venetos haud aliter quàm prævalidos affectantibus res Italiæ aduersarios reputant, eos diuturno atteri bello, non victoria augeri cupiunt. Nam, siue Turcæ vincantur, confirmari ac fulciri nostras opes, Philippo nihil acquiri: siue victoribus barbaris Christiani profligentur, magnam partem cladis Hispanos ipsos fore. Hæc illi intelligentes, si nunc hoc nunc illo obtentu rem trahunt, alunt bellum non gerunt; nos inani spe ludunt; ipsi suas interea spes struunt ac muniunt, reprehendendi vobis videntur an imitandi? Hanc à nobis perfidiam vocari facilè patiuntur, dum ipsi sibi fideles & sapientes sint. Nam religio, pietas, fides, studium Christiani nominis; hæc quidem pulchra dictu vocabula, sed haudquaquam perinde ac res sunt æstimantur ab occupatis cupidine dominandi animis. Certamen cum Turcis non esse nostrarum virium, non semel experti sumus: sociorum auxilijs fidere quàm inane sit, nunc quoque experimur. & Turcarum eas facultates esse videmus, vt tanta accepta clade, omni propè exuti classe, recenti adhuc vulnere, non ausi modò sint occurrere Christianis, sed, quia victi iterum non sint, haud ineptè se pro victoribus gerentes cum lætitia & gratulatione Byzantium redierint. Quid insequenti anno futurum putemus, dato spatio vires animosque reparandi? Nos interea exinanimur &

con-

conterimur ex Hispanorum voto, opportunique eorum cupiditati inuadendi regnum Italiæ efficimur. Verùm id aut non sentimus, aut per socordiam & vanitatem ab vtilibus ad speciosa & inania flecti, & ab callidis & insidiosis hominibus imponi nobis atque illudi diutius patimur? Quouſque tandem saluti nostræ indormiemus? An tot acceptis incommodis, tot aduersis imminuti rebus, tot malis propè circumuenti non expergiſcimur? Vim Turcarum, si tempore, si arte aggrediamur, declinare atq; auertere, quàm Hispanorum alijs super alijs fraudibus explicari atque elabi, facilius fuerit. His habitis sermonibus, de totius collegij sententia statuunt spem pacis tentare, quando victoriæ ipsius, nedum dubij belli, nullus prouentus ostenderetur: &, ne res pluribus credita efferri posset, ne senatum quidem participem consilij habent. M. Antonio Barbaro, qui Byzantij, vt dictum initio est, asseruabatur, rem permittunt: Mahometis tentare animum, ac, si tolerabiles conditiones impetret, exitum rei imponere iubent. ipsi interim cum senatu de bello consultant.

M. Ant. Barbarũ de pace agere Decemuiri iubent.

IN Dalmatia vrbium quidem mœnia Veneti præsidijs tutabantur: agro hostis potiebatur, clausosque inopia vrgebat. Turrim ad ostium Salonæ fluminis Turcæ inuaserant: tradentibusque quos Astor Vicecomes in eius loci custodia locauerat, recepere: paruam inde arcem, sed magnæ opportunitatis, Saxum, ab scopulo cui est imposita nomen habentem, pari custodum timore perfidiaque occuparunt: inde Spalatum maximè premebant. Quorum culpa ea amissa sunt loca, in eos animaduersum seuerè est à Venetis: auctores altero pede, proditorum supplicio, suspenderunt, reliqui vincti catenis ad remos in naues dati.

Turri potiuntur Turcæ.

Itẽ arce magnę opportunitatis.

Supplicia auctorũ.

Ceterùm, quod morte in ſuis vindicarant, ad id Turcam vltro pollicentem operam ſpe præmijsque ſolicitabant. Is religionis ſtudium præferens, initiari abluique Chriſtiano ritu velle profeſsus, de tradenda Cliſsa cum Venetis in colloquium venerat. nec abfuit barbari dicto fides. Ea eſt vrbs longè munitiſſima regionis eius, frequens cultoribus validaque; qua ſi Venetus eſset potitus, circumiecta quoque loca in poteſtate videbatur habiturus. Illam Turcæ multis antè annis de Vngaris ceperant, diligentique cuſtodia habebant. tum peſtilentia vaſtabatur: eoque metu dilabentibus qui in præſidio erant, opportuna proditori fuit. Agendæ rei negocium Hectori Trono eſt datum: qui cum mille quingentis peditibus diei medio ad oppidum cùm acceſſiſſet, per apertam, vt conuenerat, à Turca portam ingreſſus, paucis trucidatis qui ad primum tumultum armati ſe obtulerunt, vrbem cepit. Nec parum ad ſummam rei in illa parte belli profectum erat, ſi data fortuna vti Tronus ſciuiſset. ſed ille tanquam ad rapinam faciendam, non ad redigendam in poteſtatem vrbem miſsus eſset, direptam exhauſtamque atque ingenti ablata præda deſeruit, cauſatus, non tantum ſe militum adduxiſse, vt, ſi hoſtes ad recipiendam vrbem, quod facturos apparebat, cum magnis copijs concurriſsent, defendi ab ſe mœnia eo præſidio poſse ſperaret. Ægre id paſſi Veneti Tronum Venetias euocatum in vincula coniecere: quanquam haud ita multo pòſt iram ſuperante ambitione, quod ferè fit in patritij generis reis, eſt dimiſsus. Turcæ, recuperata Cliſsa irriſaque ſtultitia Venetorum, gentis mercaturæ foroque atque ambitioni, non armis belliſque gerendis aptæ; deuaſtatis paſſim agris, in multasque manus diuiſis copijs, equitatu in omnes par-

Cliſſa per proditionē Veneti potiuntur.

Eandem ſtulte deſerunt.

tes per summum hostis contemptum excurrebant, terrorem ad portas singularum propè vrbium quotidie inferentes. Cataro præcipuè insidiati sunt. illo oppido expulsis Venetis, totam pacaturi Epirum erant: sæpe vi, sæpius dolo tentatum, neutro succedente, arte atque opere aggrediuntur. Id oppidum in intimo sinu maris, quem veteres Rizonicum appellarunt, est situm: adiri à Venetis nisi mari non solet, ac ne potest quidem, omnia circà tenentibus Turcis: ad sinistram intrantibus situm est Castellonouum Turcarum oppidum. Haud longè ab eo, quà maximè in arctum fauces illius sinus coëunt, Turcæ munitionem excitant, aggere valloque firmatam duodeuiginti maioribus tormentis instruunt. Horum verberatione (totum enim spatium ad aduersum vsque littus sub ictu habebant) Venetas naues intrare sinum conantes aditu arcebant. Eò Catarenses in magnum metum rerum suarum coniecti inopiam primò sentire, deinde, cùm haud longè fame abessent, legatos de suo periculo ad Venetos mittunt. haud neglecta res est à Venetis, quibus omnia intra maris Adriatici fretum cordi erant. quia Venerius Venetias redierat, Iacobum Sorantium cum XX. nauibus longis Corcyram ad Catarum obsidione eximendum transire iubent. Illum impigrè iussa facientem etiam fortuna iuuit. Qui à Turcis, Epiroticis rebus præpositus erat, tum fortè, quòd nullus in propinquo hostis esset, in vltimos prouinciæ fines, CC. militum præsidio ad nouam munitionem relicto, cum omnibus copijs profectus erat. Sorantius, expositis quatuor armatorum millibus, haud sine acri tamen certamine deiectis cæsisque propugnatoribus, locum tenuit, tormentisque ablatis totum destruxit ac disiecit opus, liberumque Catarensibus red-

Catarum oppugnatur.

Iacobus Sorantius Catarum mittitur.

didit mare. Atque hæc anno CIↃ. IↃ. LXXII. gesta sunt.

Querela Venetorum ad Pontificem verba.

POST reditum in Siciliam Austrij reductasque è Græcia classes, Romæ Veneti multa apud Pontificem de Hispanis conquesti petebant, vt tandem aliquando bellum ex communi vsu nauiter ac strenuè & pro dignitate Christiani nominis gereretur. Quid enim attinere fœdus feriri, fœderis leges scribi ac iureiurando sanciri; si eas eludere, immutare, ad arbitrium commodumque vnius detorquere liceat? Esse in fœdere, vt classes instructæ vere ineunte in Græciam transmittant: vix exacta æstate ventum ad hostem esse, &, tanquam ostentari tantùm arma non inferri placeret, reditum continuò domum. deleri Turcicam classem potuisse, expellique maris possessione barbaros, si diutius in bello perseueratum eo anno fuisset: militare imperium, quod ex fœderis pacto æquè ad tres fœderatorum duces pertineret, omne sibi Austrium vsurpare; & non præsentem modò ex sua vnius libidine cuncta administrare, sed absentem quoque eadem impotentia nutum obseruari suum velle. Id verò nec pati Venetos posse, nec esse ex vsu communium rerum. Atque hæc seorsum apud Pontificem liberiùs. In concilio legatorum Cardinaliumque, quod primum Gregorius habuit, eadem de maturanda profectione in Græciam Paulus Theupulus Venetorum legatus disseruit, ac præterea, vt centum longæ naues ad eas quas superiori anno habuissent adderentur, postulauit. nam, & hostem, credibile esse, maiorem classem comparaturum, dicique, intensissimè rem naualem Byzantij administrari: & Christianis adauctis ita viribus cuncta procliuia ad conandum fore (famam magnorum apparatuum quotannis captarat Venetus, quòd ea, seu bellandum foret seu de pace agen-

Callidum Venetorũ consilium.

dum,

dum, ad vtrumque sibi apta consilium videbatur). Addebat, vt ex ijs classibus, quas quisque fœderatorum paratas iam haberet, cùm primùm nauigabile mare tempus præbuisset, centum naues ad prædas, maximè hominum ex Turcarum terra agendas, tutandasque ab simili hostium consilio Venetorum insulas præmitterentur: vt Maximilianus Cæsar nouis stimulis promissisque ad capessendum bellum incitaretur: reges quoque Galliæ ac Lusitaniæ solicitarentur: ad Moscum, ad Persas legati mitterentur, quando Poloni mortuo, vt suprà tradidimus, Sigismundo Augusto de nouo deligendo rege tum maximè studijs inter se decertabant: omnes denique gentes regesque aduersus immanem illam pestem literis legationibusq. concirentur. Hæc omnia vt ita fierent, quemadmodum Veneti postulabant, conuenit. Interea scribi ad fœderatos placuit ac dare operam, vt quàm amplissimam illi legatis suis potestatem de omnibus rebus permitterent, ne qua mora decretis inde exequendis fieret. Relatum quoque est à Cardinalibus de addendo fœderi, vt eosdem hostes atque amicos fœderati haberent. Accipiebatur id à regijs, qui eo se capite permuniri sentiebant. Sed Theupulus mentionem huius rei penitus respuit negans, remp. nouo fœdere velle illigari, idque multos à societate Turcici belli auersurum, edisserens. Secundum hæc Veneti impensarum rationes duci cupiebant, eaque de re iam diu fatigantes Pontificem magna contentione agebant. Eam ipse disceptationem inter captiosos & cauillatores Hispanos, & morosè nimis atque minutè omnia expendentes atque exigentes Venetos fugiebat, qui, ad quingenta millia nummûm aureorum ferri sibi accepta æquum censebant, quæ insumpta à se supra id quod ex fœdere deberent, aiebant. Con- Lis inter fœderatos composita.

trà contendebant regij, neque Pontifici, ab initio initi fœderis sumptus singularum rerum, rerumque ipsarum pretia statuere (de vtroque enim ambigebatur) ac omnino totam hanc decernere ac dijudicare controuersiam, facile erat; constabat tamen, Venetos maiores, quàm pro sua portione, sumptus fecisse. Itaque Gregorius præfatus, sibi de reliquis dum satis non liquere, decreuit, vt, quæ frumenta Veneti de Neapolitanis mercatoribus cepissent, pro his Philippus mercatoribus ipsis duo & sexaginta nummûm aureorum millia (tanti enim æstimata sunt) persolueret, ita ea tum lis paulum conquieuit. Actum inde de bello, & tentata ab regijs expeditio in Africam, & vt classes Hydruntum congregarentur. Sed, refutante Veneto, necessitatemque ostendente obijciendi se primo quoque tempore Turcicæ classi, quæ non solùm reliquarum insularum fœdæ populationi immineret, sed Cretam ipsam aggressura esset, nisi iustis viribus ei occurreretur; cessere. Ita statutum, vt numerus nauium longarum ad CCC. augeretur, totaque Corcyram classis conueniret. Sed, petentibus Hispanis, vt Veneti, quibus maior promptiorque facultas esset, naues classi augendæ præstarent, regem milites, frumenta, pecuniam pro ijs daturum, negauit Theupulus, æquum esse, Venetis exhaustis confectisque perpetuis belli sumptibus alienum quoque onus imponi: nec regi, in tantis opibus ac tam lato maritimarum vrbium imperio, aut nauium ipsarum aut rerum ad naues ornandas copiam esse defuturam: nondum redditos Venetis, quos superiori anno fecissent pro rege, sumptus, & postulari, vt nouis se rationibus implicent nouisque impendijs consumant. Et, nequis locus querendi prætermitteretur, non debere regem, Veneti aiebant, nu-

Classis e, ducendæ robur, & ratio.

merare

merare cum suis quatuor Genuensium, totidem Melitensium naues, sed eas pati extra sortem fœderis esse, atque sponte sua reliquis addi Christianorum classibus. Ac ne Pontifici quidem Hetruscas & Sabaudienses militare naues æquo animo ferre videbantur, quas, verum esse, eadem ratione adiungi ceteris, dictitabant. Et longum molestumque nec necessarium mihi sit, concertationes de singulis rebus regiorum Venetorumque recensendo exequi: quorum illi superbia, atque arrogantia cuncta indulgeri sibi æquum censebant, identidem, pro Venetis susceptum id bellum ijsque vnis geri, ad regem nihil magnopere pertinere, nisi quòd ab eo patrocinium eorum reip. susceptum esset, iactantes. Venetorum hæ plerumque deliciæ erant, vt querendo de minimis quoque rebus sæpe sui fastidium Pontifici Cardinalibusque atque adeo omnibus hominibus facerent. Longior inde difficiliorque disceptatio excepit: cùm enim Venetis datum esset, vt numerus nauium augeretur, quia Turcas quoque conatu maximo instruere bellum fama erat, de tempore quo classes in Græciam adducendæ essent non conueniebat. Tendebant Veneti, vt maturaretur, ac vere primo parati in hostem ducerent, summam in eo rem verti, docentes: Hispani totum Iunium mensem in apparatu tot nauium rerumque poscebant. Quod cùm Venetijs ex Theupuli literis cognitum esset, indignantibus ceteris gaudere decemuiri, locum sibi extrahendi per has contentiones temporis datum: interim à M. Antonio Barbaro, quid spe, ad pacem afferretur, scituros, consiliumque fortunæ accommodaturos. Theupulo edocto, quid ageretur, dare eum operam iubent, nequid interea Romæ decernatur: ac non solùm de tempore co-

gendi

gendi classes nihil remittat, sed, Venetos plures naues, quàm quot ex fœdere deberent, dare posse eo anno, neget. Id verò vbi à Theupulo in consilio dictum est, qui antea de classe augenda tanto studio laborarat, sciretque, si Veneti dare ijs conditionibus naues recusarent, quibus anno superiori dedissent, pares Christianos Turcis esse non posse, suspicio est ingens incussa, nequid illi occulti consilij pacificandi cum hoste coquerent. Itaque vtrisque iam de contentione remittentibus, sua sponte res frigidè lenteq. agi sunt cœptæ. Nunciatur decemuiris, ex sententia eorum nihil Romæ approperari: collaudantibus alijs Theupulum &, nihil tempori cogitatisque eorum aptius potuisse accidere, existimantibus, exurgens vnus senatorum magistratum gerens, cui ius est sanctiori consilio interesse, Etiam atque etiam, inquit, decemuiri, aduertite animum, ne ante socios alienetis, fœdusque dissoluatis, quàm, de pace vobis quæ spes, quæ leges sint, exploratum habeatis. Hæc vox, vt de integro tota res ad collegium referretur, fecit; metuq. perculsi, ne eodem tempore & spe pacis & societate Pontificis Hispanorumque deciderent, in medioque destituti prædæ omnibus essent, Theupulo scribunt, vt de conditionibus eius anni transigeret.

Suspicio Romæ orta.

Sapiens consiliū.

CONSVMPTA per hunc maximè modum hieme, tandem ex auctoritate Gregorij ita decretum: Pontificia regiaque classis ante Cal. Apr. Messanam conueniret, atque inde nulla sibi facta mora Corcyram traijceret: ibi adiunctis Venetis Græciam inuaderent, atque cum hoste, si se obuiàm dedisset, confligerent; facerentque, quod ex publica Christianorum fœderatorumque re præfectis classium videretur. Naues longæ haud pauciores

Decretū de classe cogenda.

CCC. educerentur: onerariæ XL. galeatiæ, quot armare Veneti poſſent. Peditum LXM. ſcriberentur, quorum ſingulæ naues longæ haud minus centum & quinquaginta tollerent: quatuor millia & quingentos equites præparatos haberent, ſiquem ſociorum hoſtis terreſtri bello inuaderet. Tempus ducibus ad conueniendum Corcyram indictum nullo modo proferretur, ſed cum quot quiſque paratas haberet naues diem ſeruaret; reliquis, vt quæque expedirentur, ſequi claſsem iuſsis: cetera, vt anno ſuperiori ſtatuta erant, ita fierent. Additum ex Venetorum ſententia, vt nulli fœderatorum ſuas vires à Turcico bello auertere aliò fas eſset, ne ſi proprio quidem bello ab quouis hoſte, etiam nouo nec opinato, occuparetur. His ita conuentis pactisque, inſtare Theupulus, vt naues centum ad tuendas à populatione inſulas, prædasque ex hoſtico agendas præmitterentur: nec regij, quia rem probabat Pontifex, abnuere, ſed reijcere ad Auſtrium: ipſi de eo à rege imperatum.

INTEREA Veneti egere cum Pontifice de captiuis commutandis. Nobiles aliquot Turcæ nauali prælio capti Romæ in cuſtodia detinebantur. Eos initio Veneti in carcere necandos cenſuerant: quod cùm Pius vt crudele aſpernatus conſilium eſset, redimi permutatione eorum notos Chriſtianorum centuriones, qui varijs caſibus in poteſtatem venerant, cupiebant: nam, ſi pax conueniſset, facturum id Pontificem nulla cum eorum gratia prævidebant. Inter captiuos Turcas vnus erat adoleſcens Halyj filius, ſorore genitus regis: nam alter vnà captus, morbo interierat. Huius mater, muneribus literisque & muliebribus precibus Auſtrium fatigans, delinierat iuuenis animum,

Halyj filius captiuus redditur suis.

qui regiæ ſtirpis adoleſcentem matri ſororique, cuius eximiam eſſe formam fama erat, pæne amatorijs literis ſalutem libertatemque puero orantibus reſtituere, nomini ſuo amplum nec alienum ætate ratus, id extraordinarium munus dari ſibi à Pontifice magno ſtudio petierat: impetratoq. adoleſcentem propè regio cultu habitum donatumque Byzantium remiſit. Reliquos retineri in eadem cuſtodia, differrique permutationem eorum in aliud tempus placuit.

Mehemetes EubϾ præfectus captiuus Romæ.

In his præcipuæ dignitatis fuit Mehemetes quidam EubϾ præfectus, vir nequaquam, vt viſus eſt, ingenij rudis, ac ne noſtrarum quidem ignarus rerum morumque. Hunc, quia non inconditè Italicè loquebatur, ab ſtudio ſerendi cum homine Turca ſermones, viſebant interdum aliqui è

Eius de nauali noſtrorũ victoria ſententia.

noſtris, qui bello rebusq. in Græcia interfuerant. De nauali prælio narrare ſolebat, duas maximè res victoriæ cauſam Chriſtianis fuiſſe, ſclopetariorum multitudinem, quos longè præſtare Turcis ſagittarijs, ea pugnâ compertum eſſet: & munimentum tabulationemque illam, qua Chriſtiani latera ſuarum nauium conſtruxerant; quòd ea milites noſtri & ab hoſtili ictu tegebantur, & certiùs ipſi ſclopetis telum in hoſtem mittebant. Vtramque rem hoc doctos experimento correcturos in ſua claſſe Turcas, aiebat, ac ne ijs quidem poſthac ſuperiores Chriſtianos fore. Et cùm noſtri

Eiuſdem p ſcherri. & dictum.

magnitudinem victoriæ verbis extollentes, Turcarum vires ea clade obtritas, nec, Cyprum ademiſſe nobis, tanti eſſe; dicerent; ſubridens ille, Barbam, inquit, abraſiſtis nobis, quæ citiùs opinione veſtra renaſcetur: at Cyprum, quam Turcæ veluti membrum à corpore præcidimus, quando Chriſtiani recuperabunt? Poſt naualem pugnam, cùm Columna captiuos reuiſens curam cuſtodiamque eorum

ſuis

ſuis mandaret, liberaliterque haberi præciperet, ad hunc ipſum Mehemetem verſus, Diſcite, inquit, à nobis humanitatem, qui tam acerbè ac tam crudeliter ſæuire, atque habere Chriſtianos captiuos ſoletis. Cui non barbarè barbarus, Ignoſcere, inquit, nobis, imperator, debes: neque enim, capi & in hoſtium poteſtatem venire, hactenus noſtrorum fuit: & tantùm facere captiuos, non etiam eſſe, Turcæ didicimus. Non ceſſarat interea Pontifex Chriſtianos reges ad iungenda in barbaros arma ſolicitare. Et Carolus Lotharingius Cardinalis, qui mortuo Pio Romam paulo antè ad comitia venerat, ſpem mouerat, regem quoque Galliæ poſſe ab amicitia Turcarum auerti. Et quia is erat Carolus vir inter Galliæ principes ſummæ auctoritatis, cognitosque habere & regis ipſius ſenſus, & gentis Gallorum putabatur, haud vano auctore rem incepturus Gregorius videbatur. Rex appellatus à Pontifice ita reſpondit vt opinionem faceret, fœdus eum non aſpernaturum. Eo tempore atrox in Gallia res ac digna memoratu accidit; quam percurrere breui, quando in hunc locum incidimus, & paulo altiùs ab origine repetere, operæ pretium eſt viſum. Regnum Galliæ multæ lataeq. prouinciæ ſitu, armis, viris, rebus omnibus opulentæ, non mari, non terris diſcretæ, in vnum veluti coniunctæ corpus: & gens ipſa armis & maximè equitatui ſtudens, & ſuper hæc omnia ſumma in regem & fides & pietas, ac propè vt in Deum cultus; præualidum atque formidabile, & inexhauſtæ potentiæ planeque inuictum ac longè ceteris Chriſtianis regnis clarius & nobilius effecerant. Has tantas opes naturæ ac diſciplinæ, quas nullæ antè ciuiles diſcordiæ, nulla externa bella, non multarum ſimul nationum conſpirationes infregerant,

Aliud acutiſſimi.

Pontifex Galliæ regem fœderatis tatas adiungere.

Galliæ potetia vndenà ſit.

Eiuſdem calamitas quam causà habuerit.

rant, per turbata religio prauæque de diuinis rebus opiniones paucorum inuectæ ſcelere funditus memoria noſtra euertere. Tanta enim rabie ex diſſidio ſacrorum omnes inter ſe ordines debacchati cædibus ſunt, vt nulla ferme domus tota Gallia, nedum ciuitas ulla expers cladium fuerit: quæque gens terrori vicinis populis erat, ea inteſtinis obtrita bellis miſeratione ſui, quàm metu, finitimos magis moueat. Germanus ignobilis, nomine Martinus, patrum memoria primus auſus eſt Chriſtianorum ſacra ritusque non religione magis, quàm vetuſtate ſanctos arbitrio ſubijcere, polluere damnareq. Et nactus nouitatis fautores magnæ viros potentiæ breui totam opinionibus oppleuit Germaniam. Et, vbi res etiam quæſtui atque honori eſſe cœpit, vt quiſque ingenio pollens, præcipuam inde famam affectare, addere, immutare, totam conturbare ſacrorum rationem. Licentia inde creſcere malum, ac velut incendium in proxima quæque adhæreſcere. Maximè Heluetios corruperat Zuinglius quidam ipſo ſceleſtior Martino, cuius peſtiferis inuentis maius adiecerat nefas, diuinæ hoſtiæ ſacrati panis vinique, quam, accepta à Deo religione rituque, immolamus, negans vllum ineſſe Numen. Ab hoc deinde Iohannes Caluinus manauit, callidæ vir doctrinæ, &, quò faciliùs & plures illiceret, ad ſenſus cupiditatesque hominum diuina adaptans, atque hic maximus ſacerdos, magiſterque nouorum ſacrorum apud Gallos poſtea fuit. Bellis, quæ Franciſcus I. rex Galliæ cum Carolo V. geſſit, magna ſæpe Heluetiorum Germanorumque auxilia mercede conducta in Galliam tranſiere: horum commercijs & conſuetudine, animis Gallorum ſuperſtitio adhæſit. Primò pauci atque ſecretò nec mentem prodentes, deinde aucta au-

Martinus Lutherus hereticorum ſuperioris ætatis caput.

Zuinglius Heluetiorũ corruptor.

Ioannes Caluinus in Galliã hæreſim inuexit.

dacia plures nec dissimulanter antiquas contemnere ceremonias, atque etiam sacrificare peregrino ritu domi quisque suæ non veriti. Repressit gliscentem magnopere illam pestem Franciscus seueritate suppliciorum, multosque mortales ea prauitate imbutos damnatos palàm combussit. oppida etiam quædam, quia aliter reuocari à nefaria superstitione nequibant, excidit: capitibusque rerum morte mulctatis reliquam multitudinem per regnum, ne coire vsquam posset, dissipauit, professus, dexteram se suam, si sciret eius affinem noxæ esse, igne absumpturum. Mortuo Francisco reuixit ea labes, assumpsitque iterum vires: & Margarita Francisci soror, Nauarrę regina, quam antè fratris metus continuerat, tum licentiùs in erroris eius prauitate versabatur, totaque in eo erat, vt in quamplurimos id venenum in Gallia funderetur. Hęc mulier literarum studijs magis, quàm necesse est fœminę, dedita dum eius rei non tam fructum quàm inanem laudem muliebriter affectat, à Caluino talia ingenia, & maximè fœminarum captante facilè est in fraudem inducta, ex nouitate rei, doctrinę & sapientię opinionem magnam sibi facturam sperans. Et Gallorum vxores etiam virorum muneribus regendisque rebus miscere se (quod gentis fert consuetudo) solent, ac plerumq. summa est earum in rep. auctoritas. Harum imbecillitatem quà simulatione pietatis, quà legibus, quibus ex Christiana disciplina frenum voluptatibus inijcitur, dissoluendis abolendisque, maximè aucupati sunt, quibus ea cura fuit externam nouamque propagare doctrinam. atque hoc fonte latissimè hoc malum dimanauit, Henrico Francisci filio bellorum occupationibus distento non, vt oportuit, initio eam licentiam coërcente; adeo vt singulas regni sui partes

Francisci regis in hæreticos pia seueritas

Eius religiosum dictum.

Margarita Nauarrę regina hæreticos fautrix.

Fœminarū auctoritas apud Gallos.

Hæreticorũ coniurationes in regem Henricum.

corruptas, coniurationes paſſim factas, ingentem multitudinem, capita quoque multitudinis haud ſpernenda, ſibique inde periculum vel maximum imminere, pæne ſeriùs quàm tutum erat ſenſerit. Iam enim cum Britannis Germanisque communicata ab ijs conſilia comperit, proditionem regni paciſcentibus, ſi ius nouorum ſacrorum lege ijs ſanciretur, ſingulisque ex aduerſariorum bonis duplicarentur fortunæ. Is terror Henrici animum ab externi belli cura ad vindictam inteſtinæ coniurationis auertit, pacemque cum Philippo, quibus ille voluit conditionibus, facere ſubegit. Cui paci cùm affinitas quoque addita eſſet; Henrici filia in matrimonium Philippo tradita, nuptiæque apud Pariſios regia opulentia celebrarentur; feſtis ludorum diebus dum ſe rex cum iuuenibus more Gallorum princeps in armis exercet, à Mongomerio, nobili ex Scotia viro & fortiſſimo bellatore, infelici ac luctuoſo Galliæ caſu interficitur, in concurſu equorum fragmine haſtæ per galeam in frontem adacto.

Pax & affinitas iũcta inter Henricũ & Philippũ reges.

Infelix Henrici mors.

MORTE Henrici euerſæ Gallorum opes. non ſolùm ſpes purgandi prauis religionibus regnum eſt interrupta, ſed ſuſtulere adeo animos hæretici, vt nulla legum reuerentia, nullo regis metu & palàm nouis ſacris operarentur, & per omnes paſſim vrbes conciones haberent, venenatosq. libellos ad deprauandos illiciendosq. imperitorum animos toto regno diſpergerent. Succeſſit Henrico Franciſcus quindecim annorum puer, vixdum ſui nedum imperij potens: penes Catharinam matrem & Carolum Lotharingium Cardinalem, de quo ſuprà mentionem fecimus (cuius neptem Scotiæ reginam Franciſcus in matrimonio habebat) rerum regimen erat, ne ipſos quidem ſatis inter ſe

con-

concordes, cùm Carolus ab elato ingenio ſpretis fœminæ conſilijs vnus ſibi cuncta arrogaret: Catharinæ animum maior, quàm pro ſuo ſexu, regnandi libido ſolicitaret; adeo vt ad Caroli infringendas opes, religionis poſthabita cura, aduerſæ factionis principes, à quibus poſtea ipſa filijque eius oppugnati ſunt, fouerit, ignemque eum aluerit, cuius incendio vniuerſam deflagraſſe videmus Galliam. Contemptu ætatis regis, creſcere in dies ſeditioſorum audacia, quos Hugonotos ſiue ab Hugone quodam primo nouarum religionum in Gallia diſſeminatore, ſeu qua alia re appellant: quibus ſe coniunxerant facinoroſiſſimus quiſque, & quibus aut malæ in regia ſpes, aut inopia domi, aut inuidia potentiæ Caroli, regis quoque odium fecerat. Erat in Carolo magna nobilitas: maioresque eius Hieroſolimis in Iudæa, Neapoli in Italia regnum tenuerant, ac tum quoque Lotharingiæ, multisque in Gallia oppidis latè imperitabant: vetuſtum genus clarumque, ſed nouum in Gallia, nec dum ſatis altè radicibus actis. Eo indignantiùs Galliæ proceres & propinqui regis, gratiam, honores, diuitias, dominationem in peregrina domo cernebant. Cardinali ipſi magnæ animi ingenijq. virtutes, promptum conſilium, plurimum vſus, haud minus eloquentiæ induſtriæque inerat: graues atque in ſpeciem integri mores, ac multæ vt in viro principe literæ: alijs tamen minùs ſincerum videri, auaritiam ambitionemque exagitare, imo ne induſtriæ quidem bona aliter, quàm inſtrumenta potentiæ ac diuitiarum haberi: ad hæc inuidioſæ opes, & elatio animi, quantam tot congeſtæ in vnum fortunæ naturæque dona efficere poterant; vt illius odio plures ab rege alienati tranſuerſique acti, quàm cupiditate nouarum rerum aut ſtu-

Catharinæ, & Caroli Cardin. diſſidia.

Caroli Card. Lotharingi mores.

dio malarum partium abducti fuisse dicantur.

Coniuratio in Franciscũ Regẽ,& Carolũ Cardin.

IN huius igitur regisque caput coniuratur Ambosiæ anno CIↃ.IↃ.LX, atque ægre rex detectis in tempore consilijs periculum euasit. Captis aliquot, ac per tormenta fateri conscios coactis, vbi validiores duces comperit, quàm quos comprehendi statim iuberet, occultat in præsentia indicium, sed eo edoctus discrimine cùm se validis præsidijs circummunisset, vocatos ad se Antonium regem Nauarræ & fratrem eius Condæi regulum, auctores nouarum rerum, custodia circumdedit, haud dubiè Condæi morte suam vlturus maiestatem. Verùm, dum peragitur de coniuratis quæstio, territique omnes, qui sibi conscij facinoris essent, veniam vitamque à rege impetrare laborant, rex ipse repentino morbo extinguitur. Regnum Carolo fratri, qui aliquot annis minor nequaquam maturus imperio erat, defertur, ac, legibus regni Cardinale fratribusque eius summis viris amotis, tutor ei Antonius ipse, qui sanguine proximior erat, datur. Ita ex reo capitis potens rerum factus augendis partium opibus intendit: quanquam idipsum parum constanter, quòd spes iniecta erat ei à Guisijs fratribus, per Pont. Max. recuperandi auitum regnum Nauarræ, quod Hispaniæ adiunctum Philippus tenet. Et ab hac cogitatione legatos Romam miserat, qui Pontifici ac Romanæ Ecclesię de more obedientiam deferrent, in eiusque fide & auctoritate perpetuò se Iohannamque vxorem futuros pollicerentur. Iohanna (Margaritę filia erat) Antonio Borbonio regij sanguinis iuueni dotale regnum secum ferens nupserat, à matre ita instituta, vt contaminatus animus nouę superstitionis studio, & gloria delati ad eam ab his, qui sectam illam sequebantur, summi omnium rerum arbitrij, omnes

Fräciscus Rex moritur: Carolus frater regnũ accipit: cui Antonius Nauarrę rex tutor datur.

Regis Nauarræ ad Pont. Legati.

regni

regni facultates huc impenderet, vt asciti ius sacri constitueretur, atque in omnes quàm latissimè vulgaretur. Sed Antonium fortunę prouentu elatum cupido incesserat nuptijs potiundi reginę Scotię, viduæ nuper Francisci morte: nec aberat spes, annuente Pontifice sese Iohannæ coniugio exoluendi. Hinc graue inter eum Iohannamque, nec præsentibus rebus inutile dissidium. Ceterùm Catharina regis mater impotens sui, quò rerum potentiam ac ius potiretur, regniq. procurationem ex auctoritate Ordinum vna obtineret, reiecto Caroli Cardinalis fratrumque consilio Condæum parricidij manifestum extemplo occidendi, amplecti aduersæ factionis proceres, in quos inclinare tum multitudinis fauor videbatur: & Condæo è custodia educto, per eum reliquosque factionis eiusdem, gubernatricis nomen assequitur: &, Antonio amoribus & voluptatibus, qui primus imbecillis ingenijs magnæ fortunæ fructus quæritur, indulgente; paulatim omnem ad se vim regni attrahere. Hugonoti quoque, dum fœminę cupiditati suffragantur eiq. speciem imperij conciliant, suas ipsi muniunt opes. Catharina Gallię gubernatrix.

ATQVE his fractum labefactatumq. discordijs Galliæ regnum in partes ac diuersa studia abijt, & mox Germanis ac finitimis prædæ fuit. Guisij fratres, & optimus quisque, vt, cuncta impotentibus agi consilijs & aut fœminæ imperio parendum, aut Antonio seruiendum & ipsi muliebrem animum gerenti, & vastas atque vanas spes affectanti, ad quas suorum assentatione efferebatur, animaduertere, in domus suas ab aula atque à rep. secesserunt. Verùm non multo pòst ijdem, reconciliata cum Anneo Momorantio magistro equitum gratia consociatisque consilijs, & ipso Antonio noua spe cum Philippo de regno Guisij Cõdæo, socijsq. aduersarij.

Nauarræ commoda aliqua pactione transigendi in partes traducto, simul vt Catharinæ præcipiti ambitioni obuiàm irent, simul vt Condæi potentiam periculosam rei publicæ, & exitio ipsorum maximè imminentem reprimerent, frequenti clientum comitatu Lutetiam intrant, atque aduersarios occupare regiam conantes summouent. Tum verò Condæus atque Hugonoti, cùm sibi satis validi ad vim quoque faciendam iam viderentur; non vt antè dolis insidijsque, sed aperta defectione, adiuti Anglorum ac Germanorum ope, arma in regem capiunt. Sic bellum funestum Galliæ accenditur, quo non in castris acieque plus cędis quàm in singulis oppidis est editum. Sacrorum dissidia nusquam verbis ne inter propinquos quidem ac priuatis in domibus; vbique ferro ac sanguine transacta sunt. Ipse rex sępe paruis momentis vim fraudesque hostium euitauit: serò sentiente matre, quàm peccatum ab se medijs muliebribusque consilijs esset. Primo pręlio, quo iustis viribus concursum est apud Aurelianum, ducibus ab Hugonotis Condęo & Ammiralio, à regijs Anneo & Francisco Guisię regulo Cardinalis fratre, pari propè clade inde Condęus, hinc Anneus capiuntur. Is Anneus, quemadmodum initio, ad Guisiorum frangendas opes, Castiliones sororis suę filios omni studio produxerat foueratque; ita se Regi bonisque iunxit, postquam, suos coniurasse contra remp. & pollui euertique auctoribus ijs auitam religionem, satis perspexit. Verùm Guisius obsidione cinctos premebat hostes, victoriamq. in manibus habere videbatur, cùm specie transfugę ab Ammiralio summissus percussor Guisium cum tribus equitibus ab explorando in castra sub noctem redeuntem ex occulto collineans sclopeti glande traiecit. Ne Henrici

Cōdæus, & Hugonoti arma in regem capiunt.

Primi prælij euentus.

Guisius interficitur.

quidem

quidem regis casu tantum cladis regia Galliç accepit. Nam Huisij, prçter militares virtutes quibus omnes ferè çtatis suæ Gallorum duces anteisse existimabatur, magna erat in vulgus ab insigni liberalitate, apertoque ac simplici ingenio & fides & gratia: magnæ & suæ & familiæ opes, quæ pæne cum ipso conciderunt. Hoc mortuo, omnis inde fortuna in Hugonotos vertit. Pax, vt spatium vtrisque parandi belli esset, componitur. Dimissus Condæus excitis Germanorum magnis auxilijs exercitum parat. De repentè ad fanum Dionysij adortus regem, propè fuit, vt incautum interciperet. Heluetiæ legionis virtute est repulsus. Paulo pòst collectis vtrinque viribus, Anneus ira in suos ac dolore incensus, quòd, quos ipse aluisset & ad illam extulisset fortunam, eorum scelere rex regnumque in vltimum coniectum discrimen esset, ad idem Dionysij fanum, vnde Hugonoti inclusum Lutetiæ mœnibus regem obsidebant, impetu in eos dato, acri prælio victos fudit. Ceterùm adeo enixè gesta res est, vt Anneus ipse tanti nominis dux, atque exacta ætate senex illo tumultuario prælio ceciderit. Victi Hugonoti tamen legis pacis dedere; quas regina, externis exercitibus & suis & hostium plenum regnum cernens, accipere coacta est. Pacis opus extitit, vt antè, noui & maioris belli instructio. Collatis iterum signis, iterum Hugonoti vincuntur ab Henrico regis fratre, admodum adolescente: atq; ipse Condæus in acie circumuentus occiditur. Sublato eo regij sanguinis duce, incisi seditioni nerui videbantur. sed breui apparuit, ciuiles discordias in ipsis modò initijs auctore egere: vbi inualuerunt, capita ipsæ efficiunt.

Condæus prope Regē intercipit.

Anneus Hugonotos fudit.

Ipse cadit in acie.

Iterū Hugonoti vincūtur: Condæus occiditur

GASPAR erat Colignius, qui Huisium per emissarium suum occiderat, mediæ vir nobilitatis, sed

Gaspar Colignius.

ſorore Annei ortus, qui, cùm apud Henricum ob egregiam virtutem principem gratiæ & auctoritatis locum haberet, Gaſparem ad maris præfecturam, quæ niſi principibus Galliæ mandari non conſueuit, prouexit: Galli Amiralium vocant. Is omnibus ferme bellis, quæ reges Galliæ Franciſcus & Henricus geſſerant, ſub Anneo meruerat, &, cùm pacis quoque conſilijs inter primores adhiberetur, magnum ſibi vſum comparauerat: & callidus ipſe vir tectusq. & oratione & induſtria promptus, æque bonus belli pacisq. artibus habebatur: quanquam haud dubiè cautior quàm pugnacior fuiſſe dicatur. In magna vi animi atque conſilij malum ingenium prauumque inerat, & ingens famę atq; opum cupiditas: ad quas per ſanda nefandaque, quibuſcunque poterat modis, ſubdolus & vaſtus animus nitebatur. Et cui nullus Dei metus eſſet, ad noua ſacra nouamq. de diuinis rebus doctrinam applicare ſe ſtatim, nihil penſi habuit, occaſionem eam ſibi iuuandę potentię ac res nouandi futuram, ratus: quo nomine, ſi Henricus vixiſſet, ipſe in primis fratresque eius pœnę deſtinabantur, quorum Landelotius etiam in cuſtodiam traditus fuerat. Cùm enim regem ad ſacra deducens, ad fores templi progreſſus inde ferè abſcederet, veluti ſi introire religioſum haberet, admonitus de eo Henricus reuocauit abeuntem, quid ita limine templi abſiſteret, ab eo quęrens. Qui cùm bonitate fretus regis, prohiberi ſe religione, reſpondere non eſſet veritus, adeo ira commotus eſt Henricus, vt, conuicio increpitum, gladij capulum tenens, confoſſurum ſe eum manibus ſuis fuiſſe, diceret, niſi maieſtati ſuę indecorum exiſtimaret, probroſi hęretici ſanguine fœderi. In vincula raptus luiſſet capite eam temeritatem, niſi & Annei auunculi gratia atque

Eius mores.

Landelotius in cuſtodiam traditus ob religionem.

aucto-

auctoritate, quæ apud Henricum summa erat, tectus fuisset, & in cœtu principum, regę coram, omni eiurata hæresi sanctissimo se iureiurando, tactis sacratis libris, obstrinxisset, à Catholicæ pietatis fide, in qua & ipse educatus & maiores sui fuissent, nunquam discessurum. Sed Gasparem, opinio erat, omnium ipsum auctorem insidiarum coniurationumque, quibus sæpe appetitus rex fuerat, atque omnium Galliæ motuum vnum architectum fuisse: nec dubium, Condæum regi eius consilijs solitum. Ad hunc igitur summum rerum ius arbitriumque Hugonoti deferunt; nec vllius alterius ductu plus negocij regiæ domui est factum. Sæpe regem in eas compulit necessitates, vt ad arbitrium eius & deposuerit arma & sumpserit: nec ipse vnquam infestior hostis, quàm cùm pacem agitaret. sæpe acie victus cuncta ingenio atque astu sarsit.

Condæus Hugonotorũ Dux

ANNO CIƆ. IƆ. LXXII. fessa malis Gallia, ac rege propè inopia circumuento, iterum conciliata concordia est; & regis soror Henrico Antonij filio regi Nauarræ, Ammiralianæ factionis adolescenti, auctore Ammiralio, nupsit. (Antonius ipse aliquot antè annis ad Rhotomagum accepto vulnere interierat). Ad quas celebrandas nuptias ipse Lutetiam cum partium principibus ac magna clientum manu, maiori propè, quàm rex ipse traheret, comitatu venit, adeo comiter à rege acceptus, vt cum nemine familiariùs versaretur, neminem frequentiùs consilijs adhiberet: in quibus de bello Belgico aduersum Hispanos agitasse eum, non ignorabatur; quæ causa Philippo fuit, vt traditum à nobis est, retinendæ cum fratre in Italia classis, nequid Galli impulsore Ammiralio aduersum se molirentur. Prodijt inde rumor (siue indicium eius rei ali-

quod

quod extiterit, siue reginæ commentum id fuerit, quò minus inuidiæ haberet dolus, quem ipsa Ammiralio struebat) tam frequentes Hugonotos Parisios conuenisse, non inuitatu regis, sed clàm inita coniuratione, regis ipsius regiæque domus, nullo tum satis firmo præsidio septæ, per nuptiarum occasionem opprimendæ. Et regina, seu vero metu siue quò ipsa ad omnes casus paratior esset, regiam opportunis militarium hominum stationibus dissimulanter, nequam suspicionem præberet, muniebat. Id dum fieret, euenit vt rediens à regia domum Ammiralius à latente insidiatore, qui in prætereuntem sclopetum excussit, graue in dextera manu vulnus acciperet. Duplex exinde fama est: alij id totum Guisio facinus assignant, ipsiusque insidijs appetitum Ammiralium esse, contendunt, ex cuius clientis domo, quæ tum vacua de industria habebatur, adactum telum fuisse constat: &, cùm inexpiabiles inter ipsos inimicitiæ atque hostile odium intercederet, quanquam regi vterque receperat, donec Lutetiæ essent nihil pro pristina simultate acturos; tamen paternæ cædis stimulis agitatum adolescentem temperare sibi nequiuisse, quin ijsdem Ammiralium peteret dolis, quibus parentem suum ab eo meminerat interfectum. Alij, Catharinæ regis matris instinctu consilioq. eas compositas insidias fuisse, pro non dubio affirmant: eam infensam iam tantis Ammiralij opibus, quas ipsa initio aluerat, esse cœpisse, nimiamque potentiam eius formidare, nec eo viuo quietum vnquam habituram regnum, credere: & super tot clades, quibus conuulsa Gallia est, tot pericula, quibus ipsa rexque & filij ægre euaserant, priuatim quoque iratam illi fuisse, quòd, de se contumeliosè & parum pudicè locutum, acceperat. His accensam, tollere tam infestum

Ammiralius sclopeto vulneratur.

domui

domui suæ hostem, statuisse, &, quem armis atque vi palàm absumere nequiuerat, dolo atque insidijs opprimere: neque enim non antea eam talium facinorum consciam participemque fuisse, aut audacia astuque & artificio struendæ fraudis ipso minùs vafram solertemque Ammiralio. Ab ea igitur per nuptiarum occasionem falsum, ac spe Hispaniensis belli, cuius cupidine ille flagrabat, captatum, cum factionis principibus in Parisios perductum esse, &, quò incautiorem exciperet, omni genere comitatis honorisque permulsum. Ab eadem appellatum Guisium, indignaque patris eius nece commemorata adolescentem ad vltionem incitatum compulsumque, cupidum quidem & nihil non ausurum, quò paterni sanguinis pœnas ab intestabili inimico expeteret: sed, datam regi fidem, obijcientem, negantemque fallere promissum velle, quòd vereretur, ne inde & regem ipsum ab se, & omnem Galliæ nobilitatem alienaret, si deceptæ fidei crimine argueretur. Sed, cùm regina, status Galliæ regisque interesse, ferens, id ab eo pro iure imperij ac pro fide, quam regi rèique publicæ deberet, exigeret, paruisse iuuenem, acceptis tamen antea literis reginæ manu scriptis signoque impressis, quibus voluntas eius auctoritasque continebatur: ac tum demum ab eo percussorem summissum. Sed, siue reginæ iussum id siue Guisij ausum fuerit, ad Ammiralium inter suorum manus domum sublatum fit subitò vndique ab Hugonotis concursus: ira, indignatione, clamore omnia miscent, non Guisium magis quàm regem ipsum increpant. nisi ipse facinori annuisset, neminem id ausurum fuisse, fremunt. Renunciantur ea regi, vt multorum opinio fert, ignaro adhuc matris consilij, qui statim matre ipsa assumpta ad visendum Ammi-

ralium

ralium in eius domum venit, vltionem quæstionemque ea de re acerrimam habiturum se, pollicitus: ac stipatores corporis sui, qui Ammiralij domum à vi custodirent, in honorem eius reliquit. sed Hugonotorum minacibus dictis ipsum quoque suspicione aspergentibus vehementer offensus cùm discessisset, instigante iramque eius accendente matre, à qua ille regi se regnumque patiebatur, nec posthàc tantam habiturum occasionem omnes vno tempore inimicos opprimendi, ostendente; tollere vexatorem illum regni sui, nec infensum immitemque hostem viuum relinquere, capitaque seditionum velut vno ictu omnia præcidere, constituit. Neque enim dubitabatur, si inde missi forent, quin bellum renouaturi atrocius, quàm vnquam antea, atque infestiùs cæde, direptionibus, odijs internecinis grassaturi, iterumque regnum ferocissimis nationibus aperturi essent. Nam ne Ammiralius quidem ipse aculeis minisque temperauerat: qui consolanti se regi, & (vt assolet) spem facienti leue & curatu facile vulnus fore, Non magni, inquit, refert, si sauciam ac debilitatam manum habeam: caput enim mensque vigent, ad reliquaque vigebunt. Consilio habito, matre ac fidissimis amicorum adhibitis, agendæ rei negocium maximè Guisio datur. Is, quò securiores Hugonotos atq; eò incautos aggrederetur, simulata regis in se ira Lutetia cum omnibus suis discedit. Idem noctu, quæ X. Cal. Sept. antecessit, in vrbem regressus, vt constitutum erat, socio sibi assumpto regis fratre ex concubina nato, lætus, in vindicanda regis maiestate capiendæ de patris nece vindictæ præclaram sibi datam esse facultatem, Ammiralij domum inuadit.

Rex Ammiralium & socios tollere cõstituit.

Agendæ rei negocium Guisio datur.

HAVD saniora apud Ammiralium consilia agitata interea fuisse dicuntur, ipso ad vltionem sui reli-

quos oratione accendente: & Tilinium generum eius, non consulto sed facto opus esse in tali re, clamantem: eundum in regiam, & proditionem ac perfidiam, regis atque inimicorum sanguine expiandam, contendentem; vt quisque vehemens animo, aut manu promptus erat, sequebantur, cuncta vi atque armis agenda, censentes. Cùm vna omnium sententia fuisset, cædem fieri, regem fratresque & quicunque officere conatibus possent, tolli: modum agendæ rei Admiralij artibus regendum permittunt. Eum ita orsum rem esse ferunt. medio diei (quo tempore infrequentia in regia esse consueuit, & cibo atque æstu graues plerique omnes aut inermes somnum quietemque agitant, aut domum quique suam dilabuntur) ipsi diuersi alius alio itinere tecta palijs arma gerentes, & maximè paruis instructi sclopetis certo tempore regiam intrarent, acceptoque signo suum quisque negocium exequeretur. Diuiserat autem ita partes: Rocafocorius regem tanquam de magnis rebus acturus adiret, atque interficeret; Tilinius adolescentulam reginam, & Mongomerius regis matrem necarent; Briomorus Henricum, & Vidamius Alenconium regis fratres opprimerent: Piles Guisium & Niuersium aggrederetur, & Bascjauanes Nauarræ regem occideret. Hunc tollere adolescentem, quanquam factionis eiusdem, decreuisse dicuntur, siue elato ac minimè obnoxio eius ingenio non fideret Admiralius, siue quia Condæo regnum destinantes veriti sunt, neque dissidio inter eos aduersariorum partes suscitarentur. Condæi enim opportunius Admiralii consilijs ingenium erat: nam regium nomen penes adolescentem, imperium penes se esse ille volebat. Dum in alium diem dubitando circumspiciendoque omnia Admiralius rem

Regis, & aliorum interimẽdorũ tradirus ab Admiralio ordo.

differt, suum eum occupat fatum. Hæc enim ipsa indicata regi, vt maturaretur res, effecere. Quanquam, hæc quoque sic vulgata confictaque ab regina; sunt qui existimant; vt inuidia occisi Admiralij, atrocitate sceleris eius, aliorumque qui cum ipso interfecti sunt, leniretur. Sed Guisius paulo ante lucem aggressus vi atq; ferro Admiralij domum expugnat, atque eum immisso milite obtruncat. Deprecantem mortem, & ætati suæ parci orantem adolescens Germanus, qui Francisco Guisij patri inter nobiles pueros domestica ministeria præstare principibus solitos deseruierat, itaque sibi munus depoposcerat, cum exprobratione perfidiæ atque impietatis, multis vulneribus confecit, & ad Guisium aditum in ædes obseruantem, è fenestra in viam præcipitauit. Ferunt, Admiralium primis vulneribus prolapsum vt mortuum iacuisse: vbi Guisium clamantem de via, & ad se deuolui præcipitem de fenestra iubentem audiuit, tollentibus se obnixum manibus, nouisque precibus, ne in extremam iam agentem animam vltrà sæuirent, per fidem eorum obtestatum immemores esse: tum ab eodem Germano repetitis vulneribus confossum proiectumque. Guisius, cùm mortuo perfidiosam patris necem, ac tot scelera, tot patriæ clades, tot ciuium cædes obiectasset; seram sed debitam tandem Deo hominibusq. penam parricidam soluisse, ferens, corpus vrbanæ plebi ad arma vocatæ tradidit. Illi abreptum pedibus trahere, vexare, vti in sentientem probra contumeliasq. iacere sçuireq. Multitudinis ipsam se concursu impedientis, lacerare, contingere; ac participem fieri certantis partem. Parisiensis iuuenis ab scisso capite, & conto infixo abiens in se auertit. Ita bifariam cadaueri per vias, per fora, per totam raptato vrbem est illusum: postremò ad carnificinam extractum altero pede su-

Admiralij nex.

Cadauer præcipitatur è fenestra.

Atrociter vexatur, laniaturq.

ſpenderunt, proditoris patriæ & parricidæ pœnam eam eſſe, clamantes. Hunc demum vitæ finem eſt nactus Admiralius, poſtquam ſe ex equeſtri loco in eam fortunam opesque extulerat, vt propè alteram in Gallia regiam habuerit, duobusque maximis regibus Galliæ, atque Hiſpaniæ formidini ac terrori fuerit. Nam Philippo quidem etſi arma ipſe nondum intulerat, tamen & Belgas ab eo alienauit, compulitque ad defectionem, & confirmando inde Aurangio, concitandisque Germanis magno ac difficili bello implicuit: regem Galliæ ſæpe in regni ac vitæ diſcrimen adductum, quoties armorum piguit, accipere ab ſe, non dare leges pacis coëgit. Id omnino mirandum in eo viro fuiſſe videtur, quòd & externis bellis, quæ Galli cum Hiſpanis geſſere, bis captus, & hoc ipſo inteſtino Galliæ diſſidio, cuius caput concitatorque fuerit, ter acie victus profligatusque, nuſquam ipſe victor, tamen ita voluntates ſuorum ſtudiaq; non amiſit, vt ex cladibus ſuis validior ſemper ac maior emerſerit. tanta vni auctoritas, tanta in reparandis rebus induſtria fuit. Et ſatis conſtat, callidiorem quàm fortiorem ducem eum fuiſſe: in conſerenda pugna adeo timidum ac diffidentem, vt neque dimicationis vltimæ diſcrimen ſubierit vnquam niſi coactus: &, in magna peritia deligendi locum, collocandique aciem, qua euaderet victus quàm quò vinceret hoſtem, ſolertiùs ſolitum prouidere, atq; exquirere, tradant. Trucidati eodem impetu ſunt Rocafocorius, Tilinius, Pardilionus, Amboſius, Piles & alij factionis principes, Mongomerium adeo concupiuit Guiſius, vt fugientem aliquot paſſuum millia ſit inſecutus. ſed ille cognita in tempore Admiralij morte ſe periculo proripuerat, continentique inde fuga in Angliam traiecerat. Atque hæc

Admiralij elogium.

Trucidatorum cũ Admiralio Principũ nomina.

Mõgomerius fuga ſibi conſuluit.

in vnum Admiralium paucosque principes. Quæ inde passim cædes editæ ab irato populo sint, haud facilè quisquam pro rei magnitudine enarrarit.

Mirum, cur Parisij Hugonotorum peste nūquā contaminati sint.

PARISIORVM ciuitas præter ceteras Galliæ ciuitates Hugonotorum odio flagrabat, nunquam sectæ illius contagione contaminari se passa. Quæ res nobis causam non cernentibus miraculo esse solet. ibi enim regia Galliæ atque caput rerum est: quanta hæc ex concursu tot hominum ianua ad nouas res importandas? In eandem vrbem ex omnibus gentibus nationibusque literarum causa ingens multitudo, altera propè ciuitas, confluit. Vrbis ipsius magnitudo tanta, vt quingenta millia hominum capita censeri in ea dicantur. Cui monstri simile non videatur, in tanta omnis generis colluuione, in tanta licentia atq; impunitate, quò tot quotidie viri principes ea inquinati labe, tanto veneni fundendi in alios studio, conueniunt, incorruptam ab illo morbo ciuitatem conseruari potuisse? Adde, quòd ei mater regis Momorantium Annei filium præfecerat, magna ambitione id ab ipsa petentem non ob aliud, quàm vt ciuitatis iram in Hugonotos leniret, populique partem aliquam ad studium nouorum sacrorum attraheret. Captans omnibus inde blanditijs plebis animos, grauiùs, quia suspecta indulgentia erat, offendit; coactusque est periculo vitæ, cui sæpe comperit vim parari, excedere vrbe. Ab ijs enim & placitis & hominibus vt à peste ciuitas abhorrebat: vsqueadeo vt, nisi rex edictis pœnisque odium compescuisset, nunquam manus ab auctoribus abstinuisset: ac ne sic quidem contineri potuerunt, quin multos eorum sæpe occiderent. Tum verò eam nacti licentiam, atque insuper à Guisio incitati, vt rabidæ feræ arreptis armis irruunt, primorum domos expugnant,

cædunt,

cædunt, laniant, cruore, cadaueribus luctu omnia complent: omnia captæ vrbis ſimilia faciunt: quicunque obuiàm datur noxæ eius ſuſpectus, ſine vllo iuris, amicitiæ, hoſpitij diſcrimine pro hoſte trucidant. Fugientes nulli receſsus, nullæ tegunt latebræ: vbique peſtis, vbique interfectores adſunt: omnia infeſti ſcrutantes turpibus quoque atque obſcœnis abditos locis eruunt, tractosque in apertum iugulant. Briomorum vnum è coniuratis capillo barbaque abraſa, ſeruili veſte indutum in Anglorum legati ſtabulo ſtrigili tergentem equos inuenere, abreptumque in forum ſupplicio affecere: non generi, non ętati, non formę, non ſexui parcunt. Multę fœminę iuxtà illuſtres humilesque aut ferro necatę, aut pręcipitatę in flumen periere. Haud ferè accidit, vt ab hoſte infenſo, irato, internecino in vrbe diu obſeſsa, magno labore atque vi capta auidiùs atrociùsque in victos ſęuitum ſit, quàm tum illi non ſolùm hominum eiusdem gentis, moris, ſermonis, cultus, ſed neceſsariorum, contubernalium, hoſpitum, amicorum ſanguinem hauſerunt. adeo in hominum animis omni affectui religio prępollet: & multitudo, vbi concita fuerit, modum tenere vllum neſcit. Regem Nauarrę, & Condęum adoleſcentes propinquos ſuos rex initio tumultus ſomno excitatos penes ſe habuit, ſeruauitque: eorum domus captę à plebe, occiſisque omnibus direptę ſunt. Ægre quarto pòſt die, magis quia non ſupererant in quos ſæuirent quàm auctoritate regis, à fœda trucidatione reuocari potuerunt. Nam poſtquam ſatiati cædibus ſunt, vna diſcurrentis ac laſciuientis plebis vox audiebatur, Aut templum adi, aut mergèris flumine. Hac moniti voce, quos formido imminens vrgebat, ruere ad ſacra, & rei diuinæ magna

Hugonotoru cædes maxima.

Plebis ad Hugonotos verba.

cum simulatione religionis interesse; eaque res saluti permultis fuit. Sed non hìc mactandi atque occidendi finis. Peruasit celeriter vniuersum regnum non fama magis, quàm exemplum Lutetianæ cædis: atque, interfecto Admiralio principibusque alijs, accisas perditasque partium illarum res, rati, singulis oppidis vrbibusque veluti ad extinguendas reliquias coniuratorum exurgunt, arreptisque armis sanguine ac cæde grassantur. Hugonotos territos principum suorum casu, nec vsquam valida manu coëuntes cædunt, fugant, spoliant, diripiunt. Haud vllo vnquam bello tot millia hominum vno tempore Gallia amisit, quot tum vno propè impetu à ciuibus toto regno interfecta dicuntur. In his octingenti milites fuere, quos Admiralius in Belgas Aurangio aduersus Philippum auxilio miserat, à bello tum forte redeuntes, qui ad vnum in Picardia trucidati sunt.

Toto regno Hugonoti trucidatur.

REX, conuocatis in maiorem curiam senatu Parisiensi proceribusque, populo item admisso, à matre ita instructus, quò rei infamiam in ipsos qui perierant auerteret, literas atque indicia protulit, quibus, coniuratum in se stirpemque suam ab nefarijs hominibus, compertum esse sibi, aiebat. Commemorauit inde superiorum annorum bella, quibus regnum toties in vltimum adductum discrimen vna Dei benignitate stetisset: item dolos atque insidias vitæ suæ factas. Quid se tam crudeliter de ijs meritum, vt, viuere & communi spiritu frui, pati non posse viderentur, quibus ipse tam sæpe, tam clementer ignouisset, & dignitatibus ac honoribus suis restitutos auctosque placare beneficijs conatus esset? Et vt dignus ipse, in quem tam sceleratam coniurationem conciperent; quid matrem,

Regis ad Senatu, & populum oratio.

quid

quid fratres suos commeruisse, quid verò nouam nuptam prægnantem & partui proximam: quos omnes pariter occidere & contrucidare statuerant? Cùm sub hanc orationem obortæ lacrymæ fletusque miserantium regis pericula, regnique mala essent; rex, illos quique sectam eorum sequerentur omnes, tam qui Lutetiæ quàm qui alibi cæsi essent, iure cæsos: qui aufugissent, parricidij damnatos, eorumque pecunias, res, bona, publica esse, pronunciauit. Id verò facinus & liberauerat suspicione Hispanos aut suspicionis obtentu; & motam à Lotharingio Cardinale spem de Turcici belli societate auxerat. Nam & Cardinalis fratris filius Humenæ Dux eo anno cum egregia Gallicæ iuuentutis manu voluntarius miles in Veneta classe bello interfuerat: & Guisium ipsum vel priuato consilio cum haud spernendis Gallorum copijs militaturum Pontifici, idem Cardinalis pollicebatur. Qua excitatus oratione Gregorius, simul vt regi Admiralij interitum, quo tum demum potens regni sui factus videbatur, gratularetur, simul ad explorandum eius de Turcico bello animum, legatum in Galliam misit Flauium Vrsinum Cardinalem, magnaque celeritate proficisci ab Vrbe iussit. Sed breui apparuit; & Gallos longè ab ea cogitatione abesse, & Lotharingium ea locutum ad permulcendum alliciendumque Gregorij animum, à quo ipse Galliæ legatus creari impensissime cupiebat. Nam Iohannes Michaëlius, quem Veneti post cædem Admiralij in Galliam miserant, à rege postulauerat, vt pacificatorem se arbitrumque componendæ cum Turca concordiæ interponeret. eamque rem auidè susceperat rex, cuius conducere rebus videbatur, non opprimi Venetos, ab Hispanisque disiungi. Qua de re, occulta consilia Michaë-

Flauius Vrsinus Card in Galliam legatus.

lium cum Gallis habere senserat Saluiatus, quem suprà missum in Galliam à Pontifice docuimus, vir ingenij magni, magnæque industriæ, & regi, matrique, quam propinqua affinitate contingebat, ab ijsdem laudibus percharùs perque familiaris: deque eo Gregorium per literas monuerat. Sed tum, vrgentibus maximè Venetis socios ad armorum atque belli apparatus, intentissimèque ipsis in eam curam incumbentibus, creditum parum est Saluiati literis; quibus non multo pòst rei exitus fidem affirmauit.

Maximilianus alienus à fœdere.

A MAXIMILIANO Cæsare nouæ spes ostentabantur. Is, vt suprà tradidimus, abhorrens ab armis, certusq. pacem quanquam ex barbarorum fluxa nec vnquam sancta fide pendentem non abrumpere, spem tamen ducere Pontificis Venetorumque vehementer optabat. ac tum alienior à consilijs belli erat, quòd, mortuo rege Poloniæ nemine superstite regiæ stirpis, Maximilianus Ernesto filio summis studijs regnum petebat, quod adeptus, ingenti incremento communiturum se res suas, sperabat. Ea res magnam pecuniæ vim conciliandis principum gentis animis postulabat: & Poloni pace Turcarum gaudebant. sed regis comitia, vt antea diximus, eum euentum habuere, vt filio Cæsaris graui repulsa posthabito Henricum regis Galliæ fratrem Poloni prætulerint. Ceterùm Maximilianus de fœdere ac societate cum Pontifice eo studiosiùs agitabat, quo certior abstinendi armis erat. Ad id, quod à Commendono Cardinale petierat, quinque peditum millia addi sibi impetrauerat à fœderatis nihil ei negaturis, vt ipsum Germanosque in partem traherent belli. Conuenerat igitur inter ipsum & Iohannem Delphinum Episcopum Torcellanum legatum apud eum Gregorij, vt ei XXVM. peditum, quatuor

Henricus Galliæ regis frater, Poloniæ rex creatur, repulso Ernesto Cæsaris filio.

millia

mille & quingenti equites darentur; quorum pars tertia ex Italis, reliquæ duæ partes æquè ex Hispanis Germanisque scriberentur: Maximilianus ipse haud minores, quàm quantas à socijs acciperet, copias haberet. Hunc exercitum menses continuos sex fœderati præstarent: ac per hiemem quoque parem, ac ipse Maximilianus haberet, militum numerum in præsidia, vt belli vsus posceret, distribuerent, atque id fœdus perpetuum esset. Optarat Cæsar, addi in fœdere, vt qui eorum à societate desciuisset, is ab alijs pro hoste haberetur, eique Pontifex dira nunciaret ac solenni carmine exsecrationeque, communione piorum interdiceret. Hac abstinere tum pœna est visum: concessum, vt tertio quoque mense pecunia in stipendium militum Augustam Vindelicorum mitteretur, inuentique in ea vrbe locupletes & pecuniosi mercatores, qui se sponsores darent. His conditionibus Cæsar, quò bellum spe sui foueret, arma in Turcas ab Vngaria eo anno moturum, Pontifici profitebatur: quippe defuturæ illi causæ, tempus consiliaque prolatandi, nunquam erant, dum Germanorum conuentus agit, dum milites, dum pecuniam ab ijs auferre contendit. Eius rei nuntio ad Gregorium perlato acciri extemplo ad se Theupulum Venetorum legatum iubet, lætusque ei, perductum in societatem belli Maximilianum, ait: iubetque de eo senatum facere certiorem. Rex quoque Lusitaniæ, classem suam eo anno in Græciam missurum se, pollicebatur: & ipse Pontifex, quò adderet Venetis ac reliquis animos, augere suarum nauium numerum parabat. Hæ spes, quanquam in vanum euasuræ, &, quod Venetos non latebat, tantum nutriendo bello à Cæsare ostentatæ, vt grauius pax ab ijs cum Turcis facta acciperetur, fecere.

Côditiones fœderis cum Maximiliano.

Literę de pace cũ Turcis cõposita Romam perferũtur.

IAM appetebat æstas, & Veneti pacta exigentes, vt classes Corcyram transirent instando orandoque, Pontificem atque Hispanos fatigabant, cùm ad pr. Non. Apr. literæ e senatu Theupulo redduntur, pacem cum Turcis compositam esse. M. Ant. Barbarus Byzantij literis decemuirum acceptis, quibus finem graui bello imponendi arbitrium sibi permittebatur, præterquam quòd & parere decemuiris oportebat, & ipse ita conducere tempori reip. arbitrabatur, suam quoque in eo libertatem & salutem verti cernens, in eam cogitationem curamque omni studio intendit. Regis Galliæ legatus, qui Byzantij erat, feruenter se ex regis sui literis in eam rem interposuerat, cùm Mahometem sæpe vrgendo solicitans, tum percupidum se nauandæ Veneto operæ ostendens. Eo Mahometes difficiliorem se magisque auersum à pacis consilijs præferebat, illum enim pacificatorem aspernabatur, sociumque eius rei, quam totam deberi sibi, suumque vnius opus efficere velle videbatur, neminem admittebat. Sensit M. Antonius, Gallum minimè idoneum ad eam rem ministrum esse. Itaque, cùm ipse domi clausus teneretur, appositis post nauale prælium custodibus, nequis adire egredive ab eo nisi de voluntate Turcarum posset, simulato morbo impetrat, vt idem Salomon Iudæus medicus, cuius opera in eadem re antea vsum, quemque Mahometi ab eadem arte perfamiliarem fuisse, suprà tradidimus, ad se visendum veniret. Huic donis ac promissis accenso cùm ostendisset, & patriæ quieti se, & saluti suæ consultum cupere, neque in illa tabescere custodia velle, profitentem vltro ad omnia studium fidemque suam orat, vt perficiendæ pacis inter Turcas Venetosque, quod ei & in præsentia fructui, & gloriæ ad posteros futurum esset,

Salomon Iudæus medicus paci componendæ adhibetur.

negocium

negocium suscipiat. Haud cunctanter Iudæus digressus à M. Antonio, opportunè adiens ad Mahometem rem defert, & ipsum in idem consilium propensum, & magnas tum in paranda classe belloque difficultates experientem. Ceterùm vbi de conditionibus est agi cœptum, Mahometes, Corcyram, Catarum, Buduam tradi regi, magnamque auri vim in belli sumptum pendi, postulabat. M. Antonius, quæ resp. ante bellum possedisset, eorum nihil daturos Venetos, præcisè constanterque respondit. LXM. nummûm aureorum honoris atque muneris loco regi offerebat, & præterea Sopotum, quod de Turcis Veneti cepissent, dabat: sed ita, vt pro eo Turcæ agros Dalmatiæ vrbibus ademptos restituerent. Mahometes de Corcyra remisit: Catarum vtique ac Budua nisi traderentur, negat, mentionem pacis auribus admissurum: &, pro insito tumore ac superbia barbaris, iratus supplicium minatur Iudæo, si ad se his non extortis oppidis redisset: An igitur, inquit, anno CIↃ.IↃ.XXXIX. vt pacem à Solimano impetrarent, Nauplia Epidauroque munitissimis vrbibus, ac omni inde Peloponneso abiere Veneti; Selimo non magnam alteram, ac pestilentia cladibusque belli vastatam vrbem, alteram semirutam ac pæne desertam cultoribus dedere grauarentur? Simul, vt magis terreret Venetum legatum, rumores spargit, tercentas longas naues, parem minorum nauigiorum numerum, quantam nullus ante eum rex Turcarum habuisset classem, effecturum, regemque ipsum ingentibus non Europæ solùm, sed totius Orientis subnixum viribus bello interfuturum, terras exercitibus, maria classibus impleturum. Sed Venetum haud ignarum barbarorum vanitatis magis suæ reip. angustiæ necessitatesque, quàm hæc terricula, mouebant.

Cōditiones pacis, de quibus agi cœptum.

RES diu actitata: postremò, cùm ad Mahometem de ijs, quæ decreta Romæ in eum annum, fama peruenisset, ne obstinatiùs tendendo rem cœptam interrumperet, grauiorique quàm antea bello implicaretur, iusso venire ad se M. Antonio, ita pax inter eos conuenit; Veneti Sopotum in Epiro restituant Turcis cum omnibus tormentis bellicis, quæ in eo ceperant: oppidanis, qui manere nollent, potestas fiat abeundi cum rebus, quas secum ferre possent. Oppida, quæ quisque possideat, ea habeat sibi, singulisque ager finesque ijdem, qui ante bellum fuissent, remaneant, atque eo quod quisque occupasset agri decedat. Pro insula Zacynthi nummos mille quingentos tributi nomine singulis annis Veneti regi pendant: cùm ante bellum quingentos pendere ijdem consuessent. Nummûm item aureorum tercenta & quinquaginta millia præsentia persoluant regi: Mahometi pacis conciliatori *LM*. data. Additum, vt mercatoribus vtrinque libertas, resque redderentur. quæ non comparerent, pro his æstimatione facta pecunia reponeretur: in ceteris antiquum fœdus cum Solimano ictum seruaretur. Hæ pacis leges fuere. Quas M. Antonius cùm scriptas regi obtulisset, vt præsens ab eo iusiurandum exigeret, ferunt, barbarum, minaci obtutu accepto legato ac ne verbo quidem compellato, iurasse, ita se eas leges sanctas esse habiturum, si nihil Veneti commisissent, quo maiestas imperij Turcici violaretur, hostesque suos non re, non consilio iuuissent. Hæc qui Venetias perferret, Franciscum filium M. Antonius misit. Is iuuenis haud ignarus, quanta de re nuncius iret, quanta nemo ante eum celeritate, vigesimo die, postquam Byzantio discessit, Venetias venit: &, vt erat ornatu Turcico indutus,

Leges, quibus firmata pax est.

Frāciscus Barbarus M. Antonij filius Pacisnūcius Venetias aduolat.

ad

ad principem perrexit, ad quem forte tum decemuiri de summa reip. consultantes conuenerant. Lectis M. Antonij literis placuit, iuuenem retineri in curia, occultarique in sequentem diem eius aduentum, quo non ante efferretur res, quàm de ea relatum ad senatum esset: prouidebant enim, magnum motum animorum ad inexpectatum nuncium futurum. sed in senatu, decemuiris causas sui consilij difficultatesque, quibus resp. premeretur, exponentibus, relata acceptaque pax est. Eadem edita vulgataque per ciuitatem intentam tum maximè in armorum cogitationem, quanquam graui onere collationum ac tributorum, & cura metuque ancipitis belli leuaretur, multisque priuatim ex mercaturę commercio pristini redituri quęstus essent; tamen ita defixit stupore ac silentio animos hominum, vt, tanquam detectis tum demum reip. plagis, ac veluti si clades, non pax publica, nunciata esset, mœsti silentesque homines, nec damnantes quod necessitate expressum putabant, nec probantes, inter se plures per dies egerint: & ciuitas à primordio sui pacis studiosa, quęque pacis artibus in eam amplitudinem peruenerat (adeo ignara sui est omnis multitudo) lætata antè belli nuncio, tristis tum pacis nomen acceperit. At ceteris in ciuitatibus regnisq., vbi nec sensus idem, nec scientia præsentis rerum status erat, tanta indignatione accepta res est, vt nusquam Veneti ciues, ac ne legati quidem iure gentium inter barbaras quoque atque immanes nationes tuti, periculo caruerint. Nam Viennæ Cæsar, tanquam non maximam ipse causam ei paci cunctatione ac frustratione sua præbuisset, cùm, cogitaturum, quid sibi aduersus fidei publicæ ruptores statuendum esset, Iohanni Corario Veneto legato respondisset; nulla res legatum ipsum ab hominum

Venetijs quo motu animorũ pax accepta.

In reliquis vrbibus quãta cum indignatione audita sit.

Quid egerit Cæsar ea cognita.

iniuria magis protexit, quàm quòd inclusus domi opportunum se iratis, & Venetum nomen per summam contumeliam passim vsurpantibus non præbuit. Quanquam Maximilianus haud multo pòst, denunciante Veneto, se è Germania abiturum renunciaturumque ei amicitiam esse; cùm, Hispanos ipsos nihil ea pace moueri ac ne indignari quidem magnopere, accepisset, Venetum benignè appellatum in pristino honore & ipse habuit, & haberi à suis iussit. Nam Philippus legato Veneto, ciuitatem suam, cùm diutius grauis & dubij belli onus ferre non posset, coactam necessitatibus pacem cum hoste composuisse, nuncianti, nihil commotus, & in armorum societatem venisse se auctoritate Pontificis, ac religionis studio, respondit, &, Veneti senatus eam, scire, prudentiam esse, vt nihil temere factum ab ijs credere possit: sat habere se, quòd intelligant homines, neque in suscipiendo bello animum sibi, neque in gerendo constantiam defuisse: deponendi autem eius arbitrium, pati, penes eos esse, quorum causa cœptum fuisset.

Philippus rex moderate nuncium pacis accipit.

AT Romæ Paulus Theupulus acceptis circiter meridiem senatus literis, quia tum Gregorius animi causa secesserat Vrbe in Altaempsianam villam Tusculani agri duodecimo ab Vrbe lapide, eò celeriter contendit, admissusq. ad Pontificem, ecquid læti nuncij eo diei afferret, quærenti mandata senatus exponit. Ad primam pacis mentionem ictus interpellat loquentem Pontifex, atque fari plura prohibitum è conspectu suo abire confestim iubet. Humilibus precibus dictisque conantem lenire iram, exurgens ipse atq; inde aliud in cubiculum transiens deseruit, denunciariq. illi iussit, vt properè inde abscederet. Regressus Romam Theupulus domi se, nequa vis aut à plebe, aut à militibus (quorũ ma-

Gregorius Pontif. Venetũ legatum de pace nunciantem seuere cõspectu prohibet.

gnus in Vrbe numerus erat Neapolim, vt ibi naues conscenderent, euntium, fieret, præsidio amicorum communit. Militum plerosque in Vrbem rediens obuiàm habuerat, ingenti periculo siquid illi de pace persensissent; cuius etiam emanaise Romæ rumorem inuenit. Patauinus enim quidam familiaris eius, cùm redditas sibi à senatu literas perlegeret, stans post tergum illius animaduerterat in epistola factæ pacis mentionem, profectoque Theupulo, rem Cardinali Cornelio indicauerat. At Pontifex vehementer eo nuntio conturbatus eadem nocte in Vrbem redijt, indicitq. in sequentem diem senatum iussit. Nouitas rei, vt causa quoque statim vulgaretur, effecit: adeoque mouit hominum iras vt, si animis concitatis qui se præberet ducem inuentus esset, impetum in legati domum facturi viderentur. quin plerique ne interdiu fenestras ædium foresque lapidibus incesserent, contineri non potuere. Venetos certè tota Vrbe, haud aliter quàm publicæ rei proditores; omnibus contumelijs insectantes appellabant: multis etiam priuatim iniuriæ factæ: nec quicquam per plures inde dies inuisius aut execrabilius apud mortales Veneto nomine fuit. Philippi legati cæteris moderatiùs rem accipere visi sunt. Postera die, cùm in curia Cardinales omnes conuenissent, Gregorius, quò inuidia maiori factum oneraret, exposuit ijs, solicitante atque agente se, paulo antè Maximilianum Cæsarem pertractum in societatem Turcici belli fuisse, & regem Lusitaniæ nunciari sibi per legatos suos iussisse, velle se fœderi adscribi: nec desperare, regem quoque Galliæ certis conditionibus abduci ab amicitia Turcarum potuisse: & (quod felicitatis Christianorum fuerat) haud vanis auctoribus perlatum ad se esse, Tammaso regi Persarum mortuo successisse

Romæ vulgata pax magno cum Venetorum periculo.

Gregorij ad Cardinales verba.

filium, bellicosissimum virum acerrimumque Turcarum hostem, & statim inito regno bellum aduersus eos ingenti conatu apparare; vt, validissimorum regum populorumq. ac totius penè orbis terrarum conspiratione, euertendi barbarorum opes, tollendique ceruicibus nostris imminentem tyrannidem, haud dubia lux affulsisse videretur. Verùm has tantas spes, tantos consiliorum apparatus, Venetos ignauia atque perfidia corrupisse, pacemq. fœdam illis, detestabilem omnibus clàm cum Turcis fecisse. Inuectusq. multis inde in eos verbis, fractores fœderum, desertores Christianæ reip. appellans, quæcunque ijs belli huius causa publicè aut ipse aut Pius concesserat, antiquauit: quæque eo anno exacta pecunia esset ex certis sacerdotum bonis, quæ permissu eius in belli vsum Veneti vendebant, restitui dominis iussit: quod est ab eis obedienter factum. Militare quenquam imperio suo subiectum alteri principi, aut reip. iniussu suo, vetuit: quique conducti abessent, edicto domum reuocauit: frumenta ex agro Piceno, aut omnino vlla parte Romanæ ditionis aliò exportari, prohibuit. Item alia aduersa Venetis sanxit. Quæ omnia, quanquam grauia, opinione tamen Theupuli cæterorumque leuiora fuere, qui ab ira Pontificis publicaque omnium insectatione, vt Veneti hostes iudicarentur, sacrisque arcerentur, expectarant.

Gregorius multis Venetis molestiis illos decreuit.

THEVPVLVS, vbi non vltra verba processum, & quod verebatur, nihil à recenti ira atrocius aut præcipitanter consultum in Venetos esse audiuit, haud ignarus ingenij Pontificis, amplectentis magis seueritatis laudem nunquam in ea perseuerantis; primò per Cardinales ciuitatis Venetorum amicos nunc deprecari, nunc mitigare ac flectere

ctere animum eius, nunc etiam monere, ne pergeret ei reip. irasci, quæ, nisi Italiæ exitio ruere non posset: cuius casu motúue Pontificium maximè Imperium concuti ac labefactari, necesse esset: Romanæ rei æquè interesse, & non minui Venetorum vires, & non crescere supra modum externorum in Italia opes, quæ opprimendæ communi libertati essent futuræ. Motum his Pontificis animum Theupulus sensit: & quanquam orantem, vt ad purgandam remp. exponendasque, quibus de causis ad pacis consilium descendisset admitteretur, reijceret Pontifex negans, alibi quàm in senatu coram Patribus auditurum; vt, vbi iuncta sanctissimo iureiurando societas esset, ibi rationem falsæ fidei Veneti redderent; tamen, residere quotidie ac deferuescere indignationem eius, & vacui animi quietisque amicum non diu eam curam toleraturum, cernebat. Igitur satis sperans, placatum iri, si ignoscendi & animum ad pristinam lenitatem reuocandi aditum Veneti ipsi cupienti aperuissent; senatui auctor fuit, vt nouum ad id oratorem Romam mitterent, quò Pontifex nonnisi magnis precibus expugnatus veniam illis dedisse videri posset: id satis ei ad opinionem seueritatis retinendam futurum. Mittitur continuò è principibus ciuitatis Nicolaus Pontius. Qui tertium & octuagesimum agens annum, festinantius quàm pro sua ætate itinere facto, Romam cùm venisset, etsi, Pontificem sermonibus quorundam incitari vt nisi præsentibus Patribus Venetos non audiret, comperit; tamen Theupulus priuatim conuentis aliquot Cardinalibus, quorum magna apud Pontificem erat auctoritas, per eos rem confecit, vt nihil de pristino more immutaretur. Ita legati ad Gregorium introducti, cùm Pontius multa dicendi

Theupuli ad placandum Pontificẽ artes.

Nicolaus Pontius Romam Venetijs mittitur ad Pont.

arte accuratè causam reip. egisset, &, qua spe, quibus necessitatibus adducta pacem cum hoste facere coacta esset, aptè dilucidèque explicasset, ipsa quoque ætate, qua Pontificem decem annis anteibat; fouenti inde senectutis suæ spem, magnopere illi conciliatus, non auditi modò benignè & ipse & collega eius sunt, sed rationibus eorum non magnopere aduersatus Gregorius, tantùm questus, quòd non ea secum antè communicata essent, haud dubijs reconciliatæ gratiæ datis argumentis dimisit. Pontius non multo pòst, singulis domi conuentis Patribus vbi disertè eadem apud omnes disseruisset, Theupulo Romæ manente ad muneris sui functionem, ipse rep. bene administrata Venetias redijt.

Idem Pontificem & Card. Venetis reconciliat.

FINIS LIBRI QVINTI.

INDEX
RERVM NOBILIVM, QVAE TOTO IN OPERE CONTINENTVR.

E

F

num

ib-

bel-

Pon-

S

T.

V.

FINIS.

ERRATA
SIC CORRIGE.

Pag.	lin.		dic
1.	3.	cæpiſſe	cepiſſe
	23.	Bombicis	Bombycis
	25.	ſpartho	ſparto
4.	7.	quærebatur	querebatur
	27.	premioq.	præmioq.
5.	1.	diende	deinde
	20.	cæpit	cepit
7.	8.	Viſilopota-num	Viſilopota-mum
8.	7.	regi	rege
12.	14.	Andriano--poli	Adrianopo-li
	22.	Octomano-rum	Ottomano-rum
		menſa	menſæ
16.	3.	ipſiſq.	ijſq.
	7.	Habraimum	Abrahimũ
24.	3.	offerti	offerri
26.	16.	Peloponeſo	Peloponneſo
55.	11.	duce	duci
62.	3.	pto	pro
65.	8.	Dandalus	Dandulus
71.	4	Epriotarum	Epirotarum
73.	8.	pæne	penè
	29.	Baſarum	Baſſarum
119.	24.	prſæentia	præſentia

Pag. line.		dic
137.14.	miſſo	miſſu
138.6.	cludi	eludi
148.22.	lonrum	longarum
156.29.	ſine	vt ſine
190.10.	ſulphur eo	ſulphureo
192.29.	qua	quam
217.1.	Turcis	Turcicis
26.	principiem	principem
333.21.	vbi nec ſubita	vbi ſubita
263.16.	Cytheram	Cythera
276.11.	aciebat	aiebat
278.1.	noſtcos	noſtros
283.9.	ingloriam	inglorium
300.1.	per turbata	perturbata
304.17.	proximior	coniunctior
308.29.	fæderi	fædari
312.24.	noctu	nocte
313.14.	pálijs	pallijs
314.22.	penam	pænam
137.&139.	SECVNDVS	TERTIVS

in margine.

22.	Mahometes	Michenus
309.	Condæus	Colinius

in Indice

in fine vocis (Pius V.) *ante illa verba* (Hiſpaniarũ Regi) *adde* Pius IV.

REGESTVM.

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg.

Omnes sunt Terniones, præter † *Duernio.*

ROMÆ, Typis Alexandri Zannetti. MDCXXIV.

SVPERIORVM PERMISSV.

